

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА
ТЕХНОЛОГІЙ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

ХІІ Міжнародної науково-практичної конференції
«КОНСОЛІДАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ, ЯК ШЛЯХ
ДО ЗМІЦНЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ»

24 листопада 2022 р.

КИЇВ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

EMBASSY OF UKRAINE IN NORWAY
SCHOOL OF LAW AT ROBERT GORDON UNIVERSITY (ABERDEEN, SCOTLAND, UK)
BALTIC INTERNATIONAL ACADEMY (RIGA, LATVIA)
DEPARTMENT OF TRAINING CENTER OF THE STATE TAX SERVICE UNDER THE MINISTRY OF
ECONOMY OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN
FORENSIC SCIENCES CENTRE OF THE MINISTRY OF JUSTICE OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC
UNIVERSITY OF KARAGANDA NAMED AFTER ACADEMICIAN E.A. BUKETOV, KAZAKHSTAN
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
МІЖВІДОМЧИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР З ПРОБЛЕМ БОРОТБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ
ЗЛОЧИННІСТЮ ПРИ РНБО УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР НАПРН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД МІСТА КИЄВА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КИЇВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
АКАДЕМІЯ ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН І ТУРИЗМУ
ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІННИЦЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ, М. КРОПИВНИЦЬКИЙ
ХЕРСОНСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МАТЕРІАЛИ

ХІІ Міжнародної науково-практичної конференції
«КОНСОЛІДАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ, ЯК ШЛЯХ ДО ЗМІЦНЕННЯ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ»

24 листопада 2022 р.

КИЇВ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Брайковська Н.С., ректор Державного університету інфраструктури та технологій, кандидат технічних наук, професор;
Горбань А.В., перший проректор Державного університету інфраструктури та технологій, кандидат історичних наук, доцент;
Дудник Ю.П., проректор з науково-педагогічної роботи Державного університету інфраструктури та технологій, кандидат педагогічних наук, доцент;
Добкіна К.Р., декан юридичного факультету ДУІТ, доктор юридичних наук, доцент, дійсний член Транспортної Академії України;
Новосельська І.В., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент;
Клюєва Є.М., завідувач кафедри господарського та транспортного права Юридичного факультету ДУІТ, доктор юридичних наук, професор, дійсний член Транспортної Академії України;
Мусієнко А.В., завідувач кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член Транспортної Академії України;
Беззубов Д.О., в.о. завідувача кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного факультету ДУІТ, доктор юридичних наук, професор;
Матвійчук А.В., в.о. завідувача кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ, доктор юридичних наук;
Мусієнко В.В., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член Транспортної Академії України;
Ковальчук А.Т., професор кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки;
Савицька С.Л., доцент кафедри Правосуддя Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук;
Хохленко В.М., старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного факультету ДУІТ;
Михайлов В.О., старший викладач кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ;
Стародубова О.А., доцент кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук;
Васильчук С.С., доцент кафедри правосуддя Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук;
Філіппов А.В., доцент кафедри господарського та транспортного права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент;
Мартюк А.С., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук;
Киренко С.Г., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук, доцент;
Блошко В.В., доцент кафедри цивільного та кримінального права Юридичного факультету ДУІТ, кандидат юридичних наук.

Консолідація правової системи, як шлях до зміцнення державотворення: Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ДУІТ, 2022 – 396 с.

У збірнику матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції «Консолідація правової системи, як шлях до зміцнення державотворення» (м. Київ, 24 листопада 2022 р.) висвітлено сучасні погляди науковців щодо стану та перспектив розвитку цивільного, міжнародного морського, господарського та транспортного права, кримінальної та адміністративної проблеми правового регулювання відповідальності за правопорушення на транспорті, розглянуто актуальні проблеми всіх галузей права в умовах сьогодення.

*Для науково-педагогічних працівників та аспірантів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу в редакції авторів.
©Юридичний факультет, ДУІТ, 2022*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

10

**СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО
МОРСЬКОГО І ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА**

Клюєва Євгенія Миколаївна

11

ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІНИ ЧЛЕНІВ
ЕКІПАЖІВ СУДЕН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Поліщук Інна Володимирівна

14

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

Москаленко Сергій Іванович

18

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПАСАЖИРА
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

**СЕКЦІЯ 2. СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА**

Інна Поліщук

21

ДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ НА ЗАМОВЛЕННЯ
УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ СПРАВИ СУДОВИМИ
ЕКСПЕРТАМИ

Наталія Тимошук

25

ВПРОВАДЖЕННЯ CRM-СИСТЕМ В ДЕРЖАВНОМУ ПРАВЛІННІ

Мороз Віктор Павлович

27

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ –
БОРЖНИКА У ВИПАДКУ НЕЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ
КРЕДИТОРІВ

Ковальчук Андрій Трохимович

31

ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ
ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ

Подольян Юлія Олександрівна

34

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Юлдашев Олексій Хашимович, Юлдашев Олексій Олексійович

39

ЯК КРАЩЕ УКРАЇНІ ВИКОНАТИ «ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ» ДЛЯ
ВСТУПУ ДО ЄС (ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Мудрий Сергій Миколайович

47

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНТЕРЕС» У СФЕРІ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

Бердник Анастасія Романівна, Подольян Юлія Олександрівна

51

БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМТВА: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ
АСПЕКТ

Загрішева Н.В.	54
ЩОДО ОПЛАТИ РОЯЛТІ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ВЕБ-САЙТУ	
Кадала Віталій Віталійович	57
ОКРЕМІ ПРАВОВІ СЕГМЕНТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ	
Гузенко Олена Павлівна	62
ОСУЧАСНЕННЯ РОЛЬОВОГО АСПЕКТУ ТА СУТНІСНОГО ЗМІСТУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	
Aliyev Nazim Kazım oghlu, Afandiyev Khalil Valeh oghlu	67
REGULATION OF RELATIONS ON LAND TAX: IN THE LEGISLATION CONTEXT OF SOME COUNTRIES	
 СЕКЦІЯ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	
Пелих Владислав Богданович, Зигрій Ольга Володимирівна	75
ОРЕНДА ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Коросташивець Юлія Григорівна	78
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Гриняк Андрій Богданович	81
ПРИМУСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ ТА ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА: ПОШУК СПРАВЕДЛИВОГО БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ	
Пасічник Юлія Олександрівна, Фрончко В.В.	85
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ КАЛІЦТВОМ, ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ	
Ludmila Zelena	90
ASSISTANCE PROGRAM FOR REFUGEES FROM UKRAINE	
Новосельська Ірина Василівна, Савицька Світлана Леонідівна	92
ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ГАРАНТІЙ МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ, А ТАКОЖ ПРИЙНЯТИХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ	
Мусієнко Володимир Володимирович	97
КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДОБИ З ОГЛЯДУ НА ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ ГАЛИЧНИНИ 1797 РОКУ	
Гопанчук Василь Степанович, Матвиєнко Ренат Артурович	103
ПРАВО НА ВИХОВАННЯ ВІТЧИМА, МАЧУХИ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	
Кравчута Дарина Андріївна, Леонова Н. В.	107
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ	

Нестерцова-Собакарь Олександра Володимирівна ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЗАПОВІДАЧА	109
Зигрій Ольга, Гуцул Ірина ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК	113
Anatoliy Lytvynenko, Tatjana Jurkeviča, Tetiana Petlina PROTECTION OF SENSITIVE MEDICAL INFORMATION IN THE RECENT CASE LAW OF THE SUPREME COURT OF THE REPUBLIC OF ESTONIA: COMMENT ON THE JUDGMENT OF JANUARY 6, 2021	118
Хом'яченко С.І. ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА	123
Мурад Овезгельдієвич Хайтов THE INTERNATIONAL PRIVATE LAW AND THE NATIONAL LEGISLATION OF TURKMENISTAN	126
Дзера О.В. ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ЦК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЙОГО РЕКОДИФІКАЦІЇ	131
Tatjana Jurkeviča, Anatoliy Lytvynenko THE LEGAL STATUS OF ELECTRONIC DOCUMENTS, WHICH DO NOT HAVE A QUALIFIED ELECTRONIC SIGNATURE (E-MAIL MESSAGES)	138
Gulzhazira A. Ilyasova PROBLEMS OF QUALITY ASSURANCE OF NORMATIVE LEGAL ACTS IN THE STATE LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN (IN THE FIELD OF CIVIL AND CIVIL PROCEDURAL LEGISLATION)	144

СЕКЦІЯ 4. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Беззубов Дмитро Олександрович СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	149
Біловус Діана Володимирівна, Зигрій Ольга Володимирівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	152
Бортник Надія Петрівна, Єсімов Сергій Сергійович ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРЕДСТАВНИКА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	157
Парубець Катерина Андріївна, Ключєва Євгенія Миколаївна ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА В МЕЖАХ ВИКОНАННЯ «ЗЕРНОВОЇ УГОДИ»	162
Киренко Сергій Георгійович ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БОРОТЬБИ З ДІЯЛЬНІСТЮ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ	167

Бугера О.І., Киренко Сергій Георгійович	172
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ВІД ПОГРОЗ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ОСОБИСТОГО, МАЙНОВОГО ЧИ ІНШОГО ХАРАКТЕРУ	
Вітко Олександр Юрійович	177
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	
Бабіков Дмитро Вікторович	183
У РОЗВИТОК ДИСКУСІЇ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ «ТОВАРНОЇ» КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ	
Letneva Olha	187
PROBLEMS OF DIGITAL HYGIENE IN INTERNET PROJECTS	
Михайлов Володимир Олександрович	189
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	
Сенюта Ірина Ярославівна	194
ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ПРОГРАМИ МЕДИЧНИХ ГАРАНТІЙ	
Каменський Дмитро Васильович	197
ПРО СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНУ ОЗНАКУ ОБМАНУ В СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
Більчук Олександр Андрійович	201
ДОСВІД США ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ І РІШЕНЬ ІНШИХ ОРГАНІВ	
Гудим Інга Володимирівна	204
ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ ВИД АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ТА ІНСТИТУТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	
Максимова Маргарита	209
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ В ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	
Собакарь Андрій Олексійович	214
ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК УМОВА ЇЇ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ	
Вікторія Паламарчук	219
АКТУАЛЬНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	
Осмолян Віталій Анатолійович	223
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ У ВИПАДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СВОБОДИ ТА РІВНОПРАВНОСТІ ЖІНОК	

Діордіца Ігор Володимирович	227
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ГРОМАДЯНСТВО КРАЇНИ-АГРЕСОРА ТА ПРОЖИВАЮТЬ В УКРАЇНІ	
Максименко Олена Василівна	231
ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО ЖІНОК І ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ	
Бісюк Олена Сергіївна	235
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ	
Hasanov Emin Rasif oghlu	240
REGULATION OF SPECIAL FORFEITURE IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN	
Кедик Вероніка Петрівна	245
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	
Мусієнко Анатолій Володимирович	248
АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ	

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Ковальчук Алла Юріївна	253
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗКОНФЛІКТНОГО СЕРЕДОВИЩА	
Корунчак Лариса Анатоліївна	257
ДО ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ НЕПРОЦЕДУРНИХ РІШЕНЬ РАДОЮ БЕЗПЕКИ ООН	

СЕКЦІЯ 6. ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ

Бурдоносова Марина Анатоліївна	260
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	
Іванов В'ячеслав Миколайович	264
КОНФЛІКТНИЙ МЕДІАТОРИНГ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	

Котюк Олександр Іванович	267
СУЧАСНЕ СУДОЧИНСТВО ПОТРЕБУЄ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО МЕТОДОЛОГІЧНОГО ТА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
Озель Віталіна Іванівна	271
ПРАВА ЛЮДИНИ І ВОЄННИЙ СТАН: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	
Регеда Владислав Євгенович, Петрушевська	274
Валентина Костянтинівна	
ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ЛОГІКА ДЛЯ ЮРИСТІВ	
Регеда Владислав Євгенович, Петрушевська Валентина	276
Костянтинівна	
СУЧАСНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В УСТАНОВАХ	
Заяць Наталія Володимирівна	279
ОКРЕМІ АСПЕКТИ АКТУАЛЬНОСТІ ПИТАННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ	
Козинець Олена Гаврилівна, Присяжний Вадим Валерійович	283
ПРИНЦИПИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ДОСВІД ЄВРОПИ	
Петков Сергій Валерійович	287
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАЗВ ЗВАНЬ ТА ПОСАД В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В РОЗБУДОВІ ДЕРЖАВНОСТІ	
Катаргіна Тетяна Іванівна	290
ЯК УКРАЇНА СТАЛА ОДНІЄЮ З КРАЇН-ЗАСНОВНИЦЬ ООН ТА СУБ'ЄКТОМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	
Константий Олександр Володимирович	294
ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	
Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна, Регеда Владислав Євгенович	302
ЗМІСТ ПРАВА. ОБ'ЄКТИВНЕ ТА СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО	
Білецька Людмила Миколаївна	305
УМОВИ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ	
Мельник Ярослав Ярославович	307
УЗГОДЖЕНІСТЬ» ТА «ВЗАЄМОУЗГОДЖЕНІСТЬ» СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА ІЗ ІНШИМИ ГАЛУЗЗЯМИ ПРАВА: ДЕЯКІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ	
Кобилянський Олег Леонідович	315
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ	
Кравченко Олена Геннадіївна, Козинець Олена Гаврилівна	317
ЕВТАНАЗІЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ	
Рожкова Світлана Олександрівна, Козинець Олена Гаврилівна	322
ВИЩІ ОРГАНИ ВЛАДИ БРАЗИЛІЇ	

Федоренко Дарья Віталіївна, Козинець Олена Гаврилівна	327
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЖІНОК В ІРАНІ	
Шевченко Валентина Сергіївна, Козинець Олена Гаврилівна	330
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ США	
Мудрій Андрій Володимирович, Шаповалова Олена Валентинівна,	333
Медвідь Федір Михайлович	
КОНСОЛІДАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
Россіхіна Галина Володимирівна, Гусейнов Ільгар Вугар огли	344
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР	
Россіхін Василь Васильович, Надобко Сергій Володимирович	348
ІСТОРІКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТИПУ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ФІНАНСОВО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХVІІІ-ХХ СТОЛІТТЯ)	
Барабаш О.О.	355
ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В ІНТЕРНЕТІ ЩОДО ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ	
Стрельцов Євген Львович	360
ПРАВОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ НАПРЯМКИ	
Мудрій Андрій Володимирович, Шаповалова Олена Валентинівна,	364
Медвідь Федір Михайлович	
УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	

СЕКЦІЯ 7. ДІАЛЕКТИЧНИЙ ПІДХІД У ПИТАННЯХ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Прохоренко Анастасія Володимирівна, Окопник Олена Миколаївна	372
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	
Геєць Ірина Віталіївна	377
МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ІСТОРІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	
Грініна Діана Євгенівна, Леонова Наталія Віталіївна	382
МЕДІАОСВІТА ТА МЕДІОВПЛИВИ НА АУДИТОРІЮ	
Коваль Дар'я Дмитрівна, Леонова Наталія Віталіївна	385
МОВНІ ПРОЦЕСИ В СУСПІЛЬСТВІ	
Філіппов Артем Валерійович	388
АГРЕСІЯ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК КРИЗА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ	

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Від імені Державного університету інфраструктури та технологій вітаю Вас – представників наукової, освітянської, суспільної сфери та здобувачів вищої освіти на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Консолідація правової системи, як шлях до зміцнення державотворення». Ця конференція стане новим плацдармом для обміну науковими думками, особливо з огляду на важкий час для кожного українця.

Вивчення та обговорення нових перспектив консолідації нормативно-правових актів, їх наукове та практичне застосування допоможе нашим науковцям та практикам розвинути наше національне законодавство, і тим самим допоможе швидше інтегруватися нашій державі у європейське співтовариство.

Щиро сподіваюсь, що обмін досвідом, досягненнями та знаннями сприятиме мобілізації зусиль у досягненні поставлених цілей. Бажаю успіхів у цій благородній справі!

***Ректор Державного університету
інфраструктури та технологій***

Надія БРАЙКОВСЬКА

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО І ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

*Клюєва Євгенія Миколаївна,
Доктор юридичних наук, професор,
Завідувач кафедри господарського та транспортного права
Державного університету інфраструктури та технологій*

ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІНИ ЧЛЕНІВ ЕКІПАЖІВ СУДЕН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна – один зі світових лідерів за кількістю висококваліфікованих моряків. За даними UNCTAD, у 2021 році Україна посіла шосте місце у світі за кількістю працюючих моряків (4,04%) [1]. Із запровадженням воєнного стану чоловікам призовного віку, за деякими винятками, заборонили виїжджати з країни. Не стали і виключенням українські моряки, які працюють на судах під іноземним прапором і зміна яких відбувається за кордоном. Російська агресія, що стала історичним випробуванням для економіки, позбавила джерела доходу мільйони родин. Зокрема, трудових мігрантів чи далекобійників, чиї доходи залежали від можливості перебування за кордоном.

За загальним правилом на період дії правового режиму воєнного стану чоловікам - громадянам України, віком від 18 до 60 років, а також жінкам-військовозобов'язаним обмежено виїзд за межі України, крім військовозобов'язаних, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації відповідно до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Воєнний стан в Україні передбачає заборону на виїзд за кордон для чоловіків віком від 18 до 60 років.

За чисельними петиціями уряд розглянув питання виїзду моряків за кордон і у відповідні документи були внесені зміни. Так, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2022 р. № 992 ряд України надав можливість виїзду морякам – чоловікам віком від 18 до 60 років – для навчання та роботи за кордоном під час дії воєнного стану. А саме: «у разі введення на території України воєнного

стану громадяни України чоловічої статі віком від 18 до 60 років мають право перетинати державний кордон України, якщо вони прямують для роботи на морських суднах, суднах внутрішнього плавання у складі екіпажів таких суден або для проходження практичної підготовки на суднах» [2].

Для найбільш чисельної групи українських моряків, а це морякі, які виїжджають наземними шляхами, аби в іншій країні сісти на судно. Вони можуть з дозволу Збройних сил виїхати за межі країни для роботи на суднах.

Але них вимагається більше документів: копія контракту та відмітка військкомату про надання дозволу на зміну місця перебування. Крім того, моряки повинні надати підтвердження від Адміністрації судноплавства, що вони мають належну освіту та робочі документи.

З прийняттям Урядом документу, отримати дозвіл на виїзд для українських моряків все одно певний час залишався практично неможливим, тому що не був розроблений алгоритм дій для територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. В жовтні 2022 року військові ухвалили алгоритм подачі документів для моряків, які хочуть виїхати за кордон, він був затверджений тимчасово виконуючим обов'язки начальника штабу О. Грузевичем. Для отримання дозволу на виїзд необхідно відвідати територіальний центр комплектування та соціальної підтримки за місцем перебування й надати відповідні документи.

Моряки, що прямують на роботу та мають відповідну освіту: заяву на отримання дозволу в довільній формі, але із вказуванням Постанови № 992 та посиланням на алгоритм; відповідний військово-обліковий документ; посвідчення особи моряка; трудовий договір (контракт) або гарантійний лист від судновласника, де буде прописано, що моряк дійсно планується для роботи на певні дати або суднова роль (crew list), де буде вказана посада за якою він буде працювати.

Протягом семи днів людина має звернутися до центрів комплектування, а вже потім, без чітких термінів, потрібно звернутись до прикордонної служби. Термін дії дозволу надається на розсуд територіальних центрів комплектування або на термін дії контракту або на невизначений термін, але не більше 1 року.

Для екіпажів суден, які задіяні в рамках "зернової ініціативи" діє спрощена процедура оформлення виїзду. Для них це не обов'язково. У підготовці дозволів на такий виїзд задіяні СБУ та Адміністрація морських портів України. На сьогоднішній день, як кажуть експерти, відомо про одиниці, коли моряк пройшов все і по факту перетнув кордон. Треба час, щоб цей механізм запрацював [3].

У Верховній Раді України зареєстрований проект Закону про внесення змін до Закону "Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України" щодо порядку виїзду громадян за кордон у особливий період на умовах гарантованої фінансової підтримки Збройних сил України (№8029). У нормативному документі йдеться про гарантійний внесок для виїзду до державного банку. Українець, який виїжджає за кордон, повинен буде давати письмове зобов'язання добровільно поповнювати цей рахунок за кожен місяць перебування за кордоном [4].

Аналізуючи матеріал, якій стосується надання дозволів на виїзд морякам за кордон, хочу зазначити, що маючи алгоритм дій ТЦК та ЦП, в більшості відмовляють в наданні такого дозволу, керуючись відсутністю відповідної правової бази.

Література:

1. Прес-реліз: Українським морякам дозволили виїзд за кордон – постанова уряду. URL: <https://forbes.ua/news/ukrainskim-moryakam-dozvolili-viizd-za-kordon-postanova-uryadu-06092022-8143> (Дата звернення: 06.11.2022)
2. Постанова Кабінету міністрів від 02 вересня 2022 р. № 992 «Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України»
3. Прес-реліз. Інтерв'ю з головою профспілки про дозвіл на виїзд за кордон. URL: <https://suspilne.media/279461-ak-moraku-piti-v-rejs-pid-cas-vijni-intervu-z-golovou-profspilki-pro-dozvil-na-viizd-za-kordon/> (Дата звернення: 09.11.2022)
4. Прес-реліз. URL: <https://www.seafarersjournal.com/marine-news/moryakov-obyazhut-v-rejse-ezhemesyachno-delat-vznosy-v-podderzhku-vsu-ibo-ne-vypustyat/> (Дата звернення: 09.11.2022)

*Поліщук І.В.,
старший викладачкафедри господарського,
повітряного та космічного права,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна*

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах організації транспортних перевезень «ефективним напрямом оптимізації перевізного процесу та створення конкурентоспроможного ринку транспортно-логістичних послуг є розвиток мультимодальних перевезень, які сприяють... комплексному розвитку інфраструктури та ресурсів різних видів транспорту» [4] та в цілому транспортної системи країни.

Наразі транспортна система України має низький рівень розвитку та обсягу мультимодальних перевезень, що позначається на її конкурентоспроможності та висхідних процесах міжнародної інтеграції. Відзначається, що «сфера мультимодальних перевезень в Україні перебуває на початковому етапі розвитку, а обсяг таких перевезень на сьогодні не перевищує 2,5% на рік. За цим показником Україна відстає від держав-членів ЄС та інших розвинених держав світу у 20-30 разів і перебуває за рейтингом конкурентоспроможності на 85-му місці у світі» [1, с.1].

Одним із проблемних питань, що постають у цьому контексті, є і недосконалий рівень законодавчого забезпечення та регулювання мультимодальних перевезень та, відповідно, недостатність їх державної підтримки. Вважаємо, що розв'язання існуючих проблем мультимодальних перевезень лежить насамперед у правовій площині та потребує створення ефективної законодавчої бази в Україні для розвитку мультимодальних перевезень.

Особливістю сучасних викликів для розвитку мультимодальних перевезень є невизначеність процесів державного регулювання. В Угоді про асоціацію України та ЄС зазначено, що співробітництво у нормативно-правовій сфері має враховувати необхідність забезпечення відповідних зобов'язань, що пов'язується з розробленням низки нормативно-правових актів, розподілом сфер впливу та

відповідальності, створенням ефективної державної регуляторної політики. На виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС було розроблено та прийнято Закон України «Про мультимодальні перевезення», який «визначає правові та організаційні засади мультимодальних перевезень і спрямований на створення умов для їх розвитку та вдосконалення, заохочення використання більш екологічно чистих видів транспорту з метою охорони довкілля, запобігання змінам клімату та надмірному споживанню енергії» [5].

Імплементуючи положення, визначені додатком XXXII до глави 7 «Транспорт» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію Україна - ЄС, Закон закріплює право учасників мультимодальних перевезень здійснювати перевезення вантажу на підставі укладення єдиного договору (договір мультимодального перевезення) щодо всіх етапів перевезення незалежно від зміни видів транспорту та здійснювати перевезення вантажу за одним перевізним документом (документ мультимодального перевезення), щодо якого сторони досягли згоди. Крім того, передбачено, що під час надання послуги з мультимодального перевезення вантажів відповідальність оператора мультимодального перевезення за вантаж перед замовником послуги охоплює період з моменту прийняття вантажу до моменту видачі. Тобто, «очікується позитивний вплив реалізації закону на забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання: компаній-перевізників, виробників продукції, власників та операторів транспортної інфраструктури» [2].

Новелою, визначеною законом, стало те, що тепер мультимодальні перевезення вантажів можуть здійснюватися за єдиним (наскрізним) тарифом, який обчислюється оператором мультимодального перевезення. Основними складовими єдиного (наскрізного) тарифу є: вартість страхування відповідальності оператора мультимодального перевезення, вартість перевезення вантажу видами транспорту, що задіяні у мультимодальному перевезенні, вартість основних та супутніх послуг, що надаються у терміналах під час завантаження, розвантаження та заміни виду транспорту, прибуток оператора мультимодального перевезення, вартість послуг фактичних перевізників та третіх осіб, залучених до надання послуги мультимодального перевезення.

Таким чином, впровадження та реалізація цього Закону має стимулювати розвиток мультимодальних перевезень, значно збільшити обсяги цих перевезень територією України за участю національних транспортних компаній, сприяти розвитку мережі транспортних коридорів, а також інтеграції транспортної системи України у світову транспортну систему.

Разом з тим важливі законодавчі перетворення у транспортній системі України – це лише перші кроки на шляху розвитку мультимодальних перевезень. «Наступними кроками повинні стати реальна державна допомога як для перевізників так і власників мультимодальних терміналів, оновлення рухомого складу залізниці, морського та річкового флоту» [7], автомобільного та повітряного транспорту, адже транспортна інфраструктура, яка є важливим ланцюгом у мультимодальних перевезеннях, ще перебуває у застарілому стані.

Забезпечення комплексного вирішення визначених проблем, зокрема щодо підготовки та реалізації відповідної концепції або виконання програми розвитку мультимодальних перевезень та логістичних технологій, визначені Національною транспортною стратегією України на період до 2030 року, що передбачає «забезпечення розвитку мультимодальних транспортних технологій та інфраструктурних комплексів для забезпечення взаємодії різних видів транспорту; створення мережі маршрутів регулярних контейнерних /мультимодальних вантажних поїздів, синхронізованих з маршрутами поїздів держав – членів ЄС; створення мережі мультимодальних транспортно-логістичних кластерів та базових логістичних центрів, терміналів тощо; гармонізацію розвитку припортової інфраструктури (залізничних підходів, автомобільних доріг) та пропускної спроможності портів» [3] та інше.

Зважаючи на це, чимало світових компаній розглядають Україну як дуже перспективний мультимодальний хаб. Тому масштабне оновлення і розвиток автомобільної, залізничної інфраструктури у сполученні з морськими та аеро портами є одним з основних завдань на найближчі роки.

Отже, розвиток мультимодальних перевезень, які є досить розвиненими та широко застосовуваними в інших країнах Європи та світу, в Україні потребує вирішення ще ряду комплексних організаційно – правових питань і, насамперед, у

контексті гармонізації та імплементації національного транспортного законодавства з нормами Європейського Союзу та міжнародними стандартами. Необхідним є перегляд та удосконалення правового поля для реалізації єдиної політики ринку послуг у сфері мультимодальних перевезень, подальше удосконалення законодавчого регулювання транспортно – логістичної інфраструктури у сфері мультимодальних перевезень, державної підтримки розвитку мультимодальних перевезень в Україні з урахуванням досвіду та практики країн – членів європейського Союзу, а також зовнішньоекономічних і регіональних зв'язків нашої країни.

Література:

1. Аналіз регуляторного впливу проекту Закону України «Про мультимодальні перевезення». URL: https://mtu.gov.ua/files/Doc_PROEKT
2. Копилов М. Юрій Кісель: Новий закон передбачає укладення єдиного договору мультимодального перевезення. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://www.railinsider.com.ua/yurij-kisyl-novyj-zakon-peredbachaye-ukladannya-yedynogo-dogovoru-multymodalnogo-perevezennya/>
3. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету міністрів України від 30 травня 2018 р. №430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>
4. Петренко О.І., Дереповська Т.В. Проблеми розвитку мультимодальних перевезень в Україні та шляхи їх розв'язання. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2017. №5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://economy.nayka.com.ua>
5. Про мультимодальні перевезення: Закон України від 17.11.2021 р. №1887-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1887-20#Text>
6. Розвиток транспорту з метою відновлення і зростання української економіки: наукова доповідь / за ред. д-ра екон. Наук О.І. Никифорук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2018. 200 с.
7. ФРУ вітає прийняття Закону України "Про мультимодальні перевезення". [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/>

*Москаленко Сергій Іванович,
Доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Льотна академія Національного
авіаційного університету*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПАСАЖИРА ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

На сьогодні, важливого значення набуває захист прав споживачів – пасажирів залізничного транспорту. Саме тому необхідним є аналіз правового статусу пасажирів. Основним нормативно-правовим актом, що регулює права пасажирів, на сьогодні є Закон України «Про захист прав споживачів», Цивільний Кодекс України, Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України № 1196 від 27.12.2006 р. « Про затвердження правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України», тощо[1-3].

Пунктом 1 Наказу Міністерства транспорту та зв'язку України № 1196 від 27.12.2006 р. « Про затвердження правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України», визначено що пасажир це - фізична особа, яка перевозиться залізничним транспортом на підставі проїзного документа, у тому числі електронного, або є членом організованої групи осіб, яка проїздить на підставі групового проїзного документа. Варто зазначити, що ці особи вважаються пасажирів з моменту прибуття на вокзал для здійснення поїздки (чи пересадки на інший поїзд) до моменту завершення поїздки[1].

Аналіз національного законодавства, призвів до висновку, при виокремлення переліку прав пасажирів. Зокрема, до зазначеного переліку можна віднести:

перелік прав пасажирів залізничного транспорту. До таких прав зокрема відносять:

- безпечне і своєчасне перевезення до місця призначення, указанного в проїзному документі, та належне обслуговування під час перевезення;
- перевезення із собою безплатно однієї дитини віком до 6 років;
- безплатне перевезення із собою 36 кг ручної поклажі;
- перевезення багажу (вантажобагажу) згідно з розкладом руху багажних вагонів;

- переоформлення проїзного документа на поїзд, який відходить раніше;
- користування за окрему плату постільною білизною, матрацом, подушкою та ковдрою належної якості в усіх вагонах пасажирських та швидких поїздів (крім загальних вагонів);
- поновлення проїзних документів у разі запізнення на поїзд з вини перевізника;
- відшкодування за втрачений чи пошкоджений багаж або вантажобагаж;
- одержання на вокзалі та в поїзді інформації про розклад руху поїздів, про перелік послуг, які надаються, їхню вартість та ін.;
- перевезення з собою домашніх тварин;
- придбання у квитковій касі проїзного документа для поїзду на будь-який поїзд, у якому є вільні місця, до будь-якої станції за маршрутом руху поїзда;
- користування залами чекання та іншими облаштуваннями на вокзалі, призначеними для пасажирів;
- продовження дійсності проїзного документа;
- переривання поїздки на шляху прямування поїзда (зупинки);
- повернення проїзного документа в будь-якому пункті продажу квитків у разі відмови від поїздки.

Пасажир є фактично споживачем послуг отримуючи послугу. Підтвердженням надання послуги є купівля-продаж квитка. На сьогодні, квиток може бути придбаний через електронні засоби (інтернет, банківські установи) або безпосередньо через касу. В квитку, зазначається прізвище, ім'я пасажирів. В силу різних обставин, пасажиром може бути втрачений квиток. На сьогодні, кількість таких випадків, збільшується. Зазначене викликане військовим станом в країні, збільшенням кількості пасажирів, іншими чинниками. Якщо квиток придбаний через інтернет в пасажирів проблеми не виникає. В цьому випадку, він має змогу його роздрукувати знову. Але, у випадках, коли квиток придбаний безпосередньо в касі права пасажирів залишаються фактично незахищеними. Повторна видача квитка не передбачена. Зазначене призводить до: 1) порушення прав споживачів-пасажирів залізничного транспорту; 2) підвищення корупційних ризиків. Вирішити зазначену проблему, можливо шляхом створення бази пасажирів залізничного транспорту. В такому разі, якщо пасажир втрачає квиток, на його прізвище буде

видано новий.

Висновки. На сьогодні необхідним є створення бази пасажирів залізничного транспорту, що призведе до захисту прав споживачів-пасажирів.

Література:

1. Про затвердження правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України // Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України № 1196 від 27.12.2006 р. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07#Text>.
2. Про захист прав споживачів. Закон України № 1023-XII в редакції від 10.10.2022 р. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст.379.
3. Цивільний Кодекс України від в редакції від 10.10.2022 р. № 2518-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.

*Інна Поліщук,
начальник відділу економічних
досліджень ВСП ДП «Інформаційні судові
системи» «Центр судової експертизи та
експертних досліджень» ДСА України,
Ph.D. in law, судовий експерт, оцінювач*

ДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ НА ЗАМОВЛЕННЯ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ СПРАВИ СУДОВИМИ ЕКСПЕРТАМИ

Згідно положень ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2].

Положення ст. 69 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) визначає експерта як особу, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи [1].

При цьому, лише з реформою господарського процесуального законодавства у 2017 р. [3] в учасників господарської справи з'явилась можливість подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення.

Згідно норм ст. 101 ГПК: «1. Учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення.

2. Порядок проведення експертизи та складення висновків експерта за результатами проведеної експертизи визначається відповідно до чинного законодавства України про проведення судових експертиз.

5. У висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для подання до суду та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок.

6. Експерт, який склав висновок за зверненням учасника справи, має ті самі права та обов'язки, що і експерт, який здійснює експертизу на підставі ухвали суду».

Таким чином, з 2017 року право на замовлення експертизи отримали (ст. 41 ГПК):

- сторони та треті особи у справах позовного провадження;
- заявник та боржник при розгляді вимог у наказному провадженні;
- органи та особи, яким законом надано право звертатися до господарського суду в інтересах інших осіб;
- учасники третейського розгляду, а також особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та (або) обов'язки у справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду;
- особи, які визначені як учасники справи Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" у справах про банкрутство [1].

Положення ст. 102 ГПК визначають, що матеріали, необхідні для проведення експертизи експерту надає учасник справи, якщо експертиза проводиться за його замовленням, при цьому визначено, що копії матеріалів, що надаються експерту, можуть залишатися у матеріалах справи.

Відразу ж після реформи були певні непорозуміння з правовим статусом експертизи на етапі подання позовної заяви, оскільки згідно ч. 2 ст. 80 ГПК позивач повинен подати докази (Висновок експерта) разом з поданням позовної заяви [1].

Деякі правники та представники Мінюсту вважали, що на цьому етапі фактично позивач не є учасником справи і може отримати відмову про відкриття провадження. Окрім цього, ще не має номеру господарської справи, котрий згідно чинних на той момент положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз (далі – Інструкція 53/5) [4], повинен бути вказаний у Висновку експерта.

Отже, експертам слід складати не експертизи, а згідно норм пункту 1.3. Інструкції 53/5 експертні дослідження, які проводяться на договірних засадах для юридичних і фізичних осіб, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи.

Тобто, за таких обставин, враховуючи, норми ст. 73 ГПК, які визначають доказами будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність

обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи і ці дані встановлюються:

- 1) письмовими, речовими і електронними доказами;
- 2) висновками експертів;
- 3) показаннями свідків

учасник справи отримував письмовий доказ у вигляді експертного дослідження.

Відомо, що за таких умов, учасник справи уже в процесі замовляв ще й експертизу, котра відповідала на такі ж самі питання, що й експертне дослідження, що було додатковими витратами, яких би можна було уникнути.

Варто зазначити, що з того часу в Інструкцію 53/5 було внесено ряд правок, зокрема:

в п. 1.8, де зазначено, що: «Підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, в якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню»;

в п. 4.12, який визначає, що: «Висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням його реквізитів (найменування документа, дати та номера складання висновку, категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галуззю знань) та трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки).

У вступній частині висновку експерта зазначаються:

дата надходження документа про призначення експертизи (залучення експерта);

найменування експертної установи та/або ім'я, прізвище, по батькові експерта;

документ про призначення експертизи (залучення експерта), його найменування і дата складання, найменування органу та/або посада і прізвище особи, який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта);

справа, за якою вона призначена (кримінальна, про адміністративне правопорушення, цивільна, господарська, адміністративна тощо, номер справи), або стаття закону, якою передбачено надання висновку експерта (у разі наявності).

Отже, вказаної вище проблеми більше не має і на етапі подання позовної заяви складаються Висновки експертів на замовлення учасників господарської справи.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
2. Про судову експертизу : Закон від 25.02.1994 № 4038-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n6>.
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ від 08.10.1998 р. №53/5. Міністерство юстиції України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Наталія ТИМОЩУК,
член Всеукраїнської громадської організації
«Союз експертів України», оцінювач в ВСП ДП
«Інформаційні судові системи»
«Центр судової експертизи та експертних досліджень».

ЗАПРОВАДЖЕННЯ CRM-СИСТЕМ В ДЕРЖАВНОМУ ПРАВЛІННІ

Ще не давно існувало питання якісної взаємодії суспільства та влади, а саме питання зворотного зв'язку.

Зворотний зв'язок - це одне з основних завдань реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні. Саме завдяки інтерактивності Інтернет-мережі можна швидше за інші ЗМІ, соціологічні опитування, дослідження отримати думку громадськості відносно різних питань. Швидкість зворотної реакції цільової аудиторії на певні дії органу державної влади дає змогу коригувати помилки і регулювати управлінські процеси, приймати управлінські рішення.

З метою оперативного інформування органів державної влади постала потреба впровадження сучасних комунікативних технологій, CRM-систем. Їх введення підвищує лояльність громадян до певного державного органу зокрема і до державного управління взагалі, відбувається розуміння громадськістю здійснюваних державою заходів.

CRM (від англ. Customer Relationship Management) — це система управління відносинами з клієнтами. Перш за все, це хороший спосіб збільшити ефективність відділу продажу та оптимізувати роботу команди, контролювати результати на щоденній основі, не витрачаючи багато часу на вивчення великих таблиць.

Завдання CRM - налагодження зворотного зв'язку між державною владою та громадськістю, допомога у здійсненні: управління і контролю інформаційних потоків між ієрархічними ланками державного управління; контролю за виконанням функціональних обов'язків різними елементами державного управління; підвищення зацікавленості громадян у державотворенні; розширення можливості задоволення запитів громадян.

Основні можливості CRM у державному управлінні:

- на всіх ланках управління, контроль якості роботи службовців;

- отримання реальної оперативної статистики без втручання людського фактора, за результатами роботи міністерств, відомств у цілому, а також по департаментах управління і окремих посадових осіб;
- можливість вдосконалення електронного уряду;
- можливість вивчення причин потрапляння запитів на більш вищі рівні державної ієрархії в одному й тому самому функціональному розрізі.

Переваги CRM-концепції полягають у наступному: зростає почуття регулювання державних процесів у громадян; формується лояльність до державного управління; знижуються витрати на обслуговування громадян, керівництво державної установи має прозору схему вимог/запитів громадян і відповіді на них своїх співробітників.

Швидкість реалізації проектів через автоматизацію державних організацій відіграє велику роль так, як люди багато очікують від держави. З недавніх пір Уряд України ставить один з пріоритетів впровадження новітніх прогресивних Інтернет-технологій, щоб кожного разу, коли яка-небудь послуга з боку держави для населення починає надаватися таким шляхом, це викликає позитивну реакцію громадян. Автоматизація державних служб досягає успіху тоді, коли вона додає позитивного імпульсу всьому суспільству і здатна охопити все населення.

Успішні проекти автоматизації привертають увагу не тільки тих, хто уже підключений до Інтернет, але і сприяють приходу в мережу людей, які поки що нею не користуються. Ключовим фактором досягнення цієї мети є можливість надавати громадянам додаткові державні послуги на базі системи CRM.

Застосування Інтернет-комунікацій у зв'язках з громадськістю органів державної влади розширюють можливості взаємодії з громадськістю. CRM-система дає змогу вирішувати конкретні проблеми і питання. Тому, хоча і важливо, щоб така система була створена скрізь, справжню користь приносять ті рішення, що створюються на базі цієї системи. Коли в людей з'являється доступ до Інтернет і адреси електронної пошти, найбільш позитивний вплив на їхнє життя справляють ті послуги, доступ до яких люди одержують за допомогою цих засобів комунікації.

Використання можливостей новітніх комунікаційних технологій з метою дистанційного консультування, передачі термінових повідомлень підвищують

рівень готовності громадян і державних органів до непередбачених подій, прийняття оперативних управлінських рішень.

Література:

1. Бебик В. М., Куніцин С. В. PR в органах державної влади та місцевого самоврядування. МАУП, 2003. - 238 с.
2. Куліш А. Практика PR по-українському. - К.: Адеф-Україна, 2005. - 220 с.
3. Кулицький С. П. Організація інформаційної діяльності у сфері управління. - К.: МАУП, 2002. - 222 с.
4. Пейн Є. Керівництво з CRM. - Мінськ: Гревцов Паблішер, 2007. - 374 с.
5. Надія Славченко. Дія.Бізнес [Електроний ресурс] - Режим доступу: <https://business.diia.gov.ua/cases/prodazi/vse-so-vam-potribno-znati-pro-crm-sistemi>

Мороз В.П.,

*викладач кафедри господарського, повітряного та космічного права
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
керуючий партнер адвокатського об'єднання «Супрема Лекс»*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ – БОРЖНИКА У ВИПАДКУ НЕЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ КРЕДИТОРІВ

Неплатоспроможність боржника є однією з ключових проблем сьогодення в зобов'язальних відносинах та сфері господарського права. У разі недостатності вартості майна юридичної особи для задоволення вимог кредиторів, нездатності виконати свої зобов'язання та відновити свою платоспроможність можливе визнання такої юридичної особи неплатоспроможною (банкрутом) із подальшим застосуванням процедур, передбачених Кодексом України з процедур банкрутства [1].

Чинне законодавство України передбачає окремі випадки можливого притягнення керівника юридичної особи – боржника у випадку незадоволення вимог кредиторів до субсидіарної та солідарної відповідальності, які мають певне історичне підґрунтя та знаходять аналогію в законодавстві інших держав.

Аналізуючи чинні норми законодавства України, що регламентують відповідальність керівника юридичної особи – боржника у разі незадоволення вимог кредиторів, варто зауважити, що можливість такої відповідальності обумовлена недотриманням керівником відповідної юридичної особи особливостей управління діяльністю останньої та процедурних аспектів банкрутства відповідної юридичної особи.

Так, законодавець встановлює умови, за яких у боржника виникає обов'язок звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі, а саме: боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), та в інших випадках, передбачених Кодексом України з процедур банкрутства.

Невиконання керівником юридичної особи зазначених вимог тягне за собою його солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів [2].

При цьому важливим є з'ясування підстав неплатоспроможності юридичної особи, складу кредиторів, що мають повноваження ініціювати солідарну відповідальність керівника юридичної особи за незадоволення вимог кредиторів та правового механізму, яким такі кредитори повинні скористатися, процедурний аспект розгляду відповідного звернення кредиторів щодо притягнення керівника юридичної особи до солідарної відповідальності за її боргами судом, визначення строків позовної давності, розміру вимог та інших процедурних нюансів, що повинні враховуватися при застосуванні солідарної відповідальності керівника юридичної особи за її боргами, підстави для звільнення керівника юридичної особи від відповідальності за її боргами.

З приписів Кодексу України з процедур банкрутства вбачається, що для встановлення господарським судом загрози неплатоспроможності боржника важливо встановити розмір кредиторських вимог, дату їх виникнення, наявність майнових активів боржника, момент неможливості задоволення вимог. Це обумовлено тим, що загроза неплатоспроможності боржника виникає, коли

задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами.

Дії керівника юридичної особи – боржника відносно задоволення вимог кредиторів, а у разі неможливості їх задоволення - ініціювання процедури банкрутства повинні відповідати критеріям добросовісності і розумності.

Таким чином, для вирішення питання щодо можливості притягнення керівника юридичної особи – боржника до відповідальності за зобов'язаннями такої юридичної особи необхідно встановити чи відбулось порушення таким керівником вимог законодавства щодо управління відповідною юридичною особою та ініціювання процедури банкрутства у разі її неплатоспроможності, чи є вина у діях керівника боржника, які призвели до неплатоспроможності юридичної особи, чи наявний причинно-наслідковий зв'язок між діями або бездіяльністю керівника юридичної особи та незадоволенням вимог кредиторів, а також факт завдання ним будь-яких збитків [3].

У встановленні вини керівника юридичної особи-боржника ключовою є проблема встановлення моменту виникнення загрози неплатоспроможності, що ускладнює і доведення недобросовісності і нерозумності дій такого керівника. У більшості країн ЄС суди при вирішенні цієї проблеми виходять з дати перевищення боржником поточних зобов'язань над розміром активів, про що керівник, який належним чином реалізує свої посадові повноваження, має бути обізнаний.

Притягнення керівника юридичної особи – боржника до відповідальності за вимогами кредиторів до такої юридичної особи можливе у разі доведення вини керівника юридичної особи у неможливості задоволення вимог кредиторів юридичної особи за рахунок майна, належного юридичній особі [3]. У разі відповідності дій керівника юридичної особи – боржника критеріям добросовісності та розумності, зокрема, своєчасного ініціювання процедури банкрутства, керівник юридичної особи не може бути притягнутий до відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи. Визначення своєчасності дій керівника юридичної особи щодо ініціювання процедури банкрутства, наразі, є недостатньо врегульованим в чинному законодавстві України та потребує

подальшої регламентації з урахуванням положень законодавства держав ЄС та відповідної європейської судової практики, з урахуванням якої розвивається конкурсне законодавство України. Розвиток вітчизняного законодавства в напрямку посилення відповідальності керівника юридичної особи за її зобов'язаннями не відповідає світовим тенденціям господарського права та може призвести до зростання призначення на керівні посади в юридичних особах номінальних керівників, що, в свою чергу, унеможливить притягнення керівників юридичної особи до відповідальності за її зобов'язаннями.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>
2. Куріло Ю. За порушення процедури банкрутства топ-менеджмент тепер відповідальний власним майном. Як це працює. Журнал НВ Бізнес. Вип. 2. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/bankrutstvo-kompaniji-i-vidpovidalnist-kerivnikiv-yak-se-teper-pracyuye-poyasnennyaadvokata-50065134.html>
3. Жуков С. Солідарна відповідальність керівника боржника в справі про банкрутство: аналіз судді КГС. Інтернет портал про фінанси та економіку. Finbalance. Фінанси та економіка. 2020. URL: <http://finbalance.com.ua/news/suddya-spiker-ksh---pro-vidpovidalnist-kerivnikaborzhnika-v-spravi-pro-bankrutstvo>

*Ковальчук Андрій Трохимович,
професор кафедри правосуддя Київського
державного університету інфраструктури та технологій,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України*

ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ

Національне законодавство, що регулює ринок віртуальних активів, базується переважно на актуальних стандартах регулювання операцій із віртуальними активами міжнародної групи з протидії відмиванню грошей (ФАТФ). Вони встановлюють правила для постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів і сприятимуть детінізації цього ринку. Це питання є надзвичайно актуальним, оскільки досить часто віртуальні валюти використовуються для фінансування незаконних схем. Так, у цьому році Міністерству фінансів США вдалося заблокувати (в рамках лише однієї справи) на арештувати криптовалюти на 3.36 млрд. доларів США (понад 50 000 біткоінів).

Слід звернути увагу на те, що криптовалюти на відміну від усіх видів традиційних грошей – передусім паперових не є зобов'язаннями. Водночас грошово-фінансова діджиталізація – це цивілізаційний напрям та вагомий чинник детінізації економіки. Зрозуміло, що першочерговим завданням у цьому сенсі стає налагодження адекватної системи фінансово-правового регулювання.

Кабінет міністрів України затвердив (17.01.2018 р.) Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018-2020 роки. Провідні фахівці та експерти ІТ-сфери запропонували план заходів щодо її реалізації. Передусім йдеться про потребу врегулювання взаємопов'язаних технологій – блокчейну цифрового майгнінгу, цифрових активів та стартап-контрактів. Це – фактично дорожня карта цифрової трансформації національної економіки та її базового сегменту – фінансової сфери. Тому цілком закономірно, що в системі нового Кабінету міністрів з'явилася посада Віце-прем'єр міністра-міністра з цифрових трансформацій.

Поза межами Інтернет-технологій криптовалютний ринок неможливий. Однак на сьогодні біля 35% сільського населення країни не мають доступу до

Інтернету. Нова влада поставила завдання упродовж декількох років усунути такий анахронізм. В.О.Зеленський, виступаючи на інвестиційному форумі в Маріуполі (29 жовтня), заявив про актуальність утвердження на теренах України «держави смартфонів». Таким чином йдеться про когнітивний рефреймінг, тобто назрілі цивілізаційні зрушення в базових сферах інформаційного забезпечення.

Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров заявив: «Ми хочемо й готові оперативно виконати всі умови для того, щоб стати частиною ініціативи ЄС по створенню єдиного цифрового ринку. До 2022 р. 90% країни повинно мати доступ до 4G. Для України – це надпотужні цифрові й економічні перспективи». Міністерство цифрової трансформації України планує за 5 років перевести в режим он лайн 100% адміністративних послуг. При цьому 20% послуг – взагалі без участі чиновників. Про це заявив один із заступників згаданого міністерства на семінарі Digital transformation of Ukraine, що відбувся 29 вересня цього року у Львові.

Водночас Асоціація «Блокчейн України» підготувала проект щодо створення криптодолини, яка дозволить створити сприятливу екосистему для легалізації криптовалютного бізнесу в країні. Найбільш вагоме місце при цьому має зайняти процес грошово-фінансової діджиталізації. Така перспектива потребує дієвої юридичної підтримки, передусім фінансового права. Адже наявні інформаційні технології в країні поки що базуються на застарілих фінансово-правових механізмах, які гальмують процеси грошово-фінансової діджиталізації.

Чинні правові механізми стикаючись з тіньовою експансією криптовалютних операцій, поки що не в стані цивілізаційним чином унормувати дані процеси. Тому важливо, не посягаючи на автономність відносин де застосовується грошово-фінансова діджиталізація, утверджувати в них верховенство права шляхом визначення і розвитку цивілізаційного інструментарію, який дозволить упереджувати небезпеки та зловживання в ІТ-сфері. У свою чергу саме такий підхід в змозі відчутним чином підтримувати цивілізаційні здобутки практично в усіх галузях національної економіки.

Зрозуміло, що як тільки максимально широкий загал буде залучений до застосування блокчейн технологій та використання криптовалют, - це стане реальним стимулом для детінізації досить широкого спектру фінансових угод та

операцій практично в усіх сферах національної економіки. При цьому українською важливо щоби на національних теренах активно утверджувалися законодавчо-правові передумови для запуску публічних реєстрів щодо широкого масиву криптовалютних транзакцій.

Зокрема вагомий шанс на діджиталізацію має будівельна галузь. Питання про створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва увійшло в перелік пріоритетних питань Верховної Ради. "Електронний кабінет забудовника", стане частиною цілої системи. Робота над електронною системою у сфері будівництва вже вийшла на фінішну пряму. Кабінет забудовника повинен запрацювати у найкоротші терміни, хоча для його повноцінного функціонування потрібна правова база. Наразі уже підготовлена постанова уряду про запровадження електронного кабінету забудовника та про внесення змін до деяких актів щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення єдиної державної електронної системи у сфері будівництва.

Створення й активне розповсюдження віртуальних валют є об'єктивним цивілізаційним процесом і загальмувати його адміністративними важелями не вдасться. Вагомими заохочувальними аспектами цифрових криптовалют на сьогодні є: *по-перше*, повна анонімність щодо реальних власників; *по-друге*, можливість за допомогою віртуальних грошей сплачувати широке розмаїття Інтернет-послуг; *по-третє*, відсутність лімітів чи правил, які б обмежували ретрансляцію цифрових криптовалют комусь із потенційних користувачів. А самі перекази миттєві, оскільки не гальмуються міждержавними кордонами.

*Подолян Юлія Олександрівна,
Кандидат юридичних наук,
Доцент кафедри господарського та транспортного права
юридичного факультету
Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Актуальність даної роботи визначена тим, що питання діяльності юридичних осіб приватного права є актуальною суспільно важливою темою, що займає важливе місце в українських та міжнародних наукових джерелах. Вочевидь, саме завдяки юридичним особам можлива реалізація конституційного права людини на підприємницьку діяльність, що визначена в статті 42 Конституції України [1]. Відповідно, суспільно-політичні реформи, проведені в Україні 1990-х роках, значно вплинули на розвиток науки про юридичні особи.

Науково-практичне вивчення інституту юридичної особи приватного права останнім часом стає значно актуальним, оскільки юридична особа стала способом втілення певних суспільно-політичних, економічних та соціальних інтересів держави та громадян. За останні роки в Україні прийнято значну кількість нормативно-правових актів, що визначають правовий статус певних видів юридичних осіб, що визначає актуальність даної роботи.

Відповідно питання правових засад діяльності юридичних осіб приватного права в Україні досліджувалися в роботі наступних вчених: В.І. Борисової, О.М. Вінник, О.В. Дзери, , В.М. Кравчука, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика, В.К. Мамутова, О.А. Підпригори, О.О. Підпригори, О.А. Пушкіна, Н.О. Саніахметової, В.І. Семчика, І.В. Спасибо-Фатєєвої, О.І. Харитонової, В.С. Щербини, та інших науковців.

На законодавчому рівні засади діяльності юридичних осіб приватного права в Україні врегульовані Конституцією України (стаття 42) [1], Цивільним Кодексом України [2] Господарським Кодексом [3] а також законами України: “Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців” [4], “Про громадські

об'єднання" [5] тощо. Стаття 42 Конституції України визначає, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Таки чином, питання правових засад діяльності юридичних осіб приватного права в Україні стає все більш актуальним.

Загалом, юридична особа - це організація, створена та зареєстрована у встановленому законодавством порядку відповідно до законодавства України.

В часи незалежності України статус юридичної особи набуває нового значення. Наприклад, як вказує Кочин В. В зі здобуттям незалежності Україна стала на шлях розбудови демократичної держави та громадянського суспільства, в якому важливу роль відіграють громадські об'єднання [6].

Визначення сутності юридичної особи в цілому є одним із найскладніших завдань загально-теоретичного права у світі. Відповідно статті 80 Цивільного Кодексу України юридична особа — “це організація, створена шляхом об'єднання осіб або майна, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, тобто може від свого імені набувати майнових та особистих немайнових прав і нести цивільні обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді” [2]. При тому, у 42 Господарського кодексу України визначено, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [3].

Отже, юридична особа - це перш за все суб'єкт права, зареєстрований у встановленому Законом України порядку. Він наділений дієздатністю та дієздатністю і при необхідності може бути відповідачем або позивачем у суді. Крім того, цей суб'єкт господарювання має відокремлене майно, яке не залежить від наявності та розміру майна фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи. Загалом це правильно розвинене соціальне утворення, що відповідає вимогам організаційної єдності.

Л.О. Волков зазначає, що формальний критерій поділу юридичних осіб на юридичних осіб публічного та приватного права, передбачений законодавством України, є неповним, і пропонує застосування загальносвітового критерію, а саме: застосування офіційного критерію з урахуванням враховувати всі обставини [7].

Отже, можна зробити висновок, що існує величезний спектр теорій щодо сутності та походження юридичної особи, а тому така дискусія триває і в наш час. Відповідно, залишається дискусійним поділ юридичної особи приватну та публічну. Відповідно, залежно від порядку їх створення вони поділяються на: юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права (частина 2 статті 81 Цивільного Кодексу України) [7].

Юридична особа, що регулюється приватним правом, створюється на підставі установчих актів відповідно до ст. 87 Цивільного кодексу України; вона може бути створена і функціонувати на основі типового статуту у формах, передбачених законодавством. Юридичні особи приватного права можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом, а саме статтею 113 та 64 Господарського Кодексу.

Таким чином, товариство - це організація, створена шляхом об'єднання людей (учасників), які мають право брати участь у цій юридичній особі. Установа - це організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, групуючи (розподіляючи) свої активи для досягнення цілі, встановленої засновниками, за рахунок цих активів. Підприємство — це самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи і здійснює виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу) [3].

Отже, існує доволі широкий зміст поділу юридичних осіб на види, а також їх організаційно-правових форм. Доцільною є позицію І.М. Кучеренко, яка запропонувала чітко вказати та детермінувати систему організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, яка повинна бути закріплена у Цивільному Кодексі: господарські товариства (товариства з обмеженою, додатковою відповідальністю, повне та командитне, акціонерне товариства); кооперативні товариства (підприємницький та непідприємницький кооперативи); непідприємницькі товариства (громадське товариство, товариство співвласників, заклад, непідприємницькі товариства з обмеженою відповідальністю, з додатковою та повною відповідальністю); установа [8].

Відповідно, вважаємо, що юридичні особи приватного права є динамічною

категорією і знаходяться у постійному динамічному розвитку.

На сьогодні в Україні спостерігається тенденція розвитку статусу окремих видів юридичних осіб у Цивільному кодексі. Але до сьогодні цього не зроблено з ряду причин: по перше - це закріплення різних правових доктрин системи організаційно-правових форм господарських юридичних осіб на законодавчому рівні. По друге - це питання ускладнюється відсутністю теоретико-правової концепції побудови системи організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб. По третє - особливо актуальною є невизначеність способів зміни форми юридичних осіб приватного права. Окремим колізійним питанням лишається співвідношення статусу юридичних осіб приватного права України з відповідними суб'єктами ЄС в процесі євроінтеграції. Як відзначає О. В. Артикуленко юридична особа стає учасником різних видів суспільних зв'язків. Оскільки юридична особа реально виступає суб'єктом різних галузей права, її правосуб'єктність має багатогалузевий характер, тобто може бути трактована в різних способах. Набуваючи статусу юридичної особи, публічне утворення визнається власником цивільної правоздатності та дієздатності, та інших видів правосуб'єктності, що у сукупності утворюють її правовий імідж [9].

Отже, можна підсумувати, що діяльність приватних юридичних осіб є ключовою актуальною проблемою цивільного та господарського права, яка посідає важливе місце в українських та міжнародних джерелах. Завдяки юридичним особам можлива реалізація конституційного права людини на підприємницьку діяльність. Відповідно, немає чіткого поділу юридичних осіб на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Тому існує ряд наукових теорій. До обов'язкових ознак юридичної особи приватного права належать: відповідна організаційна одиниця; відповідна офіційна реєстрація таких осіб. Загалом, діяльність юридичної особи приватного права здійснюється на основі вільної конкуренції, заборони монополізму та свободи підприємництва. Діяльність такої особи може бути обмежена лише у випадках, передбачених законом. Таким чином, українська правова доктрина не формує єдиного підходу до поняття юридичної особи приватного та публічного права. Отже, можна зробити висновок, що дискусійними залишаються питання щодо сутності юридичної особи, поділу

юридичної особи на приватну та публічно-правову та їх характеристики. Крім того, з огляду на глобальний поступ інтернаціоналізації та глобалізації, постає питання гармонізації правового регулювання діяльності юридичних осіб приватного права в Україні з іноземними правовими стандартами відповідно до євроінтеграції.

Література:

1. Конституція України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>
4. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 року URL: <http://portal.rada.gov.ua/>
5. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
6. Кочин В. В. Визначення поняття «непідприємницька юридична особа приватного права» // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 10, 2011 р. / Редкол.: Крупчан О.Д. (гол. ред.) та ін. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва національної академії правових наук України, 2011. – С. 85-88.
7. Волков Л.О. Цивільно-правовий статус державних акціонерних компаній: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ, 2019. - 18 с.
8. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2004.
9. Артикуленко О. В. Правосуб'єктність юридичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Артикуленко; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2019. - 21 с.

*Юлдашев Олексій Хашимович,
завідувач кафедру Господарського та трудового права,
Інституту права МАУП,
доктор юридичних наук, професор*

*Юлдашев Олексій Олексійович,
викладач кафедри господарського та
трудоного права МАУП*

ЯК КРАЩЕ УКРАЇНІ ВИКОНАТИ «ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ» ДЛЯ ВСТУПУ ДО ЄС (ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Продовжується війна РФ з Україною, відкрито почата агресором 24 лютого 2022 року (приховано, набагато раніше), в ході якої Україна надає рішучу відсіч агресорові і, завдяки допомозі країн Заходу, стає основним центром безпеки Європи, захищаючи її кордони.

Зрозуміло, що Україна несе величезні втрати. За прогнозами ще у перші місяці відкритого вторгнення, ці втрати становитимуть від третини до половини ВВП. За іншою оцінкою, йдеться про 500 млрд. доларів [1]. Активно розглядаються плани відбудови, відновлення країни. Захід всіляко демонструє готовність потужно сприяти цьому. Загальновідома у світі спільна українсько-литовська ініціатива під назвою «Новий європейський інвестиційний план для України та інших країн Східного партнерства» (так званий “План Маршалла для України”). За цим планом передбачається вливання 5 млрд євро інвестицій на рік в економіку України, що забезпечить різке зростання темпів економічного розвитку.

Нинішній час, коли триває масштабна українсько-російська війна – став, на фоні емпатії європейських країн до мужнього українського народу, несподівано найкращим в історії України часом для подання заявки на вступ до ЄС. За передчуттями українських політиків і дипломатів: "Наш вступ до ЄС точно буде протягом найближчих років". Водночас визнається, що «не всі держави ЄС готові до цього рішення» [2]. Умовами набуття членства в Європейському Союзі та чинників розбудови європейської інтеграції є, як відомо, Копенгагенські критерії. Вони передбачають як політико-правові, так і економічні вимоги. Зрозуміло, що кількість держав, що підтримуватимуть вступ України до ЄС, залежатиме від виконання вимог, що містять Копенгагенські критерії членства в Європейському

Союзі. Тобто, від успішності виконання Україною «домашнього завдання», відповідності її вимогам, а в кінцевому підсумку – від розвиненості української економіки, а отже і від успішності її реформування.

Пропонується розуміти під економічним реформуванням сукупність (систему) організаційно (господарсько)-правових засобів, об'єднаних певною стратегією. Спробуємо позначити основні напрямки такої стратегії, відповісти на питання: «що» треба зробити, зокрема, в економічному середовищі і «як», якого роду організаційно (господарсько)-правові документи слід прийняти для дійсного реформування економіки, переходу до господарського управління нової якості, подолання корупції у владі. Зазначимо, що економічне реформування сприятиме сталому зростанню добробуту населення, утворенню робочих місць та соціальній згуртованості, зміцненню європейської ідентичності нашої країни.

Перш ніж переходити до викладення стратегії, що пропонується, зазначимо наступне. Наміри влади реформувати, забезпечити розвиток економіки або окремої її галузі (стратегії) відбиваються у тих чи інших організаційно-правових документах - законах, стратегіях, програмах, концепціях. Перераховані документи уявляють собою відповідні моделі цілей, завдань і засобів, необхідних для досягнення цілей (виконання завдань), шляхом координації і розподілу ресурсів. В той же час багато які організаційно-правові документи (стратегії, програми тощо), які розроблялися і розробляються в Україні (як, власне, і в деяких інших країнах колишнього СРСР), є, в значній мірі, декларативними, формальними. Можна довести, що формалізм в управлінні економікою є її системоутворюючою ознакою. Він бере початок з часів існування командно-бюрократичного системи державного устрою. Саме на такій системі базувався колишній СРСР і деякі країни східної Європи. І ця стара система зберіглася у нинішній Україні. Чому вона проявляє таку живучість? Бо є, в силу, своєї величезної централізованості, закритості – найкращою моделлю для владної корупції, розкрадання державних коштів, становлення і утвердження олігархічної сутності держави. Саме збереження старої системи управління є причиною того, що багато які програмні документи (стратегії, програми), що розробляються в Україні, можна віднести до бюрократичних, декларативних.

Під бюрократичними, декларативними документами розумітимемо такі, які приймаються «для виду», формально, аби були. Бюрократичне управління - це управління «для виду», що прикриває реальні цілі і дії. Які ж ці (реальні) цілі? Коли ми говоримо про державне управління в сучасній Україні, то такими цілями часто виступають цілі корупційні, цілі розкрадання державного бюджету, відмивання цих коштів в офшорах. Звідси до дійсних проблем, які мають вирішувати закони, програми, стратегії в сфері економіки ми відносимо корупцію у владі, олігархічну сутність держави, неефективність господарського управління, відсутність сприятливих умов для ведення бізнесу, запровадження інновацій і т.д. Це також недосконалість податкового (митного) законодавства, організації фіскальної служби, правової охорони власності, судова корупція тощо. Результатом існування саме такого роду проблем є, як зазначалось, «вимивання» значного обсягу грошових коштів на офшорні рахунки, низький рівень економічного і інноваційного розвитку виробництва, гострий дефіцит інвестицій в економіку України, значна доля тіньового сектору, масштабний відтік «мізків» і робочих рук і т.п.

Без вирішення цих проблем успішної України не буде. Справді, якій же з країн-донорів сподобається, якщо кошти, які вона направляє на відбудову успішної України, «відмиваються», з'являються на чийх то власних рахунках за кордоном, використовуються для придбання приватної нерухомості – вілл, яхт? Або як можна інвестувати в країну, де немає 100% захисту приватної власності, а у фіскальних, дозвільних структурах процвітає корупція?

З проблемою корупції у владі пов'язана низка інших проблем. Зокрема, корупціонери у владі – як правило, ставленики олігархів, а в ряді випадків, до недавнього часу, просувалися на посади і під тиском росії. Вони не тільки обкрадали державу, але й свідомо (нерідко, за російські гроші або участь у російських нелегальних прибутках) руйнували її.

Є достатні підстави вважати, що в Україні зловмисно, не без благословення з боку колишнього вищого керівництва країни, знищувалися виробнича база, технології, в т.ч. і з виробництва зброї, боєприпасів, скорочувався видобуток природних копалин, насамперед, газу. Про те, що видобуток газу в Україні

знищували на догоду Росії, заявляв свого часу прем'єр-міністр України В. Гройсман. При цьому він стверджував, що знищувався той власний видобуток газу, який належить державі та громадянам України [3]. Діаметрально протилежними були дії першого міністра фінансів США Олександра Гамільтона, який, після отримання незалежності США, вперше в історії застосував таке поняття, як «американська система» (Це поняття з протекціонізмом і стимулюванням). До речі, поняття «економічний націоналізм» також зародилося в США наприкінці XVIII століття. За 50 років після Гамільтона німецький економіст Фрідріх Ліст використав поняття «Національної системи політичної економії» приблизно в тому самому сенсі, що й Гамільтон. Він також вважав, що саме «національна економіка творить націю», а економічна могутність стає передумовою політичної сили та впливу нації. І коли вже сформувався націоналізм як політична ідеологія, тоді почали розрізняти націоналізм політичний та економічний — як економічну політику.

Підкуп росією чиновників в іншій країні є геополітичною корупцією. Відповідні злочини мають бути зупинені у першочерговому порядку, оскільки наносять не тільки величезну економічну шкоду, а й призводять до геополітичної катастрофи. Підтвердження тому – розв'язання росією війни проти України.

Зазначимо, що геополітичні корупційні злочини мали місце і в інших країнах. Зокрема, в Німеччині (в Бундестазі [4],[5], Франції [6], Угорщині і навіть, в парламенті Євросоюзу. Німеччина, відмовившись від власного видобутку газу, що складав приблизно 20% від усієї потреби, потрапила, в результаті цього, в повну енергетичну залежність від Росії. Цікаво, яка роль останньої у цій відмові і чому деякі колишні німецькі політики займають найвищі посади в російських економічних структурах[7], [8], [9], [10],[11]? Необхідно посилити боротьбу з геополітичною корупцією, перейти до запровадження посиленних міжнародних санкцій за таку корупцію, сконцентрувавшись на її головному джерелі – росії. Остання, як відомо, використовує свою газову корпорацію - Газпром виключно для досягнення політичних мілітаристських цілей.

Україні, окрім приєднання до угод щодо посилення міжнародних санкцій за геополітичну корупцію, необхідно перейти до протекціоністської політики,

відновлення видобутку сировини та виробництва. Це одне з головних положень, стратегії, що пропонується. В рамках цієї політики, поряд із відновленням потенціалу видобувних галузей, відмови від російської експансії енергоринку України, необхідно заборонити будь-який імпорт (у всякому разі, за кошти державного бюджету) настільки, наскільки це є максимально можливим. Кошти, призначені для закупівлі імпоротної продукції, сировини, мають спрямовуватись на розвиток відповідного українського виробництва, тобто, повинні залишатись у державі, а не стимулювати економіки інших країн. Виняток може становити закупівля лише життєво необхідної продукції, яку, в даний момент неможливо виробити. Але при цьому обов'язково треба встановити терміни налагодження національного виробництва та сувору відповідальність за їхнє порушення.

Цей вимушений відступ від теми статті є необхідним для визначення причин існування проблем корупції у владі, олігархічної сутності держави, неефективності господарського управління. Головною такою причиною є, як вже зазначалось, існування старого бюрократичного апарату управління. Щодо альтернатив вирішення цієї проблеми. Їх може бути багато. Одну з них запропонував відомий реформатор, найвпливовіший міністр в колишньому уряді Михайла Саакашвілі - Каха Бендукідзе, який вважається творцем "грузинського чуда". Він теж пов'язував корупцію у владі з існуванням старого бюрократичного апарату економічного управління. Але те, що Каха запропонував для усунення проблеми - виглядає дещо наївно. Він казав: потрібно ліквідувати якесь міністерство, розпустити його персонал, але недалеко – на сусідню вулицю. А самим сидіти в кущах і дивитися – чи не буде обурення, протестів людей. Якщо буде – слід негайно повернути бюрократів на їх місця (благо, далеко бігти не прийдеться). Якщо ж протестів не буде – слід продовжити, перейти до ліквідації наступного міністерства і так далі.

В Україні вдалися до дещо іншого підходу. Вже достатньо давно практично при кожному відомстві створено свій центр реформування управління. Ці центри працювали (у всякому разі, до початку нападу росії на Україну у 2022 році) за кошти зарубіжних фондів, а при підготовці своїх об'ємних фоліантів (звітів) використовували закордонні методички. Однак ці звіти, по перше, містили пропозиції, здебільшого перманентного характеру, а по друге – залишались,

переважно, на папері, тобто, вкрай рідко запроваджувалися у практику. Якщо ж і запроваджувалися – то формально. Як результат, суттєвих змін в організації управління не відбувалося. В той же час усі залишаються при своїх інтересах: корупція у владі процвітала, олігархи продовжували висмоктувати бюджетні кошти, висувати своїх ставлеників у міністерські крісла (а отже олігархічна сутність держави не змінювалася), а «грантоїди» (організації та особи, які існують на гранти іноземних держав) регулярно отримували кошти з зарубіжних фондів, Господарське управління продовжувало демонструвати свою неефективність, ефективність зі знаком «мінус», економіка занепадала, відтік «мізків» і робочих рук зростав.

Авторами цього дослідження розроблено підхід до вирішення вищезазначених проблем. Основними ідеями подолання корупції, деолігархізації держави, забезпечення нової якості, ефективності господарського управління є принципи прозорості, відкритості управлінської діяльності, «мінімізації держави» в управлінні, зменшення в управлінні питомої ваги «людського фактору». Йдеться про так званий «електронний уряд», заміну (в якомога більшій мірі) людини комп'ютером, передачу останньому якомога більше управлінських функцій, запровадження в систему економічного управління новітніх інформаційних технологій.

Щодо очікуваних результатів від реалізації авторського підходу до вирішення економічних проблем. По перше. Забезпечення реалізації принципів субсидіарності, прозорості та мінімізації «людського фактору» дозволить викоринити корупцію. Через це міністерські крісла втратять свою привабливість для бажаючих нажитися за рахунок держави. Як підсумок – міністерства і відомства стануть непривабливими і для олігархів. Вони, нарешті, змушені будуть відірватися від бюджетної «підпитки» та вийти у «вільне плавання» - тобто, сконцентруватися виключно на власних бізнесових питаннях. Почнеться справжня економічна конкуренція, олігархи, винні у монополістичних діях, будуть притягуватися до відповідальності на рівних з іншими. Через економічну конкуренцію, задля досягнення конкурентних переваг, почнеться масштабне запровадження інновацій.

Авторами даного дослідження розроблено модель галузевого управління і територіального (місцевого) самоуправління, яка може бути апробована, запроваджена, у вигляді експерименту, у тій чи іншій галузі економіки або на базі певної території (регіону). Для цього потрібно видати президентський указ або прийняти закон про проведення відповідного експерименту. В практиці Верховної Ради України вже були випадки прийняття такого роду документів. Зокрема, у свій час було прийнято закон України «Про державно-правовий експеримент розвитку місцевого самоврядування в місті Ірпені, селищах Буча, Ворзель, Гостомель, Коцюбинське Київської області (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 29, ст.138).

Зараз, враховуючи, що увага всього світу прикута до російсько-української війни, до зруйнованих Ірпеня, Бучі (багато які міжнародні санкції щодо агресора були прийняті у зв'язку з подіями, що відбулися у цих містах) – можливо доцільно було б визначити в якості об'єкту управлінського експерименту – органи місцевої влади цих міст (Ірпеня і Бучі).

У разі одержання позитивних результатів, модель могла б бути поширена на всю систему місцевого управління. Пропонуємо також провести управлінський експеримент на базі будь-якої галузі економіки України. Наприклад, на базі Державної служби геології та надр. Підхід до розробки відповідної моделі ми вже викладали [12].

Завдання тиражування позитивного досвіду могли б взяти на себе координаційні центри реформування при Кабінеті Міністрів, Президенті України. Вважаємо, що цей досвід міг би бути корисним не тільки для України. Проблеми в сфері економічного управління є типовими, актуальними практично для всіх країн бувшого СРСР. Таким чином, результати дослідження зможуть бути використані і у зарубіжжі.

Література

1. Наслідки будуть колосальними: Марченко розповів, як війна вплине на економіку України // <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/14/novyna/ekonomika/>

2. Бойко І. Радник Зеленського назвав орієнтовні терміни вступу України до ЄС // <https://www.unian.ua/politics/nazvano-oriyentovni-termini-vstupu-ukrajini-do-yes-novini-ukrajina-11781747.html>
3. Добычу газа в Украине уничтожали в угоду России – Гройсман // <https://www.sq.com.ua/rus/news/novosti/14.05.2016/>
4. Корупція в Німеччині: як наживаються депутати Бундестагу // www.dw.com › [koruptsiia-u-nimechchyni-yak-nazhyvaiutsia-deputaty-bun.](#)
5. Афера Флика: самый громкий коррупционный скандал в ФРГ и // [Право.Ru](http://Pravo.Ru) › [process](#) › [view](#)
6. Российская фирма требует от партии Ле Пен вернуть 9 млн ...// www.dw.com
7. Шредер, Фийон, Кнайсль. Как Путин покупает себе друзей ...// [LIGA](#) › [world](#) › [articles](#) › [shreder-fiyon-knaysl-kak-putin-pokupaet.](#)
8. Германия не без изъяна: коррупция в немецкой политике ...
9. <https://www.dw.com/ru/>
10. Коррупция и "шредеризация": деньги воняют газом - 24 Канал
11. 24 Канал › 24 Канал › Статьи
12. Юлдашев О., Смокович М., Юлдашев С. Про створення інноваційно-інвестиційного антикорупційного механізму надрокористування // ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія, 2019. Випуск 4(87) С. 46-54. Індексовано у наукометричних базах Web of Science

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНТЕРЕС» У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Загальновідомі тенденції, що лежать в основі різноманітних інтересів всіх суб'єктів правовідносин у суспільстві, здебільшого, виникають, існують та припиняються в ті моменти, коли економіко-правові зміни є найбільш актуальними та обумовленими суспільними потребами. Саме в цей час можуть виникати найбільш яскраво виражені протиріччя в інтересах суб'єктів права, що в свою чергу породжує колізії інтересів в дієвому забезпеченні економічного правопорядку. Така позиція підтримується також В.М. Кудрявцевим, який зазначає, що різноманітність конфліктів обумовлена протиріччям інтересів протиборчих сторін [1, с. 29]. Враховуючи те, що особливістю господарсько-правових відносин, зазвичай, є бажання отримання прибутку всіма сторонами, що є учасниками таких правовідносин, то колізії інтересів, що виникають в наслідок протиріч у відносинах, набувають особливого значення, що впливає на сталість та розвиток правовідносин між суб'єктами господарювання в умовах ринку.

З одного боку, ринкові правовідносини можна розуміти як логічне, з позицій підприємницького ризику, обоюдне бажання отримати сторонами майновий зиск, а з іншого боку можна уявляти, як конфлікт інтересів.

В контексті зазначеного, цікавим є те, що забезпечення, як першого, так і другого розуміння лежить в основі тотожних правових механізмів, що наразі є актуальними в чинному законодавстві України. Насамперед, це механізми господарсько-правового впливу на врегулювання відносин суб'єктів, які можна віднести до категорії приватно-правових заходів впливу (договори купівлі-продажу, міни та подібні), а також до заходів публічно-правового впливу, що знаходять своє відображення у статті 12 Господарського кодексу України [2] (далі ГК України) «Засоби державного регулювання господарської діяльності» (державне замовлення, ліцензування, патентування, квотування та ін.). Проте, зазначене нами не виключає пошуку та правового обґрунтування інших дієвих

механізмів регулювання вищезазначених інтересів суб'єктів господарювання, адже якої б із вищезазначених позицій ми б не дотримувались – інтерес господарюючого суб'єкта є природним та не суперечить чинним нормам.

Вищезазначену нами гіпотезу щодо взаємопов'язаних двох поглядів на механізми правового регулювання зіткнення протилежних економічних інтересів суб'єктів господарювання підтверджує О.С. Йоффе, який вважав одним з головних завдань цивілістичної доктрини винайдення найбільш досконалих юридичних форм задля опосередкування нормальних економічних процесів [3, с. 506]. Така позиція не суперечить, а й більше того, підтверджує іншу тезу висловлену нам вище щодо «природності» бажання будь-якого суб'єкта господарювання віднайти максимальний економічний зиск з будь-яких господарських правовідносин.

Логічним вирішенням поставленого питання є необхідність термінологічного дослідження понять, що обґрунтовують наявність та лежать в основі зіткнення протилежних економічних прагнень та можуть бути визначені як «економічний інтерес» та «конфлікт економічної мети» які, в свою чергу, доцільно досліджувати з існуючих економіко-правових дефініцій, що мають місце в доктрині.

Досліджувані нами поняття мають не лише тісний економіко-правовий зв'язок між собою, а й в більшості випадків мають сприйматись у логічній послідовності як складний юридичний склад. Тобто економічний інтерес зазвичай породжує певну протилежність в позиціях суб'єктів відносин (та у деяких випадках абсолютних) правовідносин, що лежать в основі досягнення економічної мети та є наслідком виникнення конфлікту інтересів як конфлікту економічної мети.

З позицій соціології інтерес є те, що об'єктивно потрібне, важливе, значуще та корисне як для одного індивіда, так і для суспільства в цілому [4, с. 31].

З позицій психології інтерес є категорією, що характеризує психічну налаштованість суб'єкта для вчинення певних дій, а також його внутрішнє емоційне відношення як власна оцінка стосовно вчинених дій [4, с. 209].

Останнє застереження є в край важливим в контексті узагальненого розуміння інтересу як категорії з позицій юридичної науки. Адже, як відомо, господарсько-правова відповідальність може виникати без наявності такої підстави

як вина, що може бути внутрішнім емоційним відношенням до власної оцінки стосовно вчинених дій.

Все це дає нам підґрунтя для дослідження економічного інтересу як правової категорії.

Перш за все, згадаємо Рудольфа фон Єринга який звертав увагу на особливу роль, що виконує інтерес в контексті задоволення зацікавленості суб'єкта права шляхом отримання відповідного еквіваленту та дійшов висновку, що забезпечення еквіваленту майнового та (або) немайнового характеру лежить в основі дійсних та (або) прихованих потреб суб'єкта права шляхом чого можуть забезпечуватись суб'єктивні приватні права. Зазначене, в повні мірі, може бути покладено в основу сучасних стереотипів розуміння суті відносин між суб'єктами господарювання. Це може бути обґрунтовано тим, що погляди Єринга на право як на захищений інтерес відносяться до доктринальних положень [5, с. 328] які знайшли своє відображення у таких категоріях як «рух вільного права», «конфлікт інтересів», «зважування інтересів» і «оцінка інтересів».

Зазначені нами погляди Єринга дозволяють нам розглядати право в загальному розумінні та окремі взаємопов'язані норми як систему для збалансування суспільних потреб та інтересів шляхом забезпечення унормованої поведінки суб'єктів, що бажають досягти очікувану економічну мету. Звідси витікає, що економічний інтерес може опосередковуватись об'єктивними причинами проте задовольнятись суб'єктивними шляхами його досягнення.

Все вищезазначене є підґрунтям сучасних правових інтерпретацій, що пояснюють правову природу економічного інтересу.

Наперед, слід зазначити, що відмінності у сучасних поглядах щодо економічного інтересу полягають виключно у позиціюванні його з явищем, що має суб'єктивний чи об'єктивний характер у суб'єкта, що його продукує. Як суб'єктивне чи об'єктивне явище — існує лише у свідомості суб'єкта та реалізується за волевиявленням цього суб'єкта. Як об'єктивне явище — не потребує обов'язковості існування у прагненні суб'єкта, а обумовлюється соціальною потребою реалізації суспільних відносин як пріоритетних. Крім того, матеріальний інтерес може бути

об'єктивним як за формою, так і за змістом [6, с. 7], що навряд чи може бути піддано критиці, адже будь яка людина, як істота матеріальна, завжди прагне матеріального результату, що є абсолютно природнім.

Наступною, з розповсюджених сучасних позицій щодо правової природи економічного інтересу є припущення, що допускає поєднання об'єктивних та суб'єктивних начал. Обґрунтовується це наявністю тісного зв'язку між об'єктивними соціальними умовами та поведінкою суб'єктів економічного інтересу, до яких належать індивідууми, соціальні групи, класи та суспільство [7, с. 238-239].

Література:

1. Юридическая конфликтология / отв. ред. В.Н. Кудрявцев. М. ИГП РАН, 1995. 316 с.
2. Господарський кодекс України: від 16 січ. 2003 р. № 436-IV (зі змінами) / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 15.11.2022).
3. Иоффе О.С. Гражданское право. Избранные труды. М. Статут, 2000. 777 с.
4. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия: теоретические проблемы субъективного права. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1972. 292 с.
5. Jhering R. Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung / von Rudolph Jhering. Teil: Th. 3, Abth. 1. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1865. 361 s.
6. Кулиев Т.А. Проблема интересов в социалистическом обществе. М. Мысль, 1967. 180 с.
7. Грибанов В.П. Интерес в гражданском праве // Осуществление и защита гражданских прав. М. Статут, 2000. 411 с.

*Бердник Анастасія,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Державного Університету інфраструктури і технологій
м. Київ, Україна*

*Науковий керівник:
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського і транспортного права
Юридичного факультету
Державного університету інфраструктури та технологій
Подолан Юлія Олександрівна*

БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМТВА: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження. Банкрутство підприємств є одним із центральних питань на порядку денному в усіх країнах світу, що само по собі вказує на актуальність теми, обраної для дослідження. Варто підкреслити, що це явище насамперед пов'язане з економічними потрясіннями, що дедалі все частіше відбуваються як на світовому рівні, так і на рівні окремо взятих національних господарських систем. Інтеграція України до світових та європейських політичних і економічних структур вимагає інтенсифікації трансформаційних процесів. Одним із найголовніших завдань на цьому шляху стає підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки як запоруки соціально-економічного розвитку країни. В останні роки для цього сформовано низку необхідних передумов: зростає ВВП, збільшуються обсяги промислового виробництва, здешевлюється вартість кредитних ресурсів, підвищується результативність діяльності підприємств тощо. Разом із тим, в економіці все ще існує чимало невирішених проблем. Досить високою залишається частка збитково функціонуючих суб'єктів господарювання.

У сучасних умовах господарювання становлення ринкової системи активізувало дослідження проблем банкрутства, подолання неплатоспроможності, оздоровлення (санації) промислових підприємств.

На нашу думку, сучасний стан правового регулювання банкрутства знаходиться, на етапі становлення, незважаючи на тривалий період його формування. Правовим базисом такого становлення повинно бути поглиблене

дослідження наявних у світовій правовій системі моделей регулювання даного питання. При цьому така модель повинна розглядатись, як основа (базис) правового механізму регулювання державою банкрутства і як результат реалізації державної політики в даній сфері. Відповідно, залежно від цілей державного регулювання даної сфери, рівня та характеру державного впливу і формуються різні моделі правового регулювання з притаманними їм особливостями процедурного характеру та прогнозованим ефектом від їх упровадження (правовий, соціальний, економічний тощо).

Історія еволюції світової практики у сфері законодавства про банкрутство підприємств має два принципово різних напрями розвитку: британська та американська моделі. Із позиції британської моделі (прокредиторської) банкрутство розглядається як засіб повернення боргів кредиторам, супроводжуючись ліквідацією боржника. Метою американської моделі (продебіторської) є реабілітація підприємства та відновлення його платоспроможності. Проте сьогодні в законодавствах розвинених країн існує тенденція до комбінування обох принципів [1].

На початкових етапах незалежності України правове регулювання процедури банкрутства було «прокредиторським», не вирішуючи проблем фінансової санації підприємств та не надаючи пільг боржникам. Головним завданням було погашення боргів перед кредиторами в будь-який спосіб, навіть зі шкодою для виробництва. Після нової редакції закону, прийнятої Верховною Радою України 30 червня 1999 р., правове регулювання процедури банкрутства підприємств спрямовується на досягнення не особистого інтересу, а спільної мети — відновлення платоспроможності боржника і збереження суб'єктів господарської діяльності. Тобто, метою прийняття закону є вирішення триєдиного завдання: підвищення продуктивності використання виробничих потужностей; уникнення процесу розкрадання майна неплатоспроможних суб'єктів господарювання; задоволення вимог кредиторів [2]. Однак прийняття закону залишав невирішеною значну кількість принципових аспектів. Зокрема, існували питання, пов'язані із забезпечення рівноваги в задоволенні інтересів між кредиторами та боржниками. Процедура санації застосовується як спосіб отримання контролю над інвестиційно-

привабливими підприємствами. Недосконалість процедури контролю за арбітражними керуючими (розпорядниками майна, ліквідаторами) призводило до значної кількості зловживань [3]. Крім того, через непрозорість цілого ряду процедур банкрутства воно використовувалось в якості зручного інструменту для махінацій та зловживань (фіктивне банкрутство або доведення до банкрутства).

З метою реформування законодавства в даній сфері та вирішення поставлених завдань був прийнятий Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. що започаткувало наступний етап розвитку нормативно-правового регулювання банкрутства в Україні. Введення в дію Кодексу України з процедур банкрутства дозволило уніфікувати нормативно-правову базу та привести її у відповідність до світових стандартів [4], крім комплексного врегулювання відносин в сфері регулювання банкрутства юридичних осіб, основною новелою Кодексу стало запровадження механізму вирішення заборгованості фізичних осіб, а також інші зміни [5].

Однак, доцільно продовжити реформування у сфері політики регулювання процедури банкрутства підприємств, ураховуючи досвід розвинених європейських країн та США, оскільки вони мають багаторічну історію становлення власної державності та законодавства у сфері регулювання процедури банкрутства зокрема, а також демонструють високий рівень розвитку економіки.

Література:

1. Суббот А. Шляхи вдосконалення механізму процедури банкрутства в Україні на основі міжнародного досвіду.
URL: <http://www.viche.info/journal/4414/>
2. Козак Л. С. Інститут банкрутства як невід’ємний елемент ринкової економіки. Управління проектами, системний аналіз і логістика. *Технічна серія*. 2010. Вип. 7.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2010_7_73_7
3. Пригуза П.Д. Доктрина права неплатоспроможності потрібна вона Україні. URL: <http://www.viche.info/journal/4414/>
4. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей. Київ, 2019. 216 с.

5. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>

***Н.В. Загрішева,**
Кандидат юридичних наук, адвокат*

ЩОДО ОПЛАТИ РОЯЛТІ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ВЕБ-САЙТУ

Дивна позиція останнім часом висловлюється органами ДПС при перевірці суб'єктів господарювання на предмет використання веб-сайту у господарській діяльності. Так, віртуальний простір веб-сайту, на думку контролюючого органу, є цілком матеріальним. І таким, за використання якого потрібно сплачувати значні кошти. Далі, більш детально.

В акті суб'єкта господарювання контролюючі органи вказують, що «так як платником не надано вартості використання сайту в рекламно-промоуторських цілях, для розрахунку суми безоплатно одержаних активів було використано 1% від відпускної ціни кожного примірника виробу». Таку позицію перевіряючий орган обґрунтовує наступним:

1. Постановою КМУ від 18 січня 2003 року № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав».

2. Постановою КМУ від 04 червня 2008 р. № 520 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер».

Дослідимо зазначені нормативно-правові акти.

У пункті 7 Додатку 4 (Мінімальні ставки авторської винагороди (роялті) за використання, у тому числі відтворення, творів архітектури – рекламних стендів) Постановою КМУ від 18 січня 2003 року № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» визначено перелік об'єктів, які належать до творів архітектури. До них належить стенд. Виходячи із ставок використання стенду контролюючі органи

застосовують ставку 1% для розрахунку мінімальної ставки авторської винагороди для відпускної ціни кожного примірника виробу. Така ситуація порушує права суб'єкта господарювання.

У відповідності до Академічного тлумачного словника «стенд» - це щит на якому виставляють для огляду експонати, вивішуються діаграми, газети тощо. За своєю природою твори архітектури, в тому числі стенд, є об'єктами матеріального світу. Згідно із Цивільним кодексом України, твори архітектури, в т.ч. стенд відноситься до речей. Правом власності є право особи на річ. Право власності поєднує в собі правомочності володіння, користування та розпорядження. Які здійснюються в повному обсязі до речей як таких.

За визначенням, що міститься у Законі України «Про авторське право та суміжні права», **веб-сайт - сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав** тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси веб-сайту і (або) облікового запису власника цього веб-сайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом.

Веб-сайт є об'єктом, який існує виключно у мережі Інтернет, та належить до світу нематеріального. Для об'єктів інтелектуальної власності характерні особливості їх використання. Так, сам веб-сайт не може бути переданий у використання. Передачі підлягають виключно майнові права на нього. В основі такого підходу лежить теорія виключних майнових прав, на якій базуються статті 420, 424 Цивільного кодексу України. Зауважимо, що розпорядження майновими правами інтелектуальної власності здійснюється виключно на підставі договору, який укладається у письмовій формі (ст. 1107 Цивільного кодексу України).

Отже, за правовою природою та правовим режимом (титолом) майна ототожнення веб-сайту та рекламного стенду не є можливим.

Постанова КМУ від 18 січня 2003 року № 72 містить детальний та вичерпний перелік об'єктів авторського права та інтелектуальної власності щодо яких встановлено мінімальні ставки винагороди (роялті). Останні зміни до Постанови КМУ від 18 січня 2003 року № 72 вносилися Постановою КМУ від 06

листопада 2019р. № 916 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України».

Поняття веб-сайт було введено в дію Законом України № 1977 від 23.03.2017р. З 2017 року органи державної влади не вносили пропозицій щодо внесення змін до Постанови КМУ від 18 січня 2003 р. № 72 в частині визначення веб-сайту як окремого об'єкту для нарахування мінімальних ставок винагороди (роялті). А отже, в переліку об'єктів авторського права та суміжних прав щодо яких здійснюється нарахування мінімальних ставок винагороди (роялті), веб-сайт відсутній.

У відповідності до прав та обов'язків, які покладені на перевіряючий орган, він не вправі встановлювати застосування норми права для веб-сайта як об'єкта, який відсутній в переліку мінімальних ставок винагороди (роялті), встановленому нормативно-правовим актом для використання об'єктів авторського права і суміжних прав.

Проте, перевіряючий орган може виступити із законодавчою ініціативою щодо внесення веб-сайту до переліку об'єктів для яких необхідно встановити роялті.

Отже, визначення веб-сайту в якості рекламного стенду є неправомірним з боку перевіряючого органу. А застосування пункту 7 Додатку 4 (Мінімальні ставки авторської винагороди (роялті) за використання, у тому числі відтворення, творів архітектури – рекламних стендів) Постановою КМУ від 18 січня 2003 року № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» є безпідставним та таким, що порушує права суб'єкта господарювання.

*Кадала Віталій Віталійович,
Кандидат юридичних наук, доцент,
Доцент кафедри господарсько - правових дисциплін та економічної
безпеки,
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ ПРАВОВІ СЕГМЕНТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Малий бізнес в Україні займає доволі помітне місце серед суб'єктів господарювання, котрі у сукупності представляють підприємницький сектор економіки країни. В умовах воєнних дій в Україні, котрі частково, а в окремих місцях повністю зруйнували господарську діяльність суб'єктів малого бізнесу, стало очевидним та актуальним для негайного вирішення питання його відродження. В ситуацію втрутився законодавець, котрий надав ряд регламентованих положень щодо проведення господарської діяльності суб'єктами господарювання. Проте проблема відродження малого бізнесу в Україні на територіях, котрі звільненні від російського агресора, так і на територіях котрі не були окуповані потребує додаткового втручання, переосмислення науковою, політичною та бізнесовою елітою. Крім того, збільшилася кількість неплатоспроможного населення, суттєво зросла кількість безробітних, значно порушено логістичні зв'язки суб'єктів господарювання малого бізнесу з минулими комерційними партнерами, а як наслідок, підвищився рівень економічної безпеки їх діяльності з позиції ризику невиконання узятих на себе зобов'язань як перед країною, так і перед комерційними партнерами, своїми трудовими колективами, податковими та соціальними службами. Усе вище обумовлене доводить сучасність та актуальність обраного напрямку дослідження.

Варто наголосити на тому, що проблема відродження, відкриття та дієвості господарської діяльності підприємств малого бізнесу, її правового регламентування не є новою, проте постійно обирається предметом дослідження науковцями, розглядається на наукових дискусійних платформах, знаходить своє відображення в монографічних та дисертаційних дослідженнях. Серед науковців, які присвятили свої праці Ю. І. Аністратенко, А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко, С. Д. Лучик, А.О. Корнецький, В. Ю. Стрілець та інші. Однак зазначена

проблема набирає риси надзвичайної ситуації в сфері малого бізнесу так, як в Україні відбуваються воєнні дії.

Слід віддати належне законодавцю, котрий створив правову площину для проведення господарської діяльності підприємствами малого бізнесу. Наразі нормативно-правову базу в Україні складають: Конституція України від 28 червня 1996 р., Господарський кодекс України (далі – ГК України) №436-IV від 16.01.2003р., Цивільний кодекс України №435-IV від 16.01.2003 р., ст. 378 Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, від 21.03.2014 р. Беручи до уваги безпосередньо правове регламентування діяльності суб'єктів господарювання малого бізнесу то варто констатувати, що: у 2009 році КМУ було прийнято постанову «Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва»[1]; у 2011 році вступив в дію Закон України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності»[2], а у 2012 році вступив в дію Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»[3]; у 2015 році вводиться в дію Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності»[4], у 2017 році розпорядженням КМУ схвалено Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року[5], а у 2018 році розглядається проект розпорядження КМУ Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року[6].

В умовах воєнного стану в Україні законодавець Постановою КМУ «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» від 18 березня 2022 р. № 314[7] вносить зміни до діяльності суб'єктів господарювання в Україні. Законодавець звертає увагу на той, факт, що у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі подання до Міністерства економіки, а суб'єктами господарювання, що здійснюють охоронну діяльність, — до Міністерства внутрішніх справ, декларації про провадження господарської

діяльності (далі — декларація), без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг).

Разом з тим, законодавець Постановою КМУ [7] застерігає, що існують види господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання декларації в умовах воєнного стану та передбачають отримання дозвільних документів. До їх складу законодавець включив: спеціальне водокористування, оцінка впливу на довкілля, виконання підготовчих робіт, визначених будівельними нормами, виконання будівельних робіт на об'єктах будівництва, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з незначними наслідками (СС1), прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з незначними наслідками (СС1), виконання підготовчих робіт (якщо вони не були виконані раніше згідно з повідомленням про початок виконання підготовчих робіт) і будівельних робіт на об'єктах будівництва, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками та прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками[7].

Крім того, 22 липня 2022 року законодавець вводить в дію Постанову КМУ № 827[8], в якій зазначає, що «...декларації, подані суб'єктами господарювання, про провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках є дійсними протягом п'яти днів, а для подальшого провадження такої діяльності повинні отримати відповідні дозвільні документи у порядку, строки та на умовах, що передбачені законодавством». Водночас, законодавець Постановою КМУ від 10 вересня 2022 року № 1020[9] уточнює, що «...діяльність у сфері виробництва і торгівлі спиртом етиловим, кон'ячним і плодовим та зерновим дистилятом, біоетанолом, алкогольними напоями та тютюновими виробами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, і пальним, зберігання пального, що здійснюється відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, кон'ячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються

в електронних сигаретах, та пального»[10].

Враховуючи вищевикладене варто зазначити, що не дивлячись на значні зміни внесені законодавцем щодо господарської діяльності підприємницького сектору України надаються пояснення наступного змісту «...У період воєнного стану право на провадження господарської діяльності суб'єкти господарювання можуть набувати без отримання дозвільних документів. Протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану суб'єкти господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації, зобов'язані звернутися за отриманням ліцензії або дозволу до відповідного державного органу»[7].

Таким чином, в умовах воєнного стану в Україні відбулося оновлення законодавчого регламентування діяльності господарюючих осіб. Законодавець вводить певні пільги, котрі надають можливість суб'єктам господарювання проводити свою діяльність в сучасних реаліях. Такий підхід сприяє вирішенню як економічних, так і соціальних проблем в суспільстві, котре потерпає від російської воєнної агресії.

Література

1. Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва: Постанова від 21 травня 2009 р. № 510-2009-п (втратив чинність) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-2009> (дата звернення: 17.11.2022).
2. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України від 19.05.2011 р. №3392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17#Text> (дата звернення: 17.11.2022).
3. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI: станом на 22.03.2012 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 17.11.2022).
4. Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. №222-VIII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>(дата звернення: 18.11.2022).

5. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року, схвалена розпорядженням КМУ від 24.05.2017 р. №504-р. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/strategia-rozvytku-pidpriemnytva/>(дата звернення: 18.11.2022).
6. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : проект розпорядження КМУ від 10.05.2018 р. №292-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannyarealizaciyi-strategiyi-rozvitku-malogo-i-serednogo-pidpriemnictva-v-ukrayini-na-perioddo-2020-roku>. (дата звернення: 17.11.2022).
7. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 18 березня 2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>(дата звернення: 17.11.2022).
8. Деякі питання провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу та організованих товарних ринків на підставі декларації в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 22 липня 2022 р. № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2022).
9. Про внесення зміни у додаток 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314: Постанова КМУ від 10 вересня 2022 р. № 1020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1020-2022-%D0%BF#n2>(дата звернення: 17.11.2022).
10. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального: Закон України 19 грудня 1995 року № 481/95-ВР. (Редакція від 19.08.2022 року № 2468-IX) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

*Гузенко Олена Павлівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько - правових дисциплін та економічної безпеки,
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ОСУЧАСНЕННЯ РОЛЬОВОГО АСПЕКТУ ТА СУТНІСНОГО ЗМІСТУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

На даний час в Україні актуалізується проблема проведення господарської діяльності суб'єктами різних сфер бізнесу. Така ситуація пов'язана з тим, що розв'язана війна російською федерацією проти України призвела до порушення не лише прав суб'єктів господарювання, а й до порушення умов їх функціонування. Негативні наслідки воєнних дій в Україні торкнулися, перш за все, взаємозв'язку суб'єктів господарювання з комерційними партнерами, логістика повністю втратила своє призначення, відбулося руйнування практично всіх елементів управління господарською діяльністю, а в окремих випадках в окупованих районах бізнесові структури втратили майно, матеріальні цінності, які використовувалися в господарському обороті, людський ресурс через воєнні дії. Беззаперечним є той факт, що країна, особливо в умовах війни, потребує відродження роботи суб'єктів господарювання, налагодження нової формації роботи, удосконалення логістичної системи з залученням новітніх технологій, а головним має стати вибір видів господарської діяльності, котра необхідна для звільнених територій, для територій, котрі не були в окупації проте прийняли значну кількість переселенців, які потребують роботи. Разом з тим, потребує переосмислення, поглиблення сутнісної характеристики і розуміння сама категорія «господарська діяльність», котра відбувається в надзвичайних умовах. Усе викладене підкреслює сучасність та актуальність обраної теми дослідження.

Теоретичні та практичні проблеми господарської діяльності підприємств різної форми власності не є новими, проте доволі часто обираються предметом монографічних досліджень різними вченими. Серед них варто відзначити таких як О.С.Білоусова [1], В.А. Устименко[2], Д. С. Коритін [3], Т.В. Некрасова[4], О. П. Гетманець [5], В.В. Бобрівець, Л.М. Сатир, Р.П. Задорожна, А.О.Шевченко, Ю.В.

Ушкаренко[6] та інші. Віддаючи належне проведеним монографічним дослідженням, очевидним є одне доцільність та необхідність уточнення сутнісного змісту понятійної категорії «господарська діяльність», яка на даний час проводиться підприємцями в умовах воєнних дій.

На першому етапі, варто надати визначення понятійної категорії «господарська діяльність», котра розкрита законодавцем у Господарському кодексі України [7]. У статті 3 Кодексу законодавець пропонує розглядати дану категорію як:

по – перше, господарська діяльність - це діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність;

по – друге, господарська діяльність – це діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання »цьому господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність);

по – третє, господарська діяльність - це діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих суб'єктів.

Законодавець розкрив зміст даної понятійною категорії також у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [8], а саме «...господарська діяльність – це будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару». Разом з тим, у Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»: господарська діяльність – це будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, юридичних осіб, а також фізичних осіб – підприємців, пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт [9].

Крім того, законодавець розкриває зміст понятійної категорії «господарська діяльність» у Податковому кодексі України [10]. На його погляд, господарська діяльність представляє собою «...діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами».

Водночас, у науково - практичному коментар до статті 3[11] Господарського кодексу України[7] законодавець пояснює, що «...господарські відносини знаходять свій безпосередній прояв через господарську діяльність, яка характеризується специфікою мети здійснення, особливістю суб'єктного складу та специфічністю умов її здійснення та реалізації».

При цьому, законодавець звертає увагу на те, що із наведеного визначення можна виокремити наступні ознаки господарської діяльності:

- по – перше, сфера здійснення та реалізації результатів такої діяльності - економіка держави;

- по – друге, особливий суб'єктний склад - суб'єкти господарювання, відповідно до ст.55 (суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Виходячи з зазначеного, варто звернутися до праці В.В. Бобрівець, Л.М. Сатир, Р.П. Задорожна, А.О.Шевченко, Ю.В. Ушкаренко [6], які пропонують до ознак господарської діяльності включити такі сегменти як : ініціативність; самостійність; творчий та інноваційний характер; систематичність; діяльність на власний ризик; цільова спрямованість на отримання прибутку; самостійна юридична відповідальність; соціально - відповідальний характер.

Враховуючи реалії сьогодення в Україні, ми вважаємо, понятійна категорія «господарська діяльність» повинна враховувати елементи економічного ризику так

як він здатен оцінювати події в умовах надзвичайних ситуацій. Отже господарська діяльність представляє собою пакет способів і прийомів здатних забезпечити дієвість управлінських важелів направлених на проведення всіх циклів виробничої діяльності суб'єктів господарювання з урахуванням сегментів економічного ризику, з метою підтримки встановленого рівня безпеки та отримання наміченого доходу(прибутку). Пропонована змістовність понятійної категорії «господарська діяльність» має декілька переваг, а саме:

- включає наявність способів і прийомів здатних забезпечити дієвість управлінських важелів у сфері господарської діяльності;
- зазначено взаємозв'язок управлінських важелів направлених на проведення всіх циклів виробничої діяльності суб'єктів господарювання з способами і прийомами її проведення;
- висвітлено обов'язкове врахування економічного ризику в циклах управління виробничою діяльністю суб'єктів господарювання, що досить важливо в умовах воєнних дій в Україні;
- визначено вплив результативності виробничої діяльності суб'єктів господарювання на рівень безпеки підприємства та отримання наміченого доходу(прибутку).

Враховуючи вищевикладене можна зробити ряд висновків. По – перше, законодавство України розкриває змістовність понятійної категорії «господарська діяльність», але без врахування ситуації котра на даний час спровокована воєнними діями. По – друге, господарська діяльність має ряд ознак, котрі відрізняють її від інших видів діяльності суб'єктів господарювання. По – третє, осучаснення змістовності понятійної категорії «господарська діяльність» проведено з урахуванням таких сегментів як способи і прийоми управлінського циклу, економічний ризик, безпека підприємства. По – четверте, узагальнення всіх зазначених сегментів надає можливість більш предметно розуміти зміст господарської діяльності в умовах воєнних дій в Україні.

Література

1. Білоусова О. С. Взаємодія держави та підприємств у фінансовому забезпеченні економічного розвитку: монографія // О.С. Білоусова. - К.: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». 2017. - 340 с.
2. Господарське законодавство України: перспективи модернізації на засадах сталого розвитку: монографія // під заг. ред. В.А. Устименка. - К. : НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. 2019. - 320 с.
3. Коритін Д. С. Правове регулювання господарської діяльності малих та середніх підприємств : монографія // Д. С. Коритін. – Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. – 240 с.
4. Некрасова Т.В. Надання державної допомоги суб'єктам господарювання: сучасний стан і перспективи правового регулювання: монографія // Т.В. Некрасова. - Донецьк : НОУЛДЖ, 2010. - 216 с
5. Правове регулювання безпеки господарської діяльності в Україні : [кол.] монографія // за заг. ред. О. П. Гетманець. – Харків : Константа, 2019. – 296 с.
6. Теорія, методологія і практика господарсько-фінансової діяльності підприємств : колективна монографія // В.В. Бобрівець, Л.М. Сатир, Р.П. Задорожна, А.О.Шевченко, Ю.В. Ушкаренко. - Полтава: ПП «Астроя». 2019. - 254 с.
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436 - IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.
8. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*, 1991, N 29, ст. 377.
9. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 01.06.2000 №1775-III // Офіційний вісник України. – 2000. – №27. – ст. 1109
10. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755 – VI. https://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-14.htm
11. Науково - практичний коментар до статті 3 Господарського кодексу України від 01.01.2016. <https://ips.ligazakon.net/document/kk003769>

*Aliyev Nazim Kazım oghlu,
Doctor of law, docent, Head of “Science, innovation
and cooperation” department of Training Center of the State
Tax Service under the Ministry of Economy of the Republic of
Azerbaijan,
Baku c., Azerbaijan*

*Afandiyev Khalil Valeh oghlu,
Chief scientist of “Science, innovation and cooperation”
department of Training Center of the State Tax Service under
the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan,
Baku c., Azerbaijan*

REGULATION OF RELATIONS ON LAND TAX: IN THE LEGISLATION CONTEXT OF SOME COUNTRIES

Land, which is the object of property relations, belongs to the type of real estate. As well as being a wealth for the land owner, it is also a means of production and income generation. When we look at the practice of the world countries, we see that the land tax is one of the main financial sources of the local government body. In particular, local governments in European countries are interested in applying land taxes. Although there are certain common aspects in the land taxation policy, tax rates, application mechanisms, and revenues differ by country.

The tax imposed on property in Austria is called real estate tax. This tax is collected by the municipalities and the revenue is used by them. Real estate tax is regulated by the Property Tax Act (1955). Real estate tax differs according to its application to the following categories of property: A) real estate; B) property related to forestry and agriculture [8]. Single-family home, business property, undeveloped land are classified as category A. Residential property is classified as A category unless it is agricultural land. Category B includes agricultural land, forest assets, winery land, horticultural land, other agricultural and forestry assets [12]. The assessment base is the amount of property tax determined by the Austrian tax authority. It is calculated according to the assessed value of the relevant property (economic unit) in accordance with the provisions of Articles 18 and 19 of the Property Tax Law. Under the Fiscal Equity Act, municipalities are authorized to apply a flat assessment rate of up to 500 percent to the real estate tax base when calculating taxes. The municipality determines the property tax through

notification [13]. The following table presents the tax rates applicable to the type of property [5].

Type of property	Tax rate
A rental or mixed-use property	• Initial 3650 euro: 1% • Second 3650 euro: 1.5% • Next: 2%
Agricultural and forestry property	• Initial 3650 euro: 1.6% • Next: euro 2%
Other property (eg real estate used for business purposes)	• Initial euro avro: 1% • Next: euro 2%

Real estate tax in Finland is an annual tax paid on the basis of property ownership. The real estate tax, introduced in 1993, replaced the land tax, street fee, housing income tax and presumptive income tax. Collection of real estate tax is carried out by municipalities [9].

Both land and buildings are subject to real estate tax. In addition to water, land used for agriculture or forestry is exempt from real estate tax, while buildings located on the said area are subject to real estate tax. The amount paid for real estate tax is allowed to be deducted from income tax if the real estate is used to generate income. The owner of real estate is considered the payer of real estate tax. Municipalities are not obligated to pay real estate tax for real estate located on municipal land.

Real estate tax is based on the taxable value of the real estate, which is determined by the real estate tax rate. The calculation of the taxable value of a real estate unit is carried out on the basis of the act "On Valuation of Assets in Taxation", legislative acts of the Ministry of Finance and the annual assessment base of the Tax Administration. If the real market value of real estate is lower than its assessed value, the real market value shall be applied in determining the tax.

- The tax legislation defines two categories of real estate tax rate: general real estate tax rate on land and buildings other than permanent residential buildings; real estate tax

rate for permanent residences. Municipalities can also set the real estate tax rate on non-permanent residential buildings, power plants and vacant structures, including vacation homes. The interval in which real estate tax rates should be determined are as follows:

- General real estate tax rate is between 0.93% and 2.00%;
- Real estate tax rate for permanent residential buildings is between 0.41% and 1.00%;
- The tax rate for other residential buildings is between 0.93% and 2.00%;
- Real estate tax rate for power plants must not exceed 3.10%;
- • In some municipalities of the metropolitan area, the real estate tax rate for vacant building lots should be set at least 3.00 percentage points higher than the general real estate tax rate. However, the real estate tax rate for vacant building lots must not exceed 6.00%;
- The real estate tax rate for buildings and land owned by a non-profit association may be set lower than that set forth above, provided that the building is used primarily for public or public welfare. In this case, the real estate tax rate can be set at 0.00% [9].

In Poland, real estate tax belongs to the wealth tax group (the tax is levied only on the ownership of specific assets). This is a local tax, and the executive bodies of municipalities are considered tax authorities. Taxable objects of real estate tax are following: land; buildings or parts thereof; construction structures or their parts related to entrepreneurial activity [10].

According to Polish legislation, the area (land), usable area (buildings) and initial value or market value (building structures) constitute the taxation base of real estate tax, depending on the object of taxation, respectively. A taxable object can be taxed only once, that is, an object that is a building cannot be taxed like a building, a construction structure.

• Real estate tax payers are individuals, legal entities and organizations (hereinafter - individuals). In order for those persons to be taxed, they must have the following property rights:

- right of ownership;
- the right of permanent use;
- Ownership rights on real estate owned by the State Treasury or municipalities;
- the right of ownership of public property based on a concluded agreement or without

such an agreement [14].

Tax rates are determined by the council of the municipalities and apply only within their jurisdiction. The maximum allowable ceiling on rates is set out in the Real Estate Tax Act. Each municipality publishes tax rate decisions and relevant tax forms on the municipality's official website. The tax rate applied to land plots is given in the following table [10].

Tax object	Maximum tax rate
Lands used in entrepreneurial activity	0.62 zloty /m ²
Other lands, including lands at the disposal of public benefit organizations engaged in aid	0.30 zloty /m ²

- In Kazakhstan, those who have legal ownership of land, those who use it temporarily without compensation and those who have a permanent use permit are the payers of the land tax. The object of taxation is the land, and the taxation base is the land area. The category of land plots is determined by the land legislation of the Republic of Kazakhstan. For tax purposes, the land of settlements is divided into two groups:

- • lands in residential areas, except for the land occupied by the housing fund and related buildings and infrastructure;
- the land area occupied by the housing fund, including its related buildings [5].

Agricultural land is taxed according to quality grades and per hectare. Land plots are divided into several categories according to their landscape. In the legislation, 100 quality levels were defined for these lands. The tax rates applied to 1 hectare of low-quality agricultural land plots of the 1st, 2nd, 3rd, 4th and 5th grades in the desert and dry desert zones are respectively 2.4 tenge, 3.35 tenge, 4.35 tenge, 5.3 tenge and 6.25 tenge. The tax on the 97th, 98th, 99th and 100th grade areas, which are considered to be higher quality land plots of desert and dry desert zones, is 916.75 tenge, 940.85 tenge, 965 tenge and 1,013.3 tenge. Except for the plots of land occupied by the housing fund and related buildings and infrastructure, the land in residential areas is different across cities. Tax is applied on per square meter of land area. In the cities of Almaty and Aktau, which are considered large cities, the land tax is 28.95 and 9.65 tenge, respectively. The tax applied

to land plots located in town and village areas is 0.96 and 0.48 tenge, respectively [5].

- Resident and non-resident legal entities that own or use land plots on the territory of the Republic of Azerbaijan on lease or other grounds, including state and municipal property land plots on lease or other grounds, intended for agricultural activities, but not used for their intended purpose considered payers of land tax. While it is considered a state tax in relation to legal entities, it is a local (municipal) tax in relation to natural persons. Land tax for agricultural lands is calculated in the following manner depending on their intended use:

- Tax rates of agricultural land that is used for its intended purpose or cannot be used for its intended purpose due to irrigation, melioration and other agrotechnical reasons, is calculated for each hectare of land based on conditional points determined by the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan, taking into account the purpose, geographical location and quality of the land. The fixed price for one conditional point is 0.06 manat.

- The rate of land tax on land intended for agricultural activity, but not used for its intended purpose, is 2 manats per 100 square meters of land area [2].

Except for agricultural land, the following rates are applied for every 100 square meters of other land area [1]:

Residential areas	Industrial, construction, transport, communication, trade-household service and other special purpose lands (in manat)		Lands of housing funds, backyard plots and citizens' garden plots (in manat)	
	Up to 10000 m ²	Over 10000 m ²	Up to 10000 m ²	Over 10000 m ²
Baku city, as well as its settlements and villages	10	20	0.6	1.2
Ganja, Sumgayit, Khirdalan cities	8	16	0.5	1.0

and settlements and villages of Absheron region				
Other cities and regional centers	4	8	0.3	0.6
Cities of regions, towns and villages	2	4	0.1	0.2

When we look at the practice of the countries of the world, we see that there are two different approaches to determining the taxation base: the value of the land area and the size of the land area. When we look at these two different approaches, we see that each has different pros and cons. Determining the amount of tax on the basis of value makes it possible to apply the tax in accordance with real economic conditions compared to the latter. However, the application of this approach has its own administrative difficulties and costs. So, the tax authority should first of all have a database of property valuations for the country, which is created over many years and at great cost. On the other hand, when applying such an approach, there may be disputes between the taxpayer and the tax authority, which is considered as another invisible cost for the tax authority. Although the determination of the tax amount based on the size of the land area is likely to be somewhat outside of the real market conditions, this approach in itself is very simple. On the other hand, since the coefficients and tax rates necessary for the calculation of the tax are reflected in the legislative acts, in this case, disputes between the tax authority and the payers practically do not occur.

Land, which is the object of taxation, is taxed under the name of land tax in some countries, property tax, and real estate tax in the rest of countries. However, land is taxed in the practice of countries around the world, either as a state tax or as a local tax. During taxation, in the practice of some countries, in addition to the rate determined by the state, we see that there is an opportunity to apply a free coefficient by the municipality at a certain interval. The inclusion of such a provision in the legislation should be directly proportional to the level of development of the municipal institution in that country.

Otherwise, it may lead to an additional burden on taxpayers. Therefore, it is desirable that the tax rates be uniformly determined by the central government in countries where the municipal institution is poorly developed.

At the same time, we determine that sometimes agricultural lands are not classified in the application of tax, arable lands are separated from agricultural lands. In Austria's practice, viticulture and horticultural lands are distinguished within agricultural lands. Such an approach may be convenient for tax authorities who have difficulties in determining the income of farm businesses.

Sometimes we can see different purposes in the application of land tax. This includes an environmental objective, a budgetary objective for the local government and an administrative objective. Land is one of the four main factors of production in the economy. In relation to land, tax policy should be viewed as a part of state policy, not just fiscal policy. Recent events in the world, including the pandemic, have proven that no matter how much digitization has progressed, the bond between man and the earth is never broken, but rather needs to be further developed. Therefore, regardless of whether it is a local tax or a state tax, the application of land taxation should be understood as one of the effective tools that the state can use to prevent inequality in the distribution of land among the population.

Literature:

1. Tax Code of Republic of Azerbaijan / <https://e-qanun.az/framework/46948>
2. Land tax paid to the state budget 2022 /
<https://www.taxes.gov.az/uploads/2022/bukletler/torpaqvergisi.pdf>
3. Grundsteuer in Österreich: Höhe, Berechnung, Befreiung
<https://www.infina.at/ratgeber/grundsteuer-oesterreich-1/>
4. Land Tax / <https://www.emta.ee/en/private-client/taxes-and-payment/other-taxes/land-tax>
5. Real estate tax / <https://www.usp.gv.at/en/steuern-finanzen/weitere-steuern-und-abgaben/grundsteuer.html>
6. Real estate tax / <https://vm.fi/en/real-estate-taxation>
7. Real estate tax / https://www.paih.gov.pl/polish_law/taxation/real_estate_tax

8. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Bewertungsgesetz 1955, Fassung vom 08.11.2022 /

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10003860>

9. Grundsteuer in Österreich: Höhe, Berechnung, Befreiung /

<https://www.infina.at/ratgeber/grundsteuer-oesterreich-1/>

СЕКЦІЯ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

*Пелих В. Б. ,
студент юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету*

*Науковий керівник: Зигрій О.В. ,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу ЗУНУ*

ОРЕНДА ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Володіючи третиною світових чорноземів, Україна є аграрною державою, з давніми традиціями землеробства. Аграрний сектор - локомотив економіки, який є потужним джерелом наповнення державного бюджету. Та повномасштабне вторгнення Російської федерації вносить свої корективи, ставлячи під загрозу, не тільки наше фізичне існування, а й економічну, продовольчу безпеку країни. Тому перед законодавцем виникло безліч проблем для врегулювання земельних відносин, зокрема, оренди землі, аби запустити “двигун” цього локомотива, задля забезпечення стабільного функціонування держави в таких надзвичайних умовах як війна.

З початком агресії, виникають питання як в орендарів, які втратили можливість сплачувати оренду, так і в орендодавців, які зацікавлені в одержанні плати у здійсненні своїх орендних правовідносин. Законодавство мирного часу щодо орендних відносин не в змозі забезпечити їх реалізацію, умови воєнного стану вимагають певне спрощення процедур в земельному праві, швидких і дієвих управлінських рішень відповідно до специфіки земельної сфери, нових реалій.

Навесні 2022 року Верховною Радою прийнято Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану" № 2145-IX, яким внесено ряд змін у сфері регулювання земельних правовідносин, даний нормативно-правовий акт закріплює особливості орендних відносин, щодо землі сільськогосподарського призначення під час дії воєнного стану [1].

Насамперед передбачається автоматичне поновлення на 1 рік дії договорів на використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності. Та постає питання для тих орендарів, які не планували проводити дію договорів оренди, але на сьогодні змушені продовжувати сплачувати орендну плату ще протягом року. Закон не надає винятків для таких випадків, адже має на меті залучити якомога більше сільгоспземель для аграрної кампанії 2022 року. Проте цим же законом передбачено право орендаря передати своє право користування землею для ведення сільського господарства зацікавленій особі, уклавши з нею договір. Тобто, можна фактично «продати» право оренди, якщо нема бажання обробляти ділянку та платити орендну плату [2].

Наступною новелою є спрощення порядку передачі в оренду землі для ведення товарного сільгоспвиробництва. Це стосується виключно земель с/г призначення державної, комунальної власності, невитребуваних, нерозподілених земель, які передаються в оренду для товарного сільськогосподарського виробництва. Договір оренди землі укладається в електронній формі максимум на рік, а після його закінчення особи, які передали відповідні права на землю, відновлюють свій статус. Це надало можливість аграріям тимчасово у законний спосіб використати такі землі під посів в цьому році.

Розмір орендної плати не може перевищувати 8% нормативної грошової оцінки земельних ділянок, а для визначення розміру орендної плати застосовуватиметься середня нормативна грошова оцінка одиниці площі ріллі по області. Договір оренди земельної ділянки відтепер укладається в електронній формі та засвідчується кваліфікованими електронними підписами орендаря й орендодавця. Орендарі зможуть використовувати с/г землі, надані районними військовими адміністраціями, виключно за цільовим призначенням.

Для швидкої передачі у користування районними військовими адміністраціями земельних ділянок договори оренди землі будуть укладатися лише в електронній формі, а передача земельних ділянок в оренду відбуватиметься без проведення земельних торгів. Введений особливий порядок оформлення договорів оренди земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, які передаються в оренду органами влади, передбачає виникнення права оренди

землі за договорами оренди з моменту державної реєстрації відповідних договорів. Уповноваженими суб'єктами на проведення державної реєстрації договорів оренди земельних ділянок закон визначає районні військові адміністрації. Договори оренди землі, що укладені військовою адміністрацією, реєструватимуться цією ж адміністрацією у Книзі реєстрації договорів оренди [3].

17.03.2022 року був прийнятий Закон України № 2120-IX, що встановив зміни в оподаткуванні землі. У період з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком припинення або скасування воєнного стану земельним податком не обкладаються землі, на яких ведуться бойові дії, які розташовані на тимчасово окупованій території та для земель, що визначені як ділянки котрі засмічені вибухонебезпечними предметами чи на яких наявні оборонні споруди [4].

Висновок. На жаль, замість розвитку, процвітання та піднесення Україна змушена боротися за незалежність та відстоювати свої землі. Тому держава робить законодавство гнучким, таким, що відповідає викликам особливого правового режиму, обмежуючи земельні правовідносини, гальмуючи їх розвиток, задля продовольчої безпеки нашого народу. Орендні відносини земель сільськогосподарського призначення тривають попри війну, держава зацікавлена щодо забезпечення подальшої діяльності агросектору задля підтримання економіки країни. Прийняті законодавчі зміни дійсно спрощують та пришвидшують надання сільськогосподарської землі в оренду, мінімізуючи кількість зловживань та порушень земельних прав, які мають властивість суттєво збільшуватися в умовах воєнного стану.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. №2145-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення 24.10.2022)
2. Оксюта А. Оренда землі у воєнний час: законодавче регулювання. LIGA:ZAKON : веб-сайт. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213912_orenda-zeml-u-vonniy-chas-zakonodavche-regulyuvannya (дата звернення: 25.10.2022).

3. Прачук О. І. Окремі процедурні питання регулювання державної реєстрації прав на землю в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. за ред С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 672-676.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення 25.10.2022)

*Коросташивець Юлія Григорівна – к.ю.н.,
доцент, завідувачка кафедри права
Київського фахового коледжу туризму та
готельного господарства*

ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Життя є передумовою реалізації всіх прав і свобод людини[6].

Конституція України як основний закон держави, закріплює суспільний і державний устрій країни, функції органів державної влади, основні права та обов'язки громадян.

Конституція України чітко закріплює норми, які регламентують право на життя, згідно з яким це право є невід'ємним (ч.1 ст. 27), невідчужуваним та непорушним (ст. 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою.

Конституція України проголошує, що конституційні права і свободи, зокрема право людини на життя, гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22), що забороняється внесення будь-яких змін до Конституції України, якщо вони передбачають скасування прав і свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 157). Не допускається також звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, в тому числі невід'ємного права людини на життя, в разі прийняття нових або внесення змін до чинних законів (ч. 3 ст. 22) [5].

Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання (ч. 1 ст. 2 Концепції про захист прав людини і основоположних свобод).

З повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 р. російської федерації на нашу державу, право на життя стало не захищеним і таким, що не охороняється державою.

Право на життя сьогодні стоїть особливо гостро, так як без реалізації даного права всі інші права перестають мати значення.

Право на життя закріплене і у цивільному законодавстві і відносяться до прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (гл. 22 Цивільного кодексу України).

Фізична особа має невід'ємне право на життя. Фізична особа не може бути позбавлена життя. Фізична особа має право захищати своє життя та здоров'я, а також життя та здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом (ч. 1 – 2 ст. 281 Цивільного кодексу України).

Життя є передумова реалізації всіх прав і свобод людини. Дане право є частиною загального міжнародного права.

Так, відповідно до ст. 3 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

Стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. визначає, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Здійснення способів захисту права на життя в умовах війни майже неможливо, так як відсутні будь які гарантії.

Головною загрозою і перешкодою для реалізації цього права стають збройні конфлікти, війни й ситуації насильства всередині держави. Як показали Революція Гідності, збройний конфлікт, війна, що нині триває в Україні, право на життя в умовах війни і внутрішнього насильства майже беззахисне[6].

Література:

1. Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.08.2022)
2. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.11.2022)
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.11.2022)
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 08.11.2022)
5. Право на життя №№ 11/99, 3/18 / Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/421-pravo-na-zhyttya>
6. Усманов Ю.І. Право на життя в умовах збройних конфліктів і ситуацій насильства всередині держави, Монографія, видавництво Фенікс, 2021 //ЮРИДИЧНА КНИГА від теорії до практики. URL: <https://jurkniga.ua/pravo-na-zhittya-v-umovakh-zbroynikh-konfliktiv-i-situatsiy-nasilstva-vseredini-derzhavi/#description>
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.11.2022)

*Гриняк Андрій Богданович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заступник директора Київського регіонального
центру НАПрН України з наукової роботи*

ПРИМУСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ ТА ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА: ПОШУК СПРАВЕДЛИВОГО БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ

24 лютого 2022 року у результаті вторгнення росії на територію суверенної України розпочата повномасштабна війна, яка є продовженням ескалації збройної агресії з 2014 році. Негайною реакцією на це стало введення в Україні воєнного стану як особливого правового режиму, що призвів в тому числі й до істотного обмеження особистих немайнових та майнових прав фізичних та юридичних осіб. Такий тимчасово вимушений крок є цілком виправданим, зважаючи на потребу в обмеженні конституційних прав і свобод людини і громадянина; прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначено механізм примусового відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану за умови попереднього повного відшкодування його вартості, а у разі неможливості попереднього повного відшкодування – з наступним повним відшкодуванням його вартості. Цим же законодавчим актом передбачено можливість вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану без відшкодування його вартості шляхом позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним майном з метою його передачі для потреб держави. Тобто, уже в ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» відображено чітке розмежування примусового відчуження майна (реквізиції) від вилучення майна на безоплатній основі.

Аналіз положень Закону України «Про передачу, примусове відчуження або

вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» як і внесених до нього Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану» змін, присвячених інститутам вилучення майна та його реквізиції, дозволяє стверджувати про їх спрямування на пошук балансу між наявним у воєнний стан суспільним інтересом та інтересом власника майна навіть всупереч волі останнього. Складність такого пошуку полягає у досягненні справедливого балансу між інтересом нації, яка захищає себе від агресії, і вимогами захисту основоположних прав фізичних та юридичних осіб. Цікавим для аналізу з цього приводу є рішення Європейського суду з прав людини (справа «Іванова проти України»), в якому зроблено висновок, що позбавлення власності може бути виправдане лише в тому випадку, якщо наявно, *inter alia*, що воно здійснене «у інтересах суспільства» і «відповідно до вимог, передбачених законом» [1].

Прикладом пошуку справедливого балансу між суспільним і приватним інтересом є примусове відчуження та вилучення у власність держави акцій, емітентами яких є ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор». Цікавим симбіозом і реквізиції, і примусового вилучення є рішення про передання у власність держави акцій, емітентами яких є ПАТ «Укрнафта», де 50%+1 акцій належить НАК «Нафтогаз України», а близько 42% акцій – приватним власникам. До речі, в ПАТ «Укртатнафті» (Кременчуцький НПЗ) ситуація протилежна – близько 60% акцій знаходяться у приватній власності, близько 40% у державній. Отже, на прикладі цих акціонерних товариств розглянемо природу відносин з примусового вилучення чи відчуження майна.

Насамперед варто виходити із особливостей правосуб'єктності держави як учасника цивільних відносин. Не вдаючись до аналізу давньої дискусії щодо участі держави у приватноправових відносинах, доцільно сприйняти концепцію подвійної правосуб'єктності держави: адміністративної (публічної) та цивільно-правової (приватної). При цьому віднесення до змісту правосуб'єктності держави елементів влади та підпорядкування не повинно ставити під сумнів питання щодо цивільно-

правового характеру правосуб'єктності держави, оскільки вступаючи у приватні правовідносини, держава не повинна використовувати свої владні повноваження [2, с. 69]. Виходячи з чого можемо погодитись з висновком, що відносини із примусового вилучення чи відчуження майна є змішаними за своєю природою [3, с. 55]. Публічно-правовий характер останніх проявляється у неприйнятній приватному праву підставі припинення права власності на вилучене чи відчужуване майно. Такою підставою є не рішення суду, а рішення органу державної влади зважаючи, що метою примусового вилучення чи відчуження майна в умовах воєнного стану є необхідність якнайшвидшої ліквідації збройної агресії чи потенційної її загрози.

Таким чином підставою для застосування реквізиції у приватних акціонерів та примусового вилучення акцій НАК «Нафтогаз» став наказ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України та п'ять наказів (щодо акцій «Укрнафти», «Укртатнафти», «Мотор Січ», «АвтоКрАЗ», «Запоріжтрансформатор») командувача Сил логістики ЗСУ. Такий підхід щодо вилучення майна чи його реквізиції відповідає вимогам ст. 4 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

Разом із тим правомірність процедури примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану пов'язана із дотриманням ряду умов, а саме:

- введенням воєнного стану;
- ухваленням рішення про реквізицію виключно військовим командуванням Збройних сил України та за погодженням з державною адміністрацією. Без погодження допускається ухвалення такого рішення лише у місцях бойового зіткнення;
- оплатній основі відчуження з попереднім або наступним відшкодуванням його вартості;
- дотриманням порядку проведення реквізиції з чітким документальним оформленням;

– дотриманням процедури оцінки ринкової вартості майна, оригінал висновку про яку надається власнику.

Натомість умовами правомірності проведення процедури вилучення майна на користь держави в умовах воєнного стану є:

– введення воєнного стану;
– ухвалення рішення про вилучення майна;
– дотримання порядку проведення вилучення з чітким документальним оформленням.

Підсумовуючи варто наголосити, що недотримання хоча б однієї з наведених умов порушуватиме справедливий баланс між суспільним та приватним інтересом, вважатиметься незаконним і міститиме ознаки кримінального правопорушення.

Література:

1. Рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Іванова проти України» від 13.09.2005 р. (заява № 74104/01, § 35). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-70130%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-70130%22]) (дата звернення: 10.11.2022).
2. Дзера Ю. М. Теоретико-правові підходи щодо участі держави у цивільних відносинах та її правосуб'єктності. Форум права. 2010. № 1. С. 69.
3. Крупник Р. В. Охорона та захист майнових прав власника (володільця) у разі примусового вилучення земельної ділянки: цивільно-правовий аспект: дис. ... доктора філософії в галузі права: 081-Право. Львів, 2020. С. 55.

*Пасічник Ю. О.,
студентка III курсу юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету м. Тернопіль*

*Науковий керівник: Фрончко В. В.,
Старший викладач кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету ЗУНУ*

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ КАЛІЦТВОМ, ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ

Конституція України проголошує життя, здоров'я, гідність та честь людини найвищими соціальними цінностями. Попри вагомість цих немайнових цінностей, закріплення цього положення в інших законодавчих актах, питання про відшкодування шкоди завданої каліцтвом, смертю або іншим ушкодженням здоров'я досі досліджується та уточнюється. Зокрема, під питання підпадають такі категорії як: розмір відшкодування, суб'єкти відшкодування та особи, які мають право на виплати у разі порушення їх прав. Важливим, є питання про відшкодування особою, яка не була з потерпілим у договірних відносинах або ж на на що мають право працівники, які отримали каліцтво або інше ушкодження здоров'я під час безпосереднього виконання своїх трудових відносин.

Варто розрізняти поняття відшкодування моральної та матеріальної шкоди. Відшкодування матеріальної шкоди можна назвати також відшкодуванням збитків. В цьому випадку враховуються втрати, які особа понесла коли її майно було знищено або пошкоджено, або ті витрати, які потрібно буде здійснити особі, щоб відновити своє майнове право. Також збитками вважаються доходи або вигода, яку б отримала особа, якби її права не було порушено, тобто упущено вигоду. А отже розмір цієї виплати залежить від розміру збитку, що був нанесений особі й відшкодовується в повному об'ємі. В нашому випадку, ми говоримо саме про другу підставу майнового відшкодування, оскільки особа, якій було завдано каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, не може повноцінно працювати або взагалі позбавлена цієї можливості.

Якщо ж говорити про моральну шкоду, яка підлягає відшкодуванню, то закон не вказує точної суми цього відшкодування, а також не встановлює мінімальну та максимальну суму. Якщо особа вважає, що її немайнове право було порушено або

ж їй було спричинено сильних душевних хвилювань, разом з заявою про відшкодування матеріальної шкоди особа може подати окрему заяву з вимогою сплатити відшкодування й моральної шкоди. Така сума завжди сплачується одноразово, і при її встановленні суд враховує багато обставин. Моральна шкода може проявлятися у приниженні гідності, честі особи, розповсюдження неправдивої інформації про особу, сильні хвилювання через отриману травму і так далі.

Виплата моральної шкоди за порушення права особи є показником високого рівня держави у дотриманні моральних норм. Під моральною шкодою ми маємо на увазі витрати, які не мають майнового характеру, що зазнала особа внаслідок порушення немайнових прав, що спричинило їй моральні чи фізичні страждання. Прикладом немайнових прав можуть бути ті основоположні права, що закріплені у Конституції, такі як: право на місце проживання, свобода пересування, право на захист честі та гідності. Вірно зазначає Солдатенко Н.Д., що законодавством України не передбачені критерії за якими може визначатись моральна шкода. А оскільки в суду немає обмежень в тому, який має бути розмір відшкодування то різні суди й судді можуть призначати різні суми відшкодування навіть тоді, коли обставини справи однакові[4, с. 225] .

Отже, розмір відшкодування моральної шкоди визначається судом індивідуально, залежить це безпосередньо від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, позбавлення можливості потерпілого працювати, ступеня вини особи, що завдала моральної шкоди, а також інших обставин, що можуть мати істотне значення. Важливо, що при визначенні враховуються вимоги розумності і справедливості. Аналізуючи зобов'язання з відшкодування моральної шкоди останні виникають за наявності: 1) моральної шкоди як наслідку порушення особистих немайнових прав або посягання на інші нематеріальні блага; 2) неправомірних рішень, дій чи бездіяльності особи яка заподіює шкоду; 3) причинного зв'язку між неправомірною поведінкою і моральною шкодою; 4) вини заподіювача шкоди [2, с. 51].

На нашу думку, слід точніше розглянути поняття каліцтва та ушкодження здоров'я. Каліцтво охоплює два таких різновиди: одноразове фізичне ушкодження,

наприклад забій чи перелом, та професійне ушкодження здоров'я, тобто таке ушкодження, що спричинене тривалим впливом шкідливих факторів, які є у конкретній професії. Інше ушкодження здоров'я це таке ушкодження, яке не є каліцтвом та спричинене поширеним захворюванням. Такі ушкодження можуть виникнути як при виконанні трудових обов'язків на робочому місці, так і при виконанні договору перевезення пасажирів. Також каліцтво чи смерть можуть бути спричинені при дорожньо транспортній пригоді або в банальній бійці.

Говорячи про відшкодування матеріального характеру та його суми, потрібно звернутись до Цивільного кодексу, далі ЦКУ. Згідно зі статтею 1195 ЦКУ фізична або юридична особа, яка завдала каліцтва або інше ушкодження здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток, який був втрачений внаслідок заподіюваної шкоди, зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодування інших витрат на лікування[1]. Якщо ж особа на момент, коли стала потерпілою не працювала, то відшкодування виплачується у сумі мінімальної заробітної плати. Але договором або законом може бути збільшено обсяг і розмір відшкодування потерпілому. А також шкода, завдана фізичній особі, відшкодовується без урахування пенсії, що призначається у зв'язку з втратою здоров'я або ж пенсії, яку особа одержувала і до того.

Особливістю відшкодування цього виду шкоди є те, що її не можливо відразу оцінити у грошовій сумі. Оскільки тут наявна шкода здоров'ю або життю, а не майну, наприклад. Збитки, які в цьому випадку наявні, стосуються втраченої вигоди, тобто доходу, який особа могла отримати, тому сума цього відшкодування визначається індивідуально або ж у розмірі мінімальної зарплатні. Або ж сума відшкодування стосується відновлення втраченого здоров'я. Тобто в збитки враховуються витрати на спеціальне харчування, оздоровчі процедури, ліки та догляд сторонніх осіб, у разі необхідності, й так далі.

Буде доречно звернути увагу на особливості цивільно-правової відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів. Якщо фізична особа завдасть шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я особі, то вона зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення

професійної або загальної працездатності згідно з ЦКУ. Відповідальність, у такому випадку, настає за порушення обов'язку встановленого законом, а не договором, тобто особи не пов'язані ніякими договірними відносинами. У ст. 928 ЦКУ зазначено, що відповідальність перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, визначається відповідно до глави 82 ЦКУ, якщо договором або законом не встановлена відповідальність перевізника без вини. Тобто, хоча шкода і була заподіяна під час виконання зобов'язань, що були зазначені у договорі, але буде застосовуватись відповідальність, що вказана у законі. Як вірно зазначає Гришко У. вплив на розмір цивільної відповідальності перевізника за шкоду, що була завдана, має не лише ЦКУ, але й нормативні акти у сфері повітряного, автомобільного та залізничного перевезення [3, с. 18].

Важливою проблематикою також є промисловий травматизм, внаслідок якого завдається шкода життю та здоров'ю особи, яка отримує ушкодження при виконанні своїх трудових обов'язків. Але зазвичай це викликано порушенням правил з охорони праці або умов на виробництві. При розгляді справ про відшкодування шкоди особі, яка зазначала каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, під час виконання трудового договору є певні особливості. Наприклад, суд може призначити судову експертизу для встановлення розміру шкоди, яка була заподіяна здоров'ю і життю працівника під час виконання трудових і службових обов'язків. А також існують певні особливості щодо підсудності справ, залучення третіх осіб до справи, подання доказів та предмету доказування, що зумовлено специфікою категорії справ[5, с.553].

Отже, розглянувши таке питання, як відшкодування шкоди завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю ми бачимо, що в такому разі відшкодування може стосуватись, як моральних переживань особи, так і збитків, які вона отримала. Моральне відшкодування є одноразовою виплатою і суму визначає суд, тільки за конкретних обставин справи. Цікаво, що не маючи рамок цього відшкодування, різні суди можуть визначати різні суми відшкодування. Якщо ж ми говоримо про збитки, які отримала особа, то під цим потрібно розуміти і упущену вигоду, і витрати, які особа понесла або понесе, щоб відновити своє здоров'я. Суб'єктами сплати цього відшкодування може бути фізична і юридична

особи, роботодавець особи, перевізник і так далі. Але ця сума завжди сплачується у повному об'ємі й залежить від витрат потерпілого на лікування та зарплатні потерпілого або доходів, які він отримував до ушкоджень.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.10. 2022).
2. Водоп'ян Т. В. Відшкодування моральної шкоди завданої внаслідок травмування на виробництві та професійного захворювання. Правові горизонти. 2019. С. 48-55.
3. Гришко У. Особливості відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажира. Підприємництво, господарство і право. 2018. С.16-20.
4. Солдатенко М. Д., Глущенко Н. В., Ісмаїлов І. Судова практика відшкодування моральної шкоди. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 19–20 травня 2022 р. Суми, 2022. С. 225-228.
5. Ясинок М., Капустян В. Особливості розгляду цивільних справ про захист прав особи, яка зазнала каліцтва або ушкодження здоров'я, працюючи за трудовим договором. Молодий вчений. 2018. 12 (64). С. 551-555.

ASSISTANCE PROGRAM FOR REFUGEES FROM UKRAINE

From the first day of the invasion of the Russian Federation into Ukraine, one of the opportunities to save life to its children was the relocation of many citizens of Ukraine to the countries of the European Union. Germany became one of these countries.

In the first days, Germany began to accept whole refugee trains, who needed to give the roof above her head and all the necessary living conditions. Germany, having experience in providing political asylum to citizens from other countries, immediately offered a whole program for Ukrainian citizens. The refugee program was offered, which includes a number of positions.

To obtain benefits, the following was set: first, to apply personally, by mail or fax, through the form on the Internet page of the social center for registration at the address of residence or in the relevant camp for refugees; Secondly, in order for the child to be able to study at school and eat, it is necessary to provide the appropriate institution with issued coupons (schools, kindergartens, sports organizations, etc.). Third, the social service after registering under Parafit 24 "... View of accommodation ..." begins payment of assistance, which will vary in size depending on the number of family members and children.

Fourth, it was also an indispensable issue for the integration of Ukrainian citizens into the life of Germany also the duty to study in courses that were organized from the first day, but the teachers were not enough. It should be noted that the full teaching of refugee children, a certain period of time, was provided in Ukrainian.

Fifth, Ukrainian refugees who have received their residence permit in accordance with §24 receive assistance not in the agencies on social protection of urban administrations or communities, but from employment centers - Jobcenter. It is in this department that Ukrainians need to be registered as a job search for payments.

Jobcenter provides Ukrainians on the principle of a "single window". This access to integration and language courses, to the labor market and support in the organization

of childcare, " - said in the press release on the government's website. In addition to financial assistance and support in finding labor and improving skills, the bill provides for the weakening of restrictions in the choice of residence. So far, Ukrainians who received social assistance, registering as refugees in one of the German communities, were not able to move to another community and receive social payments and subsidies for housing there. Now, as planned, these restrictions will be softened not only for those Who has found a job and will not require social assistance, but also for those who will attend integration courses and advanced training measures. Those who will receive professional or higher education will be able to claim educational social loans (BAföG).

In fact, Ukrainians will be equivalent to people who have permanent residence permit in Germany and persons who have received political asylum in the country. The corresponding status that refugees from different parts of the world receive individually after a multi -year consideration of the application for shelter, Ukrainians receive automatically during the weeks. Ukrainians who apply for protection on the basis of §24 receive in Germany a residence permit, usually for a year or two. If the corresponding decision is made at the EU level, the protection will be extended in general to three years.

*Савицька Світлана Леонідівна,
Кандидат юридичних наук,
Доцент кафедри Правосуддя*

*Новосельська Ірина Василівна,
Кандидат юридичних наук, доцент,
Доцент кафедри Цивільного та кримінального
права*

ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ГАРАНТІЙ МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ, А ТАКОЖ ПРИЙНЯТИХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ

Основою національного законодавства про працю є Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП), закони України «Про оплату праці» та «Про відпустки». Проте, не має сумніву, що прийнятий в 1972 році Кодекс законів про працю України у наш час не відповідає вимогам сучасної економіки нашої країни, особливо в сьогоденних умовах нашої країни, яка змушена захищати свої кордони, інфраструктуру, економіку, соціальні і трудові сфери від збройної агресії ворога.

24.02.2022 російська федерація розпочала військову агресію проти України, що стало підставою введення в нашій країні воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», який наразі триває.

Перебування України у стані війни зумовило виникнення та збільшення суттєвих проблем, пов'язаних з ефективною організацією трудових відносин, які до цього не існували, адже діючий Кодекс законів про працю України за своєю суттю вже давно не відповідає сучасному стану соціально-економічної сфери в Україні, особливо під час повномасштабної Війни.

Під час дії воєнного стану в країні постало питання дотримання гарантій мобілізованих працівників, а також прийнятих на військову службу за контрактом, у тому числі при укладенні нового контракту.

Так, відповідно до статті 119 Кодексу законів про працю України в редакції до 01.07.2022 було регламентовано, що під час дії особливого періоду за мобілізованими працівниками, а також прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі при укладенні нового контракту, на строк до закінчення

особливого періоду або до дня фактичного звільнення зберігається, зокрема, робоче місце, посада та середній заробіток (військовослужбовці увільняються від виконання посадових обов'язків).

Зазначені гарантії завжди дотримувались в мирний час. Однак, з початком Війни в Україні в умовах воєнного стану виникло ряд проблем в частині організації трудових відносин, які створювали суттєві перешкоди як для роботодавців, так і для працівників в частині побудови та ефективного функціонування ефективної системи управління трудовими ресурсами.

У зв'язку з активними бойовими діями на території України та знищенням майна підприємств, установ, організацій, подальше ведення їх діяльності часто стає неможливим. Адже в результаті бойових дій підприємства втратили виробничі, організаційні, технічні потужності, засоби виробництва, тощо. Це призводить до труднощів з виплатою заробітної плати, компенсаційних та гарантійних виплат у період дії воєнного стану.

З метою вирішення проблем, які виникають на сьогодні в частині організації трудових відносин в умовах воєнного стану законодавцем було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 №2352-IX.

Так, вказаним законом у частині третій статті 119 КЗпП слова «зберігаються місце роботи, посада і **середній заробіток**» замінити словами «зберігаються місце роботи і посада».

Зазначені зміни зазнали критики з боку військовослужбовців, які вважали це порушенням їх конституційних прав, адже керуючись вказаною нормою, яка набрала законної сили 19.07.2022 роботодавці почали припинення виплат середнього заробітку працівникам на час призову на військову службу.

Аналізуючи норми чинного законодавства щодо гарантій для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків слід зазначити наступне.

Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробітні з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених

законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Відповідно до ст.48 Конституції України кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Відповідно до частин 1-3 статті 1 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" від 25.03.1992 №2232-ХІІ (далі - Закон №2232-ХІІ) захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, посади в яких комплектуються військовослужбовцями. Військовий обов'язок включає у тому числі проходження військової служби.

Відповідно до статті 2 вказаного Закону встановлено, що проходження військової служби здійснюється громадянами України - у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом.

Глава VII Закону №2232-ХІІ врегульовує особливості призову під час мобілізації. Громадяни України, призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та (або) введення воєнного стану, користуються гарантіями, передбаченими частинами 3, 4 статті 119 Кодексу законів про працю України, а також частиною першою

статті 51, частиною п'ятою статті 53, частиною третьою статті 57, частиною п'ятою статті 61 Закону України "Про освіту".

Частина 3 статті 119 КЗпП визначає, що за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення **зберігаються місце роботи і посада на підприємстві**, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб - підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей".

Вказана редакції статті була прийнята 01.07.2022 та набула чинності 19.07.2022. Відтак, компенсація з бюджету середнього заробітку на підприємстві (в установі/організації), де працювали на час призову, незалежно від підпорядкування та форми власності здійснюється по 18.07.2022 включно, тобто до набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин».

Враховуючи вище викладене та відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, викладеної в Рішенні від 26 грудня 2011 року №20-рп/2011, можна дійти висновку, що передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Крім того, такі заходи можуть бути обумовлені необхідністю запобігання чи усунення реальних загроз економічній безпеці України, що згідно з

частиною першою статті 17 Конституції України є найважливішою функцією держави.

Конституційний Суд України у п. 2. 3. Рішення від 22 травня 2018 року №5-р/2018 сформулював юридичну позицію, відповідно до якої: «На думку Конституційного Суду України, держава виходячи з існуючих фінансово-економічних можливостей має право вирішувати соціальні питання на власний розсуд. Тобто у разі значного погіршення фінансово - економічної ситуації, виникнення умов воєнного або надзвичайного стану, необхідності забезпечення національної безпеки України, модернізації системи соціального захисту тощо держава може здійснити відповідний перерозподіл своїх видатків з метою збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. Проте держава не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних прав осіб, яка безпосередньо пов'язана з обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю».

Література

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20/ed20220719#n2>
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації трудових відносин в умовах воєнного стану» <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1253640><https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1253640>
3. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 19 жовтня 2022 року у справа № 160/12670/22 від <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106829346>

*Мусієнко Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
академік транспортної академії України,
доцент кафедри цивільного та кримінального права
юридичного факультету, інституту управління технологій і права,
Державного університету інфраструктури та технологій
м.Київ, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДОБИ З ОГЛЯДУ НА ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ ГАЛИЧИНИ 1797 РОКУ

Розвиток юридичної науки в Україні упродовж століть її становлення відбувався на тлі епох різних історичних подій. Даний процес був пов'язаний не лише з удосконаленням суспільних відносин, а й з впливом наукової думки та державних уподобань зарубіжних країн з різними формами правління та державного устрою. Досліджувана проблематика є особливо актуальною враховуючи надзвичайні події які відбуваються в Українській державі сьогодні.

Тому постає питання необхідності порівняння та аналізу історичних віх у становленні юридичної думки щодо розвитку суспільних відносин, зокрема в сфері цивільних правовідносин.

Дослідженню даної проблематики вже приділяли увагу такі відомі науковці як: Р.О. Стефанчук, Н.І. Шутко, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, І.В. Спасибо-Фатєєва та інші. Але у зв'язку з цим слід зазначити, що окремого фундаментального дослідження розвитку та становлення цивільного права в Україні не здійснено. З врахуванням періодизації історії розвитку України, оформилась і періодизація розвитку законодавства, зокрема цивільного. В нашому дослідженні ставимо за мету розглянути аспекти наукової думки вчених цивілістів періоду Литовсько-руської доби, а також під впливом московської окупації. Слід зазначити, що формування цивільного законодавства у зазначений період обумовлювалась дією першого, другого та третього Литовського статуту, нормами Магдебурзького права, звичаєвого права та Закону Божого. І на цьому тлі відбувалась підготовка кодексу Галичини комісією, яку очолив професор цивільного Віденського університету Карл Антон Мартіні. До майбутнього документу увійшли багато положень з праць вченого.

Кодекс укладений під впливом політики освіченого абсолютизму, і вбачав мету цивільного права у породженні добра і справедливості, а також у розширенні загального блага [ст. 1]. Ґрунтувався на природному праві і був побудований за інституційною системою. У ньому було багато запозичень з римського права.

Складався з трьох непомічених частин, поділених на розділи та параграфи, загалом вміщував 638 параграфів. Перша частина цього кодифікованого акта містила загальні положення цивільного права, та норми сімейного права і визначав особисті статуси фізичних осіб. Друга його частина стосувалася майнового та спадкового права, а третя була присвячена зобов'язанням.

Даний кодекс навіть після офіційного його прийняття мав багато законодавчих вад та мовних помилок, що значно ускладнювало його застосування на практиці. Згодом Цивільний кодекс 1797 року був замінений австрійським Цивільним кодексом 1811 року. Власне, саме Цивільний кодекс для Східної Галичини від 1797 року і був покладений в основу Цивільного кодексу Австрії 1811 року. Запровадження Цивільного кодексу Галичини пояснюється заміщенням польського права після приведення до Габсбурзької монархії, що обумовлювалось неможливістю адаптації Конституції та польських статутів для належного забезпечення права. Зокрема, вчений цивіліст Н. Нешвара зазначив, що головним мотивом законодавця разом з метою і ініціації права, було забезпечити правопорядок та правовий мир у Галичині, яка була повністю кинута безладом у внутрішніх справах [с. 25]. Крім того вчений цивіліст В.Брауендер, обґрунтовуючи необхідність запровадження кодексу Галичини визначав, що приводом було замінити звичаєве та польське статутне право, а також застаріле австрійське право для Східної Галиції та Буковини на єдине право із врахуванням останніх доробок в галузі законодавства [с.19].

Слід також враховувати, що кодифіковане цивільне право Габсбурзької монархії носило досить застарілий характер, але все могло бути підґрунтям щодо використання нового Цивільного кодексу Галичини у врегулюванні приватноправових відносин на території Галичини та Буковини. З огляду на те, що в їх основі лежали положення Римського цивільного права, загалом, даний процес

носив раціональність застосування звичаєвого права у Східній Європі, що у свою чергу відображались на формуванні національного цивільного права в Україні.

З огляду на новели Цивільного кодексу Галичини, розвиток цивільного права в Україні в період Литовсько-руської доби та Гетьманщини уособлював у собі низку особливостей, зокрема, введення у цивільний обіг аспектів речового права, положень зобов'язального характеру та провадження розвитку родинного права.

Це обумовлювалось впливом Литовського статуту та правових норм Польщі. Зокрема пам'ятки законодавства Литовсько-руської доби чіткіше та детальніше окреслюють суб'єкта прав, та об'єм прав цих суб'єктів, що обумовлює більше свободи в суспільстві, якісніше визначають обмеження права дієздатності фізичних осіб різних категорій населення, життя в різних станах суспільства на різних етапах розвитку. Достатньо приділялася увага інституту об'єкта права, особливо щодо права власності на землю. Знову ж таки наріжним каменем в цьому процесі була Галичина та Буковина, яка водночас знаходилась під впливом Польщі та Росії, і впливом норм Галицького Цивільного кодексу 1797 року з іншої сторони. Вищезазначені аспекти воєдино вплинули на зміну правовідносин особливо в сфері власності. Українському національному праву не властиво було вотчинне право польських панів, що характеризувалась наявністю землевласника спадкового права власності на свої угіддя, а також визначались правове становище селянина за яким він як правило потрапляв у повну, або часткову залежність до землевласника і втрачав на його користь об'єм майнових прав. Українське право, яке набуло свого зросту за часів Київської Русі поступалось своїм місцем Польському, Литовському, Російському, а згодом і Австрійському праву, що значною мірою вплинуло на заміну суспільних відносин, та правові поняття в Галичині та Буковині, яка до кінця XVIII століття розділяла позицію Польщі у сфері духовного життя, що в свою чергу підкреслює місце церкви. Право власності перейшло до шляхтича. Галицький селянин лише користувався чужою землею будучи прикріпленим до неї.

Як зазначалось вище Цивільним кодексом Галичини, крім аспектів, що стосувалися майнових та суспільних прав задекларовано правовий статус окремих категорій фізичних осіб, положення спадкового та зобов'язального цивільного права, у зв'язку особи на договір купівлі, дарування, поруки, позики.

Зокрема, слід обумовити, що акт купівлі-продажу із символічного перейшов у формальний. Нерухомість землевласників яка була набута у різний загальний спосіб, крім родових маєтків, могли бути об'єктом договору.

Зазнав деяких змін договір позики: відпали складні нормування відсотків які мали місце в попередніх періодах розвитку державності, законодавцем прописано що значну позику необхідно оформляти виписаним документом, на випадок втрати позичальником листів за договором позики за наявності боргів, та позичанні майна більше ніж 200 одиниць. Позичальник вимагав для одержання речі негайно вносити до уряду протести з підтвердженням людей цих листом.

Широкого застосування набули договір найму зокрема, що особливо стосується його форми, так укладався у містах об'єктами якого були майно, приміщення і інвентар, і навіть землі, які за Литовським статутом в третій редакції селянин був позбавлений права найму. Крім договорів, що порушували права та обов'язки, джерела права у даний період обумовлювати появу зобов'язань, що виникали за законом внаслідок правопорушень. В основі таких зобов'язань лежала вина, що спонукала зобов'язаннями негативні наслідки, якими були матеріальна шкода та втрата майна. В контексті не слід оминати увагою і родинне право яке регламентовано як шлюбне право і потерпіло значних змін. Зокрема шлюб набуває у правовій свідомості значення договору, і разом з цим таїнство.

Вінчання стає більш визначним елементом шлюбу. Зникає багатожонство та утверджується моногамія. Вік шлюбу для чоловіків піднесений до 18 років, що свідчить про тенденцію збільшення відповідальності сторін які вступають у шлюб. Вирішальним фактором при вступі у шлюб ставала згода батьків чи родичів. Розлучення відносилось до компетенції духовного суду. Норми шлюбного права досить докладно регулюють особисті і майнові відносини як подружжя так і батьків з дітьми. Із цих норм ми дізнаємося про окреслення шлюбного віку, на випадок шлюбу, на випадок смерті одного з подружжя, за наявності повторних шлюбів, у разі розлучення з вини чоловіка та жінки. В даному контексті з огляду на вищезазначене науковці цивілісти підкреслювали досить досконале врегулювання цих правовідносин. Вважаємо за необхідне зауважити, що Цивільний кодекс Галичини виявлявся тим який ще тільки безпрецедентно регулював цивільно-

правові відносини, але ще здійснював деякі вплив на формування норм цивільного права на території України. До того ж Східна Галичина та Буковина ще не вся територія України, і при цьому не слід оминати увагою факт впливу Російської імперії на іншу частину України.

Особливих змін на наш погляд в результаті впливу модифікації в період Литовсько-руської доби та з врахуванням особливостей розвитку суспільних відносин набула така підгалузь цивільного права як спадкове право при цьому слід зазначити що характерною ознакою даних змін як і попередньо визначених аспектів були наявність підґрунтя римського права. В основі даних змін також вбачається європейський напрям розвитку.

Зокрема:

- Рухоме та нерухоме майно яке заповідач набув самостійно він може заповідати не лише близьким родичам, а й поза кола законних спадкоємців
- Складати заповіт може лише особа необмежена в своїх правах
- За умови, що предметом заповіту являються батьківські маєтки, та вони можуть відходити лише до законних спадкоємців
- Заповідач може змінити своє волевиявлення навіть декілька разів, якщо він у здоровому глузді та при пам'яті
- Однією з новел даного періоду являлись те, що спадкоємцем могла бути і стороння особа
- Обов'язковою умовою щодо отримання майна за заповітом була наявність правоздатності
- У селян предметом заповіту могло бути тільки рухоме майно
- Не могли складати заповіт за об'єктивним правом неповнолітні діти, ченці, черниці
- Якщо діти заповідача завинили перед ним, то останній міг зректися своїх дітей
- Не могли бути спадкоємцями невільники, поневолена двірська челядь не здобувши волі напередодні

Загалом відображені лише основні вагомні аспекти щодо розвитку цивільного права в Україні. Крім того, що докорінні зміни в цивільному законодавстві у вище

зазначений період торкнулись у своїй більшості регіонів Західної України так як тут відбувався більший вплив наукової думки країн Східної Європи зокрема: Польщі, Литви, Австрії і тому втілення новітніх аспектів цивілістичної науки враховують особливість суспільних відносин, що знаходило благодатне підґрунтя щодо розвитку цивільного права.

Література:

1. Нешвара Крістіан. Передмова // Цивільний кодекс Галичини: пер. з нім. Мар'яна Мартинюка, Олени Павлишинець. – ІваноФранківськ: Вавилонська бібліотека, 2017. – С. 25
2. Браунедер Вильгельм. Гражданский кодекс Галиции – первая кодификация частного права в Европе // Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali MDCCXCVII / [пер. с лат. А. Гужвы]; [под. ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря]. – М.: Статут; Одесса, 2013. – С. 19
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ – І)., - т.2., с.653-660.
4. Харитонов Є. О. Прийняття нового Цивільного кодексу України і досвід кодифікації цивільного законодавства Австрії // Часопис цивілістики. – 2011. – Вип. 10. – С. 82-86.

*Гопанчук Василь Степанович,
професор кафедри цивільно-
правових дисциплін, кандидат
юридичних наук, професор,
Національна академія внутрішніх справ*

*Матвиєнко Ренат Артурович,
слухач першого курсу магістратури,
спеціальність 081 «Право»
Національна академія внутрішніх справ*

ПРАВО НА ВИХОВАННЯ ВІТЧИМА, МАЧУХИ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Конвенція ООН про права дитини, яку було прийнято в 1989 році й ратифіковано Україною в 1991 році, проголосила, що для повноцінного розвитку дитині найкраще зростати в сім'ї, в атмосфері щастя, любові і взаєморозуміння [5]. Керуючись міжнародно-правовими нормами, національним законодавством України так само наголошено, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення [2]. Отже, в українському суспільстві, інститут сім'ї сприймається як першооснова людського буття, як обов'язкова ланка життєдіяльності, розвитку і функціонування людини в соціумі в цілому.

Незважаючи на певні досягнення у правовому регулюванні сімейних відносин, зокрема, і в частині забезпечення охорони дитинства, впродовж останніх років в Україні спостерігається поширення кризових явищ, які торкнулися таких важливих для функціонування суспільства, соціальних інститутів, як інститут шлюбу та сім'ї. Одним із чинників, який впливає на сферу сімейних відносин є нестабільність сім'ї: розірвання шлюбів, позашлюбне материнство (батьківство), проживання без реєстрації шлюбу, інші чинники. Реалії сьогодення – воєнні дії, спровоковані агресією росії, додали певних негативних проявів та явищ у сімейні та родинні відносини.

Необхідно зауважити, що сімейне право, на відміну від цивільного, на перший щабель ставить особисті немайнові відносини, за якими, уже як похідні, слідує майнові відносини.

Відповідно до ст. 155 СК України, батьки мають право і зобов'язані надати дитині належне батьківське виховання. Такими ж правами та обов'язками наділені прийомні батьки, батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу та патронатні вихователі, які взяли у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування [3]. Коли ж йдеться про вітчима, мачуху, то в силу закону (ст. 260 СК України), вітчим, мачуха наділені лише правом брати участь у вихованні пасинка, падчерки. Як бачимо, законодавство містить положення, на підставі яких утворюються різні за своїм змістом правові конструкції, у яких обсяг прав і обов'язків залежить саме від суб'єктного складу правовідносин.

Однією зі специфічних особливостей особистих немайнових правовідносин за участю вітчима, мачухи і пасинка, падчерки є те, що вони породжують правові наслідки переважно поза волею особи. Тобто, взаємні права та обов'язки їх учасників формуються не за волею учасників, а відповідно до норм закону та у такій послідовності: реєстрація шлюбу - спільне проживання - взаємні права та обов'язки.

Отже, в силу закону до особистих немайнових прав вітчима, мачухи віднесено: право брати участь у вихованні пасинка, падчерки (ст. 260 СК України), право на самозахист своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних пасинка, падчерки (ч. 1 ст. 262 СК України), право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних пасинка, падчерки до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень (ч. 2 ст. 262 СК України) [3].

Зрештою, особисті немайнові права, якими в силу закону наділяються вітчим, мачуха, мають певні особливості в частині їх реалізації. Як уже зазначалось, вітчим, мачуха мають право брати участь у вихованні пасинка, падчерки. Зі змісту закону випливає, що таким правом вітчим, мачуха можуть скористатися лише за певних умов, оскільки першочергове право на виховання, покладається на рідних батьків дитини, і лише за відповідних обставин, таким правом наділяються інші особи.

Характеризуючи сімейні правовідносини між вітчимом, мачухою та пасинком, падчеркою І. В. Апопій, вказує, що, коли йдеться про виховання дитини, то законодавець передбачив це як право вітчима, мачухи, на відміну від

усиновлювача, опікуна та піклувальника, для яких виховання дитини є обов'язком.

Автор також стверджує, що усиновлювач, опікун та піклувальник свідомо і добровільно шляхом вчинення певних юридичних дій покладають на себе відповідальність за дитину, а вітчим, мачуха набувають свого правового статусу автоматично після реєстрації шлюбу з батьком, матір'ю дитини. Тобто добровільно приймають права та обов'язки подружжя, а додатково отримують ще й права та обов'язки щодо пасинка, падчерки [4].

Отже, мачуха, вітчим набувають здатність своїми діями здійснювати права та виконувати обов'язки з моменту реєстрації шлюбу з батьком, матір'ю дитини, а у разі фактичного спільного проживання – з моменту вчинення мачухою, вітчимом фактичних дій щодо виховання пасинка, падчерки.

Таким чином, для визнання за вітчимом, мачухою права на виховання пасинка або падчерки необхідна наявність наступних умов - укладення між вітчимом, мачухою та біологічними матір'ю, батьком дитини шлюбу; спільне проживання, спільне виховання та утримання пасинка, падчерки.

Зазначені умови є обов'язковими і несуть відповідне правове навантаження тільки у своїй єдності. Як стверджує М. В. Бориславська, укладення шлюбу – це лише умова можливості проживання мачухи, вітчима із дитиною, але не їх обов'язок. Спільне проживання може і не мати місця, або наступити через деякий проміжок часу після укладення шлюбу. Підставою для виникнення відносин зі спільного проживання мачухи, вітчима з падчеркою, пасинком є їх реальне проживання у межах однієї сім'ї [2, с. 57].

Спираючись на легальні та доктринальні засади, можна стверджувати, що відносини, які виникають між вітчимом (мачухою) та пасинком, падчеркою не оформлені юридично. Однак, це не перешкоджає вітчиму, мачусі добросовісно виконувати функцію виховання, реалізовувати основне функціональне призначення сім'ї, батьків – дбати про фізичний, духовний та моральний розвиток дитини, виховувати її в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини (ст. 150 СК України) [4], на засадах поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку

дитини до свідомого життя у суспільстві в душі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами (ст. 12 ЗУ «Про охорону дитинства») [1].

Література:

1. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
2. Бориславська М.В. Щодо поняття родства в сімейному праві. Університетські наукові записки. 2018. № 65. С. 26–44.
3. Апопій І.В. Правовий статус мачухи і вітчима у сімейному праві України. Радник. Український юридичний портал. URL: <http://radnuk.info/statti/567-simeine/15158-2011-01-21-09-00-45>.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2001 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.
5. Declaration of the rights of the child. Proclaimed by UN General Assembly Resolution 1386 (XIV) of 20 November 1959. URL: <https://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-theChild.pdf>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Науку цивільного права можна визначити як систему знань про закономірності цивільно-правового регулювання суспільних відносин, яка вивчає соціальний зміст і форму регулювання особистих немайнових і майнових відносин в їх становленні, розвитку і дії, формулюючи одержані знання у вигляді цивільно-правових категорій та ідей.

Наука своїми теоретичними дослідженнями відчутно допомагає юридичній практиці точніше з'ясовувати і застосовувати норми чинного права. Юридична практика не тільки сприймає теорії, уявлення та наукові ідеї, що розробляються цивілістичною наукою. Вона також узагальнює застосування чинного законодавства при розгляді цивільних спорів із справ відповідних категорій правозастосування. При цьому практика майже завжди стикається з необхідністю теоретичного осмислення результатів узагальнень власного правозастосування [3].

Наука цивільного права досліджує практику застосування цивільно-правових норм судами та іншими правозастосовними органами. Саме в ході практичного застосування виявляються недоліки і прогалини в цивільно-правовому регулюванні. Крім того, нерідко під впливом різних суб'єктивних факторів деякі правові норми на практиці застосовуються неправильно, в суперечності з їх справжнім змістом. Тому, необхідно знаходити перспективи розвитку цивільного права як науки.

Сучасна цивілістична наука — це наука про сучасне цивільне право, її предметом є: норми цивільного права; суспільні відносини, які становлять предмет цивільно-правового регулювання; цивільні правовідносини; юридичні факти; судова, арбітражна та адміністративна практика застосування цивільно-правових норм.

Важливим завданням науки цивільного права на сучасному етапі розвитку суспільства є дослідження теоретично-правових основ подальшого розвитку

цивільного права України на підґрунті європейських уявлень про приватне право, що базуються на рецепції римського права, які є першоджерелом більшості європейських кодифікацій, з коригуванням відповідно до вітчизняних уявлень про окремі правові інститути.

Серед галузевих проблем актуальною є проблема більш детального регулювання особистих немайнових прав, які є предметом цивільно-правової охорони. Зокрема, це стосується права на життя (в т.ч. проблема евтаназії), права на здоров'я (право на інформацію щодо свого здоров'я, заборона незаконного проведення дослідів над людиною), права на інформацію тощо.

У ст. 27 Конституції України проголошується: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Обов'язок держави — захищати життя людини». У ст. 281 ЦК України закріплено невід'ємне право на життя кожної фізичної особи [1]. Дійсно, на даний час особливу увагу юристів, медиків, філософів, представників інших спеціальностей привертає проблема евтаназії (від грец. "ei" — "легка, блаженна", і "thanatos" — "смерть"). ЦК України у ч. 4 ст. закріплює положення про заборону задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя. Стосовно проблеми евтаназії склалися принаймні протилежні точки зору. По-перше, евтаназія неприпустима з моральних і юридичних позицій, оскільки ніхто не вправі позбавляти людину життя, яке повинно підтримуватися в усіх випадках до природного кінця. Крім того, необхідно враховувати можливість помилки у прогнозі стану хворого, можливість зловживань евтаназією з боку лікаря чи інших осіб. Тому, слід багато зважити, щоб застосовувати евтаназію [2].

Також, однією з проблем, що виникають як у науковій, так і в практичній сфері, є співвідношення норм чинного Цивільного та Господарського кодексів між собою. З моменту набрання чинності цими кодексами точиться гостра дискусія між вченими щодо доцільності існування в правовій системі нашої держави двох кодексів, предмети правового регулювання яких значною мірою збігаються. Також важливим предметом дослідження є виявлення суперечності норм Цивільного та Господарського кодексів в частині дефініції ряду правових явищ [4].

У сфері права інтелектуальної власності, на думку учасників конференції, активному науковому дослідженню підлягають наступні аспекти: проблеми

законодавчого встановлення правового режиму комерційних таємниць та «ноу-хау», перспективи законодавчого регулювання та охорони якісно нових результатів творчої діяльності (Веб-сторінок, творів мультимедіа, звукових торговельних марок тощо); розв'язання термінологічних суперечностей між Цивільним кодексом України та спеціальними законами.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — 27ст.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т.; за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця.- 5-е вид. перероб і доп.; К., 2013.- 832 с.
3. Мазур О.С. - Цивільне право України:. Навч. пос. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.
4. Спасибо-Фатеева І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин: Вибр. наук. пр. /І. В. Спасибо-Фатеева.- Х., 2012.- 696 с.

***Нестерцова-Собакарь Олександра Володимирівна,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
к.ю.н., доцент*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЗАПОВІДАЧА

Об'єктивна зацікавленість особи в самостійному здійсненні належних йому цивільних прав законодавчо закріплена в ст. 12 Цивільного кодексу України (далі – ЦК). Заповідач – це особа, яка відповідно до чинного спадкового законодавства склала розпорядження щодо долі свого майна на випадок смерті [1]. Принцип свободи заповіту дозволяє будь-якому дієздатному громадянину, що вчиняє певні дії і розуміє їх значення в будь-який час реалізувати такий елемент своєї цивільної

правоздатності - як право складання заповіту і призначення своїм правонаступником будь-яку фізичну або юридичну особу, незалежно від наявності або відсутності родинних або сімейних зв'язків.

Свобода заповіту має і певні негативні риси. У спадкодавця можуть бути близькі родичі, члени сім'ї, для яких він був єдиним годувальником і які при його житті мали право на аліменти. Такі особи, при позбавленні їх спадщини, залишаються без засобів до існування.

Ще в римському праві заповіту, де найближчі родичі усувалися від спадкування, визнавалися такими, що порушують природні родинні обов'язки, складені не зовсім в здоровому глузді, і, отже, не мають сили. Так в Дигестах Юстиніана (Титул II «Про призначення спадкоємцями і позбавлення спадщини дітей і Постум») Гай зазначав, що головне правило, яке необхідно враховувати при складанні заповіту, що б не були позбавлені спадщини діти, оскільки якщо знаходиться під владою батька син обійдений, заповіт вважається недійсним [2, с.54].

Інститут обов'язкової частки спадщини виступає як своєрідний компроміс, між такими принципами спадкового права як свобода заповіту і принцип забезпечення найближчих до спадкодавця непрацездатних осіб. Оптимальне співвідношення цих двох начал досягається шляхом: а) встановлення в законі вичерпного переліку осіб, які мають право на обов'язкову частку спадщини; б) визначення розміру цієї частини; в) наявністю обставин, які можуть послужити підставою для зменшення розміру обов'язкової частки або позбавленням права на неї взагалі. Ці умови і повинні запобігти перетворенню правової норми з соціальної за характером, по-перше, в засіб безпідставного збагачення за рахунок майна померлої особи, а по-друге, в якійсь мірі враховувати і ставлення заповідача до такої особи.

В окремих країнах близького зарубіжжя норма щодо права на обов'язкову частку спадщини частково втратила свій імперативний характер. Так, при певних обставинах суд має право не тільки зменшити розмір обов'язкової частки спадщини, а й взагалі відмовити в її отриманні. Однак це може мати місце, по-перше, тільки щодо певного майна, яке призначене для проживання (квартира,

житловий будинок) або для використання в професійній діяльності (творча майстерня, засоби праці), по-друге, спадкоємець за заповітом за життя спадкодавця повинен був проживати в цій квартирі (житловому будинку) або використовувати ці кошти праці як основне джерело для існування, по-третє, обов'язковий спадкоємець цим майном не користувався.

Практично, аналогічна за духом, хоча і не така кардинальна за змістом, норма міститься і у вітчизняному цивільному законодавстві. Так відповідно з ч. 2 ст. 1241 ЦК України, суду надано право зменшувати розмір обов'язкової частини з урахуванням відносин між спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення [1]. Однак, що це за таємничі «Інші обставини», наявність яких дозволить суду зменшити розмір обов'язкової частки спадщини? І яким чином буде суд встановлювати існували «відносини між спадкоємцями та спадкодавцем» з урахуванням того, що саме зацікавлена в цьому особа - спадкодавець, свою волю висловив однозначно в заповіті, а в силу природних причин - буде відсутній в судовому засіданні?

У ст. 15 ЦК України закріплено право будь-якої особи на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання [1]. Ефективність реалізації права на судовий захист є одним з основоположних прав людини. Чинне законодавство дозволяє особі звернутися до суду за захистом порушеного права як способами, прямо передбаченими в законі, так і способами, які не суперечать чинному законодавству. Відповідно до ст. 1163 ЦК України фізична особа, життю, здоров'ю або майну якої загрожує небезпека, має право вимагати її усунення від того, хто її створює [1]. Чому ж заповідач, припускаючи, що хтось, незважаючи на складений ним заповіт, буде оскаржувати його останню волю, позбавлений права захисту свого волевиявлення при житті?

Безумовно, звернення до суду не сприяє збереженню таємниці заповіту, але ця таємниця після смерті заповідача в будь-якому випадку буде розголошена, оскільки спадкоємці за законом, мають право на обов'язкову частку спадщини, будуть його оскаржувати в судовому порядку. Правова охорона - за своїм змістом поняття значно ширше, ніж захист, оскільки містить в собі і засоби спрямовані на попередження вчинення потенційного порушення права.

Сучасна ідеологія спадкового права базується на ідеології якісно нової історичної формації, на новому розумінні економічних, культурних і духовних цінностей, співвідношенні обов'язків держави, суспільства і приватної особи як суб'єкта спадкових правовідносин, що зумовлює принципові зміни доктринального ставлення до окремих, традиційним положенням спадкового права [3, с. 413].

Це призводить до необхідності обговорити пропозицію про можливість доповнення ЦК України спеціальною статтею «Позбавлення права на обов'язкову частку у спадщині».

З урахуванням судової практики, слід передбачити обставини, які можуть послужити підставою для зменшення розміру обов'язкової частки спадщини або позбавлення права на обов'язкову частку, що обмежить, так званий, суддівський розсуд і виключить елемент суб'єктивізму при розгляді справ подібної категорії. В цій же статті слід надати заповідачеві право на звернення до суду з вимогою про усунення обов'язкових спадкоємців від спадкування [4, с. 122].

Отже, цивільно–правові норми, які регулюють виконання заповіту, мають специфічну правову мету, особливий суб'єктний склад, характеризуються цілісністю, нормативною відокремленістю, а також повнотою відносин, що регулюються інститутом виконання заповіту. Зазначене характеризує виконання заповіту як окремий цивільно–правовий інститут, який посідає важливе місце у підгалузі спадкове право. Таким чином, оскільки охоронюваний законом інтерес є однією з ключових категорій приватного права, вбачається за необхідне подальше удосконалення нормативного захисту охоронюваних законом приватних інтересів.

Література:

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Дигести Юстиніана / пров. з лат .; відп. ред. Л. Л. Кофанов. Т. V, Напівтім. 1. М .: Статут, 2004. 614 с.
3. Заїка Ю. О. Спадкове право и цивілістична доктрина // Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 3: Доктрина приватного права / Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін .; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. С. 413-432.

4. Заїка Ю. А. Захист суб'єктивного цивільного права при спадкуванні за заповітом // Проблеми праворозуміння і правозастосування в минулому, сьогоденні і майбутньому цивілізації: зб. ст. міжнарод. наук.-практ. конф., (Мінськ 27 квітня. 2016 г.): в 2 ч. / редкол. : І. А. Маньковський (гл. ред.). Мінськ: Міжнар. ун-т, 2016. Ч. 1. С. 120-122.

*Зигрій Ольга,
к.економ.наук
доцент кафедри цивільного права і процесу*

*Гуцул Ірина,
студентка гр. ПР-31,
юридичного факультету ЗУНУ*

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Постановка проблеми. Вибір теми дослідження зумовлюється зростаючою роллю права приватної власності громадян та порядку її спадкування в умовах становлення ринкової економіки. Як відомо, Верховна Рада України IX скликання прийняла законопроект, який запускає ринок землі сільськогосподарського призначення з 1 липня 2021 року. Тому великої актуальності набуває питання набуття права власності на землю — спадкування. Як відбувається процедура на законодавчому рівні? Які особливості спадкування земельної ділянки та проблеми, з якими можна зіткнутися на цьому шляху?

Мета. Проаналізувати особливості спадкування земельних ділянок.

Для досягнення мети ми ставимо наступні **завдання**:

- дослідити питання набуття права власності на земельні ділянки;
- дослідити особливості спадкування земельних ділянок.

Виклад матеріалу. Відповідно до законодавства України, земля може перебувати у власності чи користуванні. Користування може бути постійним — для підприємств державної та комунальної форми власності, або на умовах оренди. Набуття громадянами та юридичними особами права на землю здійснюється шляхом передачі земельних ділянок у власність або надання їх у користування.

Право власності на землю - це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених Земельним кодексом України. Земельний кодекс передбачає, що право власності та постійне користування земельною ділянкою виникає після отримання її власником або користувачем документа, що посвідчує це право, та її державної реєстрації. Право оренди землі виникає після укладення договору оренди та державної реєстрації. При цьому забороняється розпочинати використання земельних ділянок до проходження лінії фізичного (земельного) розмежування, отримання документів посвідчення прав на землю та державної реєстрації. Видами права власності на землю є спільна часткова та спільна сумісна власність. Право спільної часткової власності на земельну ділянку виникає:

- а) при добровільному об'єднанні власниками належних їм земельних ділянок;
- б) при придбанні у власність земельної ділянки двома чи більше особами за цивільно-правовими угодами;
- в) при прийнятті спадщини на земельну ділянку двома або більше особами;
- г) за рішенням суду. Володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою, що перебуває у спільній частковій власності, здійснюються за згодою всіх співвласників згідно з договором, а у разі недосягнення згоди - у судовому порядку. Громадяни України набувають права власності на земельні ділянки на підставі:
 - а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;
 - б) безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності;
 - в) приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування;
 - г) прийняття спадщини;

г) виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю).

Щоб отримати земельну ділянку чи земельний пай у спадок, спадкоємцям необхідно протягом шести місяців із дня відкриття спадщини звернутися до нотаріуса за місцем проживання спадкодавця особисто, з заявою про прийняття спадщини. Спадкоємцями за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини.

Спадкоємцями за заповітом можуть бути фізичні особи і юридичні особи, в тому числі і юридичні особи державної форми власності.

Право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців на загальних підставах у порядку спадкування і зберігає користування нею. Після закінчення шестимісячного строку з дня смерті спадкодавця необхідно подати заяву до нотаріуса, який приймає заяву про прийняття спадщини, та заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину. **Під час подання такої заяви вам необхідно буде додати наступні документи:**

- документи, що посвідчують особу спадкоємця (паспорт, ідентифікаційний номер);
- свідоцтво про смерть спадкодавця;
- документи, що підтверджують родинний зв'язок спадкоємця зі спадкодавцем (свідоцтво про народження, свідоцтво про одруження);
- оригінал документів, які підтверджують право власності спадкодавця на земельну ділянку (державний акт на право власності на земельну ділянку);
- довідку про нормативно-грошову оцінку земельної ділянки та витяг з Державного земельного кадастру на земельну ділянку.

За наявності правовстановлюючих документів на землю слід зареєструвати земельну ділянку, звернувшись до державного кадастрового реєстратора. У разі, якщо відомості про зазначені земельні ділянки не внесені до Державного реєстру земель, їх державна реєстрація здійснюється на підставі технічної документації з землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на

місцевості) або технічної документації з землеустрою щодо інвентаризації земель за заявою їх власників (користувачів земельної ділянки державної чи комунальної власності) або їхніх спадкоємців чи особи, яка подала заяву про визнання спадщини відумерлою, якщо така справа прийнята до провадження судом, або іншої визначеної законом особи. Таким чином, для внесення відомостей про земельну ділянку до Державного земельного кадастру спадкоємцям необхідно:

- отримати у нотаріуса довідку про коло спадкоємців;
- замовити виготовлення технічної документації з землеустрою (порядок її виготовлення встановлено Законом України «Про землеустрій»);
- подати державному кадастровому реєстратору заяву за встановленою формою, оригінал документації з землеустрою, яка є підставою для формування земельної ділянки, документацію з землеустрою, яка є підставою для формування земельної ділянки, у формі електронного документа;
- отримати витяг з Державного земельного кадастру.

Після проведення встановлених процедур спадкоємець разом із витягом з Державного земельного кадастру подає нотаріусу документ, що підтверджує смерть спадкодавця, час і місце відкриття спадщини та прийняття спадщини спадкоємцем, а також документи, що посвідчують право власності померлого на таке майно. Спадкоємці, визначені законом, склад спадкового майна та документи, що підтверджують право власності померлого на майно. Після подання повного пакету необхідних документів нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину та реєструє право власності спадкоємця в Державному реєстрі нерухомості. Водночас, якщо на якомусь з вказаних етапів спадкоємець отримує відмову від вчинення уповноваженою особою необхідних дій (відмова в державній реєстрації земельної ділянки або у видачі свідоцтва про право на спадщину), він має право звернутися з позовом до суду щодо оскарження таких рішень чи дій. Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)», визначає, що документами, що посвідчують право на земельну частку (пай), є:

- сертифікат на право на земельну частку (пай), виданий районною (міською) державною адміністрацією (основний);
 - свідоцтво про право на спадщину;
 - посвідчені у встановленому законом порядку договори купівлі-продажу, дарування, міни, до яких додається сертифікат на право на земельну частку (пай);
 - рішення суду про визнання права на земельну частку (пай);
 - трудова книжка члена колективного або іншого сільськогосподарського підприємства чи нотаріально засвідчена виписка з неї (для виключних категорій).
- Крім того, положення ст. 1 цього закону передбачають, що право на земельну частку (пай) мають у т. ч. громадяни-спадкоємці права на земельну частку (пай), посвідченого сертифікатом. Таким чином, якщо у спадкоємця наявні вказані документи, нотаріус може без проблем видати свідоцтво про право на спадщину. Однак здійснити державну реєстрацію права власності на таку землю буде можливо лише після відведення земельної частки (паю) в натурі (на місцевості) та присвоєння їй кадастрового номера.

Висновки. В умовах сьогодення та впровадження ринку землі особливого значення в Україні набуває земля. Отже, з огляду на вищевикладене можна резюмувати, що земля як особливий об'єкт права природокористування у спадкових правовідносинах має певну специфіку, що виявляється в особливостях правового режиму.

Література:

1. Земельний кодекс України;
2. Кухарєв О. Є. Загальна характеристика договорів у сфері спадкового права України; Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2018. – Випуск 48. Том 1. – С. 98–101.
3. Рябоконь Є.О. Спадкове право. – К., 2009. – 351 с.

4. Уразовська О.С. Оформлення спадщини на земельну ділянку: особливості та законодавчі новели. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 5. С. 238-243.

5. Уразовська О.С. Порядок виникнення і оформлення прав на земельну ділянку в результаті спадкування за законодавством України. *Права та обов'язки людини у сучасному світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Одеса, 14-15 листопада 2014 р. Одеса: Причорноморська фундація права, 2014. С. 129-132.

Anatoliy Lytvynenko,

Master in Law

Doctoral student in legal sciences at

Baltic International Academy (Riga, Latvia)

Postgraduate/PhD student at the School of Law at

Robert Gordon University (Aberdeen, Scotland, UK)

Tatjana Jurkeviča,

Doctor of Laws, Sworn solicitor

Associate Professor in legal sciences at

Baltic International Academy (Riga, Latvia)

Tetiana Petlina,

Pharmacist, M. Hist., Master student at

KROK University (Kyiv, Ukraine)

Upon the program "Public health"

PROTECTION OF SENSITIVE MEDICAL INFORMATION IN THE RECENT CASE LAW OF THE SUPREME COURT OF THE REPUBLIC OF ESTONIA: COMMENT ON THE JUDGMENT OF JANUARY 6, 2021

Medical malpractice litigation and legal cases on violations of patients' rights are rapidly evolving in the case law of the Republic of Estonia. Whereas legal aspects of provision of medical care are governed by various laws and bylaws, the rights of the patients are regulated under the provisions of Chapter 41 of the Estonian Code of Obligations (*Est. Võlaõiguseadus*), and a number of provisions (§ 764, 768 and 769) precisely deal with issues of medical confidentiality [1][2, p. 17]. Under § 768 (1) of the Estonian Code of Obligations, the healthcare providers, and the persons (i.e. the medical

staff) bear and obligation to maintain the secrecy of information relating to the patient's health condition, acquired during the fulfillment of their professional duties. The provisions of § 768 (2) provide, that the principle of medical confidentiality may be derogated in cases, when the patient could cause damage to himself/herself, or other persons because of non-disclosure [1]. Occasionally, information containing a medical secret may be acquired and wrongfully disclosed not only by medical practitioners, but by other persons as well, for instance, the representatives of press (see. for instance, judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Biriuk v. Lithuania* (2008) [3]). The recent judgment of the Administrative Law Chamber of the Supreme Court of the Republic of Estonia (Est. *Riigikohus*) in the case No. 3-19-1207/21 (Judgment of January 6, 2021) expressly dealt with such issue [3].

Plaintiff was a person with limited civil capacity, suffering from a multitude of various ailments, including a moderate intellectual disability. The mother of plaintiff had published the plaintiff's personal data, including all health-related data concerning plaintiff's diseases in a nationwide newspaper in 2009 and 2016, which could be found and thereafter accessed in the Internet. Next, the plaintiff's mother had also sent the plaintiff's rehabilitation plan to the Social Insurance Board, which also constituted a detailed description of the plaintiff's maladies, including the opinions of different physicians, and were kept in the record register, that turned out to be in public view for around two months in February-April 2019, as no access restriction was imposed; next, in late April 2019, a journalist wrote an article about this occasion (the article did not contain information identifying plaintiff), and called the plaintiff's mother to comment, and so plaintiff and her mother had learned about this fact. The Social Insurance Fund had sent an apology for this occasion, but refused to compensate damages; after that, the plaintiff filed an administrative lawsuit to the Tallinn Administrative Court demanding damages for a violation of privacy, that the defendant was negligent in record-keeping, and that the said privacy violation was a serious one, regardless of whether he could be identified in the press, or how many people observed the medical records. The plaintiff's lawsuit was dismissed by the court of first instance (Tallinn Administrative Court, judgment of November 28, 2019). The court had acknowledge, that a violation of privacy did actually exist, but at the same time, plaintiff's legal guardian had previously published

plaintiff's personal information in the press. The court also denoted, that the plaintiff's initials could not be actually found upon a search in the Internet, and they were in free access only in the register, which was not under restricted access for some time; and moreover, the defendant had provided an apology to plaintiff, and it was not established that the occasion happened due to a serious negligence from the side of the defendant.

Plaintiff lodged an appeal to the Tallinn District Court (Judgment of April 14, 2020), which partially allowed the appeal. The appellate court established that the defendant had wrongfully disclosed the plaintiff's personal information, and by the mere fact that the plaintiff's mother had published the plaintiff's personal information in newspapers did not give the defendant the right to disclose the plaintiff's medical records, which were kept in the register. The appellate court also held, that the mere fact of the leakage of plaintiff's medical records did not mean that damages arise from the violation of privacy, and concluded, that there was no gross negligence from the side of the defendant, and ruled to allow the appeal in part, finding that the apology was sufficient, and ruled for a partial recovery of procedural costs (50%). Plaintiff had lodged an appeal in cassation, asking to cancel the appellate court in the part dismissing the appellate complaint and asked for a new decision, upon which the appeal was to be upheld fully; plaintiff asked to repay damages and costs. The plaintiff contended that despite the violation of privacy, as such, was not denied by the appellate court, it was ruled that the negligence was not of gross or malicious nature, which, held the plaintiff, were conditional notions, and sensitive data require a special regime of protection, and such violation would require compensation of damages. Plaintiff also claimed that the newspaper articles (concerning him), that were published way before the occasion, did not go into much detail regarding the plaintiff's state of health, which is incomparable to the information in the medical records, which was in the register, and hence, the Social Insurance Fund, as plaintiff contended, did a more considerable misdemeanor. Plaintiff also held, that the position of the appellate court was not compatible with Art. 5 (2) and 82 of the General Data Protection Regulation (Directive No. 679/2016) [5], and that the procedural costs were too high.

The Supreme Court ruled to dismiss the plaintiff's appeal in cassation, leaving the judgment of the appellate court unchanged. The Court established, that under the

undisputed facts of the case, the plaintiff's guardian indeed published articles in 2009 and 2016, which related to the plaintiff's personal information, and which mentioned health-related information. Concerning the information from the register, it was also undisputed, that the plaintiff's medical records were in an unrestricted access in 2019 (from February to April 2019), but these were not accessible from the search upon the Internet; the plaintiff's rehabilitation plan was viewed seven times, all in April 2019, and the journalist, who was one of the viewers, and wrote an article about this occasion, did not mention plaintiff in person. The acts of the Social Insurance Fund, held the Court, fell under the provisions of the regulation on data protection (Art. 1 (1) of the Data Protection Law (Est. *Isikuandmete kaitse seadus*) and Art. 7 (4) of the Administrative Procedure Law (Est. *Haldusmenetluse seadus*) [6][7]); and the registration of the plaintiff's rehabilitation plan should be regarded as data processing in the view of Art. 4 (1)-(2) of the Data Protection Act, whereas defendant is responsible processor of the personal data under Art. 4 (7) of the Data Protection Act; Art. 82 (1) of the Directive 679/2016 (GDPR) stipulates for liability in cases of violations of the Directive, and the aggrieved party has a right to demand damages from the data controller occurring from such violations, unless the controller proves not being responsible for the occasion which caused damages.

It was not disputed by the defendant, that the disclosure of the medical records was actually illegitimate with no legal foundations, and the fact that the plaintiff had previously consent to the publication of the information in the press before, did not make the defendant's actions legitimate. The Court explained, that in such cases there were different aims of processing, and the person's consent to data processing includes only such processing, as performed in accordance to a specific aim or reason. The Court concluded, that the right to privacy of the plaintiff was violated under provisions of Art. 26 of the Constitution of the Republic of Estonia, as well as Art. 22 of the Convention on Protection of Rights of Persons with Disabilities. As to the plaintiff's contention in terms of a violation of dignity and a negligent treatment from the side of the defendant, the Supreme Court did not agree with such contention, as the established case facts did not demonstrate that the plaintiff was treated in such a manner that would constitute a violation of the plaintiff's dignity. As to non-pecuniary damages, the Court found, that on one hand, the plaintiff's right to privacy actually was violated, but on the other hand,

the damages, suffered by the plaintiff did not exceed the threshold, that would justify the compensation for non-pecuniary damages (it was established, the plaintiff's medical records were viewed for seven times, and they were viewed by the employees of the defendant, and the journalist; when defendant had learned of the fact of the occasion, the defendant reacted quickly, and brought an apology to the plaintiff). So, the Supreme Court found to dismiss the plaintiff's appeal in cassation [4].

The recent judgment of the Supreme Court of the Republic of Estonia dealt with a very interesting subject, namely a wrongful disclosure of medical records, but the defendant in the case was not a hospital (that is, a healthcare provider). In such case, if the fault of a defendant, who disclosed certain medical information of the plaintiff, not being a healthcare provider, may be imposed upon a violation of the right to privacy. In this case, the Supreme Court held, that in spite of a privacy violation by defendant, the damages were not severe enough for non-pecuniary damages to be awarded to the plaintiff.

List of References

1. Võlaõigusseadus, Vastu võetud 26.09.2001. RT I 2001, 81, 487.
2. Tetiana Petlina, Hospital Sickness Funds: Experience of Estonia, Proceedings of the conference: "Legal problems of contemporary transformation of healthcare: collection of materials of All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation (Zaporizhzhya: Zaporizhzhya State Medical University, 2022) – 136 p., p.p. 13-15 УДК 342.9: 614.2 М 58 ISBN 978-966-417-157-3, p.p. 16-20.
3. Riigikohus, Halduskolleegium, 6. Jaanuar, No. 3-19-1207/21
4. Biriuk v. Lithuania, European Court of Human Rights, Judgment of November 25, 2008, Application No. 23373/03
5. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88
6. Isikuandmete kaitse seadus, Vastu võetud 12.12.2018, RT I, 04.01.2019, 11
7. Haldusmenetluse seadus, Vastu võetud 06.06.2001, RT I 2001, 58, 35

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Сім'я є основним інститутом громадянського суспільства, який навчає стандартам особистої поведінки, що не можуть бути встановлені законом, однак є неодмінними рисами демократичного громадянського суспільства. Сім'я як соціальне явище є підґрунтям розвитку спільноти в цілому й окремої людини, зокрема. Сімейне право не схоже на жодну іншу галузь права. Сімейне право має стосунок не лише до окремих осіб та їхніх приватних інтересів, а також перебуває у тісній взаємодії із соціальною та приватною сферами суспільства. Жодне суспільство не може бути упорядкованим без закріплення правил, які регулюють людські стосунки, створюючи заборони та обмеження.

Значення принципів сімейного права зумовлено їх пріоритетним становищем у системі цього права: вони є гарантом єдності механізму сімейно-правового регулювання. Характерні для всієї галузі права загальносімейні принципи безпосередньо мають важливе значення для побудови нормативної основи галузі права та її застосування. Загальносімейні принципи є визначальними у регулюванні як майнових, так і особистих немайнових прав і обов'язків подружжя.

Потрібно зазначити, що принципи не завжди прямо сформульовані у нормі сімейного права, проте їх вплив на сімейні відносини з огляду на це не зменшується, позаяк вони пронизують усю систему права і не тільки сімейного, є чіткою структурою.

Визначення сутності та змісту чільних принципів сімейного права є надзвичайно важливим. Вони розкривають основну структуру сімейного права, напрями розвитку, гарантують стійкість, злагодженість та ефективність правового регулювання сімейних відносин.

Принципи сімейного права є своєрідним стандартом законності. Вони повинні застосовуватися при тлумаченні суперечливих норм законодавства. Принципи сімейного права можуть посилювати аргументованість при встановленні

законності певного діяння або рішення. Цим самим принципи сімейного права утверджують автономію як учасників сімейних відносин, так і суду при вирішенні сімейних справ [1].

Існує безліч позицій, поглядів на види принципів. Якщо узагальнити різні погляди щодо загальноправових принципів, то до них найчастіше відносять: законність, справедливість, гласність, рівність громадян та організацій перед законом, верховенство закону над іншими нормативними актами, юридичну відповідальність за провину тощо. За своїм найменуванням, змістом та нормативним вираженням принципи сімейного права не рівноцінні. Існує верховенство одних принципів над іншими. Основні принципи сімейного права пов'язані з положеннями Конституції України, що закріплюють основи конституційного ладу в Україні, а також основні права та свободи громадян.

Зокрема, ч. 3 ст. 51 Конституції України проголошено державну охорону сім'ї, материнства, батьківства та створення умов для зміцнення сім'ї [2]. Принципи сімейного права визначаються цілями правового регулювання сімейних відносин в Україні, які визначені у п. 2 ст. 1 Сімейного Кодексу України [3]. До них відносяться:

- зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
- утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;
- побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
- гарантування кожній дитині виховання у сім'ї, можливості духовного та фізичного розвитку.

Таким чином, принципи правового регулювання сімейних відносин є гарантом оптимального функціонування та розвитку інституту сім'ї, відображенням сутності сімейних правовідносин, соціального призначення норм права та однаковості судової практики. Принципи сімейного права є самостійною формою права, що має вищу юридичну силу супроти з інших форм, як відображення об'єктивних соціально-економічних законів суспільства.

Принципами сімейного права можуть вважатися зумовлені умовами життя,

виражені у змісті норм сімейного права вихідні засади та положення, які визначають основні правові особливості сімейного права та гарантують вирішення завдань правового регулювання шлюбно-сімейних відносин.

Література:

1. Менджул М.В. Сутнісні ознаки принципів сімейного права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2019. Вип. 58. Том 1. С. 129.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

THE INTERNATIONAL PRIVATE LAW AND THE NATIONAL LEGISLATION OF TURKMENISTAN

The urgency of research of questions of the International Private Law is indisputable [1, p.114-126]. For Turkmenistan studying of the international private law - more than it is important. In the late eighties and the beginning of 90th years in Turkmenistan there were radical changes in legal regulation of foreign trade activities. With declaration of the State Sovereignty and independence the structure and the maintenance of political and social and economic relations, principles foreign policy has essentially changed. For example, in the Declaration on the state sovereignty from August, 22nd, 1990 it was established that “the Earth, its bowels, air space, the water and other natural resources which are in limits of territory of the Turkmen Soviet Socialist Republic and a sea economic zone, are national property and the property of the Turkmen people... Turkmenistan independently establishes volumes of extraction and a condition of deliveries (export) of minerals and raw materials, carries out regulation (licensing, etc.) foreign trade activities, and operates customs service in republic territory” [2].

In further, in the Constitutional law of Turkmenistan “About independence and bases of a state system of Turkmenistan” from October, 27th, 1991 the specified positions have received acknowledgement and some of them the further development. For example, in item 11-12 of the Constitutional law it was fixed that “Turkmenistan carries out transition to market relations in economy. The property right admits it is any forms and is equally protected by the state. Turkmenistan independently defines the financial policy and monetary system, will organize the state bank bodies” [3].

All it was of great importance for formation and the further development of the international private law in our country as sciences, independent branch of the national right, a subject matter, increase of its role in business of legal maintenance of economic and social development, mutually advantageous bilateral cooperation of Turkmenistan and other states. During such cooperation relations, both between the States and between the domestic companies, the organizations and other business partners began to develop.

Formation new economic-legal relations, transition to market principles, appeal of Turkmen economy to foreign investors, an exit of Turkmenistan to high level of the international and international trade and economic relations, - all it cause of steadfast attention of domestic scientists and experts of various specialties and directions to the specified questions

Special value gets also expansion of studying of the specified training course at the country higher schools. It is caused with process of reorganization of economic foundations of our state and a society, transition to большей openness's, deepening and expansion of relations of citizens, the organizations and the enterprises in the most various spheres of life, in economy, culture and a science.

The International Private Law, as branch of the right and as the subject matter, includes the norms regulating not only civil-law relations with a foreign element, but also family-law, labour relations, and also civil relations that are all spectrums of basic disciplines and branches of jurisprudence which form educational base of the expert.

It is necessary to tell that the international private law has not only the general theoretical value, but also applied, practical value. At studying of the international private law there are certain difficulties. The matter is that at studying of the given course it is necessary to face concepts of the general theory of the right (for example, action of norms of the right in time and space, limits of territorial action of the legislation, other), with main principles of the international public law, institutes of a civil, family, labour, arbitration and civil procedural right.

Regulation subject in the international private law are the relations of civil-law character arising in the international life (or as them sometimes name, the international civil relations). Proceeding from it, some modern Russian scientists notice that international it only in the sense that regulates the relations complicated by a foreign element [4, p.91].

The international private law indissolubly also is connected with expansion of the international trade and economic, scientific and technical and cultural cooperation. In legal regulation of this cooperation norms of the international private law which value increases in process of deepening of the international economic communications, development of new organizational forms in various areas of the international business

cooperation urged to play an important role.

Development of the international private law is influenced by major factors of the modern validity: first, it is internationalization of economic life. Internationalization of the modern world economy starts with new level of multilateral economic relations. It is shown in wide development of versatile economic and scientific and technical cooperation of the states of the international community; secondly, this strengthening of population shift for the purpose of employment, receptions of formation, other; thirdly, scientific and technical progress, on the one hand, thanks to achievements in the field of communications, transport and communication has pull together continents and the countries and, thereby has facilitated universal dialogue.

And, at last, specificity of the international private law consists that at distinction preservation in legal systems of the states the international private law by means of conflict norms urged to define: the right, what state is subject to application in corresponding cases.

In modern international contracts of Turkmenistan contain unified financially-rule of law, the role and which value in the field of the international private law more and more increase now. The states-participants of such contract, in turn, are obliged to enter these norms into the internal legislation. Therefore, the given norms should be considered as a component of the maintenance of international legal obligations of Turkmenistan and other states-participants of the international contract.

In the international private law a number of the general beginnings of the international public law (for example, principles of the sovereignty of the states, non-interference to internal affairs, a non-admission of discrimination, other) is used. In the field of the international private law the great value has also an observance principle each state, both the treaty obligations, and obligatory norms for all states and international law principles as the specified norms substantially are formed by each state independently.

Among pressing questions of the international private law for Turkmenistan as however, and other states CIS, questions of interaction of the international private law and the national legislation have great value. Interaction of the international private law and the national legislation is defined, first of all, by that in the international private law elements international and the internal law are combined simultaneously. Therefore to

define influence of the international private law on the national legislation, it is necessary to define, whether the international private law joins in system of the national right or it remains in international law system.

The national right is the basic and paramount source of the international private law. Dominant roles in creation of norms of the international private law play the national legislation. On the first place there are those laws which are specially intended for regulation civil law relations with a foreign element (special laws on the international private law, the investment legislation, the legislation on the taxation of foreign persons, the legislation on compensatory agreements).

The international private law applies for the post today of independent branch of the national right of Turkmenistan. The international private law represents system conflict (internal and contractual) and unified material *частноправовых* the norms regulating private relations (civil, family, labour and others), complicated by a foreign element, by means of overcoming of a collision of private law of the different states. Turkmenistan concerns group of the countries in which there is no such uniform certificate, as the law on the international private law.

It is necessary to tell that for the decision of similar questions in a number of the countries corresponding laws on the international private law are passed. Now in the domestic right there is no separate law about international private law. However its urgency does not raise the doubts at scientists and experts. It is represented that at the present stage for the decision of the specified problem expediently in Turkmenistan to carry out full-scale codification international private law. Codification of the national legislation has serious advantages in comparison with interbranch codification and the general branch legal classification of acts operating nowadays.

Besides, by means of codification will plurality of various certificates, duplication each other is excluded, it is less than bases for application analogy will be right and analogy the law. Moreover, the national legislation in the specified sphere will be essentially optimized. About it testify *законы* to the international private law which are accepted, for example, in Austria, the Balkan countries, Hungary, Georgia, Italy, Turkey, Switzerland, etc.

Thus, the international private law inseparably linked with the national legislation

of Turkmenistan. They supplement also enrich each other. Despite modern lines about increase of a role of the international private law, the national legislation, nevertheless, remains an essential source of legal regulation in the specified area.

The literature:

1. Doronina N.G. Actual of a private law problem // The Russian right, 2010. № 1. P. 114-126.
2. Sheets of the Supreme body of the Turkmen Soviet Socialist Republic, 1990. № 15-16. Art. 152.
3. Sheets of the Supreme body of the Turkmen Soviet Socialist Republic, 1991. № 15. Art 152.
4. Chrabskov V.G. Century about the concept of “civil-law character of relations” in the international private law and some debatable questions of the economic right // The State and the Law. 1997. № 12. P. 88-95.

О. В. Дзера,
*Доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
головний науковий співробітник відділу
Київського регіонального центру НАПрН України*

ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ЦК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЙОГО РЕКОДИФІКАЦІЇ

1) Загальні положення Концепції оновлення загальної частини ЦК

У Концепції передбачено, зокрема:

необхідність сфер, в яких складаються приватноправові відносини, які регулюються цивільним законодавством (підприємництво, корпоративна та інформаційна сфери, тощо)

необхідність розширення переліку загальних засад цивільного законодавства, зокрема, закріпити принципи свободи правочину, неприпустимість втручання в особисте життя фізичної особи в сферу репродукції людини а також в сферу інформації про особу. З такими рекомендаціями можна погодитись.

Але, не можна погодитись з тезою концепції про те, що перелік загальних засад цивільного законодавства не повинен бути закритим. На мій погляд, цього робити не можна, адже це може призводити до некоректного застосування довільно визначеної кількості принципів, в тому числі тих, що можуть порушувати суб'єктивні права суб'єктів цивільного права.

В Концепції справедливо зазначається необхідність внесення змін до ст.9 ЦК у зв'язку з можливим скасуванням окремих законодавчих актів, зокрема, ГК

Обґрунтованими є положення Концепції про необхідність внесення змін до глави 3 щодо захисту суб'єктивних прав до глави 16 «Правочини», глави 18 «Строки та терміни», глави 19 «Позовна давність».

Проте, в Концепції нічого не передбачено щодо юридичного значення судової практики. Між тим, в ЦК є статті, що визначають дію актів цивільного законодавства, звичаїв, аналогії закону та права.

Аналіз судової практики свідчить, що Верховний Суд часто надто довільно використовує свої повноваження.

Так, Велика Палата Верховного Суду в своїй постанові від 30 червня 2020 р. записала, що одним із завдань суду, а Верховного Суду, зокрема, є тлумачення чинного законодавства, усунення недоліків законодавчої техніки та нормативних прогалин. Відповідно, Велика Палата застосувала принцип солідарної відповідальності одного з подружжя, за зобов'язаннями другого з них, виданого в інтересах сім'ї, незважаючи на те, що законом солідарна відповідальність для таких відносин не передбачена.

2) Зміни до ст.1 ЦК щодо предмету правового регулювання цивільного законодавства. Нині ці відносини врегульовані ст. 1 ЦК в наступній редакції:

Стаття 1. Відносини, що регулюються цивільним законодавством

1. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

2. До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Автором обґрунтовується доцільність розширення кола цих відносин і пропонується наступна нова редакція ст.1.

Стаття 1. Відносини, що регулюються цивільним законодавством .

1. Цивільним законодавством визначається правовий статус учасників цивільних правовідносин, регулюються особисті немайнові та майнові відносини приватно-правового характеру, підстави набуття та здійснення права власності, інших речових прав, прав інтелектуальної власності, корпоративних прав а також регулюються інші відносини щодо матеріальних та нематеріальних благ у сфері задоволення особистих, сімейних, споживчих, підприємницьких та суспільних потреб, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Оновлена редакція ст.1 ЦК надасть можливість вперше в історії законотворення включити відносини з визначення правового статусу суб'єктів цивільного права а також дозволить передбачати в ЦК норми, які нині закріплені в

інших актах цивільного законодавства, але регулюють відносини, які за своєю природою є цивільно-правовими.

3) Оновлення потребує також ст. 3 ЦК, яка нині передбачена в наступній редакції.

Стаття 3. Загальні засади цивільного законодавства

1. Загальними засадами цивільного законодавства є:

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- 5) судовий захист цивільного права та інтересу;
- 6) справедливість, добросовісність та розумність.

Як видно з наведеного тексту ст. 3, в ній нічого не говориться про засади цивільного законодавства щодо цивільно-правових обов'язків, без яких не може існувати будь-яка правова система. Тому пропонується доповнити с.3 пунктом 7 наступного змісту.

7) свобода здійснення цивільних прав та обов'язковість виконання цивільних обов'язків, встановлених договором або актом цивільного законодавства.

Внесення змін шляхом доповнення ч. 1 ст. 3 ЦК новою загальною засадою цивільного законодавства обумовлене необхідністю відображення існуючого в ньому співвідношення цивільних прав та обов'язків.

4) Не можна вважати досконалою ст. 11 ЦК України, викладену в наступній редакції.

Стаття 11. Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків

1. Цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

2. Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є:

- 1) договори та інші правочини;
- 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;

3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;

4) інші юридичні факти.

3. Цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства.

4. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки виникають безпосередньо з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування.

5. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду.

6. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події.

Пропонується викласти у наступній редакції:

Стаття 11. Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків

1. Цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

2. Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є:

1) договори та інші правочини;

2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;

3) створення та придбання матеріальних благ;

4) заподіяння майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;

5) інші юридичні факти.

Внесення змін обумовлено тим, що цивільні права та обв'язки можуть виникати не лише на підставі правочинів, але і на підставі факту створення та придбання певних матеріальних благ.

Наприклад, будівництво жилого будинку, виробничої споруди тощо.

5) Певну прогалину містить ст14 ЦК, в якій передбачено забезпечення виконання обов'язків лише засобами заохочення та відповідальністю.

Так, нині ст. 14 має наступну редакцію.

Стаття 14. Виконання цивільних обов'язків

1. Цивільні обов'язки виконуються у межах, встановлених договором або актом цивільного законодавства.
2. Особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї.
3. Виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, які встановлені договором або актом цивільного законодавства.
4. Особа може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства.

Автором запропонована наступна редакція ст.14. ЦК.

Стаття 14. Виконання цивільних обов'язків

- 1. Цивільні обов'язки виконуються у межах, встановлених договором або актом цивільного законодавства.*
- 2. Особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї.*
- 3. Виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, іншими засобами примусу (санкціями), які встановлені договором або актом цивільного законодавства.*
- 4. Особа може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства.*

Внесені зміни до ст. 14 ЦК спрямовані на усунення юридичної некоректності, допущеної в ст.. 14 ЦК, оскільки виконання цивільних обов'язків може забезпечуватися не лише засобами цивільної відповідальності, а й іншими примусовими засобами, які є санкціями.

6) Потребує оновлення ст.15, оскільки вона закріплює право на захист лише в разі наявності реального факту порушення.

Стаття 15. Право на захист цивільних прав та інтересів

1. Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.
2. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Автором пропонується розширити сферу дії ст.15 наступним чином.

Стаття 15. Право на захист цивільних прав та інтересів

- 1. Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання, оспорювання або реальної загрози такого порушення.*
- 2. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.*

Внесення таких змін обумовлено необхідністю включення до підстав застосування способів захисту мір превентивного захисту за відсутності факту порушення цивільного права, але за наявності факту реальної загрози такому праву.

7) Потребує вдосконалення ст.16 ЦК, незважаючи на те, що до неї в 2017 році вже були внесені зміни.

Нині ч.2 ст.16 ЦК викладена в наступній редакції «Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених судом випадках.» Але до ЦПК внесені зміни, які певною мірою вступають в суперечність з наведеною нормою, оскільки в ч.2 ст.15 ЦПК записано: у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд, відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити в своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. Така суперечність має бути усунута.

8) В ст.24 ЦК фактично відсутнє юридичне визначення поняття фізичної особи, яке сформульоване наступним чином.

Стаття 24. Поняття фізичної особи

1. Людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою.

Автором пропонується викласти ст. 24 в наступній редакції.

Стаття 24. Поняття фізичної особи

- 1. Людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою, яка має статус суб'єкта цивільного права з відповідною цивільною правоздатністю та дієздатністю.*

Запропоновані зміни розкривають зміст поняття «фізична особа» та його практичне значення в системі цивільних правовідносин.

9) в ст.80 ЦК фактично розкрито зміст поняття юридичної особи, яке викладене наступним чином.

Стаття 80. Поняття юридичної особи

1. Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

Пропонується інша редакція ст.80 ЦК.

Стаття 80. Поняття юридичної особи

1. Юридичною особою є організаційне утворення, створене на підставі установчих документів і зареєстроване у встановленому законом порядку як суб'єкт цивільних та інших правовідносин.

Зміни спрямовані на конкретизацію поняття юридичної особи та на його практичну значимість в системі цивільних правовідносин.

Оновленню підлягають і інші статті ЦК, наприклад, ст. 228 ЦК. Але вона потребує окремої спеціальної уваги з огляду на її численні вади.

Tatjana Jurkeviča,
Doctor of Laws, Sworn solicitor
Associate Professor in legal sciences at
Baltic International Academy (Riga, Latvia)

Anatoliy Lytvynenko,
Master in Law
Doctoral student in legal sciences at
Baltic International Academy (Riga, Latvia)
Postgraduate/PhD student at the School of Law at
Robert Gordon University (Aberdeen, Scotland, UK)

THE LEGAL STATUS OF ELECTRONIC DOCUMENTS, WHICH DO NOT HAVE A QUALIFIED ELECTRONIC SIGNATURE (E-MAIL MESSAGES)

Annotation

Nowadays, the trade ever-increasingly uses the Worldwide Web, or the Internet, which necessitates for a solution of a number of legal problems, arising from different commercial transactions, which are performed by using the Internet. In this case, the utmost importance is given to the legal regulation of the arising number of expressions of will in civil-legal relationships, which are expressed and transmitted in electronic form. Along with this, the question arises about the probative force of such expressions of will and the binding force of a contract, which was concluded this way. Such circumstance is of particular importance, in case a contract is concluded by exchanging E-mail messages of the parties to the agreement.

Key words: electronic signature, will, proof, E-mail messages.

In commercial trade, which uses the advantage of electronic communication, electronic mail is mainly used for the exchange of declarations of will to conclude a certain civil-legal deed [1, p. 1209]. At present time, an E-mail is quite a typical example of how documents in electronic format are created, transmitted and maintained [2, p. 11]. In the case of a dispute between the parties to the agreement, which are resolved in court order, the courts usually perceive e-mail messages as an electronic document, which consists of data recorded in a certain file, and in a known manner. E-mail messages with a qualified electronic signature have the probative value of personal documents. However, one should agree, that at present, comparing to the overall mass of e-mails sent, the share of such letters accompanied by a qualified electronic signature is quite little, since it is

associated with a difficult procedure for an ordinary user to obtain and use a qualified electronic signature [3, p. 532]. In the legal literature of European countries, there are three different views on the question of the probative value of electronic mail items, that do not have a qualified electronic signature. It should be denoted, that here we are talking precisely and only about those cases, in which the E-mails are disputed, since otherwise such correspondence is considered, as sufficient evidence to accept the will of the sender that was expressed in it.

According to a common assumption in the scientific literature, the E-mails not possessing a qualified electronic signature cannot be considered as reliable physical evidence, since they lack such functions, as verification of identity and authenticity. As an argument for such statement, the generally-accepted and well-known opinion concerning the insecurity of electronic communication services is indicated. An E-mail can be intercepted and changed without authorization, or the will to conclude a civil-legal deed, which is expressed in it, can be sent from someone else's e-mail address [4, p. 313; 5, p. 8; 6, p. 128; 7] For example, the email address: «*Tims@inbox.lv*» does not in any way indicate that this address belongs to a specific person with the surname *Tims*. Such occurrence happens due to the fact that registration of the user of an E-mail address is possible without personal identification, as well as with a foreign name in general [6, p. 258].

Based on the foregoing, the case law does not accept arguments an indication of the authenticity of e-mail, referring to its password protection as sufficient, and E-mail messages are not considered as full evidence in a lawsuit. System files (log files) contain part of the information concerning shipments, information about which can be requested by one of the parties. However, such system file information also does not guarantee protection against conjectural third-party access, as well as any unauthorized modification [1, p. 1211]. On the other hand, the authenticity of an E-mail message is not guaranteed by simply presenting the text of the message at the court, since any ASCII text can be easily replaced with new text [1, p. 1212]. In addition, it is possible that at all stages of the path of an e-mail to the recipient, taking into consideration the general openness of the network, the letter can be composed, modified or otherwise falsified in a way that the recipient and sender have no possibility to control. Given a high probability

of conjectural forgeries, the representatives of the theory, presented hereinabove consider E-mail messages to be insufficient and unreliable evidence.

Contrary to the opinion expressed above, other specialists in civil procedure, among whom P. Mankowski and R. Winter are mentioned, foremostly criticize the denial of the probative value of e-mail on the basis of economic arguments, pointing to the negligible possibility of third party intrusion [8, p. 2826; 9, p. 1906; 10; 11]. The supporters of this position insist on considering such electronic letters as material evidence on basis of a guarantee of the user's identity. In terms of the main argument, reference is made to the fact that in otherwise, "...*the right to withdraw the declaration of will in connection with the redistribution of the burden of proof...*" is created [12, p. 48; 13]. As in such occasion, the party, being dissatisfied with the terms of the deed, gets the opportunity to deny the authenticity of the E-mail letter, simply by impugning it (for example, stating that this is not his/her sending) and refusing to fulfill the obligations established in the deed. In the event of such a dispute, the other party will have neither the means, nor the opportunity to prove the opposite [8, p. 2827]. As an additional argument, the following issues are mentioned: the existing disagreements between the interests of the users of electronic signatures, and the users of ordinary signatures, as well as difficulties associated with the complexity of the procedure for obtaining an electronic signature, and its financial support in some countries, which must be borne by the user of an electronic signature. Based on the foregoing, supporters of this opinion admit the possibility of considering E-mail letters as material evidence in litigation. As a justification for such position, an extremely insignificant possibility of changing the content of electronic letters by third parties is taken, since, foremostly, such action is apparently criminally punishable, and secondly, an interference in the process of sending E-mail letters, had it been performed by a hypothetical offender, is technically complicated, and it is considered that in very rare occasions, electronic mail forgeries could give the hypothetical offender any real advantage [12, p. 45].

In addition to the above two opposing concepts, there is an intermediate position in the scientific literature related to questions about the probative value of e-mail. The opinion of supporters of this position is because it is necessary to divide the usual unsecured notification by e-mail from the will sent using a secure Internet platform [14,

p. 1092-1093]. On the other hand, in ordinary insecure notifications, in the process of proof, it is important to determine that the e-mail address belongs to a specific person and that the e-mail address of the sent message belongs to its user. The first condition is related to the question whether the specified e-mail address, for example: «Tims@inbox.lv», belongs to a person with the surname *Tims*. It is important to denote that the majority of e-mail network service providers, where an E-mail address (mailbox) is registered, do not possess user identification procedures at all (for example, *yahoo.com* does not provide for checking the user data during the mailbox registration, only indicating the terms of use, that the prospective user needs to provide an up-to-date information). However, in view of the foregoing, if the question of determining the actual identity of the E-mail user has been raised, the rejection of the probative value of email can be legally justified. Moreover, it is very seldom to discover such a situation on practice. A considerably more relevant question is whether the E-mail with a specified sender address «Tims@inbox.lv» was actually sent by the user of the specified e-mail address, but not by another person.

Following the foregoing, and considering the vague guarantee that the sent electronic message conforms to the fact that the specified item is a direct expression of the will of the user of the email address, such E-mail items do not possess the necessary legal probative value due to the absence of the condition for their identification. However, the will to participate in a certain deed, which is sent using Internet platforms, that are protected by a protocol (for example, the popular online store *eBay* or *Booking.com*) satisfy the conditions of physical evidence [15, p. 468]. The fundamental difference lies in the fact that from a procedural point of view, there is an another participant of the legal relations, that is, the owner, or the holder of the Internet platform. The importance of such involvement of an additional participant can be defined as a condition for limiting the ability of third parties to impact the exchange of electronic messages between the participants, which are intending to conclude a deed, but in case such specific interference is detected, the owner, or holder of the Internet resource can provide information concerning who and when had carried out the interference, had such occurred [16, p. 346]. Summarizing the abovesaid, it should be augmented that criticism of the concept prevailing in this area cannot be taken positively for the following reasons: a) the discussion about the probative value of an E-mail letter that does not have a qualified

electronic signature indirectly affects the distribution of the burden of proof in specific cases; b) in process science, it is generally accepted that the modification of the burden of proof is only permissible if such a modification is based on high security standards and their guarantees [16, p. 346]. In favor of the trend in regulations governing the use of e-mail as evidence to support the main idea of high security standards of a qualified electronic signature is the fact that having high security standards also provides a lightening of the burden of proof. It becomes obvious that e-mail without a qualified electronic signature does not meet the specified security standards. On the other hand, the parties to the dispute should be able to present to the court as evidence also e-mails/documents of this type as evidence of concluded contracts in electronic form and their compliance with the expressed will. That is why in this area of law it is impossible to fully agree with the prevailing opinion outlined above. It is because of these considerations that the intermediate idea mentioned above, which recommends determining the probative value of e-mail sent through some Internet platform with a secure protocol, is of particular interest. Considering the disputable situations, the risks and responsibilities associated with technical security (or insecurity) during the operation of the Internet platform must be borne by the owners or the holders of the platforms themselves.

Returning to the value of a simple E-mail letter as evidence, it should be noted that although this type of evidence does not have special security criteria, there is still an opportunity to accept, examine and evaluate such evidence within litigation. The principle of free assessment of evidence is applied much more widely, and is also related to the fact that in the proof process, the courts cannot be limited only by legal norms and the means of proof defined in them. Courts should be able to evaluate any information presented at their own discretion. From the foregoing, we may conclude that E-mail letter that do not have a qualified electronic signature can still be considered as admissible evidence in litigation.

List of references

1. Roßnagel, A., Pflitzmann, A. (2003). Der Beweiswert der E – Mail. NJW 2003, 1209.
2. Becker, A. (2004). Elektronische Dokumente als Beweismittel im Zivilprozess. Frankfurt am Mein. Dissertation, 144 Seiten.

3. Fritsch, L. (2001). A secure, aflodrabale infrastrukture for electronic signature applications. DuD 2001, 532 – 535.
4. Roßnagel, A., Altenhain K. (2005). Recht der Multimedia-Dienste. Kommentar zum IuKDG und MDStV. Verlag C. H. Beck, 7. Auflage, München 2005, ISBN 3-406-44463-6
5. Ludemann, V., Adams, N. (2002). Die elektronische Signatur in der Rechtspraxis.
6. Wiebe, A. (2002). Anmerkung zu AG Bonn, Urteil vom 7.8.2001, -2 O 450/00. MMR 2002, 257.
7. LG Bonn, Urteil vom 07.08.2001 – 2 O 450/00, openJur 2011, 16141 (appellate court decision in the case: AG Bonn, Urteil vom 7.8.2001, 2 O 450/00)
8. Mankowski, P.(2002). Wie problematisch ist die Identität des Erklärenden bei E-Mails wirklich? NJW 2002, 2822
9. Mankowski, P. (2004). Zum Nachweis des Zugangs bei elektronischen Erklärungen. NJW 2004, 1901.
10. Winter, R. (2002). Anmerkung zu AG Erfurt, Urteil vom 14.9.2001 – 28 C 2354/01. // JurPC Web-Dok. 109/2002.
11. OLG Köln, Urteil vom 06.09.2002 - 19 U 16/02, openJur 2011, 18967
12. Mankowski, P. (2003). Für einen Anscheinbeweis hinsichtlich der Identität des Erklärenden. Zugleich Anmerkung zu OLG Köln. Urteil vom 6.9.2002 – 19 U 16/02 // CR 2003, 44
13. AG Erfurt, Urteil vom 14.9.2001 – 28 C 2354/01
14. Ernst, S. (2003). Beweisprobleme bei E-Mail und anderen Online-Willenserklärungen. MDR 2003, 1091.
15. Sosnitza, O., Gey, M. (2004). Zum Beweiswert von E-Mails, technische Hintergründe und rechtliche Konsequenzen. K&R (2004), S. 465 – 469.
16. Bergfelder, M. (2006). Der Beweis im elektronischen Rechtsverkehr. Hamburg (2006), - 414 Seiten.

Gulzhazira A. Ilyasova,
*candidate of legal sciences, professor,
Research Professor of the Department of Civil and Labor Law
University of Karaganda named after academician E.A. Buketov, Kazakhstan*

PROBLEMS OF QUALITY ASSURANCE OF NORMATIVE LEGAL ACTS IN THE STATE LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN (IN THE FIELD OF CIVIL AND CIVIL PROCEDURAL LEGISLATION)

From the moment of gaining Independence of our state, at the initial stage of the formation of the state, a clear strategy was adopted that determines the prospects for the development of the state language. An important historical event for the people of Kazakhstan was the adoption of Law No. 151 of July 11, 1997 "On Languages in the Republic of Kazakhstan". The status of the state language is enshrined in Article 7 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan: "In the Republic of Kazakhstan, the Kazakh language is the state language. In state organizations and local governments, Russian is officially used along with Kazakh" [1]. Thus, draft laws are developed in Russian.

Trilingualism has been established in Kazakhstan: one state language is the Kazakh language, the second official language is the Russian language, yet historically it has developed so that we have the longest border of Kazakhstan with Russia, 7500 km. We also use English, and it is moving at a very fast pace. The latest data show that in Kazakhstan at the moment Russian-speakers make up less than 20%, in Kazakhstan the indigenous population - Kazakhs make up 70%, about 15.5% of the Russian population, the remaining 14.5% are other nationalities, we have about 125 of them [2]. At present, in Kazakhstan, the Russian language is losing its positions only in demographic terms, because this is a natural process - a demographic process. If the demographics are like this, then the ratio of languages is also changing.

In recent years, when the problem of the Kazakh language has been raised at the state level, the public has actively advocated for the status of the state language. But, nevertheless, there are problems that are not yet solved. In particular, the shortcomings made in the preparation of phrases and sentences used in the text of normative legal acts in the Kazakh language make the essence of individual articles of the law unclear.

30 years have passed since the formation of the independent state of the Republic of Kazakhstan, but it must be recognized that the status of the Kazakh language as the state language has not risen to the proper level. An example of this is the poor-quality translation of the text of laws in the state language. Low-quality laws are not implemented in practice, since they themselves are written incomprehensibly.

The main source of law adoption in the Republic of Kazakhstan and improvement of its practical application are the procedures for passing laws. Our country has the following experience - bills are first prepared in Russian, only after that they are translated into Kazakh. This violates Article 9 of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Languages” [3]. In practice, there are often negative consequences associated with the use of legal techniques regarding the quality of the translation of the text of legislative acts into the state language. Since in the process of Kazakhstani rule-making, uniform legal terms in the state language are still not used when translating the texts of normative legal acts into the Kazakh language, in the course of their professional activities, lawyers always face problems related to the application of the law in practice. For example, due to the direct translation of the text of the law, the meaning of the rules of law is lost, as a result of which the essence of legal terms changes, generally recognized legal terms are translated in several different versions. Such questions lead to misunderstanding of the rules of law and interpretation of the rules of law. It is necessary to discuss these problems and find ways to solve them. Thus, we must achieve an increase in the status of the state language by improving the quality of laws.

The language of the law is the official language, therefore it is not allowed to use the standard language in the law. Thus, a direct translation of the text is carried out, legal terms known from Roman law, used in the Romano-Germanic system of law generally recognized in the world, are translated into Kazakh in several versions, from other foreign languages. As a result, the essence of the legal norm changes, an incorrect interpretation of the legal norm is given.

The research group carried out work to study the world experience of lawmaking to ensure the quality of laws. Within the framework of this topic, the experience of the rule-making activities of foreign states was studied and recommendations were developed aimed at improving the quality of legislation in the Republic of Kazakhstan.

In our opinion, special attention should be paid to the foreign experience of ensuring the quality of normative legal acts in the state language. Foreign countries have for many years had rules (regulations) for the development and adoption of normative legal acts and the evaluation of their effectiveness. In the legislative practice of many countries an important element is the evaluation of the effectiveness of laws. In some foreign countries several languages are recognized as official languages, so it is possible to investigate the effectiveness of lawmaking methodology, thus forming an effective lawmaking methodology in lawmaking practice.

Thus, in Switzerland: the official languages are German, French, Italian, Rhaeto-Romanic [4]; in Belgium: German, French, Dutch; in Canada: English and French; in Singapore: Chinese, Tamil, Malay, English; in Finland: Finnish and Swedish have official status. The experience of Switzerland is interesting for us. Despite the many official languages in the state, as 63% of the population is German-speaking, German is the priority language. Among the Swiss population, German is the most common native language and language of business communication. In most cases, the Swiss speak almost perfectly (at the level of a second mother tongue) high German, which is most often used in politics, at universities, and at work. Thus, according to the principle of the majority of the population, one official language is used.

In recent years, the influence of Anglo-American law, especially in the area of corporate and contract law, on Kazakhstani law has become significant. The basis of mutual influence of legal systems with the participation of Kazakhstani law are also international acts, which currently form the basis of unification in national legal systems.

Research scientists carried out linguistic and legal examinations of the texts of the articles of the Civil Code (general part) of the Republic of Kazakhstan, the Civil Code (special part) of the Republic of Kazakhstan, the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, the Entrepreneurial Code of the Republic of Kazakhstan, inconsistencies with the requirements of legal technique, violations of the meaning of the law due to incorrect translation of legal terms, work has been done to provide the correct translation by correcting them.

The authors came to the conclusion that it is necessary to apply legal terms introduced from a foreign language in the national legislation in their original form

without translation into Kazakh. In addition, as a result of the examination, the experts carried out a generalization on the issues of poor-quality translation of the texts of legislative acts into the Kazakh language. It is also proposed to apply legal terms introduced from a foreign language in the national legislation in their original form without translation into Kazakh, since a necessary condition for legal technique is to maintain the homogeneity of terminology and prevent the use of several terms related to one concept. The results of the examination served as the basis for the compilation by the authors of a dictionary-reference book of legal terminology used in civil and civil procedural legislation. The main goal of publishing the dictionary is to achieve uniformity of legal terms in the Kazakh language.

Analyzing the use of legal terminology that is foreign in origin in civil law, one can single out positive and negative aspects. The legal language is enriched with new terms. Many terms of foreign origin do not have synonyms in Russian and Kazakh languages, which makes them indispensable.

The process of borrowing legal terminology from the legal acts of other countries should not be reduced to “blind” copying of foreign language terms into Kazakhstani legislation. In our opinion, it is advisable to adopt only the terms really necessary for domestic law. Another significant point is a unified approach to the uniform use of borrowed terms in all Kazakhstani legal acts in accordance with their original version in the native language.

It is necessary to create a dictionary accessible to everyone in the state and Russian languages, as well as posted on the national site "Termincom.kz", which would include the entire conceptual apparatus of the domestic regulatory array, including the terminology of civil law, give this dictionary a state status, explaining the procedure for its formation in a special regulation.

As a result, we come to the conclusion that in order to solve the problem of ensuring the quality of legal acts in the state language, it is necessary to raise the status of the state language - the Kazakh language, respectively, to develop and adopt laws in the state language. Also, compliance with the rules of legal technique in the development of draft laws ensures its quality.

The article was prepared as part of a scientific study commissioned by the Science

Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan within the framework of grant funding for scientific and (or) scientific and technical projects for 2021-2023 on the subject of the IRN project AP09259787 “Theory and practice of ensuring the quality of legal and regulatory acts in the state language (in the field of civil and civil procedural legislation).

Literature:

1. Constitution of the Republic of Kazakhstan. Constitution adopted by republican referendum date 30 of august 1995. - [Electronic resource]
https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
2. Wikipedia. Free Encyclopedia. - [Electronic resource]
<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD>
3. Law of the Republic of Kazakhstan About Languages in the Republic of Kazakhstan dated 11 of july 1997. N 151. - [Electronic resource]
https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000151_
4. Constitution of Switzerland (Swiss Confederation) - [Electronic resource]
<https://legalns.com/download/books/cons/switzerland.pdf>

СЕКЦІЯ 4. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

*Беззубов Дмитро Олександрович,
Доктор юридичних наук, професор,
Завідувач кафедри конституційного та адміністративного права
юридичного факультету Державного університету інфраструктури та
технологій*

СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Адміністративне право у сучасній державі відіграє ключову роль у регулюванні взаємовідносин між суб'єктами права. У цивілізованій державі свобода людини, її благо, реалізація її кращих помислів та дій залежить від злагодженої організації суспільних відносин, дисципліни, ефективного управління соціальними процесами з боку держави. Численні функції державного управління реалізуються за допомогою норм адміністративного права та актів їх застосування. Адміністративне право забезпечує фізичним та юридичним особам можливість брати участь у цивільно-правових відносинах та визначає межі такої участі.

Держава, державне управління та регулювання соціальних та економічних процесів залишаються і завжди залишатимуться неминущою цінністю цивілізованого світу. Така доля призначена й адміністративного права – однією з найважливіших галузей правової системи. Тому вивчення та розвиток адміністративного права як засобу державного регулювання управлінських відносин, забезпечення законних прав та інтересів людини та громадянина, встановлення меж економічних можливостей учасників ринкових відносин є одним із пріоритетних завдань юридичної науки.

Вчені-адміністративісти у всіх країнах світу проводять велику роботу з вивчення норм адміністративного права, механізму адміністративно-правового регулювання управлінських відносин, процесу вирішення адміністративних спорів, можливостей використання адміністративних договорів та багатьох інших проблем. Українські адміністративісти вносили та роблять свій вагомий внесок у розвиток науки адміністративного права.

Достатньо назвати праці М. Армаш, В. Авер'янова, О. Кузьменко, В. Колпаков, О. Андрійко, Т. Коломоець, В. Олефір, Є. Додін та багатьох інших, щоб побачити, який величезний масив знань набула сучасна наука адміністративного права. Однак наразі залишається багато невирішених проблем, у тому числі у галузі загальної теорії адміністративного права, міжнародного адміністративного права, адміністративної нормотворчості, адміністративного процесу та адміністративного судочинства, у сфері адміністративно-правового регулювання основних функцій державного управління. Їхнє рішення, як нам видається, можливе на основі використання деяких загальних концептуальних підходів, які можуть бути вироблені за допомогою філософії адміністративного права.

Ці наукові тези мають на меті дати шлях до розкриття категорії організації адміністративного права з позиції науки філософії та соціології. З позиції загальних юридичних наук і наук управління у ній закладено лише основи цієї науки, що вона може претендувати на всебічне висвітлення всіх філософських проблем адміністративного права – найважливішої галузі права.

Дослідження онтології та гносеології адміністративного права, філософії адміністративної правосвідомості може бути використане для розробки інших філософських проблем, а також сприяти становленню загальної теорії адміністративного права.

Категорія «адміністративне право» означає певну цілокупність явищ і властивостей, що визначають взаємозв'язок окремих елементів адміністративно-правової матерії.

У філософії розвиваються два основні напрями у вивченні складних систем: меризм та холізм.

Представники меризму (від грецьк. «мерос» - частина) розглядають ціле як сукупність окремих елементів, кожен з яких характеризується якоюсь самостійною, незмінною сутністю.

Прибічники холізму (від грецьк. «холос» – ціле) завжди виходили речей, що якість цілого не рівнозначно сумі якостей складових його частин. Таким чином, представники цієї позиції приходили до висновку про необхідність вивчення насамперед якостей цілого, а потім переносили ці якості на частини цілого.

Насправді глибше вивчення таких складних систем, як біологічні та соціальні, підказувало, що якість частин для формування цілого змінюється, стає іншим, складнішим. У цьому виникає якість загальне, яке, при видимому відмінності якостей цілого та її частини, інтегрує в єдину систему. Розроблений А. А. Богдановим, Л. фон Берталанфі, В. Н. Садовським та іншими дослідниками у XX столітті метод системного дослідження дозволив зрозуміти всю складність якісного співвідношення частини та цілого.

Адміністративне право, як онтологічна система, є цілокупність певних елементів у тому взаємозв'язках і характеризується постійним розвитком як окремих елементів, і системи загалом. Л. фон Берталанфі ділив усі системи на дві групи: закриті та відкриті. На його думку, замкнута система - це така, в яку не надходить і з якої не виділяється речовина. Відкрита система характеризується тим, що в ній постійно відбуваються введення та виведення не тільки енергії, а й речовини.

Безперечно, що адміністративне право належить до групи відкритих соціальних систем. Звідси дослідження його системних властивостей і структури передбачає з'ясування як внутрішньосистемних зв'язків і взаємозалежностей, так і зв'язків, і взаємозалежностей із зовнішнім середовищем. Як підкреслюють В. Колпаков та О. Кузьменко: «...принцип системності означає такий підхід до дослідження об'єкта, коли останній розглядається як цілісна система, коли він досліджується через виділення елементів та взаємозв'язків між ними і коли кожен досліджуваний об'єкт розглядається як елемент більш загальний. систем. При цьому виділяються системи причинних зв'язків і наслідків і будь-яке явище сприймається як наслідок системи причин, а дослідження елементів походить із позиції виявлення їх місця та функцій у системі».

Щоб зрозуміти системну організацію буття адміністративного права, необхідно виділити основні елементи цієї системи та проаналізувати функціональні зв'язки між ними. Будь-яке право є частиною духовної сутності соціального буття. Воно виділяється із середовища соціальних духовних систем як якась організаційна потреба, тобто потреба в упорядкуванні соціальних зв'язків, що стикаються. Ця потреба усвідомлюється індивідуумами і формує їхню волю. Гегель

не випадково зауважує: «Грунтом права є взагалі духовне, яке найближчим місцем і вихідною точкою – воля, яка вільна; так що свобода складає її субстанцію та визначення, і система права є царством здійсненої свободи, світ духу, породжений ним самим як якась друга природа».

Вольовий зміст права, як джерело впорядкованості соціальних зв'язків, що стикаються, проявляється по-різному в різних правових підсистемах. Для громадянського права характерно створення умов для більшої свободи у прийнятті рішень, корекція індивідуальних свобод суб'єктів суспільних зв'язків. Кримінальне право, як воля державні органи застосувати кару у разі неправомірного поведінки окремих осіб перебуває у потенційному стані досі скоєння особою злочину. Адміністративне право, як воля перебуває в постійному русі і проявляється як потреба втілити в дійсність конституційні принципи і впорядкувати не тільки соціальні зв'язки, що стикаються, а й уже сформовані правовідносини в соціальних структурах.

*Зигрій Ольга Володимирівна,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу ЗУНУ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Правове забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування регламентуються на рівні актів чинного законодавства України. Загальна характеристика якого у відповідній частині буде наведена в цьому підрозділі.

Під державною системою екологічної безпеки розуміють сукупність державних заходів (правових, економічних, технічних, гуманітарних і медичних), спрямованих на підтримку рівноваги між її екосистемами та антропогенними й природними навантаженнями. Система екологічної безпеки створюється і розвивається відповідно до Конституції України, указів Президента України, постанов Уряду, державних програм у цій сфері. Основу цієї системи складають органи всіх гілок влади, що вживають заходи політичного, правового,

економічного, силового чи іншого характеру, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки в інтересах людей, суспільства та держави.

Акти слід розподілити за їх змістовним наповненням та значенням на групи, що дасть можливість проілюструвати їх особливості та систему, а саме:

- 1) Конституція України як нормативний акти вищої юридичної сили;
- 2) законодавчі акти політико-програмного характеру;
- 3) міжнародно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України;
- 4) Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» як системоутворюючий акт екологічного законодавства;
- 5) законодавчі акти, що визначають загальні засади дозвільної системи у сфері господарської діяльності і поширюються в тому числі на сферу спеціального природокористування;
- 6) акти екологічного законодавства, в тому числі поресурсові законодавчі акти, які визначають порядок набуття прав на здійснення окремих видів спеціального природокористування;
- 7) підзаконні нормативно-правові акти, прийняті на виконання та у розвиток положень поресурсових актів в частині визначення порядку набуття і реалізації права спеціального природокористування;
- 8) нормативно-правові акти, які визначають кількісно-якісні показники (вимоги) екологічної безпеки щодо окремих видів природокористування.

Основне місце серед досліджуваних в цьому підрозділі актів належить Конституції України, в якій закріплено право на екологічну безпеку як одне із основних прав людини, а також передбачено обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку.

Крім того, як вже зазначалось вище, саме цей нормативний акт визнає відповідну моральним засадам українського суспільства ієрархію цінностей, серед яких основне місце відведене життю і здоров'ю людини, що закладає конституційне підґрунття пріоритетності забезпечення екологічної безпеки, в тому числі у природоресурсовій сфері. Слушно зазначає Конституція України засади публічного договору та з точки зору сучасних реалій визначає основні соціальні цінності, щодо яких має бути розроблено відповідний правовий режим їх охорони

та захисту. Очевидно, що такий режим повинен бути запровадженим в усіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі – у сфері природокористування.

Важливе значення для ефективного забезпечення екологічної безпеки у досліджуваних правовідносинах мають приписи законодавчих актів політикопрограмного характеру, якими окреслюється загальний стан відповідних відносин, визначаються заходи щодо його поліпшення, а також формулюються важливі концептуальні підходи до їх регулювання та визначаються мета правового регулювання та основні завдання для її досягнення.

Слід зауважити, що антропогенне й техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні в кілька разів перевищує відповідні показники розвинутих країнах світу. Сюди також можна віднести тривалість життя в Україні яка є низькою, що значною мірою зумовлено забрудненням навколишнього природного середовища. Це зумовлено із провадженням виробничої діяльності підприємства гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості та паливно-енергетичного комплексу, які у процесі своєї діяльності здійснюють екологічно небезпечне спеціальне природокористування. Очевидно, що джерелами негативного впливу на населення є ,як згадане, забруднення, так і перераховані види діяльності.

Недотримання вимог екологічної безпеки створює екологічно небезпечну ситуацію, яка загрожує стану навколишнього природного середовища та здоров'ю людини, спричиняє різноманітні наслідки. Вимоги екологічної безпеки знаходять своє закріплення в обов'язкових нормах, правилах, стандартах щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів тощо. Так, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачена система екологічних нормативів. Вони встановлюють гранично допустимі викиди та скиди в навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів. Законодавством України можуть встановлюватися також нормативи використання природних ресурсів та інші екологічні нормативи.

Це дає змогу стверджувати, що в сучасних умовах забезпечення екологічної безпеки розвивається самостійний напрямок діяльності держави і суспільства.

Тому систему правових приписів у галузі забезпечення екологічної безпеки можна розглядати як самостійний складний правовий інститут в галузі екологічного права.

Також, забезпечення екологічної безпеки знаходить своє правове закріплення в нормативних актах, які регулюють окремі види господарської діяльності або використання та охорону природних ресурсів. Прикладом може слугувати, Закон України «Про правовий режим території, яка зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 року, який встановлює вимоги щодо екологічної безпеки в межах територій і зон, на котрих запроваджено режим надзвичайних екологічних ситуацій.

Стратегічними цілями національної екологічної політики, безпосередньо спрямованими на забезпечення екологічної безпеки, визначено:

- 1) поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки (за окремими сферами природних ресурсів та сфер: атмосферне повітря; охорона водних ресурсів, земель і ґрунтів, лісів; геологічне середовище та надра; захист від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру; відходи та небезпечні хімічні речовини; біобезпека);
- 2) досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища.

Навколишнє природне середовище вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, які стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсоємності (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарним вимогам, видовому різноманіттю, здатності задовольняти інтереси громадян.

Таким чином здійснивши аналіз правових основ забезпечення екологічної безпеки в Україні, слід зробити висновок, що екологічна безпека в Україні є однією з найважливіших проблем, яка потребує не тільки регулювання, але й негайного вирішення та розв'язання. На даний час законодавство розвивається динамічно і передбачає різноманітність важелів впливу, тому особливу увагу необхідно приділяти нормам як регламентуючого характеру, так і забезпечувального спрямування.

Література:

1. Анісімова Г.В. Безпекове майбутнє України в контексті інтеграційних процесів: еколого-правові аспекти. Зб.Матер.Міжн.наук.-практ.конф «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України», 7-10 червня 2018 року. Одеса, 2018. С. 75-81.
2. Євстігнєєв А.С. Правове забезпечення екологічної безпеки при здійсненні спеціального природокористування в контексті окремих положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Часопис Київського університету права. 2016. № 2. С. 272-276.
3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
5. Закон України «Про правовий режим території, яка зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 16, ст.198) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12#Text>
6. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України Про внесення змін до наказу Міндовкілля від 25.01.2022 № 57.

*Бортник Надія Петрівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та конституційного права,
Національного університету кораблебудування, Миколаїв, Україна*

*Єсімов Сергій Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
Львівського державного університету внутрішніх справ, Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРЕДСТАВНИКА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Питання підвищення ефективності захисту прав, свобод і законних інтересів громадян у адміністративному судочинстві є особливо актуальним та обговорюваним на сторінках юридичної літератури. Це зумовлено тим, що досягнення мети адміністративної юстиції сприяє суттєвому зміцненню законності та правопорядку у суспільстві та державі. Чинне законодавство про адміністративне судочинство (ст. 55 Кодексу адміністративного судочинства України) закріплює право громадян на ведення адміністративних справ у суді особисто чи через представника [1].

Наявність представника не перешкоджає водночас особистій участі громадян у адміністративному судочинстві. Законодавством передбачаються випадки, коли ведення адміністративної справи через представника є обов'язковим. Наприклад, як законні представники недієздатних громадян і громадян, обмежених у дієздатності, повинні виступати батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники, інші особи, які мають відповідне право на захист прав та законних інтересів цих громадян відповідно до чинного законодавства. Законні представники здійснюють від імені осіб, які вони представляють, всі передбачені законом процесуальні дії.

Водночас законні представники мають право (у випадках, що передбачають обов'язкову участь представника у судовому процесі, зобов'язані делегувати повноваження на ведення адміністративної справи у суді обраному представнику.

Судом призначається як представник адвокат у разі відсутності відомостей про місце проживання адміністративного відповідача, інтереси якого представляються; у випадку, коли стосовно адміністративного відповідача

вирішується питання щодо госпіталізації до медичної установи, яка надає психіатричну допомогу у стаціонарних умовах, у недобровільному порядку або про психіатричному огляді у недобровільному порядку, а також в інших випадках, передбачених законом.

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України участь представника є обов'язковою у разі відсутності у громадян, які беруть участь в адміністративній справі про оскарження нормативно-правових актів вищої юридичної освіти.

Як кваліфікаційні вимоги, що пред'являються законом до особи, яка здійснює представництво в суді, належать повна дієздатність, відсутність опіки або піклування, наявність вищої юридичної освіти. Наприклад, громадське об'єднання, яке є юридичною особою, має право представляти в суді уповноважений учасник такого об'єднання, який має вищу юридичну освіту, представник, якому учасники об'єднання довірили ведення адміністративної справи в суді [2].

Як представник юридичної особи, правомочного вести адміністративні справи в суді, виступає одноосібний орган управління юридичної особи або уповноважені особи відповідно до чинного законодавства та установчих документів юридичної особи. У разі проведення щодо організації процедури ліквідації як юридичної особи як представник юридичної особи, що ліквідується, в суді виступає уповноважений представник ліквідаційної комісії. Органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування представляються у суді керівниками чи іншими представниками зазначених органів.

Представлення інтересів Кабінету Міністрів України у судах здійснюють особи, які визначаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Закон містить вказівку на низку обмежень, що належать до можливості здійснювати функції представника в суді: як представник забороняється виступати суддям, слідчим, прокурорам. Виняток у цьому випадку може становити участь зазначених осіб у судовому процесі як представники відповідних органів чи законних представників.

З метою допуску до участі в адміністративній справі як представник адвокат представляє суду документи, що засвідчують статус адвоката та повноваження

(ордер, виданий відповідною адвокатською організацією, а також у передбачених законом випадках – довіреність), а інші представники (законні представники, представники органів державної влади), інших державних органів, органів місцевого самоврядування, організацій) – документи про освіту, інші документи, що засвідчують повноваження, службове становище, установчі документи організації [3].

Повноваження представника на ведення адміністративної справи в суді відображаються у довіреності, а у випадках, передбачених міжнародним договором України чи законом у іншому документі. Дані повноваження можуть бути зазначені в письмовій формі за допомогою подання до суду особою відповідної письмової заяви, або в усній формі в усній заяві, зробленої в судовому засіданні, про що вказується в протоколі судового засідання.

Дане положення законодавства, подібно до більшості інших положень, було закріплено виходячи з судової практики, що раніше склалася, розгляду певної категорії адміністративних справ. Довіреність представника юридичної особи або фізичної особи-підприємця має бути підписана керівником, іншим уповноваженим на це установчими документами цієї організації особою або фізичною особою-підприємцем відповідно та скріплена печаткою.

Закон передбачає нотаріальне посвідчення довіреності, виданої громадянином представнику на ведення адміністративної справи, або посвідчення, яке здійснює посадова особа юридичної особи за місцем навчання, роботи, проходження служби довірителя; посвідчення довіреності, яке здійснюється товариством власників житла, житловим, житлово-будівельним, іншим спеціалізованим споживчим кооперативом, що здійснює управління багатоквартирним будинком, керуючою організацією за місцем проживання довірителя, адміністрацією стаціонарної установи соціального обслуговування, в якій перебуває довіритель, медичної установи при лікуванні у стаціонарних умовах.

У разі, якщо особами, які представляють, є військовослужбовці, службовці військових частин, військових закладів освіти або члени їх сімей, довіреність, видана представнику, засвідчується командиром (начальником) відповідної

частини, військових закладів освіти. Довіреність, видана особою, яка перебуває у місцях тримання під вартою або у місцях позбавлення волі, має бути засвідчена начальником відповідної установи.

На підставі дослідження документів, представлених суду особами, які беруть участь у справі, та їх представниками, суд вирішує питання про визнання повноважень зазначених осіб та допуск до участі у судовому засіданні. У разі потреби зазначені документи, що підтверджують повноваження представників, або їх копії долучаються до матеріалів адміністративної справи, відомості про них заносяться до протоколу судового засідання.

У разі непредставлення представником документів, що надаються належним чином, порушення правил про представництво, суд приймає рішення про відмову у визнанні повноважень відповідної особи на участь в адміністративній справі, про що вказується в протоколі судового засідання.

У разі відсутності в особи, яка бере участь у справі, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, представника або відсутності у законного представника такої особи права на ведення адміністративних справ у суді на підставах, передбачених законом, суд зупиняє провадження у адміністративній справі та ініціює перед відповідними органами та особами питання про призначення представника або про заміну законного представника.

Закон передбачає можливість вчинення представником від імені особи, яку представляється, всіх процесуальних дій, але у разі коли залучення особи до участі у справі як представник є обов'язковим, із загального обсягу повноважень представника щодо здійснення процесуальних дій виключаються дії, що здійснюються судом, пов'язані з отриманням пояснень у самої особи та залучення її до участі у здійсненні інших процесуальних прав, якщо суд визнає це за необхідне.

Довіреність, видана уповноваженою особою, або інший документ повинні містити спеціальну вказівку на права представника щодо здійснення основних процесуальних дій самостійно або за згодою уповноваженої особи. До таких процесуальних дій належать: підписання адміністративної позовної заяви, заперечень на адміністративну позовну заяву, подання їх до суду; подання заяви

про застосування заходів забезпечення позову; подання зустрічної адміністративної позовної заяви; укладання угоди про примирення сторін, угоди сторін щодо фактичних обставин адміністративної справи; повна чи часткова відмова від адміністративного позову, визнання адміністративного позову; зміна предмета, підстави адміністративного позову; передача повноважень представника іншій особі; підписання заяви про перегляд судових актів за нововиявленими обставинами; оскарження судового акта; пред'явлення виконавчого документа до стягнення; отримання присуджених коштів чи майна.

Інститут представництва в адміністративному судочинстві покликаний забезпечити можливості для подання доказів, максимально ефективний, кваліфікований юридичний захист прав, свобод і законних інтересів суспільства та держави.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>
2. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4572-17>
3. Про адвокатуру і адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5078-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5076-17>

*Парубець Катерина Андріївна,
аспірант IV курсу юридичного факультету,
Державного університету інфраструктури та технологій*

*Науковий керівник: Ключова Євгенія Миколаївна,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри ГТП
юридичного факультету, Державного університету інфраструктури та
технологій*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА В МЕЖАХ ВИКОНАННЯ «ЗЕРНОВОЇ УГОДИ»

Анотація: Забезпечення безпеки мореплавства є одним з основних пріоритетів судноплавства. Безпечне судноплавство завжди було на порядку денному серед питань, яким приділялась значна увага. Зараз поряд з причинами, що обумовлюють появу аварійних ситуацій на флоті, та мають потенційний вплив на результати статистичних даних з аварійності та загибелі суден - окреме місце займає повномасштабне вторгнення РФ, яке дало початок так званій «зерновій угоді».

Адміністративно-правова основа забезпечення безпеки мореплавства полягає в безпосередній участі України у всіх процесах, під час яких здійснюється забезпечення безпеки мореплавства: від створення нормативної бази міжнародного і національного рівнів до системи навчання задіяного в мореплаванні персоналу, нагляду за технічним оснащенням та відповідності міжнародним стандартам суден, що будуються та підлягають ремонту, інспектування суден у портах та забезпечення навігаційної безпеки. Саме на державу в особі її органів, посадових осіб та уповноважених організацій, відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. [5] покладається відповідальність за забезпечення безпеки плавання суден, що зареєстровані в її реєстрах, а з поширенням практики контролю держави порту, значні повноваження у цій сфері отримали й держави портів, що мають повноваження на інспектування суден під іноземними прапорами стосовно дотримання ними чинних стандартів забезпечення безпеки мореплавства,[6] які ми і розглянемо в нашій доповіді.

Вступ: У 1719 р. українцям заборонили експортувати зерно безпосередньо на Захід. Натомість вони мали довозити його у російські порти Ригу та Архангельськ, де воно продавалося за встановленими урядом цінами. [1] Так в арсеналі засновника Російської імперії Петра I був указ 1719 року, що забороняв українцям самостійно експортувати зерно. «Це той Первий, що розпинав нашу Україну», писав про Петра I Тарас Шевченко. [2]

Вже у 2022 році прохід до основних чорноморських портів України був заблокований ще до початку війни, у першій половині лютого – для забезпечення безпечних навчань російського флоту. А вже після початку повномасштабного російського вторгнення порти України виявилися повністю непрохідними. І тільки 22 липня 2022 р. у Стамбулі, завдяки угоді (далі зернова угода), гарантами якої стали ООН і Туреччина їх вийшло розблокувати. Вираз "зернова угода" береться в лапки, тому , що ця домовленість, схвалена під егідою ООН **не має статусу міжнародної угоди**. Підписаний у Стамбулі документ взагалі **не є угодою** з точки зору міжнародного права, і його автори, ймовірно, чудово це усвідомлювали, тому в його оригінальному (англійському) тексті він не згадується за назвою "Угода", "Договір" тощо. У тесті документа вживається лише назва "Ініціатива за згодою сторін". Це означає також, що його **не будуть ратифікувати** у жодному з парламентів. Це дозволяє ввести домовленості у дію просто зараз, не чекаючи на завершення жодних процедур. Але так само це означає, що документ **не є юридично зобов'язуючим** для сторін (наприклад, не вийде позиватися в Суд ООН чи інший міжнародний суд у разі порушення "зернової угоди"). Це – типова політична домовленість. [4] Найближчий аналог для України можна вважати – так звані "Мінські угоди", які угодами не були, і РФ, підписавши їх, ніколи не мала серйозних намірів їх виконувати. Хоча жоден юридичний статус ніколи не був для РФ перепорою, якщо вона хотіла порушити ту чи іншу домовленість. Утім, оскільки для Заходу "зернова угода" є дуже важливою, високий шанс, що ближчим часом її спробують "легалізувати", додати видимості юридичної сили. Наприклад, через рішення Радбезу ООН – так само як свого часу робили із Мінськими домовленостями.

Згідно із підписаними окремо Україною та РФ документами, угода мала діяти 120 днів - до 19 листопада 2022 року. Для реалізації угоди у Туреччині було створено координаційний центр та інспекційні групи з представників усіх сторін, які перевіряють вантажі та персонал, зокрема на предмет наявності зброї. Згідно з угодою, контроль за портами і українськими територіальними водами залишається за українською стороною; жодні судна, крім тих, які забезпечують експорт зерна та пов'язаної продукції, не можуть наближатися до гуманітарного коридору і входити в українські порти.

Після чого 1 серпня, суховантажний танкер Razoni під прапором Сьєрра-Леоне із 26 тис. тонн української кукурудзи вийшов з порту Одеси, попрямувавши до столиці Лівії – Триполі. Це перше судно з товаром українського виробництва, яке вирушило з чорноморського порту від початку повномасштабного російського вторгнення. Цю подію можна вважати знаковою для України, адже «зернова угода» в даний момент дуже вигідна для України. З моменту підписання так званої «зернової угоди» Росія вже кілька разів обстрілювала Одещину, плануючи зірвати домовленість.

Першого разу російські окупанти за допомогою високоточних крилатих ракет «Калібр» атакували Одеський морський торговельний порт – саме ту інфраструктуру, яка задіяна в реалізації угоди, – коли ще й доби не минуло від моменту її підписання.

В свою чергу «зернова угода» не передбачала «жодного супроводу транспорту російськими кораблями та присутності представників Росії у наших портах». А в разі провокацій ЗСУ будуть готові до негайної відповіді. Перевірки суден все ж таки можливі, але лише в турецьких водах і відповідно за участі турецьких військовослужбовців. Жодного розмінування українських портів не передбачено цією угодою. Згадується лише про часткове розмінування моря. Для проходу кораблів використовуються безпечні фарватери. Наприкінці жовтня РФ заявила, що призупиняє свою участь в угоді, але це не зупинило рух зерна з України. Менш ніж за тиждень РФ повернулася до участі в угоді, але пригрозила, що "залишає за собою право вийти з цих угод", якщо, як заявив російський президент, Україна порушить свої гарантії. Існування якихось додаткових гарантій

в Україні заперечили. Після чого була продовжена ще на 120 днів, як повідомив міністр інфраструктури Олександр Кубраков. "Ініціатива з безпечного транспортування агропродукції через Чорне море продовжена ще на 120 днів.

Це рішення було ухвалено щойно у Стамбулі. Гарантами виконання ініціативи залишилися Організація Об'єднаних Націй та Туреччина". [3]

Але в нашому ж випадку формування такої моделі адміністративно-правового забезпечення безпеки мореплавства в межах «зернової угоди» Україні пройшло за таким сценарієм:

1) створено правову основу та введено організаційні заходи для функціонування прозорої й ефективної інституційної системи державних органів, підприємств та організацій із метою здійснення комплексного імперативного керуючого впливу на формування системи забезпечення безпеки мореплавства в Україні в умовах воєнного стану, із чітким і деталізованим правовим регулюванням їхніх контрольних (наглядових) та інших повноважень;

2) сформовано низку документів з визначенням напрямів державної морської політики держави під час воєнного стану;

3) сформовано системи локального нормативного регулювання, спрямоване на регулювання відносин, які складаються в морських портах України та на підходах до них.

Така регламентація форм і методів публічного адміністрування забезпечення безпеки мореплавства свідчить про різноманітність таких форм і методів, їх чітку детермінованість чинним законодавством та спрямованість на вдосконалення національного механізму забезпечення безпеки мореплавства в рамках забезпечення «зернової угоди». Також їх характеризує вдала імплементація норм міжнародних угод та поступова гармонізація із загальносвітовою практикою, а також сувора імперативність вимог. Вони в свою чергу містять публічну адмініструючу діяльність міжнародних інституцій, яка отримує прояв на внутрішньонаціональному рівні через роботу системи контролю держави порту.

Література:

1. Орест Субтельний, «Україна: історія» 1993.
2. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 275
3. Олександр Кубраков, Міністр інфраструктури України: «Ініціатива з безпечного транспортування агропродукції через Чорне море» продовжена ще на 120 днів
<https://mtu.gov.ua/news/33838.html>
4. Сергій Сидоренко - редактор "Європейської правди", Марія Золкіна - аналітик фонду "Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва", за допомогу у структуруванні наслідків домовленостей Заходу та РФ
<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/23/7143744/>
5. ЗАКОН УКРАЇНИ Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року
6. Адміністративно-правове забезпечення безпеки мореплавства в Україні, Плачкова Тетяна Михайлівна 2020р.;

*Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна*

ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БОРОТЬБИ З ДІЯЛЬНІСТЮ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Ефективна кримінально-правова боротьба з вкрай небезпечною діяльністю різноманітних злочинних об'єднань неможлива без наявності адекватної законодавчої бази. Проте, потрібно відмітити, що, незважаючи на зміни у Кримінальному кодексі (далі КК) України, що відбулися протягом останніх років у цій сфері (пов'язані, зокрема, з новою редакцією ст. 255, появою статей 255-1-255-3 та ін.), проблеми некоректного формулювання окремих складів кримінальних правопорушень, відсутності чіткого роз'яснення термінів, які застосовуються у чинному кримінальному законодавстві України, залишаються актуальними.

Диспозиція ч. 1 ст. 255 КК України передбачає відповідальність за створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами. Позитивним у новій редакції диспозиції ч. 1 ст. 255 КК України є усунення законодавчої колізії, яка існувала довгий час між ч. 1 ст. 255 та ч. 4 ст. 28 КК України стосовно мети злочинної організації. Справа в тім, що у попередній редакції ч. 1 ст. 255 КК України метою злочинної організації визнавалося, зокрема, вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (тобто законодавець застосовував поняття однини), у той же час у ч. 4 ст. 28 КК України серед цілей злочинної організації вказується на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (тобто у цьому випадку законодавець застосовує поняття множини, що більше відображає сутність злочинної організації). В кінцевому підсумку було незрозуміло, скільки тяжких або особливо злочинів повинно замислюватися при створенні злочинного об'єднання для визнання його злочинною організацією: хоча б один (як зазначалося у ч. 1 ст. 255 КК України) або як мінімум два (як вимагала ч. 4 ст. 28 КК України).

Зараз це питання абсолютно правильно вирішено на користь ч. 4 ст. 28 КК України і тепер ч. 1 ст. 255 КК України, як зазначалося вище, вже не суперечить

нормі Загальної частини КК України. Частина 2 ст. 255 КК України передбачає відповідальність за участь у злочинній організації, ч. 3 встановлює відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, ч. 4 статті передбачає підвищену відповідальність за створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою, а в ч. 5 мова йде про дії, передбачені частинами першою, другою або четвертою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі».

Згідно з п. 1 Примітки до ст. 255 КК України, під злочинним впливом у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. Пункт 2 Примітки зазначає, що під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. З приводу вищевказаних положень слід зробити наступні зауваження. Чи можна взагалі створити злочинну організацію, злочинну спільноту, керувати ними або їхніми структурними частинами (тобто вчинити дії, передбачені ч. 1 та ч. 4 ст. 255 КК України) не маючи при цьому авторитету, інших особистих якостей чи можливостей – тобто ознак, характерних, зокрема, для особи, яка здійснює злочинний вплив, а саме - для суб'єкта злочину, передбаченого ч. 5 цієї статті? Відповідь очевидна – ні. Це, на жаль, у легальному секторі суспільства (тобто на підприємствах, в установах чи організаціях, які діють відповідно до закону) можлива ситуація, коли особа стає, наприклад, керівником не завдяки власному авторитету, професійним якостям, а завдяки родинним чи іншим зв'язкам або за дії, що не входять до її професійної компетенції. У нелегальному («тіньовому») секторі суспільства більш серйозний відбір на ролі керівників, які

повинні вміти протидіяти і закону, і конкурентам, здатним на все. Отже, виходить парадоксальна ситуація: вчинити злочин, передбачений ч. 1 чи ч. 4 ст. 255 КК України, може лише особа, характеристики якої є прерогативою ч. 5 статті, яка, у свою чергу, є обтяжуючою обставиною для ч. 1 і ч. 4 цієї статті. Можливим виходом з цієї ситуації є виключення словосполучення «особою, яка здійснює злочинний вплив» з диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України, оскільки ознаки такої особи є конститутивними для суб'єкта злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 4 цієї статті. Також видається некоректною вказівка у диспозиції ч. 5 ст. 255 КК України на дії, передбачені, зокрема, частиною другою цієї статті, оскільки ч. 2 передбачає відповідальність за участь у злочинній організації, проте для осіб, вказаних у ч. 5 цієї статті, характерним є не участь у злочинній організації, а вчинення організаційних або керівних функцій у такого роду злочинних об'єднаннях.

Наступне. Диспозиція ч. 5 ст. 255 КК України містить вказівку на «особу, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», проте роз'яснення терміну «вор в законі» у статті відсутнє, хоча мова йде про особу, яка знаходиться на верхніх сходинках злочинної ієрархії. Оскільки надання такого статусу вимагає у злочинному світі певної процедури (наприклад, так званої «коронації» на «сходці» - злочинному зібранні), то потрібно хоча в загальних рисах зазначити цей момент у тексті статті, інакше залишається незрозумілим, у чому саме полягає специфіка статусу «вора в законі» серед інших суб'єктів підвищеного злочинного впливу.

Окремої уваги заслуговує ч. 6 ст. 255 КК України, яка зазначає, що звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною другою або третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю. Справа в тім, що організатор або керівник злочинної організації в принципі не можуть вчинити злочин, передбачений ч. 2 ст. 255 КК України, оскільки там мова йде про участь у злочинній організації, а їхні дії підпадають під ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України. Отже, організатора або керівника злочинної організації не

можна звільнити від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого частиною другою цієї статті, тому що такі особи, згідно з положеннями закону, в принципі не можуть його вчинити. Таким чином діюча редакція ч. 6 ст. 255 КК України є некоректною і краще її викласти наступним чином: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа за вчинення злочину, передбаченого частиною другою цієї статті та, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю».

Частина 1 ст. 255-1 КК України передбачає відповідальність за умисне встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій статті 255 цього Кодексу. Виходячи з законодавчої дефініції поняття «злочинний вплив», наданої у п. 1 Примітки до ст. 255 КК України, видається зайвою вказівка в диспозиції ч. 1 ст. 255-1 КК України саме на умисний характер відповідного діяння, оскільки його в принципі неможливо вчинити з необережності. Це те ж саме, що застосовувати у ст. 185 КК України словосполучення «умисна крадіжка» чи «умисне зґвалтування» у ст. 152 КК України, тобто вказувати в законі на умисний характер дій, які за своєю сутністю не бувають необережними (на відміну від, наприклад, випадків заподіяння смерті іншій людині, які дійсно можуть бути як умисними, так і необережними, а тому можуть вимагати законодавчою конкретизації щодо форми вини при їх вчиненні).

Окремо слід звернути увагу на ст. 255-3 КК України («Звернення за застосуванням злочинного впливу»). По-перше, незрозуміла наявність цифрової позначки 1 для диспозиції статті, яка складається лише з однієї частини (це є природнім для статей які складаються з двох чи більше частин і тоді дійсно є необхідність у відповідних цифрових позначках 1, 2 та ін. для кожної з частин статті). По-друге, викликає зауваження диспозиція статті, яка передбачає відповідальність за звернення до особи, яка завідомо для винного може здійснювати злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», з метою

застосування нею такого впливу. На перший погляд все нормально, оскільки законослухняний громадянин не буде звертатися до такого роду осіб. Але уявімо наступну ситуацію: у особи викрали майно (чи здійснили рейдерське захоплення підприємства, погрожують вбивством, викрали дитину і т.п.), а правоохоронні органи, до яких вона звернулася, в силу різних причин, протягом тривалого часу не змогли нічого зробити для захисту законних інтересів потерпілої особи. Що їй робити, особливо, якщо під загрозою, наприклад, життя близької особи, а результатів з боку державних структур немає? Як свідчить досвід, така особа буде шукати допомогу де тільки зможе, у тому числі є ймовірність того, що саме у тих осіб, про яких йде мова у ст. 255-3 КК України, причому допомогу у тих питаннях, які за своїм статусом повинні були вирішити державні структури і не вирішили.

Виходячи зі змісту ст. 255-3 КК України таку особу потрібно притягати до кримінальної відповідальності, але чи буде це справедливо? Людина зверталася не за допомогою у вбивстві, торгівлі наркотичними засобами і т.п. – вона просто втратила надію на допомогу з боку держави у захисті своїх прав, гарантованих, зокрема, Конституцією України. Якщо людина не відчуває турботу та захист з боку держави, вона починає шукати альтернативну державі силу, яка здатна захистити її та потурбуватися про неї, і такою силою може стати організована злочинність, яка являє собою альтернативну державі форму організації людей. Виходячи з вищезазначеного, з метою об'єктивної кримінально-правової оцінки вчиненого, потрібно вказати у диспозиції ст. 255-3 КК України на мету допомоги винному з боку відповідних осіб у здійсненні саме кримінально-протиправної діяльності.

Таким чином, з метою посилення ефективності кримінально-правової боротьби з діяльністю злочинних об'єднань, потрібно:

1. Диспозицію ч. 5 ст. 255 КК України викласти у наступній редакції: «Дії, передбачені частиною першою або четвертою цієї статті, вчинені особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», наданому злочинним зібранням (сходкою).
2. Частину 6 ст. 255 КК України викласти у наступній редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа за вчинення злочину, передбаченого частиною другою цієї статті та, крім організатора або

керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю».

3. Диспозицію ч. 1 ст. 255-1 КК України викласти у наступній редакції: «Встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій статті 255 цього Кодексу».
4. Диспозицію ст. 255-3 КК України викласти у наступній редакції: «Звернення до особи, яка завідомо для винного може здійснювати злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», з метою застосування нею такого впливу для допомоги у здійсненні кримінально-протиправної діяльності».

Бугера Олена Іванівна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету,
м. Київ, Україна

Киренко Сергій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ВІД ПОГРОЗ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ОСОБИСТОГО, МАЙНОВОГО ЧИ ІНШОГО ХАРАКТЕРУ

Різноманітні погрози заподіяння шкоди особистого, майнового чи іншого (зокрема, організаційного) характеру становлять велику небезпеку для суспільних відносин, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. Кримінальний кодекс (далі – КК) України в ряді статей передбачає відповідальність за різноманітні види погроз, які в одних випадках (як, наприклад, у ст.ст. 129, 195

та ін.) становлять склад окремого кримінального правопорушення, а в інших (ст.ст. 186, 187, 189, 206, 258, 258-1 та ін.) є ознаками об'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень. Аналізуючи різні аспекти кримінальної відповідальності за діяння такого роду, потрібно звернути увагу на ряд проблем, які потребують вирішення.

Так, ч. 1 ст. 129 КК України передбачає відповідальність за погрозу вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози. По-перше, незрозуміло, чому законодавець визнає кримінально протиправною лише погрозу вбивством, залишаючи поза увагою погрозу вчинити інші насильницькі діяння (заподіяти тілесні ушкодження різної тяжкості, нанести удари, вчинити мордування чи катування), адже людина боїться не лише смерті, а й страждань. Відтак, дії особи, яка погрожує людині не вбивством, а, наприклад, позбавленням руки чи ноги, не мають належної кримінально-правової оцінки, якщо погроза адресована саме звичайній людині, а не, наприклад, працівникові правоохоронного органу, державному чи громадському діячу, журналісту та ін. (за такі випадки КК України передбачає відповідальність, зокрема, у ст.ст. 345, 345-1, 346). Але кримінальне законодавство повинно адекватно захищати людину незалежно від її службового становища чи професії, тому краще передбачити у ст. 129 КК України відповідальність за погрозу не лише вбивством, а й насильством. По-друге, з тексту статті не зовсім зрозуміло, кому саме погрожують заподіяти смерть: тому, до кого власне звертаються чи іншій особі, доля якої є важливою для адресата погрози (батько, дружина, друг і т.п.). Цей момент є дуже важливим, оскільки в ряді статей КК України (189, 206 та ін.) закон прямо зазначає, що погрожувати вбивством чи насильством можуть як безпосередньо потерпілому, так і іншим особам (наприклад, близьким родичам у ст. 189 КК України, близьким особам у ст. 206 КК України). Проте, у цих випадках така погроза є способом примушування потерпілого до бажаної для винного поведінки, прямо зазначеної у статті (передати майно, припинити господарську діяльність і т.п.). Правозастосовна практика виходить з того, що при вчиненні дій, передбачених ст. 129 КК України, позбавленням життя погрожують саме потерпілому, який є адресатом погрози, тобто вбити обіцяють його. А як бути у ситуації, коли, наприклад, особі

погрожують вбивством її дитини, при цьому така особа не займається діяльністю, яка перебуває під спеціальною кримінально-правовою охороною (державний діяч, журналіст та ін.) і від неї не вимагають вчинити дії, передбачені, зокрема ст.ст. 189 чи 206 КК України? Виходячи з чинної редакції ст. 129 КК України та правозастосовної практики, складу цього кримінального правопорушення в її діях немає, що навряд чи правильно, адже доля близьких осіб завжди хвилює людину і вона не може бути байдужою, якщо хтось погрожує їх життю чи здоров'ю. Тому до ст. 129 КК України потрібно внести наступні зміни: саму статтю назвати «Погроза вбивством або насильством», а диспозицію ч. 1 статті викласти у наступній редакції: «Погроза вбивством або насильством щодо потерпілого чи близьких йому осіб, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози». Ця кримінально-правова норма буде загальною для випадків, які не охоплюються іншими, спеціальними нормами, що передбачають кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані з різноманітними погрозами (як, наприклад, за те ж вимагання, протидію законній господарській діяльності та ін.).

Диспозиція ч. 1 ст. 189 КК України під вимаганням розуміє вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Виникає питання: а як бути в ситуації, коли особі висувається вимога передати своє майно з погрозою насильства над людиною, яка не є її близьким родичом, але доля якої є важливою для неї (наприклад, наречена, друг і т.п.). За такої редакції диспозиції ч. 1 статті, навіть якщо відповідна особа, злякавшись за долю близької людини, виконає висунуту їй майнову вимогу, ініціатор такої вимоги не підлягає кримінальній відповідальності. Таким чином, краще замінити у ч. 1 ст. 189 КК України слова «близькими родичами» словами «близькими особами», що дасть змогу більш ефективно протидіяти висуненню неправомірних вимог майнового характеру.

Диспозиція ч.1 ст. 206 КК України, передбачає відповідальність за протидію

законній господарській діяльності, тобто протиправну вимогу припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднану з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них за відсутності ознак вимагання. З однієї сторони, у ст. 206 КК України враховані моменти, про які було вказано відносно ст. 189 КК України щодо доцільності використання поняття «близькі особи» (а не «близькі родичі»), що є абсолютно правильним. Проте, з іншої сторони, незрозуміло як бути у випадку, якщо має місце протиправна вимога (поєднана з вказаними у статті погрозами) не обмежити, а, навпаки, розширити господарську діяльність. За чинної редакції диспозиції ч. 1 ст. 206 КК України особа, яка висуває таку вимогу не підлягає кримінальній відповідальності за цією статтею. Також слід звернути увагу на відсутність у ч. 1 статті вказівки на погрозу розголошення відомостей, які потерпілий чи близькі йому особи бажають зберегти в таємниці, що також унеможливорює її застосування у випадку, якщо висувається відповідна протиправна вимога, поєднана з погрозою розголошення такого роду відомостей щодо адресата вимоги чи близьких йому осіб. Виходячи з цього, потрібно доповнити диспозицію ч. 1 ст. 206 КК України вказівками на протиправну вимогу розширити господарську діяльність, а також на погрозу розголошенням відомостей, які потерпілий або близькі йому особи бажають зберегти в таємниці.

Слід звернути увагу на ст. 258 КК України, яка передбачає відповідальність за терористичний акт. Аналізуючи диспозицію ч. 1 статті, необхідно відмітити відсутність у ній вказівки на фізичну особу як адресата впливу терориста. Таким чином, у випадках, коли, наприклад, хлопець намагається змусити свою колишню наречену повернутися до нього, погрожуючи при цьому вбити її рідних, підірвати вокзал, станцію метро і т.п., якщо вона не виконає його вимогу, він не підлягає

кримінальній відповідальності за погрозу вчинення дій, які по суті складають об'єктивну сторону терористичного акту. Така ж ситуація буде у випадку, якщо особу змушують публічно зректися своїх політичних або релігійних поглядів, погрожуючи загибеллю великої кількості людей. В усіх вищевказаних випадках ст. 258 КК України застосувати не можна, оскільки намагалися вплинути на поведінку звичайної людини, а не, наприклад, службової особи. Для усунення такої прогалини в кримінальному законодавстві України, диспозицію ч. 1 ст. 258 КК України потрібно доповнити вказівкою на фізичну особу.

Диспозиція ч. 1 ст. 258-1 КК України серед способів примушування особи до вчинення терористичного акту вказує на погрозу застосування насильства. Знову доводиться констатувати, що відповідна погроза стосується саме потерпілого. А якщо на особу намагатимуться вплинути, погрожуючи застосуванням насильства не щодо неї, а щодо її дитини, батьків, друзів або інших близьких їй осіб? Виходить, що людину, яка використовувала саме таку погрозу, не можна притягти до відповідальності за ст. 258-1 КК України, оскільки вона не погрожувала застосуванням насильства саме щодо особи, яку таким чином намагалася залучити до вчинення терористичного акту. Тому краще викласти кінцівку диспозиції ч. 1 ст. 258-1 КК України наступним чином: «погрозою застосування насильства щодо потерпілого чи близьких йому осіб».

Вказані заходи дозволять значно посилити ефективність кримінально-правової охорони суспільних відносин від різноманітних видів погроз заподіяння шкоди.

*Вітко Олександр Юрійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського та транспортного права
юридичного факультету Інституту управління, технологій та права
Державний університет інфраструктури та технологій, місто Київ*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У відчиненій науці найбільш поширеною є точкою зору щодо сутності об'єкта кримінального правопорушення (злочину) як суспільних відносин, на які посягає кримінальне правопорушення.

Зокрема, М. Й. Коржанський висловлював позицію, що об'єкт злочину – це суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального закону [1, с. 24]; В. Я. Тацій вважав, що методологічно правильним є визначення об'єкта злочину, в якості суспільних відносин [2, с. 3-21].

Однак, серед багатьох науковців по-різному розуміється сутність та структура суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення.

Тому, для розкриття сутності суспільних відносин як об'єкта кримінальних правопорушень важливою є кримінально-правова характеристика структури суспільних відносин.

А. В. Дроздов визначає, що відносини – це зв'язок, а суспільні відносини є однією із форм всезагального зв'язку і взаємодії, вони притаманні лише людині, і соціальне життя є формою їх виразу [3, 23]. В. Я. Тацій вказує, що суспільні відносини – це певні зв'язки між суб'єктами відносин, які утворюються в процесі їх матеріальної і духовної діяльності [2, 14]. М.Й. Коржанським відмічає, що суспільні відносини як об'єкт правової охорони і предмет правового регулювання можна визначити як такі, що виникають і встановлюються на користь груп, класів, суспільства, урегульовуються суспільними нормами і примусовою силою суспільства, суспільні інститути поведінки [1, 34].

Отже, вказані автори в загальному визначають суспільні відносини або як суспільну діяльність (поведінку, стан) суб'єктів таких відносин, або як соціальний зв'язок між суб'єктами цих відносин.

У свою чергу, слід зазначити, що суспільні відносини в кримінально-правовому значенні є різнопланове та об'ємне явище, яке одним твердженням визначити не можливо.

Структура об'єкта кримінальних правопорушень, яким є суспільні відносини, має складний системний характер. Усі його елементи (елементи суспільних відносин) необхідно розглядати у системному взаємозв'язку, адже кримінальне правопорушення завжди завдає шкоди не окремому взятому елементу суспільних відносин (об'єкта кримінального правопорушення), а всій системі елементів суспільних відносин у цілому.

До структури суспільних відносин відносяться суб'єкти, предмет та соціальний зв'язок як зміст суспільних відносин.

Слід також зазначити, що суспільні відносини є ідеальними, а не матеріальними, тому такі відносини у своїй структурі не можуть містити будь-чого матеріального. Більш того, право (в тому числі кримінальне право) є ідеальною категорією, і в своїй сутності розрізняє тільки ідеальні категорії.

У зв'язку з цим, структурні елементи суспільних відносин в кримінально-правовому значенні - суб'єктів, предмет, та соціальний зв'язок, необхідно розглядати виключно як ідеальні категорії, без будь-якого матеріалізованого їх обтяження.

У якості суб'єктів суспільних відносин необхідно визнавати фізичних і юридичних осіб, державу та інші об'єднання осіб, що не є юридичними особами. Фізичні особи як учасники суспільних відносин у правому розумінні необхідно розглядати не у вигляді біологічної (матеріальної) істоти – людини, а у вигляді правового статусу, тобто сукупності прав та обов'язків [4, 36]. У свою чергу, фізичні особи об'єднавши частину свого майна та волі створюють для певної мети юридичну особу, яка з моменту державної реєстрації статуту або засновницького договору стає самостійним учасником суспільних відносин.

У правовому контексті ні фізична, ні юридична особа не наділені матеріальним смислом, вони є правовою абстракцією, яку не можна відчутти органами чуття, а лише уявити та зрозуміти (усвідомити) в ідеальному смислі. Юридична і фізична особа, як учасники суспільних відносин є певним правовим

статусом, тобто визначеною для кожного сукупністю прав та обов'язків, тому вони між собою, знову ж таки в правовому розумінні, нічим не різняться, крім природних відмінностей таких як, наприклад, відсутність права юридичної особи на життя, тілесну недоторканість, волю, шлюб тощо.

Крім того, учасниками суспільних відносин можуть бути й об'єднання осіб як фізичних, так і юридичних, які не є юридичними особами. Зокрема, учасником (суб'єктом) суспільних відносин може бути сім'я, трудовий колектив, академічна навчальна група, об'єднання осіб за договором про спільну діяльність тощо. Вказані суб'єкти не наділені статусом юридичної особи, однак за своєю природою мають здатність бути учасником суспільних відносин, адже між ними виникають соціальні зв'язки з приводу тих, чи інших предметів суспільних відносин.

Кожен із вказаних учасників через призму порушення суспільних відносин може зазнати шкоди від злочинного впливу, однак у кінцевому результаті внаслідок вчинення будь-якого злочину тим, чи іншим чином потерпає все-таки людина, проте в цьому випадку вона набуває вже статусу потерпілої від злочину, але питання пов'язані із статусом потерпілого від злочину регулюється нормами кримінально-процесуального права, а не нормами кримінального права.

До структури суспільних відносин також варто віднести предмет суспільних відносин, під яким варто розуміти все те, з приводу чого виникають, існують, змінюються та припиняються суспільні відносини. При цьому зважаючи на викладену вище позицію відносно того, що суспільні відносини не можуть бути обтяжені будь-чим матеріальним, предметом суспільних відносин, на відмінну від предмета злочину, не можуть бути матеріальні речі.

Більш того, предмет суспільних відносин ніколи не може співпадати з предметом злочину. Ці категорії і поняття є зовсім різними. Вони мають абсолютно відмінне смислове навантаження та мають зовсім різні властивості.

Визнаючи, що право та суспільні відносини є ідеальними категоріями, і тому не розрізняють та не можуть містити у собі будь-що матеріальне, вважаємо що, будь-які суспільні відносини чи-то матеріальні, чи-то ідеальні або духовні виникають, існують, змінюються та припиняються між суб'єктами не з приводу матеріальних речей, а: по-перше, з приводу властивостей таких речей, а також

інформації і енергії, які можуть задовольнити потреби суб'єктів суспільних відносин; по-друге, з приводу задоволення своїх потреб та реалізації інтересів за допомогою таких речей; по-третє, з приводу набуття корисних наслідків, що породжують такі речі; по-четверте, з приводу володіння, користування та розпорядження такими речами; по-п'яте з приводу забезпечення умов для отримання корисних властивостей певних речей; по-шосте, з приводу забезпечення нормальних умов для реалізації мети тих, чи інших суспільних відносин тощо.

Отже, предмет суспільних відносин у будь-якому випадку не може бути матеріальним.

Сучасні науковці в літературі також уже все частіше починають піднімати питання про те, що предметом суспільних відносин не може бути фізичне тіло [4, 38]. Однак подекуди автори розуміючи різницю між такими поняттями як предмет суспільних відносин і предмет злочину, розрізняючи ці поняття, висловлюють точку зору, що в деяких випадках предмет злочину та предмет злочинного посягання можуть співпадати [4, 38]. Дані точки зору є цікавими, однак вони потребують уточнення.

Зокрема, якщо дійти висновку про те, що поняття предмет злочину та предмет суспільних відносин є абсолютно різними правовими явищами, які мають різне смислове навантаження, то слід притримуватися позиції, що ці явища не можуть співпадати. В іншому випадку ми не зможемо пояснити наступну ситуацію.

Так, якщо взяти за основу концепцію об'єкта кримінальних правопорушень як суспільних відносин, то не потребує доказуванню той факт, що під охорону кримінального права поставлені корисні суспільні відносини, які сприяють позитивному розвитку суспільства, та забезпечують нормальні умови для задоволення позитивних людських потреб та відповідно реалізації корисних суспільних інтересів.

З іншої сторони, якщо розглядаючи предмет кримінального правопорушення як будь-які речі або інформацію чи енергію, які мають матеріальний вираз та з властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність або відсутність в діянні особи ознак складу кримінального правопорушення, а предмет суспільних відносин як те, з приводу чого виникають, існують змінюються та

припиняються суспільні відносини, і якщо (не наголошуючи на тому, що предметом суспільних відносин не можуть бути речі матеріального світу) припустити, що у кримінальних правопорушеннях в сфері незаконного обігу наркотиків або в сфері виготовлення та розповсюдження порнографії чи в сфері підроблення грошових знаків або цінних паперів, відповідно предметами суспільних відносин будуть наркотичні засоби, порнографічні матеріали, підроблені грошові знаки, підроблені цінні папери, то буде складно назвати суспільні відносини, що виникають з приводу таких негативних та суспільно шкідливих речей, корисними чи позитивними суспільними відносинами.

Суспільні відносини, предметом яких будуть негативні суспільно шкідливі речі або правильніше назвати предметом яких будуть негативні, шкідливі якості чи властивості таких речей, не можуть охоронятися кримінальним правом. Це б суперечило суті та природі кримінального права. Виходячи з чого, можна вести мову про те, що предмет злочину та предмет суспільних відносин взагалі ніколи не можуть співпадати.

У структурі суспільних відносин необхідно виділяти також соціальний зв'язок, який є змістом суспільних відносин. Соціальний зв'язок - це те, що поєднує учасників суспільних відносин з приводу певних предметів. За його відсутності особи не змогли б бути поєднані один із одним.

Соціальний зв'язок можливо розглядати як в динамічному, так і в статичному вигляді або прояві.

У динамічному вигляді соціальний зв'язок як зміст суспільних відносин проявляється у вигляді суспільно значущої діяльності – діях чи бездіяльності, які в обов'язковому порядку породжують певні соціальні наслідки. Соціальний зв'язок як елемент суспільних відносин, що охороняються кримінальним правом, іншими словами як елемент об'єкта кримінального правопорушення, може бути тільки суспільно корисним, суспільно позитивним, суспільно прийнятним або суспільно байдужим.

Однак, такий соціальний зв'язок для нормальних суспільних відносин ні в якому разі не може бути соціально шкідливим, соціально негативним чи соціально небезпечним, адже кримінальним правом, як вже зазначалося, охороняються від

істотної шкоди лише суспільно позитивні, корисні чи суспільно-допустимі суспільні відносини. Якщо особа буде здійснювати суспільно небезпечну діяльність, що завдає або може завдати істотної шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним правом, то така діяльність буде соціальним зв'язком негативних, небажаних суспільних відносин, які не є об'єктом злочину, та не охороняються засобами кримінального права.

Крім динамічного прояву соціальний зв'язок, як зміст суспільних відносин, може проявлятися також у пасивному вигляді: по-перше, в сукупності взаємних прав та обов'язків суб'єктів відносин один щодо одного; по-друге, в положенні (позиції) один щодо одного; по-третє, у вигляді соціальних утворень (інститутів). Наприклад, учасники суспільних відносин щодо володіння користування та розпорядження речами перебувають у взаємозв'язку, що полягає у праві власника володіти, розпоряджатися і користуватися належною йому річчю, а також в обов'язку всіх інших не власників утриматися від посягання на чужу власність та не перешкоджати власнику у реалізації його правомочностей. Іншим прикладом можна пояснити такий прояв соціального зв'язку як положення (позиція, стан) учасників суспільних відносин один щодо одного. Так, особа, яка виконує владні, розпорядчі функції займає імперативне положення щодо осіб, які повинні підкорятися такій особі та виконувати її вказівки. Щодо соціального чи правового утворення (інституту) як прояву соціального зв'язку, то в цьому випадку може слугувати прикладом соціальний зв'язок, що існує в сім'ї, в трудовому колективі, в об'єднанні громадян тощо.

Разом з тим, необхідно відмітити, що особи поєднані таким соціальним зв'язком можуть ставати самостійними учасниками суспільних відносин, що в свою чергу, показує, що суспільні відносини це не проста сукупність складових її частин, а складна система взаємопов'язаних елементів.

Отже, до структури суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення відносяться суб'єкти, предмет та соціальний зв'язок як зміст суспільних відносин, і всі дані структурні складові суспільних відносин у кримінально-правовому значенні є правовими абстрактними поняттями та категоріями, які не наділені матеріальних змістом.

Література:

1. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: Монографія / М. Й. Коржанський. – Д.: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
2. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. / В. Я. Таций. – Харьков: Выща шк., 1988. – 198 с.
3. Дроздов А.В. Человек и общественные отношения / А.В. Дроздов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1966. – 124 с.
4. Вітко О. Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: дисертація кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Вітко Олександр Юрійович; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, – 253

***Бабіков Дмитро Вікторович,**
консультант-аналітик ГУАР ДІАЗ СБ України*

У РОЗВИТОК ДИСКУСІЇ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ «ТОВАРНОЇ» КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ

Серед представників вітчизняної фахової спільноти уже тривалий час точиться дискусія щодо майбутнього рекриміналізації так званої товарної контрабанди. Враховуючи сказане, і незважаючи на непоодинокі публікації з цієї тематики, зберігається потреба в комплексному міждисциплінарному дослідженні проблем криміналізації товарної контрабанди в нових політичних, соціальних і економічних умовах.

Здійснена законодавцем у 2011 р. декриміналізація розглядуваного різновиду контрабанди означала, що викриття осіб, винних в її вчиненні, повинна здійснюватись у межах адміністративного провадження без застосування оперативно-розшукових заходів, а тому в багатьох випадках не може бути успішною. Водночас наслідком такої недалекоглядності законодавця стало те, що на сьогодні правоохоронні органи, які здійснюють контроль на державному

кордоні, фактично позбавлені можливості адекватно реагувати на існуючі загрози національній безпеці держави в прикордонній сфері [1, с. 190], а відсутність у митних органів повноважень із проведення ОРД задля протидії контрабанді є однією з головних причин недостатньої ефективності такої протидії [2, с. 324; 3, с. 147–148].

До того ж така декриміналізація в жодному разі не змінила й точно не зменшила суспільну небезпеку окремих видів порушень митних правил.

Ретельну увагу цьому питанню присвятили, серед інших, О. Дудоров та Р. Мовчан, які за результатами власного аналізу наголошують на існуванні нагальної потреби для відновлення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду, рішення про декриміналізацію якої в 2011 р. було, переконують вони, передчасним і безпідставним. При цьому основними аргументами на користь рекриміналізації товарної контрабанди виступають: масштабність останньої, яка призводить до ненадходження до бюджету величезних сум коштів; доведена часом неефективність інших, крім кримінальної, видів юридичної відповідальності за вчинення цього посягання, і складність викриття осіб, які вчинили вказану контрабанду (особливо в її організованих формах), у межах адміністративного провадження без застосування оперативно-розшукових заходів; неможливість ефективного співробітництва з правоохоронними органами іноземних держав із ліквідації каналів незаконного переміщення через митний кордон України високоліквідних товарів тощо. Необхідність ухвалення пропонованого рішення підтверджується зокрема і результатами компаративістського аналізу, який указує на те, що законодавством більшості європейських країн передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду товарів [4, с. 86].

Розмірковуючи далі над питаннями про перспективи та обсяги можливої «рекриміналізації» товарної контрабанди, варто вкотре наголосити на тому, що одного лише запровадження нормативних підстав такої відповідальності в тексті КК, яким би досконалыми чи суворими такі підстави не було, буде замало. Потрібно одночасно розробити якісний організаційно-правовий і моніторинговий інструментарій та чіткий алгоритм його застосування, не говорячи вже про послідовний прояв сильної законодавчої волі. Оновлена організаційно-правова

модель повинна спиратись на результати ґрунтового економічного аналізу, адже йдеться про питання протидії складним, зазвичай багатоепізодним та організованим правопорушенням, що безпосередньо пов'язані з феноменом ринкової економіки в Україні, її масштабами та небезпечними проявами.

Для показового прикладу стосовно наведених вище міркувань можна звернутись до пропозиції Міністерства фінансів України боротися з нелегальним обігом тютюнових виробів шляхом імплементації системи «track&trace», тобто за допомогою спеціального коду на кожній пачці, який дозволив би простежити весь її шлях умовно від фабрики до полиці в магазині. Ключовим питанням, наголошують експерти, є не пошук тих, хто продає в роздріб контрабандні та контрафактні цигарки, а виявлення середньої ланки постачання та складу оптової торгівлі підпільною тютюновою продукцією [5].

До слова в 2021 р. експерти Інституту економічних досліджень та політичних консультацій опитали понад тисячу експортерів та імпортерів та в одному із запитань поцікавилися, чи підтримують вони ідею криміналізації контрабанди. Трохи більше половини респондентів підтримали ідею криміналізації контрабанди для всіх товарів, ввезених з порушенням митних правил (55% респондентів). Натомість криміналізацію контрабанди тільки підакцизної групи товарів та контрабанди в значних обсягах підтримали ще 13,5 % респондентів. Ще стільки ж підтримали криміналізацію контрабанди у великих обсягах [6].

Отже, як бачимо, комплексне питання про повернення кримінальної відповідальності за «товарну» контрабанду сьогодні точно на часі.

Література:

1. Бабій Ю. Удосконалення декомпозицій загроз і небезпек національній безпеці держави у прикордонній сфері. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : військові та технічні науки. 2016. № 4. С. 185–196.
2. Чумак В. В. Особливості діяльності митних органів щодо протидії контрабанді. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені

Е. О. Дідоренка. 2020. Вип. 3. С. 320–328.

3. Яромій І. В. Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії порушенням митних правил в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2018. 197 с.

4. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Про рекриміналізацію товарної контрабанди в контексті євроінтеграційних прагнень України. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2021. № 3. С. 75–94.

5. Контрабанда з високою маржею: який вплив на неї матиме кримінальне покарання. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/ni-kontrabandi/2020/09/21/665188/> (дата звернення: 11.11.2022).

6. Звіт інституту економічних досліджень та політичних консультацій «Спрощення процедур торгівлі в Україні 2021. Частина 3. Контрабанда та «сірий імпорт», корупція на митниці» URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/reports?pid=6822> (дата звернення: 11.11.2022).

PROBLEMS OF DIGITAL HYGIENE IN INTERNET PROJECTS

The present analysis deals with a new group of rights related to exercising thereof in the Internet that have emerged due to the advent and formation of the World Wide Web as a particular kind of a network.

The article lays emphasis on absence of any protection mechanism for citizens' information rights against third parties' unlawful actions. The focus is given to the need for improvement of the software used by major state institutions, organizations and companies in their activity for the purposes of information threat prevention.

A new type of the Internet-related threats has been revealed, particularly, the risks associated with protection of copyright objects in the Internet, urging on due responses on the part of the State, and the approaches towards improvement of protection of copyright objects in the Internet have been considered either.

The views on the necessity of implementation of the program on promotion of media literacy among citizens, online journalism professional standards, continuation of the reforms as to property transparency, non-admission of concentration on the media market, and independence of mass media editorial policy from the influences of political and financial groups have been upheld in the present paper.

There have been also analysed other types of threats, which have become immediate due to popularity of the network society and availability of the Internet.

The want for the information society formation and full inclusion into the worldwide media landscape has been recognized at the government level and has become a priority in the state information policy of Ukraine at the present stage of the State-formation. The interest in the theme is predetermined by the growth of information network power to influence on the basic state and society institutions such as sovereignty, security, human rights, intellectual property, etc.

The Parliamentary hearings on the topic of "The Reforms in the Sector of Information and Communication Technologies and Development of Media Landscape of

Ukraine” held in March 2016 show practical interest in the issues of the use of information networks. Therefore, it has been recognised that at the contemporary stage of transition of the world society to the information society, the extent of development of media landscape and information technologies becomes a direct agent of formation of both an active and concerned citizen and national competitive power. However, even now can we ascertain that the level of technological development as such predetermines not only the economic potential of the country and quality of its citizens’ lives, but also the role and position of the country in the global society, the scope and prospects of its political and economic integration into the entire world.

The development of the information society does not only open vast opportunities, but also gives rise to very serious problems. In particular, “the answer is to be found to such questions within the scope of creation, distribution, and usage of information as: formation of legal conditions to ensure plurality, transparency, and open-mindedness of mass media activity; regulation of information distribution in the Internet; improvement of copyright protection under the conditions of the Internet-technologies expansion; improvement of legal requirements to compliance with professional ethical standards by journalists; harmonization of terminology in the information legislation, etc.”.

The specific feature of contemporary development of social relations in Ukraine is that the Ukrainian nation-building process is being shaped concurrently, under the circumstances of declaration the European Union integration policy that facilitates systemic reformation of all branches of law in line with the EU-legislation. However, during European plans to be implemented, there arises a range of questions with reference to improvement of legal control of information relations. The issues include development of state authorities open data arrays, as opening of the data brings changes into the approaches to public administration and strategic development of Ukraine; the issues of the systems of local authorities open data; the issues of collision related to protection of data against unlawful interferences; and e-governance issues; etc.

Human rights are rooted in all social transformations and are not something that is derivative or secondary when respective transformations are made. The special place in the system of these reforms is given to the right for information as it is the right the actual exercising and enforcing of which in the State promotes a conceptual reconsideration of

relations between state authorities and a particular individual. The problem is particularly acute for exercising and protection of personal data and other information human rights used in the Internet and compliance therewith. It should be pointed out that a new group of rights related to their use in the Internet has emerged. Consequently, the new category requires both scientific substantiation and legal control of the said rights as well as formalisation of their respective status. Therefore, the interest in the topic of the information society, information network, information rights, and, consequently, in the main directions of formation of information society in Ukraine and tackling information threats related to the Internet, social media, and the use of other resources has increased dramatically in recent years among the specialists in the field of information law.

*Михайлов В. О. ,
старший викладач кафедри правосуддя
юридичного факультету Інституту управління
та технологій Державного університету
інфраструктури та технологій*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Техніко – криміналістичне та судово-експертне забезпечення правосуддя відіграє значну роль у процесі доказування в адміністративному судочинстві. Без використання спеціальних знань неможливо встановлення істини відповідно до норм (міжнародного, регіонального та національного) матеріального та процесуального права.

В процесі історичного розвитку суспільства спеціальні знання почали відокремлюватись від загальних пізнань про об'єкти та процеси матеріального світу. Ці знання накопичувались та передавались від покоління до поколінь. Попит на спеціальні знання та досвідчених, обізнаних осіб при розслідуванні злочинів та судових процесах розвинув галузь, яка зі сторіччями перетворилась у сучасну судово – експертну діяльність, яка нажаль теж не є досконалою, потребує реформ. Але саме запит суспільства на всебічне, об'єктивний судовий розгляд відкинув такі

застарілі форми процесу, як інквізиційний (слідчо- розшуковий) з використанням тортур та не гуманних методів дізнання, на більш сучасний змішаний (слідчо-судовий, континентальний) з використанням спеціальних знань для збирання та дослідження доказів.

Історичними прикладами використання спеціальних знань на території України, під час розслідування злочинів наведений у «Руській правді» 1016 року. Відтоді у документах є згадки про перші слідчі (розшукові) дії (заклич, звід, гоніння слідом), вважати виявлені сліди доказами, які повинні підлягати дослідженню обізнаними в науці, ремеслі або мистецтві фахівцями.

Наприклад, гоніння слідом передбачало відшукування злочинця, який не був упійманий на місці злочину, за вивченням залишених слідів та аналізом показань свідків. Для визначення міри покарання за злочини серед видів доказів «Руська правда» виокремлювала виявлення матеріальних слідів: щодо слідів крові або тілесних ушкоджень. Для дослідження обставин вбивства крадія на місці злочину встановлювалася така рекомендація щодо вивчення положення трупа: якщо ноги його лежать зовні дверей, то платять віру, якщо ж ноги знаходяться всередині – вбивство вважають законним.

При збільшенні випадків залучення спеціалістів для спеціальних досліджень об'єктів, процесів, явищ почали створюватися окремі заклади – на кшталт експертних установ. Серед них: паризька Корпорація присяжних майстрів-писемників (1570) – досліджувала підписи на документах; Аптекарський приказ (1620) – вирішення медичних питань при вивченні тілесних ушкоджень; Експедиція заготовлення державних паперів (1818) – експертиза документів і грошей; Одеська антропометрична станція – довідково-реєстраційна діяльність (1892); дактилоскопічне бюро сисної частини Київської міської поліції (1904) та ін. [1, 8].

4 липня 1913 року було підписано закон “Про заснування Кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві та Одесі” . Так започатковано судово-експертну діяльність в Україні Київським та Одеським науково-дослідними інститутами судових експертиз.

Передувало цьому починанню те, що кількість нерозкритих злочинів і в світі,

і в країні різко зростала. Серед основних причин низького їх розкриття зазначалася відсутність експертних установ і технічного обладнання, необхідного для функціонування цих установ, та кваліфіковано підготовлених кадрів. На вирішення нових задач і нових питань боротьби зі злочинністю наука відповіла формуванням нової галузі знань, яку австрійський судовий слідчий, а в майбутньому вчений Ганс Гросс в кінці XIX ст. назвав криміналістикою (від лат. *criminalis* – злочинний, такий що відноситься до злочину) [2].

У роки Першої світової війни система експертних установ була практично зруйнована. Після жовтня 1917 р. в радянській державі практика розкриття злочинів потребувала застосування наукових методів роботи з речовими доказами. В Україні були розроблені та введені в дію нові закони, у тому числі – з процесуального судочинства, проведена судова реформа, створені прокуратура, адвокатура, нотаріат. Уживалися практичні заходи із удосконалення й підвищення якості розслідування злочинів, зокрема шляхом застосування науково-технічних засобів. Одночасно вдосконалювалася нормативна регламентація використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів. Кримінально-процесуальне законодавство радянської держави відмовилося від терміна «обізнані особи», прийнятого судовими статутами Російської імперії 1864 р., і ввело загальновизнаний у юридичній літературі термін «експерт»

На початку 90-х рр. XX ст. після розпаду СРСР спостерігалися процеси гальмування розвитку системи судово-експертних установ в аспекті планування наукової тематики, організаційної роботи науково-дослідних установ судових експертиз, підготовки кадрів тощо, тобто тих сторін судово-експертної діяльності, які раніше були ланками єдиної системи. Це стало певним чинником для сповільнення розвитку науки судової експертизи. Із плином часу в процесі розбудови незалежної держави на базі вироблення нових і вдосконалення існуючих норм регулювання судово-експертної діяльності в Україні активізувалися й творчі процеси, що, у першу чергу, відобразилося на стані міжнародного наукового співробітництва в галузі судової експертизи, а саме: стали відновлюватися міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводилися спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари,

відновився й обмін стажистами, науковою інформацією та друкованими виданнями.

У сучасному світі проходять процеси глобалізації, Україна приймає Європейські принципи, норми та стандарти. Але реформи які стосуються адміністративно правового регулювання судово експертної діяльності в Україні, просуваються дуже повільно, інколи гальмуються із за відсутності політичного вектору, законодавчої ініціативи та впливу керівників міністерств, відомств та науково-дослідних інститутів, які не бажають позбуватися влади, впливу та корупційної складової на судово-експертне забезпечення.

Не встигає за новими явищами світу та сучасними досягненнями науки та техніки і система впровадження методики дослідження, сучасне життя настільки різноманітне, що неможливо передбачити в якій галузі спеціальних знань необхідні будуть фахівці для вирішення того чи іншого питання у судовому процесі. Навіть залишена законодавцем лазівка, яка давала можливість раніше суду вдаватися до послуг неатестованого експерта, в світлі останньої редакції Закону України «Про судову експертизу» також блокується, так як частина 3 статті 7 цього закону закріплює вимогу обов'язкової атестації та реєстрації використовуваних при проведенні експертизи методик.

Звичайно таку ситуацію міг виправити інститут спеціалістів – осіб з освітою та знаннями у відповідній галузі і висновок яких використовувався у судових процесах до прийняття Кримінально процесуального кодексу України від 13.04.2012, який статтею 71 звузив поняття спеціаліста у кримінальному провадженні як особи, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. А стаття 360 цього кодексу «Консультації та роз'яснення спеціаліста», не передбачає такого джерела доказів, як висновок спеціаліста, який складений правилами та методичними рекомендаціями, що до написання судових експертиз, а обмежує спеціаліста тим, що під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних

знань. Тому у судовій практиці висновки спеціаліста, судді беруть лише до уваги і не можуть його сприймати як окреме джерело доказів, так як відповідно до частини 2 ст. 84 КПК процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Ключовою проблемою судово-експертної галузі є дискримінаційне положення, у якому знаходяться, так звані, недержавні експерти, які сьогодні існують «не завдяки, а всупереч» чинному законодавству України, створюючи багато незручностей існуючій монопольній державній експертизі.

Завдяки відвертій дискримінації з боку держави, насамперед Міністерства юстиції, недержавна судова експертиза так і не змогла стати інструментом конкуренції знань та досвіду, без чого не може бути розвитку будь якої наукової галузі. Прикладом такої державної дискримінації є з нормативні акти безпосередньо Міністерства юстиції, зокрема, наказ Міністерства юстиції «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів».

Не маючи конкуренції, державні експертні установи поступово перетворились у монопольних володарів істини, що аж ніяк не сприяє забезпеченню якості та об'єктивності їх роботи. У зв'язку з тим, що керівників державних інститутів судових експертиз призначають, а не вибирають на посади на об'єктивних незалежних конкурсах, в багатьох випадках їх професійність залишає бажати кращого.

Література:

1. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. /за заг. ред. О. Г. Рувіна. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2019.
2. Федчишина В.В. Історичні віхи розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=662>
3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>
4. Сегай М.Я. Судова експертологія: об'єкт, предмет, природа й система науки / М.Я. Сегай // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-

практ. матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз) / редкол. : А. П. Заєць, М. Л. Цимбал [та ін.]. – Х. : Право, 2003. – Вип. 3. – 592 с.
5. URL: http://onovlenakraina.com/blog_view_37

*Сенюта Ірина Ярославівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри медичного права Львівського національного
медичного університету імені Данила Галицького*

ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ПРОГРАМИ МЕДИЧНИХ ГАРАНТІЙ

У ч. 3 ст. 49 Конституції України гарантовано, що в державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно. У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29.05.2002 справа № 10-рп/2002 зазначено: «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» треба розуміти так, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги.

З прийняттям Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», з якого стартувала медична реформа в Україні, змінились парадигма безоплатності надання медичної допомоги. Відповідно до ст. 4 цього Закону, в межах програми медичних гарантій держава гарантує громадянам, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають на території України, та особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, повну оплату за рахунок коштів Державного бюджету України необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, пов'язаних з наданням: 1) екстреної медичної допомоги; 2) первинної медичної допомоги; 3) спеціалізованої медичної допомоги; 4) паліативної медичної допомоги; 5)

реабілітації у сфері охорони здоров'я; 6) медичної допомоги дітям до 16 років; 7) медичної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами.

Отже, обсяг конституційного права звужено до програмного гарантійного забезпечення. Відповідно до Типової форми договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, затвердженої постановою КМУ від 25.04.2018 № 410 (в ред. постанови КМУ від 06.10.2021 №1067), надавач не має права висувати незаконну вимогу щодо оплати за надані медичні послуги, включаючи оплату лікарських засобів та медичних виробів, що входять до програми медичних гарантій і які надаються пацієнту безоплатно згідно з цим договором, пацієнтами (іншими особами, пов'язаними з пацієнтами) в будь-якій формі, яка є попередньою чи наступною умовою для отримання пацієнтами медичних послуг, що надаються згідно з цим договором, і повинен здійснювати контроль за тим, щоб працівники надавача та підрядники не вимагали від пацієнтів таку винагороду. Порушення зазначених вимог є підставою для притягнення до відповідальності надавача у порядку, передбаченому законом та цим договором.

На практиці є непоодинокі випадки незаконних вимог медичних працівників до пацієнтів про отримання винагороди за надану медичну допомогу, зокрема проведене оперативне втручання.

Привертаю увагу до вироку Солом'янського районного суду м. Києва від 09.01.2020, яким ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст. 184, ч.3 ст. 354 КК України.

ОСОБА_1 будучи завідувачем відділу трансплантації та хірургії печінки Національного інституту хірургії та трансплантології ім. О.О. Шалімова, що є державним закладом охорони здоров'я, незаконно вимагав в ОСОБА_2 оплати за надання медичної допомоги, за проведення своєї консультації 3 000 грн. Таким чином, ОСОБА_1 своїми умисними діями, які виразилися у незаконній вимозі оплати за надання медичної допомоги в державному закладі охорони здоров'я, вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 184 КК України.

Крім того, ОСОБА_1 протягом травня-червня 2019 року в приміщенні Національного інституту хірургії та трансплантології ім. О.О. Шалімова зустрічався з ОСОБА_2, якому поставивши діагноз рак печінки на фоні цирозу й

гепатиту «С» та розуміючи його хворобливий стан здоров'я, маючи на меті отримання неправомірної вигоди, запропонував лікування його хвороби шляхом проведення операції з трансплантації печінки при цьому зазначивши, що в разі не проведення цієї операції його стан здоров'я може найближчим часом погіршитись і призвести до біологічної смерті, у зв'язку з чим запропонував сплатити йому за операцію та подальше проходження лікування 30 000 доларів США.

Таким чином, ОСОБА_1 своїми умисними діями, які полягали в одержанні працівником установи, який працює на користь установи, неправомірної вигоди за вчинення дій з використанням становища, яке займає працівник в установі, в інтересах того, хто надає таку вигоду, вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 354 КК України.

Важливо також привернути увагу до розмежування ч. 1 ст. 184 КК України та ч. 3 ст. 354 КК України. В Ухвалі Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13.04.2010 зазначено: відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 184 КК України кримінальна відповідальність за цим законом настає у разі незаконної вимоги оплати за надання медичної допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я. Тобто, за змістом цього закону вимоги оплати за надання медичної допомоги в зазначених закладах охорони здоров'я вважаються незаконними, коли вона взагалі не передбачена в даному медичному закладі або не передбачена для даної категорії осіб, вимагається не в тих розмірах, які офіційно встановлені. Крім того, кошти за надання цієї допомоги повинні вноситися до закладу охорони здоров'я, у якому працює особа, що вимагає таку оплату.

Отже, для кваліфікації за ч. 1 ст. 184 КК України кошти повинні вноситись на користь закладу охорони здоров'я на вимогу працівника, а за ч.3 ст. 354 КК України медичний працівник одержує винагороду для себе шляхом вимагання від пацієнта.

Такі випадки в медичній практиці непоодинокі, проте нечасто піддаються правовій оцінці правоохоронних органів. Слід пам'ятати, що в межах пакетів медичних послуг при укладенні договору з НСЗУ заклад охорони здоров'я чи ФОП, яка має ліцензію на господарську діяльність з медичної практики, зобов'язані надавати медичну послугу безоплатно.

Література:

1. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 09.01.2020 (справа №760/33936/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86957671>
2. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13.04.2010. URL: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/verhovnuj_syd_m_kujeva_Miw4enko4.pdf

*Каменський Дмитро Васильович,
професор кафедри правознавства Бердянського
державного педагогічного університету,
доктор юридичних наук, професор*

ПРО СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНУ ОЗНАКУ ОБМАНУ В СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукове «занурення» в матерію кримінального права та в сферу його практичного застосування в контексті розвитку «економічного блоку» національної кримінально-правової політики спонукає виявити одну ключову ознаку, яка в принципі здатна об'єднати всі види економічних посягань, розкрити їх спільну суть. Ідеться власне про обман, про латентну і шахрайську форму поведінки економічного правопорушника, який здебільшого перекручує економічно значущу інформацію на свою користь задля покращення свого майнового стану у нелегальний спосіб. Цей висновок дозволяє по-іншому подивитись і спробувати переосмислити сутність економічних посягань і, відповідно, реагуючих на них заборон, передбачених вітчизняним кримінальним законом. Справді, якщо, умовно кажучи, тримати в дослідницькій голові ідею про обман як певний фундаментальний чинник (першоджерело) протиправної поведінки в сфері економічних відносин, то можна чітко простежити на рівні окремих статей розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини вітчизняного КК їхню *a priori* шахрайську складову, прояви у них обману різного змісту, рівня складності та форм використання.

У розвиток власних міркувань на тему обману в бізнесі та адекватної реакції на це явище з боку суспільства і держави, звернусь до оригінальної наукової позиції І. Клепицького. Цей автор звертає увагу на специфічну суспільну реакцію на норму про шахрайство: нібито використовуючи відповідну заборону (заборони), працівники правоохоронних органів здійснюють надмірне втручання в підприємницьку діяльність і в такий спосіб суттєво заважають економічному розвитку. Автор навіть згадує відоме висловлювання: «не обманеш – не продасиш», тобто шахрайство нібито є невід’ємною частиною ведення бізнесу, із якою варто змиритись задля стимулювання економічного розвитку. Водночас підтримую вченого в тому, що насправді серйозні, самодостатні підприємці, які утворюють умовний авангард національної економіки, вдаються до шахрайських зловживань надзвичайно рідко [1, с. 48].

Принагідно додам до цього власне спостереження: аналіз динаміки розвитку найбільш успішних вітчизняних компаній, а також ознайомлення з публічними виступами та інтерв’ю з їхніми керівниками переконує в правильності підходу, за якого для створення та розвитку серйозного, стабільного бізнесу шахрайство та інші форми підприємницьких зловживань є неприпустимими. Наслідки одного лише виявлення факту протиправної поведінки підприємця можуть бути настільки негативними для його бізнесу, передусім «ударом» по діловій репутації та відповідно позиції на ринку, що виникають реальні підстави для закриття бізнесу. Зазначене є тим більш очевидним, наприклад, у Сполучених Штатах, де в довгостроковій перспективі шахрайство корпоративного керівника дуже дорого «коштує» його компанії. У таких випадках навіть використовується спеціальний юридичний термін «collateral damage» (з англ. – «колатеральна (сукупна) шкода») – дискредитація особи та його компанії, зниження чи повне знецінення вартості акцій, втрата клієнтської бази чи державних замовлень, примусове розірвання договорів контрагентами, додаткові перевірки з боку регуляторних органів тощо [2, с. 42.]. Отже, спрацьовує правило, яке, на щастя, має значно більше прихильників – «чесним бути вигідніше».

Деталізуючи юридичну оцінку проявів шахрайства у сфері економіки, звернусь до позиції Г. Анісімова, який пише про те, що зловживання довірою (як

одна з форм шахрайства – *Д.К.*) утворює операційну сторону, виконавчу своєрідність дії, яка шкодить чужим законним інтересам і входить до кола повноважень винного в силу покладеного на нього обов'язку по охороні цих законних інтересів. При цьому зловживання довірою виступає способом учинення дій, які охоплюються повноваженнями винного та можуть бути вчинені виключно через надання йому таких повноважень. Дії винного мають бути обов'язково поєднані з використанням відносин довіри [3, с. 45–46].

Зі свого боку, на поширеність концептуально-змістової ознаки шахрайства у положеннях загальноєвропейського кримінального законодавства, що регламентують відповідальність за економічні посягання, звертає увагу М. Хавронюк: наприклад, надання неправдивих відомостей органам, які ведуть торговий реєстр, за КК Швейцарії; уявна неспроможність за КК Австрії; шахрайство при вкладенні капіталу та шахрайство, пов'язане з одержанням кредиту, за КК ФРН; продаж завідомо фальсифікованих продуктів, напоїв чи ліків за КК Голландії [4, с. 759–783].

Насамкінець зазначу про те, що популярну в науковому обігу позицію про юридичну оцінку потенційно шахрайської поведінки за принципом «злочин – цивільний делікт» можна і варто проектувати також на сферу господарських відносин і господарсько-правових деліктів. Зокрема, у разі встановлення ознак завідомо шахрайського порушення вимог господарських договорів, загальні положення про які врегульовані главою 20 «Господарські договори» ГК, є підстави застосовувати норму КК про шахрайство чи, залежно від специфіки укладеного господарського договору, статтю про той чи інший господарський злочин (з його власною «шахрайською» складовою). Справді, системне тлумачення положень господарського законодавства наводить на думку про те, що рішення винного про завідоме невиконання договірних зобов'язань повинно бути ухвалене ще до моменту укладання угоди – тобто беручи на себе зобов'язання, винна сторона уже в цей момент не має на меті їх виконувати. Цілком можливою на практиці є ситуація, за якої на момент укладання договору умисел винного на заволодіння майном контрагента був відсутній і виник лише після вчинення угоди, хоча і до отримання передбаченого нею майна. При цьому об'єктивна сторона

«господарського» шахрайства починається з моменту укладання договору – у згаданій ситуації обман навряд чи може вважатись безпосереднім способом заволодіння чужим майном, а вчинене за наявності підстав підлягає кваліфікації як крадіжка.

Література:

1. Клепицкий И. Мошенничество: проблемы юридической техники и квалификации. Уголовное право. 2015. № 5. С. 48–62.
2. Каменский Д.В. О сущности понятия «мошенничество» в сфере экономических правоотношений. Борьба с преступностью: теория и практика: тезисы докладов VII Международной научно-практической конференции (Могилев, 5 апреля 2019 года) / Министерство внутренних дел Республики Беларусь, учреждение образования «Могилевский институт Министерства внутренних дел Республики Беларусь»; редкол.: Ю.П. Шкаплеров (отв. ред.) [и др.]. Могилев: Могилев. институт МВД, 2019. С. 40–43.
3. Анісімов Г.М. Зловживання довірою як спосіб вчинення злочину: поняття і кримінально-правове значення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 233 с.
4. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

*Більчук Олександр Андрійович,
аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

ДОСВІД США ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ І РІШЕНЬ ІНШИХ ОРГАНІВ

Система органів виконання судових рішень інших країнах за змістом своєї діяльності характеризується національною специфікою. При цьому головним критерієм організації такої системи є віднесення відповідних інстанцій до системи органів виконавчої чи судової влади, а за ступенем участі у виконавчому провадженні приватноправових суб'єктів їх поділ на публічно-правові, змішані та позабюджетні. Саме публічно-правова організація діяльності служби судових приставів характерна для країн Північної Європи та США.

Відповідно до національної специфіки державного устрою США, що визначається Конституцією, судова влада в країні здійснюється Верховним судом та федеральними судами нижчого рівня, і кожен штат вправі засновувати власні судові органи. Судова система штатів і федеральна адміністративно пов'язані між собою, тобто діють як подвійна система судових органів, і як подвійна система виконання судових рішень. Правове регулювання виконавчого провадження здійснюється як адміністративними федеральними регламентами, так і регламентами штатів. Головним виконавчим директором округу є шериф. При цьому компетенцію шерифів у США визначає не лише адміністративний регламент їхньої діяльності, а й розуміння норм англійського загального права та сформованих історичних правил. В силу історичних традицій, що склалися в США, до компетенції служби шерифів входить забезпечення виконання судових рішень щодо приватних позовів, стягнення штрафів за порушення правил паркування та екології, аліментів на утримання дітей, несплачених податків, конфіскація майна, виселення тощо. Для виконання судових рішень шериф має право реалізовувати нерухомість та особисте майно боржника особисто або за допомогою уповноважених на те організацій.

На федеральному рівні виконання обов'язків судового пристава-виконавця забезпечується службою маршалів США (U.S. Marshals Service) [1].

Поряд із виконанням судових постанов та ордерів федеральних судів на арешт, реалізацією конфіскованого майна до компетенції служби маршалів входить широке коло обов'язків із захисту федеральних судів у їхніх судових округах, інших судових працівників та учасників процесу, суддів Верховного суду, а також розслідування та затримання осіб, які ховаються від федерального правосуддя, забезпечення безпеки свідків, затримання та транспортування федеральних ув'язнених, сприяння у ліквідації цивільних заворушень та терористичних інцидентів.

Виконання судових рішень – один із основних обов'язків служби маршалів США, зокрема й служби шерифа. Якщо боржник протягом 30 днів після рішення суду його не виконає, робляться певні, передбачені регламентом дії щодо встановлення активів боржника для визначення реальності та доцільності подальшого примусового виконання судового рішення відповідним підрозділом маршалської або шерифської служби на підставі виконавчого листа, що діє у протягом 180 днів.

Розмір грошових коштів з банківських рахунків та із заробітної плати, обсяг щомісячних виплат тощо, що підлягають утриманню, встановлюється адміністративним регламентом відповідно до законодавства кожного штату. Реалізація нерухомого майна залежно від небезпеки його ушкодження чи майнових прав здійснюється через 30-90 днів після початку виконавчого провадження на аукціонах, у тому числі й електронних (за допомогою розміщення інформації на сайті маршалської чи шерифської служби).

При цьому необхідно зазначити, що реалізація, управління та зберігання майна здійснюється є компаніями з високою діловою репутацією, акредитованими при виконавчій службі. Після закінчення виконавчого провадження на двох примірниках виконавчого листа вказується вартість реалізації майна та вид платіжних транзакцій. Один екземпляр передається контролю у суд. Щороку представник генерального прокурора здійснює перевірку умов зберігання та реалізації майна.

Федеративний устрій США передбачає незалежність органів влади штату від федерального уряду і, у свою чергу, місцевих органів влади від органів влади штату. Усі штати мають власне матеріальне і процесуальне право, федеральну судову систему, в яку входять окружні суди, спеціальні суди першої інстанції, апеляційні суди, спеціальні апеляційні суди та Верховний Суд США. Територія США розділена на 94 федеральні судові округи і 12 федеральних апеляційних округів [2, с. 44-48].

Суттєвою особливістю виконавчого провадження в США є те, що рішення суду, винесені в одному штаті, потрібно легалізувати в іншому штаті, для чого встановлені необхідні правові процедури. В одних штатах така легалізація відбувається через висунення позову, а в інших - проходження реєстраційної процедури. Підставою для вчинення виконавчих дій є виконавчий лист, який видається клерком у суді або уповноваженим шерифом.

Цікавим фактом є те, що виконанням рішень про конфіскацію на користь уряду США займається Маршалська служба США, а рішення за приватними позовами виконуються шерифами або іншими посадовими особами відповідно до законодавства того чи іншого штату. Отже, виконавче провадження в США здійснює переважно Федеральна служба маршалів, яка координує діяльність маршалів у федеральних судових округах.

Головною функцією маршала та його помічників є виконання наказів, розпоряджень і розпоряджень федерального суду й забезпечення виконання судових рішень [3, с. 110-114]. Однак значна роль у виконанні рішення належить адвокату стягувача, який повинен займатися практичною роботою зі збирання необхідної інформації про майно боржника. Крім того, допускається збирання боргів без використання судової процедури [4, с. 86-89].

Таким чином, саме подвійний контроль, судовий та прокурорський, за діяльністю маршалської та шерифської служб у поєднанні з високою компетенцією та жорсткими професійними вимогами до співробітників виконавчих служб, а також відкритість та доступність інформації про їх діяльність є основою ефективної системи виконання судових рішень у США.

Література:

1. U.S. Marshals Service // URL: [http:// usmarshals.gov](http://usmarshals.gov)
2. Мальцева Є.В. Порівняльний аналіз систем виконавчого провадження в Україні та зарубіжних державах / Є.В. Мальцева // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С.44-48.
3. Селезнев В.А. Исполнительное производство в зарубежных странах: организационно-правовой аспект / В.А. Селезнев // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2010. №4(23). С. 110-114.
4. Колобов Л. Порівняльний аналіз виконавчого провадження в провідних зарубіжних країнах. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2017. №. 6-2(28). С. 86-89.

*Гудим Інга Володимирівна,
аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ ВИД АДМІНІСТРАТИВНО- ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ТА ІНСТИТУТ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Провадження у справах про адміністративні правопорушення є самостійним інститутом адміністративно-процесуального права, покликаним виконувати специфічні завдання юрисдикційного характеру, адже йому притаманні риси, властиві процесуальним нормам будь-яких юрисдикційних форм, зокрема: вони мають процедурний характер, встановлюючи порядок провадження, форми та методи діяльності учасників процесу та реалізації заходів юридичної відповідальності; регулюють відносини у сфері тієї частини охоронної діяльності та охоронних правовідносин, що складаються під час боротьби держави та її органів з різними протиправними посяганнями на інтереси держави, суспільства та

особистості; регламентують юрисдикційну діяльність відповідних державних органів та посадових осіб, пов'язану із застосуванням штрафних (каральних) санкцій до осіб, винних у скоєнні правопорушень.

Попри схожі риси, адміністративне провадження слід розглядати саме в системі адміністративно-процесуального права. Найчастіше цей термін використовують для характеристики предметних ознак адміністративного процесу у значенні системи процесуальних дій його учасників, що реалізуються у формі процесуальних відносин. У цьому сенсі адміністративне провадження розглядається як частина адміністративного процесу, а процес – як сукупність проваджень, розмежованих цілями, завданнями та предметом здійснення управлінських дій. Такий підхід наразі є визначальним у правничій науці, проте слід виділяти й інші міркування щодо співвідношення адміністративного процесу та адміністративного провадження.

Провадження у справах про адміністративне правопорушення, виступаючи невід'ємним компонентом адміністративного процесу та різновидом адміністративно-юрисдикційних проваджень, становить складне системне явище, комплекс пов'язаних і взаємообумовлених процесуальних правових процедур, що характеризуються однорідністю процесуальних відносин, яким властива певна предметна спрямованість, що охоплює одну або декілька процесуальних стадій, спрямованих на кінцевий правовий результат.

Виділення провадження у справах про адміністративні правопорушення серед інших адміністративно-юрисдикційних проваджень здійснюється за сукупністю ознак, послідовне використання яких відображає його специфіку з різних підстав, у яких закладено його найбільш типові властивості. Попри безліч критеріїв, за якими може здійснюватися таке відмежування, слід назвати ознаки, що вказують на його важливі відмінності від інших адміністративно-юрисдикційних проваджень. При цьому, залежно від ступеня узагальненості проведеної класифікації, зазначене провадження може розглядатися як видовий компонент комплексного адміністративного провадження, що складається з сукупності родових адміністративно-юрисдикційних проваджень або повністю його самостійний вид.

Основною ознакою провадження у справах про адміністративні правопорушення є наявність правового конфлікту, специфіка якого обумовлена публічним, а саме адміністративно-правовим характером правовідносин, що порушуються та за що законодавством передбачено застосування заходів адміністративної відповідальності. Від інших видів адміністративно-юрисдикційних проваджень дане провадження відрізняється своєю цільовою спрямованістю, завданнями та підставами виникнення, оскільки цілі провадження саме і полягають у своєчасному виявленні фактів протиправного діяння, збиранні доказів та застосуванні до винних заходів адміністративного покарання.

Підставою виникнення провадження є скоєння правопорушення, за яке адміністративно-деліктним законодавством встановлено адміністративну відповідальність. Відтак, цей вид провадження розгортається у сфері дії загальнообов'язкових правил, порушення яких тягне за собою реалізацію штрафних санкцій, що є заходами адміністративної відповідальності. Сукупність зазначених ознак виявляється у кожному окремому провадженні у справах про адміністративні правопорушення незалежно від галузевої належності правопорушень (у сфері транспорту, зв'язку, встановленого порядку управління, охорони праці, природного середовища тощо), в якій виникають правовідносини адміністративної відповідальності.

Відмітні ознаки провадження у справах про адміністративні правопорушення, що визначають його самостійність, виявляються у специфіці його змістовної сторони, яка розкривається шляхом встановлення факту управлінського впливу у сфері оподаткування, що здійснюється державними органами та посадовими особами, наділеними владними повноваженнями щодо застосування заходів адміністративного покарання. Виходячи з цього визначається особливий характер матеріально-правових норм і відносин, що реалізуються в даному виробництві, обумовлений їх приналежністю до сфери оподаткування.

Інша відмінна особливість провадження у справах про адміністративні правопорушення проявляється в тому, що воно виникає та здійснюється за ініціативою суб'єктів адміністративно-юрисдикційної діяльності (у тому числі судів (суддів), посадових осіб), наділених адміністративно-юрисдикційними

повноваженнями у певній сфері.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення знаходить своє основне нормативне закріплення в нормах Кодексу України про адміністративні правопорушення, де зазначено, що його завданням є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності [1].

На сьогодні Кодекс України про адміністративні правопорушення як основний правовий акт, у якому сконцентрована домінуюча кількість адміністративно-процесуальних норм, мало відповідає умовам нової адміністративної ідеології, що започаткована в Концепції адміністративної реформи в Україні, поступово втрачає своє значення як інструмент забезпечення законності і потребує ґрунтового оновлення [2, с. 85; 3, с. 31-32]. Свідченням тому є наявність широкого кола прогалин юридичного змісту цього кодифікованого акту та його процесуальних положень, як-то:

нерідкість розгляду справи про адміністративні правопорушення без участі осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності;

відсутність у матеріалах справ даних про виклик свідків та потерпілих на розгляд справи;

процесуальне незакріплення відводів, пояснень та заперечень осіб, що беруть участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення, та інші важливі моменти провадження у справі;

недосконалість нормативного закріплення процедури накладання стягнень у судовому порядку за цим кодексом. Зокрема у ст. 246 КУпАП міститься загальні положення про те, що «порядок провадження в справах про адміністративні правопорушення в районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах визначається цим Кодексом та іншими законами України», але конкретний порядок КУпАП не визначає, а тим більше незрозуміло, якими ще законами слід керуватися. Крім того, при розгляді справ безпосередньо за КУпАП не передбачається таких

процесуальних гарантій, як відкладання розгляду справи, перерва у розгляді справи, зупинення розгляду справи, перегляд справи за нововиявленими обставинами тощо. Це породжує суперечливі ситуації, коли, наприклад, неможливість зупинення розгляду справи породжує два паралельних процеси.

Розв'язання означених адміністративно-процесуальних проблем суттєво вплине на якість адміністративно-деліктного законодавства та сприятиме підвищенню ефективності як самої процедури розгляду справ та прийняття індивідуально-конкретних рішень, так і запобігання та протидії адміністративним деліктам загалом.

Таким чином, провадження у справах про адміністративні правопорушення слід розуміти як окремий самостійний вид адміністративно-юрисдикційних проваджень, врегульований системою адміністративно-процесуальних норм, що становить собою складне системне явище, комплекс пов'язаних і взаємообумовлених процесуально-правових процедур, спрямованих на всебічний, повний, об'єктивний розгляд адміністративної справи по суті, винесення рішення або постанови та їх виконання щодо захисту загальних прав і свобод, визначених суспільством та закріплених у нормах права, на яке спрямоване протиправне діяння.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
2. Колпаков В.К. Кодекс України про адміністративні правопорушення: пошук нової парадигми / В.К. Колпаков. Право України. 2004. № 2. С. 85–89.
3. Гнатюк С.С. Провадження в справах про адміністративні проступки: проблемні питання структури: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 156 с.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ В ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Діти, на превеликий жаль, залишаються найменш захищеною категорією людства. Повідомлення про випадки жорстокого поводження з дітьми, різні форми насильства щодо них фіксувалися вже давно. Насильство щодо дітей виражається в різних формах і характеризується цілою низкою факторів, від особистих особливостей потерпілих та виконавців до їх культурного та фізичного оточення. Дуже розповсюджені факти втягнення дитини в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства; примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру; ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю; статеві зносини та розпусні дії з дитиною з використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного середовища, у тому числі в сім'ї; будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини [1, с. 100-107]. Водночас значна частина інформації про насильство щодо дітей залишається прихованою з багатьох причин, однією з основних слід вважати латентність таких порушень.

З дитинства до досягнення повноліття діти вразливі по відношенню до різних форм насильства в їхніх сім'ях. Як правило, фізичне насильство щодо дітей у сім'ях не має смертельного характеру і не тягне за собою нанесення постійних або серйозних видимих тілесних ушкоджень. При цьому в деяких випадках насильство

щодо найменших дітей у сім'ї стає причиною незворотних дефектів і навіть загибелі, хоча виконавці могли і не ставити собі за мету заподіяння такої шкоди. Насильство щодо дітей у сім'ї може здійснюватися і під виглядом підтримання дисципліни та набуває форми фізичних, жорстких чи принижуючих гідність покарань. Фізичне насильство часто супроводжується психологічним насильством. Образи, лайка, ізоляція, відторгнення, загрози, емоційна байдужість та приниження є формами насильства, які можуть завдати шкоди психічному розвитку та добробуту дитини, особливо якщо вони походять від дорослих людей, якими є батьки. Останні повинні прагнути застосовувати лише ненасильницькі методи дисципліни, що також стосується і виховних закладів. Мова йде про проблеми булінгу, що останнім часом в усьому світі усе більше загострюються, щодня від нього потерпає все більше осіб, і, на жаль, Україна є одним із світових лідерів за показниками цькування серед дітей. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна посідає четверте місце у світі за рівнем підліткової агресії, пропускаячи вперед лише рф, Албанію і Білорусь [2].

Згідно з даними, наведеними на міжнародному форумі з кібербезпеки Cyber Security Forum 2018 (CSF 2018), 48% підлітків у віці 14–17 років ставали жертвами шантажу, 46 % підлітків свідками агресивної онлайн-поведінки, 44 % – отримували агресивні повідомлення. В Україні, за різними даними, із булінгом у колі однолітків стикалися близько 67 % дітей. Близько 40 % із тих дітей, хто зіткнулися з випадками булінгу, ніколи не розповідають про це своїм батькам. При цьому, 44 % із тих, хто спостерігав, як знущаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти через страх піддатися аналогічному знущанню [3, с. 18].

Окрім того, цю проблему визнали не просто складним соціально-педагогічним, психологічним явищем, але й прийняли той факт, що булінг – це по суті насильство, а не звичайний конфлікт. За рівнем суспільної небезпеки це правопорушення віднесли до адміністративних, передбачивши відповідний склад у Кодексі України про адміністративні правопорушення.

На сьогодні питання запобігання та протидії булінгу зазнали свого нормативного урегулювання, у зв'язку із чим у 2018 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії

булінгу (цькуванню)» [4], згідно якого внесено зміни до Закону України «Про освіту» та «булінг (цькування)» визначено як «діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, унаслідок чого могла бути чи була завдана шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [5].

За інформацією Освітнього омбудсмена України, загалом від 19 лютого 2019 року по 10 грудня 2020 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень налічувалося 618 справ першої інстанції про адміністративні правопорушення, які стосуються булінгу. Це лише ті справи про булінг, які розглядалися в судах першої інстанції. За вибіркоvim аналізом судових постанов бачимо, що суди притягали до адміністративної відповідальності і вчителів, і батьків, і керівників закладів освіти. У 2019 році судами було розглянуто у двічі менше справ про булінг (316 справ), з яких у 123 справах (40%) винесено рішення про накладення стягнення: - у 103 випадках (84%) – штраф (найчастіше на матір дитини); - у 10 випадках (8%) – громадські роботи (які на думку суддів рідко призначаються, оскільки не є ефективними); - у 9 випадках – попередження, яке не передбачено в санкції статті; - в 1 випадку – зобов'язання публічно вибачитися. Окрім того, 88 справ (28% від загальної кількості справ) відправлено на доопрацювання до органів Національної поліції, 84 справи (26%) було закрито за відсутністю складу правопорушення або у зв'язку зі спливом строку позовної давності, у 21 справі (6%) суд обмежився усним зауваженням.

Слід зазначати, що з булінгом стикаються не тільки учасники освітнього процесу, а й учасники оздоровчо-виховного, навчально-тренувального процесу. Відтак доречним є розширення суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, які стосуються булінгу, не обмежуючи їх лише учасниками освітнього процесу.

Незважаючи на законодавче унормування основних термінів і положень, пов'язаних із булінгом, правозастосовна практика особливо в частині притягнення

винної особи до адміністративної відповідальності називає такі характерні недоліки як:

- відсутність складу правопорушення або сплив строку позовної давності, що також у більшості випадків є індикатором неналежного рівня кваліфікації представників правоохоронних органів, які займаються розслідуванням відповідних справ;

- помилки під час складання протоколів, де часто не зазначаються які саме насильницькі дії були вчинені порушником стосовно потерпілого, які наслідки викликали вказані дії у потерпілого та чи були вони взагалі, чи мало діяння систематичний характер, відсутність будь-яких належних та допустимих доказів, які підтверджували б факт вчинення особами булінгу тощо. Під час розгляду таких справ, вирішуючи питання притягнення до відповідальності батьків, суд часто досліджує питання про те, чи не вчиняли булінгу їхні діти. Не знаходячи якихось обов'язкових ознак (наприклад, систематичності), суд приймає рішення відповідно до ст. 184 КУпАП;

- відсутність підзаконних нормативних актів, загальнодержавних антибулінгових профілактичних програм, відсутність в закладах освіти психологів, соціальних педагогів або їх надмірна завантаженість; незнання, куди звертатися за юридичною допомогою; слабка комунікація закладів освіти з органами поліції та іншими органами влади; відсутність системної роботи щодо подолання проявів булінгу та домашнього насильства; – неповідомлення про факти булінгу, наслідком чого є відносно невелика кількість протоколів стосовно керівників шкіл;

- незначна сума відшкодування шкоди, завданої булінгом.

В цілому булінг як й інші форми агресії стають джерелом небезпеки для дитини, завдають і фізичних і моральних страждань та інших негативних наслідків. Заходи подолання цих негативних явищ полягають у: – доцільності включення до шкільної програми навчальної програми з психології, де учням можна запропонувати техніку групової роботи щодо подолання проблеми взаємовідносин «жертва – агресор»; – потужній підтримці соціальних служб, взаємодії учнів та учителів з працівниками правоохоронних органів і суду у формі вільного спілкування, коли діти можуть поставити запитання суддям, прокурорам,

адвокатам щодо своїх прав, відповідальності за булінг та юридичних наслідків притягнення до адміністративної відповідальності.

Література:

1. Корнієнко М.В. Особливості забезпечення і захисту прав дітей дільничним офіцером поліції. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 3. С. 100-107
2. Україна є одним зі світових лідерів за рівнем цькування серед підлітків. Інформаційне агентство УНІАН. 10 травня 2018. URL: <https://www.unian.ua/society/10111031-ukrajina-ye-odnim-zi-svitovih-lideriv-za-rivnem-ckuvannya-sered-pidlitkiv.html>
3. Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. Громадська думка про правотворення. 2019. № 1 (166). С. 18–22.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>
5. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

*Собакарь Андрій Олексійович,
доктор юридичних наук, професор,
(завідувач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)*

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК УМОВА ЇЇ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

В умовах побудови громадянського суспільства в Україні виникає необхідність дієвого механізму громадського контролю за формуванням та діяльністю правоохоронних органів взагалі та органів поліції зокрема.

Основоположними засадами (принципами) діяльності поліції з-поміж інших у Законі України «Про Національну поліцію» визначено відкритість та прозорість, а також взаємодію з населенням на засадах партнерства, що, у свою чергу, закладає основи для повернення довіри до цього правоохоронного органу та його законної діяльності, направленої насамперед на обслуговування громадян у правоохоронній сфері [1]. Отже, виходячи з нової «обслуговуючої» функції поліції, основним замовником поліцейських послуг є громадяни, які за рахунок сплати податків утримують поліцію, а тому повинні мати законодавчо визначенні гарантії контролю за її діяльністю.

На сучасному етапі реформування правоохоронної системи України, ефективне виконання поліцейської діяльності не можливе без підтримки й допомоги громадськості, які базуються на повній довірі до правоохоронних органів. На думку О. Г. Пухкал, причини слабого розвитку громадського контролю полягають, по-перше, у відсутності механізмів прозорості дій державних органів, по-друге, фактичній відсутності соціальної бази інституту громадського контролю; по-третє, елементарному браку знань про сутність, форми, методи та особливості застосування громадського контролю [2, с. 56].

Тому формування правової держави об'єктивно вимагає встановлення громадського контролю, що дасть змогу владі ефективно виконувати свої обов'язки й ураховувати інтереси громадян.

Як правило, у науковій літературі поняття «громадський (соціальний)

контроль» розглядається з позиції державного управління як гарантія, спосіб забезпечення дисципліни та законності в діяльності виконавчої влади, принцип, умова ефективної діяльності державного органу тощо [3, с. 44]. Завдяки громадському контролю реалізується принцип «зворотного зв'язку» суспільства й держави. У всіх випадках громадський контроль є важливою умовою (методом), завдяки якій можливо забезпечити стабільність суспільства та державного ладу, дотримання соціального і правового порядку в країні.

Характерною рисою громадського контролю є застосування засобів суспільного впливу, а не примусових дій. Саме тому суб'єктами громадського контролю можуть бути різні групи громадськості: громадські об'єднання й органи самоорганізації населення (молодіжні, екологічні та інші громадські організації, члени громадських формувань); представники засобів масової інформації; трудові колективи, професійні спілки; окремі громадяни тощо. Ключовою особливістю їхньої діяльності є інформування компетентних державних органів про незаконні дії поліцейських, надання оцінки доцільності прийнятих ними управлінських рішень тощо. Загалом наявність дієвого громадського контролю є одним із напрямів удосконалення правоохоронної діяльності.

У цьому аспекті взаємодія поліції з громадськістю є самостійним видом громадського контролю. Саме дієвий громадський контроль є не тільки важливою формою реалізації демократії в країні, а й способом залучення населення до управління державними справами в різних сферах суспільного життя. Він розглядається як інструмент громадського оцінювання ступеня виконання органами поліції їхніх соціальних завдань [4, с. 135].

З огляду на вищезазначене та з урахуванням завдань, які покладаються на органи Національної поліції України, можна визначити, що мета громадського контролю за діяльністю поліції полягає в тому, щоб не допустити незаконних дій (бездіяльності) контрольованих суб'єктів, попередити можливі відхилення від основних цілей їх діяльності.

З урахуванням специфіки діяльності Національної поліції України та законодавства, яке її регулює, можна сформулювати наступні принципи громадського контролю:

- принцип законності, який слід розуміти як неухильне додержання приписів правових норм, що регулюють діяльність Національної поліції України. Слід зазначити, що не зважаючи на численні спроби створити правову основу, закон України «Про громадський контроль» досі не прийнятий. Зазначене викликає багато проблем щодо визначення меж дій громадськості у контрольованій діяльності;
- принцип верховенства права, дія якого охоплює не лише відносини з приводу реалізації приписів, а й уявлення щодо справедливості і доцільності;
- принцип прозорості, відповідно до якого інформація, отримана в ході контрольованої діяльності, має широко доводитися до громадськості, з урахуванням обмежень, передбачених інформаційним законодавством;
- принцип солідарної відповідальності, який передбачає взаємну відповідальність Національної поліції та суб'єктів громадського контролю за ефективність виконання покладених на них функцій та завдань;
- принцип толерантності, сутність якого полягає в розумінні точок зору, які є відмінними від поглядів суб'єктів контролю;
- принцип цілеспрямованості, який полягає у наявності прямого зв'язку між змістом контрольованих заходів та їх кінцевою метою;
- доцільності та обґрунтованості, тобто можливості вибору напрямів, форм, методів громадського контролю за діяльністю Національної поліції України.

Громадський контроль передбачає прозорість в управлінських процесах; демократичні процедури прийняття рішень; доступ громадян до інформації, що збирається та зберігається органами публічної влади; присутність представників громадськості на засіданнях органів державної влади; роботу громадських рад та проведення консультацій з представниками громадськості; участь незалежних експертів в атестації державних службовців тощо [5, с. 362].

Нормативно-правове забезпечення громадського контролю за діяльністю поліції включає міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти. Серед основних міжнародних нормативно-правових актів відзначаються: Декларація про поліцію від 8 травня 1979 р., Європейський кодекс поліцейської етики від 19 вересня 2001 р., Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку від

17 грудня 1979 р. тощо.

Кабінетом Міністрів України 7.02.2018 затверджено Порядок проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції [6]. Цей Порядок визначає механізм проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції.

Основними завданнями проведення оцінки є отримання інформації про оцінку населенням якості виконання органами і підрозділами Національної поліції покладених на них завдань і функцій, про відповідність роботи органів і підрозділів Національної поліції очікуванням населення, виявлення тенденцій зміни рівня довіри населення до Національної поліції та факторів, що на них впливають.

Класифікація нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію громадського контролю публічної влади може бути різною. Наприклад, залежно від їх юридичної сили поділяються на такі: Конституція України, закони, підзаконні нормативно-правові акти, беручи за критерій поділу походження суб'єктів прийняття нормативно-правових актів: національні та міжнародні тощо.

Проте, на нашу думку, основною метою такої класифікації має бути упорядкування нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини щодо здійснення громадського контролю. Це, у свою чергу, забезпечить деяку систематизованість їх використання та аналізу, можливість виявлення колізійності та неузгодженості окремих положень законодавства, вироблення науково обґрунтованих підходів удосконалення та уніфікації нормативно-правового регулювання у цій сфері.

Разом з тим, жодний, навіть найбільш науково обґрунтований підхід до систематизації нормативно-правих актів, що регулюють здійснення громадського контролю в державі, не замінить собою визначення механізмів його реального функціонування. Формування лише моделі громадського контролю без деталізації процедурного забезпечення у більшості випадків є перешкодою для його практичної реалізації. Як наслідок, вітчизняні вчені й представники громадянського суспільства, суб'єкти владних повноважень мають тільки загальне уявлення про систему громадського контролю. Результатом є низька ефективність громадського контролю, недостатня ініціативність громадськості у цій сфері та невизначеність органів публічної влади у правовідносинах, що виникають при

здійсненні такого контролю. У сукупності це лише загострює існуючу проблему, а будь-яка громадська активність щодо контролю публічної влади часто де-факто перебуває на хиткій межі законності та правомірності.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.
2. Пухкал О. Г. Громадський контроль як важливий чинник демократизації та ефективності державного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 14. С. 56-58.
3. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні. Х.: Фоліо, 2002. 176 с.
4. Казанчук І. Д. Поняття й форми громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів у сфері охорони навколишнього природного середовища в інтеграційних умовах. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 3. С. 134-138.
5. Денисюк С. Ф. Сутність громадського контролю: співвідношення понять у теорії та законодавстві. Актуальні проблеми державного управління. 2008. № 2. С. 357-363.
6. Порядок проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 58 URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/>

АКТУАЛЬНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Розпад сільського господарства як галузі має економічний, соціальний та екологічний аспекти. Безсумнівно, що для відновлення країни та для подальших процедур отримання відшкодування та компенсації в судах країни необхідно провести комплексну оцінку завданої шкоди, яка впливає на забезпечення продовольчої безпеки, має економічні наслідки на макрорівні. і загрожує світовій екологічній безпеці на багато років.

По-перше, важливо розуміти, що забезпечення продовольчої безпеки – це не очікування перемоги, це час реалізації важливих екологічних ініціатив. Варто порекомендувати деякі з них:

Перш за все, необхідно створити «екологічний шар» на базі електронних майданчиків для збору інформації про шкоду, завдану українському агросектору.

Це не тільки дає змогу оцінити вартість і стан збитку, але й надає можливість отримати інформацію про шкоду навколишньому середовищу, пов'язану з місцем збитку.

Війна Російської Федерації в Україні є першим міжнародним конфліктом за останні 20 років, який завдав такої значної та непоправної шкоди довкіллю.

З першого дня російського вторгнення документувалася вся шкода, яку вони завдали українському довкіллю. Вже зараз можна говорити про 257 подій екоциду. Це вибухи на складах паливно-мастильних матеріалів, нафтопродуктових складах з відповідними наслідками для довкілля. Серед них – авіаудари по підприємствах, які використовують небезпечні хімічні речовини у своєму виробництві. Це і пошкодження та знищення очисних споруд, і виливання стічних вод у наші водойми, і знищення ґрунтового покриття, і спалювання лісів – особливо на території природно-заповідного фонду.

То яке відношення має весь світ до знищення українського довкілля? Ось лише кілька прикладів для відповіді на це питання.

Сьогодні 2,5 мільйона гектарів природоохоронних мереж Європи знаходяться під загрозою знищення через дії Російської Федерації. Це 160 об'єктів Смарагдової мережі – територій існування видів і місцезростань, що охороняються на загальноєвропейському рівні.

Також є 17 Рамсарських водно-болотних угідь площею 627 300 га – водно-болотних угідь міжнародного значення.

Загалом 20% усіх заповідних територій України залишаються під загрозою через дії Російської Федерації.

Біорізноманіття Європи гине від ворожих технологій.

Це тисячі рослин, занесених до Червоної книги України та охоронюваних законом. Бої порушують спокій дикої природи. Вони або гинуть, або намагаються втекти з гарячої точки.

Російська Федерація веде бойові дії на заповідних територіях міжнародного та європейського значення, знищуючи тим самим місця проживання та проживання рідкісних та ендемічних видів. Це може змінити поведінку птахів, зокрема їх міграцію.

Щоб усі зрозуміли, які наслідки має вторгнення Російської Федерації в Україну, наведу лише один приклад. Коли у 2015 році російські війська почали використовувати Криву Косу для висадки в Донецькій області, все різноманіття птахів там зникло. Хоча до цього на узбережжі групами гніздилося три тисячі пар каспійських мартинів. Це їхня найбільша колонія в Європі.

Військові дії знищують українські ліси, що також вплине на продовольчу безпеку в світі.

Наразі бойові дії точаться у східних та південних областях України. Для цих територій характерна низька лісистість. Але ліси тут відіграють захисну роль. Їх руйнування та знищення вплине на клімат цих регіонів і може призвести до сильних ерозійних процесів. Особливо на півдні України наслідками можуть бути вітрова ерозія та опустелювання. Це, звичайно, впливає на сільське господарство.

Загалом з початку повномасштабного рушського вторгнення в Україні війною було охоплено майже 3 мільйони гектарів лісу. Для порівняння, це майже бельгійська територія. 567 000 гектарів українського лісу було ще окуповано, коли

рушники під натиском української зброї ганебно втікали з Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської областей.

Припускаємо, за результатами перевірки бухгалтерії. У 2018 році діяльність Національного бюро нагляду як центрального органу адміністративної влади із забезпечення реалізації державної наглядової (контрольної) політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів – 2020 та перші півріччя 2021 року, визнано недійсними.

Основною причиною неналежної роботи Державного бюро нагляду є тривалий процес його реформування. Перевірка показала, що рішення уряду було недостатньо обґрунтованим та не лише негативно вплинуло на діяльність органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, а й призвело до збільшення витрат держави. Бюджет (ризик втрати бюджету різних рівнів на 2018-2020 роки становить близько 2 мільярдів гривень лише за підрахунками аудиторів).

За відсутності адекватного та реалістичного планування національної екологічної політики, невиконання заходів, спрямованих на досягнення цільових показників, державний екологічний контроль не може виконувати свої функції, у тому числі нездатність вирішити існуючі проблеми в проекті Закону України «Про державний екологічний контроль» № 3091 .

Література:

1. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2001. – 312 с.
2. Державний реєстр об'єктів підвищеної небезпеки [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dnop.gov.ua/index.php/uk/operativna-informatsiya/neshchasni-vipadki/658uncategorised/5858-4242>.
3. Hoffman F. G. Hybrid vs compound war [Electronic resource]. – Mode of access : <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>.
4. Реструктуризація мінерально-сировинної бази України та її інформаційне забезпечення : монографія / С. О. Довгий [та ін.]. – К. : Наук. Думка : Ін-т

телекомунікацій і глоб. інформ. простору НАНУ, 2007. – 328 с.

5. Российские кураторы приказали затопить шахты в «ДНР» и «ЛНР» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://informer.lg.ua/archives/143135>.

6. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2014.html.

7. Access to water in conflict-affected areas of Donetsk and Luhansk regions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/ukraine>.

8. EU steps up humanitarian assistance for Ukraine by €20 million (17/03/2016). [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2016/2016_03_17_en.htm.

9. Під час артилерійського обстрілу Слов'янська на території насосної станції каналу Сіверський Донець-Донбас пошкоджені очисні споруди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/na_vidbudovu_slovyanska_potribno_pivtora_milyarda_griven_1957349.

10. Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству / [А. Войціховська, С. Шутяк, О. МеленьЗабрамна, О. Василюк, К. Норенко, О. Кравченко]. За заг. редакцією О. Кравченко. – Львів, 2015 р. – 138 с.

*Осмолян Віталій Анатолійович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права
Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ У ВИПАДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СВОБОДИ ТА РІВНОПРАВНОСТІ ЖІНОК

У сучасній правовій державі жінці надано повну можливість участі у державному та громадському житті. Конституція України [1] надає жінці рівні права з чоловіком у всіх сферах державного, господарського, суспільно-політичного життя, а наша держава не лише надає ці права, а й гарантує їх, створюючи реальні умови для здійснення їх кожною жінкою.

Порушення наданих жінці прав може спричинити правопорушення, а саме: утворити злочин. Суспільна небезпека такого кримінального правопорушення підвищується, якщо воно вчиняється на ґрунті статевої приналежності, або так би мовити «патріархально-родового» і навіть «феодально-байського» ставлення до жінки. Нетерпимість до таких проявів неповаги до жінки засуджується всіма цивілізованими країнами світу.

Яскравим прикладом подібного невігластва стали події в Ірані, де у вересні цього року розпочалися та продовжують тривати масові протести, які пов'язані із трагічною смертю 22-річної студентки Махси Аміні у «центрі перевиховання жінок», куди її доставили у зв'язку із «неправильним» носінням хіджабу, який не повністю прикривав волосся дівчини [2].

Під час будівництва демократичного правового суспільства на нашій планеті ряд відсталих у минулому країн і народів набули самостійної державності, поступово ліквідують економічну відсталість, долучаються до високих форм промисловості та сільського господарства розвинених країн, стають на шлях розвитку своєї національної культури у векторному напрямі на демократичні країни. Успіхи країн Європейського Союзу у будівництві демократично-правової зони дозволяють усім країнам Європи висунути у якості першочергового завдання виховання нової, всебічно розвиненої людини, яка виявляє високу правову

свідомість, почуття відповідальності перед суспільством своєї країни та людства в цілому, виказує непримиренне ставлення до проявів злочинності.

Одним із важливих напрямів вирішення цього завдання є боротьба з різними пережитками минулого у свідомості людей усього Світу, у тому числі з пережитками патріархально-родових та феодальних відносин, які, на жаль, все ще зберігаються в окремих країнах як місцеві звичаї, національний менталітет чи варіації релігійних вимог, що своїм існуванням суперечать цивілізованим суспільним відносинам. Такі звичаї, на нашу думку, мають свій вираз головним чином у діях, що порушують відносини, які склалися в цивілізованому правовому суспільстві між особистістю і суспільством, а також у «феодално-байському» ставленні до жінки.

Боротьба з пережитками патріархально-родового та феодального побуту, що збереглися як місцеві звичаї в окремих країнах, на наш погляд, повинна здійснюватися головним чином шляхом здійснення широкої просвітницько-виховної роботи серед населення цих країн, спрямованої на роз'яснення неприпустимості дотримання цих варварських звичаїв, а також створенням матеріальних, побутових, житлових умов, що дозволять поставити жінку в рівне становище з чоловіком.

З найбільш небезпечними проявами пережитків патріархально-родових та феодальних відносин, які, як видно з останніх подій в Ірані, все ще зустрічаються у вигляді місцевих звичаїв в окремих країнах Світу, на нашу думку, також необхідно боротися за допомогою норм міжнародного кримінального права. При цьому маються на увазі не будь-які місцеві звичаї, а ті з них, які серйозно порушують цивілізовані суспільні відносини.

Чинний Кримінальний кодекс України [3] не містить норм про кримінальні правопорушення, що становлять пережитки місцевих звичаїв, оскільки на території нашої держави названі правопорушення не трапляються.

Ми пропонуємо своє, авторське визначення кримінальних правопорушень, що становлять пережитки місцевих звичаїв, як навмисні суспільно небезпечні діяння, що відбуваються у місцевостях, країнах, де такі пережитки збереглися, за умови, що вони відбуваються як прояв цих звичаїв. Для складу аналізованих

правопорушень необхідне поєднання двох зазначених ознак.

У свою чергу об'єктом таких правопорушень будуть громадські відносини, пов'язані з подоланням національних та родових пережитків минулого, а також встановлене в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [4] зобов'язання поважати права людини, повна рівноправність чоловіка та жінки, і таким чином реалізація наданих жінці прав нарівні з чоловіком брати активну участь у суспільно-політичному житті країни, здійснювати свої сімейні, цивільні, шлюбні та інші права.

Такі кримінальні правопорушення, які є вкрай радикальними проявами пережитків місцевих звичаїв, з об'єктивної сторони виявляються у вигляді активних дій, що являють собою виконання тих чи інших «варварських», неприйнятних місцевих звичаїв (наприклад, сплата та прийняття «калиму» за майбутню дружину; суворе ставлення до певних рамок одягу та зовнішнього вигляду жінок та дівчат та ін.).

Суб'єктивна сторона аналізованих кримінальних правопорушень характеризується лише навмисною виною. Ці правопорушення, на нашу думку, повинні мати прояв у вигляді заборонених законом країни дій, спрямованих на дотримання патріархально-родових або феодальних відносин. Винний усвідомлює, що порушує закон саме через місцеві звичаї минулого. У деяких випадках такі правопорушення можуть супроводжувати корислива мета, корисливий мотив.

Суб'єктом зазначених правопорушень має бути особа, яка виступає як носій найбільш відсталих і небезпечних для цивілізованого суспільства пережитків місцевих звичаїв.

На наш погляд, відповідальність за вище згадані кримінальні правопорушення має наступати незалежно від того, особою якої національності вони скоєні. При цьому, розглядаючи справи цієї категорії, правоохоронні органи та суди не повинні обмежуватися засудженням лише безпосередніх виконавців кримінально протиправних дій, але й вживати належних заходів до виявлення організаторів, підбурювачів та посібників цих правопорушень. Ми вважаємо, що у всіх випадках необхідне виявлення і притягнення до відповідальності всіх осіб, винних у скоєнні зазначених кримінальних правопорушень, незалежно від того,

були вони безпосередніми виконавцями або співучасниками останніх.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері кримінально-правової та міжнародно-політичної діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141. (редакція станом на 01.01.2020) [Електронний ресурс] URL:<http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.11.2022).
2. «Неправильно носила хіджаб». Трагічне вбивство в Ірані та масові протести, які сколихнули країну. Авторка Богадана Миколук. Офіційний сайт «Вікна. Світ» [Електронний ресурс] URL: <https://vikna.tv.ua> (дата звернення: 25.09.2022).
3. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 19 серпня 2022 року: Офіц.текст. Київ: Алерта, 2022. 240 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини). Ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. (редакція станом на 01.08.2021) [Електронний ресурс] URL:<http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.11.2022).

*Діордіца Ігор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

*Подогова Валерія Олександрівна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ГРОМАДЯНСТВО КРАЇНИ-АГРЕСОРА ТА ПРОЖИВАЮТЬ В УКРАЇНІ

З початком широкомасштабної військової агресії російської федерації проти України гостро постало питання законного перебування на території України іноземців, у тому числі громадян країни-агресора.

Питання законного перебування на території України громадян російської федерації, у зв'язку із закінченням строку дії посвідок на тимчасове проживання, вимагало втручання та контролю зі сторони Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. З метою недопущення порушення прав людини та громадянина, ураховуючи те, що на розгляд Уповноваженого надходили звернення громадян Російської Федерації, у тому числі від осіб, що перебувають у шлюбі із громадянами України, мають сім'ї, проводять господарську діяльність та сплачують податки, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини було взято дане питання на особистий контроль. За результатами зустрічей та консультацій, наради під головуванням Уповноваженого, що відбулася 23.10.2022 було прийнято ряд важливих рішень, які втілилися у Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання Державною міграційною службою адміністративних послуг в умовах воєнного стану» від 01.11.2022 №1232, якою врегульовано питання надання територіальними органами/територіальними підрозділами Державної міграційної служби України адміністративних послуг громадянам Російської Федерації [1].

Саме так вважають у Секретаріаті Уповноваженого, однак реальна ситуація свідчить про інше.

Актуалізуючи дане питання під час воєнного стану, першочергово звертаємо

увагу на передумови до прийняття цієї Постанови. Так, станом на листопад 2022 року у правову «пастку» потрапили приблизно 175 тисяч громадян російської федерації. Переважна більшість таких осіб перебуває у родинних зв'язках з громадянами України – це їх діти, батьки, чоловіки та дружини, які проживають у нашій країні на законних підставах. Ці люди не мають жодного відношення до загарбницької політики росії та відкрито засуджують її агресивні насильницькі дії.

Усвідомлюючи їх психофізіологічний стан, як і кожного з нас, констатуємо, що їм всім також довелося пройти через жахи цієї війни: вибухи, порятунок близьких та укриття у підвалах, адже ворожі ракети та снаряди не питають якого кольору паспорт, вони знищують та вбивають. У своїй більшості ці люди активно підтримують ЗСУ, займаються волонтерською діяльністю, офіційно працюють та сплачують податки, деякі вступають до лав нашої армії, підтримуючи цим Україну, яка вже стала для них домівкою.

До прийняття цієї Постанови Державна міграційна служба України не приймала документи у громадян російської федерації, які проживають на території України. Такі дії ДМСУ не були закріплені у жодному законі чи підзаконному акті. Даний державний орган не надавав письмових пояснень та обґрунтувань при відмові у прийнятті документів громадян Російської федерації, усно зсилаючись на «вказівку зверху». Майже 8 місяців тисячі людей, які живуть в нашій країні місяцями (а то й роками) залишилися з простроченими документами на руках.

Здавалося б що після прийняття даної Постанови зазначена вище проблематика розв'язана та врегульована у правовому полі.

Постановою, зокрема, передбачено, що на період дії воєнного стану та протягом 30 календарних днів з дня його припинення або скасування територіальними органами/територіальними підрозділами ДМСУ зупиняється розгляд заяв громадян російської федерації про оформлення дозволу на імміграцію, оформлення та обміну посвідок на постійне чи тимчасове проживання, поданих до набрання чинності цією постановою. Крім того, громадянам рф відмовлятимуть у прийнятті нових заяв. Водночас постановою встановлено, що зазначені обмеження не поширюються на громадян рф, які: є чоловіком чи дружиною громадянина України; дітьми або батьками громадян України; повнорідними братом чи сестрою,

дідом чи бабою, онуком чи онукою громадян України; особами, які прослужили у Збройних Силах України три і більше років; особами, які, відповідно до закону, прибули в Україну для працевлаштування [2].

На перший погляд видається що все врегульовано та зрозуміло. Однак, на наше переконання, це тільки на перший погляд. Якщо прив'язка до родинних стосунків громадян рф із громадянами України має системний природний характер, то все інше не тільки не розтлумачене для правозастосування, а й не врегульоване взагалі.

Підносять дану проблематику до ступеня у квадраті й слова Президента України Володимира Зеленського. Нагадаємо, що на початку повномасштабного вторгнення росії на територію України він звернувся до українців, які проживають за кордоном, зі словами, щоб останні поверталися на Батьківщину, оскільки вони потрібні країні. Але ж не забуваємо, що значна частина громадян України, які роками проживали на території рф, отримали і її громадянство. Виникає питання, під який пункт Постанови підпадають українці, нинішні громадяни рф, які повернулися в Україну до 24.02.2022 (чи вже після цієї дати)?

Як приклад, можемо навести життєву ситуацію із чоловіком, який був громадянином України, згодом виїхав на роботу в росію та змінив громадянство. З 2020 року повернувся додому на постійне місце проживання. Так, у 2020 році чоловік допомагав фінансово конкретним підрозділам, а з лютого цього року сам пішов добровольцем у територіальну оборону. І служив понад рік. Зі служби його звільнили через поранення, чоловік отримав третю групу інвалідності. Про все це у нього є документи. При цьому чоловік має посвідку на тимчасове проживання в Україні, однак до листопада термін її дії завершився. На жаль, жодних родичів, громадян України, у цього чоловіка не залишилося.

Звичайно, прикладів, що свідчили б про правову недосконалість цієї Постанови з тих чи інших підстав можна наводити безліч. Натепер, крім зазначеного вище, центральний орган виконавчої влади спільно з потугами Секретаріату Уповноваженого спромоглися випрацювати у цій Постанові наступне: у разі звернення громадянина російської федерації із заявою про оформлення дозволу на імміграцію, продовження строку перебування, оформлення

(у тому числі замість втрачених або викрадених) та обмін посвідок на постійне чи тимчасове проживання територіальний орган/територіальний підрозділ Державної міграційної служби інформує про відмову в прийнятті документів до набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором. Тобто замість вирішення конкретної проблематики (окрім прив'язки до родинних зв'язків із громадянами України та тих, які відповідно до закону, прибули в Україну для працевлаштування), нормативно закріплено лише право ДМС України відмовляти у вчиненні зазначених вище дій до набрання чинності відповідного закону.

Постає питання, що їм робити, якщо їх проблема вирішена саме таким чином? Тобто спеціального закону щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором натепер законодавчим органом не прийнято. Більшість радить виїжджати закордон. Але як довго там можна перебувати, дев'яносто днів? А що робити цим людям потім? В Україну вони повернутися не зможуть, оскільки закінчиться чи вже закінчився строк дії їхніх документів. Постійно мігрувати світом теж не варіант, оскільки країни масово закривають корони для іноземців із «сумнівним паспортом». Та й на постійну міграцію необхідні кошти, які є далеко не у кожного.

Що ж залишається? А варіантів не багато. Перший це виїжджати у країни третього світу, які не висувають суворих вимог до людей які хочуть легалізуватися. Не знаючи мови та не маючи жодних гарантій на те, що вийде там працевлаштуватися та прогодувати свою родину. Другий – забирати сім'ю і повертатися до рф, як кажуть деякі наші співгромадяни, - «чемодан-вокзал-росія». Але мало хто задумується над тим, як у росії чекають своїх громадян, які протягом всієї війни знаходилися на території України.

Ми переконані, що більшість громадян росії, які обрали країною свого проживання Україну, радикально налаштовані проти «путінського режиму». У часи цифрових технологій та соціальних мереж майже кожен з них має антиросійські пости, веде засуджуючі війну блоги, або антиросійські канали. Що ж там значить така діяльність? А нічого іншого як правова відповідальність або як альтернатива вербування до російського війська. До того ж після початку

«часткової мобілізації» ще одним важелем у руках «рашистського режиму» стали повістки. Погодьтеся, мало хто з людей, які пов'язали своє життя з Україною і прожили тут багато років, захочуть сюди повернутися у ролі «м'яса» та непотребу, який вбиває людей, що з роками стали частиною їх життя: друзів, рідних. Звісно неможна не зазначити й таку перспективу як опинитися за ґратами через відмову від мобілізації. Нині в РФ за це передбачено до десяти років позбавлення волі.

Література:

1. Роз'яснення щодо законного перебування на території України іноземців, у тому числі громадян РФ. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-zakonnogo-perebuvannya-na-teritoriyi-ukrayini-inozemciv-u-tomu-chisli-gromadyan-rf
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2022 р. № 1232 «Деякі питання надання Державною міграційною службою адміністративних послуг в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1232-2022-%D0%BF#Text>

Максименко Олена Василівна,
*старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, с.н.с.*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО ЖІНОК І ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Однією із найбільших проблем людства є домашнє насильство. Навіть у ХХІ столітті попри велику кількість міжнародних і державних інструментів протидії зазначеному явищу воно має місце. Так, в Україні у 2021 році до Національної поліції звернулося на 56% більше потерпілих осіб, ніж у 2020. При цьому складено на 10 % більше адміністративних протоколів, винесено на 19 % більше термінових заборонних приписів стосовно кривдників, на 11 % збільшилася кількість кривдників, які перебувають на обліку [1]. Аналізуючи причини та умови

домашнього насильства, а також статистичні дані МВС, логічним є підписання Президентом Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» № 2319-IX. Зазначена Конвенція, яку ще називають Стамбульською, має на меті захист жінок від насильства, недопущення, кримінального переслідування та ліквідацію насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке вчинене також і щодо чоловіків і дітей (хлопців і дівчат). На сьогодні це найбільш всеосяжна міжнародна угода у даній сфері, що використовується як основа для дій багатьох країн у Європі та за її межами.

Ратифікація Стамбульської конвенції має посилити правовий захист постраждалих і забезпечити їм доступ до правосуддя, дати змогу захистити українських громадян, які постраждали від насильства не лише в Україні, а й за кордоном.

Застосовування норм Конвенції в Україні можливе із урахуванням цінностей, принципів і норм, визначених Конституцією, зокрема щодо: захисту прав людини та основних свобод, рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, формування відповідального материнства й батьківства, підтримки сім'ї та охорони дитинства [2].

У змісті Конвенції запропоновано державам встановити кримінальну відповідальність за основні види насильства стосовно жінок (такі як переслідування, примусовий шлюб, ушкодження жіночих геніталій, примусовий аборт, примусова стерилізація) і забезпечити належне та ефективне покарання за насильство.

Окрім того, кримінальним злочином визнається сексуальне домагання вдома, на роботі, в транспорті, на вулиці чи в будь-якому іншому місці, а також фізичне чи психічне насильство, примусові аборти, стерилізацію та примусовий шлюб.

На даний час Стамбульську конвенцію підписали 45 країн та Європейський Союз і ратифікували 36 країн. 12 березня 2012 року Туреччина стала першою країною, яка ратифікувала Конвенцію. Документ набрав чинності 1 серпня 2014 року. У березні 2021 року Туреччина скасувала свій підпис і ратифікацію

Стамбульської конвенції з формулюванням, що вона використовувалася для «нормалізації гомосексуальності» [3].

Структура Конвенції базується на засадах «чотирьох П»: Попередження (Prevention), Захист та підтримка постраждалих (Protection and support of victims), Суд над злочинцями (Prosecution of offenders) та Загальні принципи (Integrated Policies). Для кожної області передбачаються блоки специфічних заходів [4]. Зміст документу включає 81 статтю, які складають 12 розділів.

Із метою неухильного дотримання основних засад Конвенції, відбувається поступова гармонізація законодавства України. Однак, існують прогалини на окремих етапах досягнення мети. Варто погодитися із теоретиками, які розмежовують особливості правових засад, залежно від специфіки заходів протидії домашньому насильству:

1. Запобігання. Дотримання даного принципу потребує: - підготовку спеціалістів; - участь ЗМІ та приватного сектору; - проведення кампанії з обізнаності; - виховання ненасильницького ставлення та рівності між чоловіками та жінками; - подолання гендерних стереотипів; - сприяння розширенню прав і можливостей жінок у суспільстві; - створення ефективної програми для кривдників; - створення механізму координації ролі чоловіків та хлопчиків у запобіганні домашньому насильству.

2. Захист. Безпека та потреби жертв та свідків повинні лежати в основі всіх заходів захисту, прийнятих країною. Права таких осіб охоплюють: - права та потреби дітей-свідків домашнього насильства; - інформацію про їх права; - служби підтримки; - регіональні та міжнародні механізми подання скарг; - притулки; - центри підтримки жертв зґвалтування та сексуального насильства; - можливості повідомлення компетентним органам про випадки насильства; - термінові заборонні приписи; - захисні або обмежувальні приписи; - опіку, права на відвідування та безпеку дітей; - функціонування безоплатних телефонних ліній допомоги у режимі 24\7.

3. Кримінальне переслідування. Якщо країна ратифікувала Стамбульську конвенцію, вона повинна забезпечити: - стримувальні санкції стосовно

правопорушників; - ефективне державне кримінальне переслідування порушників; - розгляд та врахування обтяжуючих обставин; - захист дітей-жертв та свідків домашнього насильства; - скоординовану оцінку ризиків; - недопущення покладання вини на жертву насильства; - забезпечення права жертви на недоторканість приватного життя; - забезпечення права жертви на інформування та підтримку; - захист жертви під час розслідування та судочинства; - криміналізація домашнього насильства щодо жінок; - створення механізму ефективного поліцейського розслідування.

4. Скоординована політика. Якщо країна ратифікувала Стамбульську конвенцію, вона повинна виконати наступні дії: - співробітництво між державними установами; - підтримка громадянського суспільства та неурядових організацій і співпраця з ними; - координація дій та здійснення моніторингу виконання; - розвиток політики заснований на правах людини; - належне фінансування для реалізації політики та діяльності служб підтримки; - всеосяжне законодавство та політика, яка враховує гендерні аспекти; - належне реагування з боку всього суспільства; - дослідження та збір даних [5].

Отже, в результаті узагальнення напрацювань по досліджуваній темі, варто наголосити, що останніми роками у законодавство України у сфері протидії домашньому насильству, внесено зміни і доповнення, які відображають вище виокремлені заходи та принципи. Однак, вважаємо, що у статті 12 глави III виокремлено основні зобов'язання, які потребують особливої уваги до гармонізації національного законодавства. Зокрема, потрібно організувати комплекс необхідних заходів для заохочення змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок та чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок та чоловіків та злагоджена діяльність органів державної влади по формуванню свідомості населення в дусі поваги до прав людини і вразливих верств населення.

Література:

1. СтатистикаМВС.
URL:https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=292956656193324&id=100064369764525
2. Новини Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-ratifikaciyu-stambulskoyi-konve-75969>
3. Суспільні новини. URL: <https://suspilne.media/252013-ukraina-ratifikuvala-stambulsku-konvenciu/>
4. Ad Hoc Committee on preventing and combating violence against women and domestic violence (CAHVIO) interim report. Council of Europe. 27 травня 2009. Процитовано 18 грудня 2012.
5. Стамбульська Конвенція. URL: <https://rm.coe.int/istanbul-convention-infographic-4ps-with-cover-ukrainian/16809f8d12>

*Бісюк Олена Сергіївна,
к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри публічноправових дисциплін
Київського міжнародного університету*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

Стаття 116 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. Раніше диспозиція цієї статті передбачала відповідальність за умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. Однак 11 січня 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»

від 06.12.2017 № 2227-VIII. Унаслідок цього внесені зміни до статей КК України, у тому числі й до ст. 116 [1], [4].

Відтепер ця стаття передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, зумовленого жорстоким поведінням або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого. Безпосереднім об'єктом убивства в стані сильного душевного хвилювання є життя людини.

Об'єктивна сторона злочину характеризується діями, наслідками у вигляді смерті людини, причинним зв'язком між зазначеними діями та наслідком, а також часом і певною обстановкою вчинення злочину. Стан сильного душевного хвилювання визначається п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 № 2, як емоційний стан винного, який значною мірою знижує його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними [6].

У психологічній науці цей стан іменується фізіологічним афектом і розглядається як надзвичайно сильний, особливо виражений, короточасний емоційний стан, що бурхливо протікає, пов'язаний із кардинальною зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин, супроводжуваний різко вираженими психофізіологічними проявами та змінами, що дає непідлеглу свідомому вольовому контролю розрядку в дії [7, с. 489].

У стані афекту здатність усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій, а також керувати ними значною мірою знижена, що є однією з підстав для визнання здійсненого в такому стані злочину менш суспільно небезпечним, чим злочин, здійснений у спокійному стані психіки.

Стаття 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод установлює, що жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження або покарання. Це положення охороняє одну з основних цінностей демократичного суспільства й установлює безумовну заборону катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження й покарання або «жорстокого поводження». Проте, передбачаючи заборону такого поводження, Конвенція та інші європейські інструменти не

містять визначень понять, використаних у ст. 3 Конвенції, і «жорстокого поводження» взагалі [2].

У науці кримінального права існує думка, що під жорстоким поводженням варто розуміти певну тяжкість фізичного болю або душевних страждань. Катування – це навмисне завдання сильного болю і страждань з метою одержання інформації, застосовуючи покарання або погрози [5, с. 373].

Особливістю об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 116 КК України, є те, що він може бути вчинений виключно шляхом активної поведінки. Це означає, що здійснити вбивство у стані сильного душевного хвилювання шляхом бездіяльності неможливо, оскільки психологічна природа афекту така, що йому в будь-якому випадку потрібна негайна «розрядка в діях». Цей злочин є злочином із матеріальним складом, а тому вважається закінченим із моменту настання смерті потерпілого [4].

Суб'єктивна сторона складу злочину, що розглядається, характеризується умисною формою вини у вигляді прямого або непрямого умислу. Це означає, що винний, учиняючи діяння, передбачене ст. 116 КК України, у будь-якому випадку усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, завжди передбачає суспільно небезпечні наслідки та бажає або свідомо припускає їх настання. Психічне ставлення особи в разі вчинення цього злочину характеризують дві особливості:

- 1) умисел є раптовим та афектованим, тобто, виникаючи раптово, він одразу й реалізується;
- 2) емоційний стан винної особи характеризується сильним душевним хвилюванням, що значною мірою знижує її здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла до його вчинення 14-річного віку й перебувала під час учинення злочину у стані сильного душевного хвилювання, зумовленого жорстоким поводженням або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого [4].

Умисне вбивство, передбачене ст. 116, як й умисні вбивства, передбачені ст. ст. 117 і 118, належить до привілейованих складів умисних убивств. Але в науці кримінального права та практиці застосування кримінального закону постає чимало питань щодо правової кваліфікації злочинів, учинених у стані сильного душевного хвилювання. Зокрема, це стосується випадків, коли особа вчинила умисне вбивство під час перевищення меж необхідної оборони й при цьому водночас перебувала у стані сильного душевного хвилювання. Суди, як правило, кваліфікують злочинне діяння за нормою, яка передбачає менш суворе покарання в санкції. Порівнюючи санкції ст. ст. 116 і 118 КК України, можна зробити висновок, що діяння, за яке передбачена відповідальність за ст. 118 КК України, є менш небезпечним злочином, ніж злочин, учинений у стані сильного душевного хвилювання, оскільки за останній передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, а за вбивство, вчинене під час перевищення меж необхідної оборони, – до двох років. А частина 6 ст. 12 КК України зазначає, що ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у вигляді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у вигляді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин. Для розмежування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, та умисного вбивства під час перевищення меж необхідної оборони необхідно враховувати мотивацію суб'єкта. На відміну від стану сильного душевного хвилювання, мотив під час необхідної оборони характеризується наміром захистити свої законні інтереси, інтереси держави, суспільства або іншої особи шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає. У свою чергу, вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, характеризується тим, що протиправна поведінка потерпілого не становить настільки значної суспільної небезпеки, як це має місце під час необхідної оборони та її перевищення [8, с. 167–168].

Виходячи з усього вищенаведеного, ми можемо сказати, що злочин, передбачений ст. 116 КК України, як і будь-яке інше вбивство, посягає на найцінніше та найважливіше – життя людини. Але він належить до привілейованих складів злочину та має свою особливість, через яку, власне, законодавець і

відокремив ст. 116 КК України від простого умисного вбивства, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, – це особливий стан особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Винний, перебуваючи у стані сильного душевного хвилювання, не здатен повною мірою усвідомлювати характер і суспільну небезпеку своїх дій, а також керувати ними. Важливою умовою застосування ст. 116 КК України є протиправна поведінка потерпілого, а саме жорстоке поводження або таке поводження, що принижує честь і гідність особи, а також системний характер такого поводження. Варто підкреслити, що стан сильного душевного хвилювання має бути викликаний протиправними діями саме з боку потерпілого. В іншому випадку, якщо такий стан викликаний однією особою, а смерть заподіяно іншій, то кваліфікація за ст. 116 КК неможлива.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227 VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення: 24.05.2022).
2. Про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція від 2 жовтня 2013 р. № 955_004 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.05.2022).
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 13 листопада 1998 р. № 955_085 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 24.05.2022).
4. Кримінальний кодекс України від 23 квітня 2021р. 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234114#Text> (дата звернення: 24.05.2022).
5. Охота Я.В. Визначення «жорстокого поводження». Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 372–376.

6. Постанова Пленуму про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи від 7 лютого 2003 р. № 2 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 24.05.2022).
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Питер, 2012. 705 с.
8. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике. Киев: Юринком, 1995. 208 с.

Hasanov Emin Rasif oghlu,
PhD student of Forensic Sciences Centre of the
Ministry of Justice of the Azerbaijan Republic,
Baku c., Azerbaijan.

REGULATION OF SPECIAL FORFEITURE IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

The negative changes in the state and dynamics of criminality in the modern world encourage countries, international organizations, including the legal community to constantly continue their efforts in the direction of improving anti-criminality measures. Human history has witnessed the use of both very strict and relatively soft measures in the fight against crime. The impossibility of fully achieving the desired goal with the punishment of deprivation of liberty has pushed humanity to define new methods and means of combating socially dangerous acts. As correctly stated in the literature, the idea of humanization of punishment reflecting the safety of the person, society, and the state, the social nature of modern criminal-legal policy, can be realized by continuing the differentiation of criminal liability, universalizing criminal-legal measures, and giving more warning content to these types of measures. [5, p. 3].

In recent years, the directions have been given special attention in the framework of judicial law reforms in the Republic of Azerbaijan are the liberalization of the criminal-legal policy in the country, the humanization of punishment, the wider application of the institution of exemption from punishment, and the development of an alternative

punishment system that is not related to isolation from society. The Decree signed by the president on February 10, 2017 "On the improvement of activity in the penitentiary field, humanization of the penal policy and expansion of the application of alternative punishment and procedural coercion measures not related to social isolation" was an important document in this field. The draft law prepared as an implementation of that Decree and improved by the Administration of the President of the Republic of Azerbaijan was sent by the president to the Milli Majlis (Parliament) and was adopted on October 20, 2017. With that law, some crimes committed in the economic sphere in the country were decriminalized, and new mechanisms for exemption from criminal responsibility were created in the Criminal Code . The Decree signed by the President of the Republic of Azerbaijan on April 3, 2019 "On the deepening of reforms in the judicial-legal system" as a logical continuation of judicial law reforms implemented in our country was characterized as a new qualitative stage of reforms in this field [4, p. 97].

In this regard, special confiscation has a special place and importance in the system of criminal law measures not related to deprivation of liberty. Speaking figuratively, special confiscation is a means to deprive crime of its economic basis. An effective fight against a number of types of crimes, including crimes committed out of mercenary motives, organized crime, terrorism, corruption, is impossible without the use of special confiscation. That is why, special confiscation is one of the important elements of the system of crime prevention not only in the domestic legislation of states, but also in international legal acts.

After regaining its independence in 1991, In the Republic of Azerbaijan, reforms in all spheres of public life, in accordance with the form and content of the new state structure, have been implemented. However, in the first years of independence, the aggression of the Armenian state against our country, the fact that the state power was in the hands of people who lacked political wisdom and management competence, and not professionals, did not allow the purposeful conduct of work in the mentioned directions. In 1993, as a result of invitation of people, with the great leader Heydar Aliyev`s return to power and the restoration of social and political stability, the basis was founded for the implementation of systematic and complex reforms in the entire life of the country, including in the field of legal state building.

At the end of the nineties of the last century, a number of important normative legal acts, including the new Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, were adopted (December 30, 1999). However, in the new Criminal Code, not abandoning the Soviet tradition, confiscation of property is provided for in the punishment system (Articles 42.0.8 and 51 of the Republic of Azerbaijan CM) [3]. However, part 4 of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan adopted by popular vote on November 12, 1995 provides for the impossibility of deprivation of property and the inadmissibility of complete confiscation of property without a court decision. On the basis of these and other constitutional provisions, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan adopted a decision dated January 12, 1999 "On the compatibility of Article 32 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan with Part IV of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan" and determined the following:

1. The provisions of Article 32 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, which contain the compulsory confiscation of all privately owned property of the convict into state ownership without compensation, should be considered inconsistent with Part IV of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

2. The provisions of Article 32 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, which contain the compulsory confiscation of all privately owned property of the convict, without compensation, shall be deemed invalid from the date of entry into force of this Decision.

3. Property confiscation provided as an additional type of punishment in Article 32 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan and the sanctions of the articles in the Special Part of this Code can be applied only to tools and means used in the commission of a crime, as well as to property obtained through crime [2].

That is why, the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan for the first time officially explained property confiscation as a special confiscation content and limited the scope of property confiscation only to tools and means used in the commission of a crime, as well as property obtained through that crime. With the amendment of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan dated March 7, 2012, the additional penalty of confiscation of property was removed from the system of punishment. Thus, the provision "property in the Republic of Azerbaijan is inviolable and protected by the state"

established in Article 13 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan has gained real content as a criminal-legal point of view. The amendment made to the criminal law introduced the following changes:

- 1)confiscation of property is not considered a type of punishment and is removed from punishment system;
- 2)the name of the punishment in the form of confiscation of property was changed to special confiscation;
- 3)special confiscation is included among other criminal law measures;
- 4)special confiscation can be applied to both individuals and legal entities;
- 5)unlike property confiscation, the range of property that can be the subject of special confiscation is wide;
- 6)the application of special confiscation is excluded in cases where the tools and means used in the commission of a crime, as well as the property obtained through crime, must be returned to the legal owner;
- 7)If confiscation of property is applied only in the cases specified in the sanctions of the Special Part of the Criminal Code, special confiscation can be applied in the cases provided for in Chapter 15-1 of the Criminal Code [1, p. 311-312].

In the special type of confiscation, the criminal-legal measure is not essentially different from the confiscation of property. Special expropriation refers to the compulsory confiscation of property for the benefit of the state without compensation. The value of the property to be confiscated is irrelevant for the application of special confiscation; whether the value of the property is low or high, whether it is useful or useless does not exclude the confiscation of that property. The scope of property subject to special confiscation includes the following:

- 1) tools used in the commission of a crime. Means and tools used in the commission of a crime are confiscated if they are not means or tools that should be returned to their rightful owner. Therefore, if there is a legal owner of the tools or means used in the commission of the crime, they should not be confiscated. The legal owner of the property is understood as the person who actually owns the property based on the law, contract (purchase, sale, lease, storage agreement, etc.) or administrative act. The legal owner of the property can be its owner or another person. If there is no legal owner of the tool or

means used in the commission of the crime, or if the legal owner of the tool or means is the person committing the crime, the tool or means shall be confiscated. If the property right to the tool or means used during the commission of the crime belongs to the natural person who committed the crime, or to the legal person for the benefit of which the crime was committed for the purpose of protecting its interests, that tool or means shall be confiscated. If the property right to the tool or means used during the commission of the crime belongs to the natural person who committed the crime, or to the legal person who committed the crime for the benefit or protection of his interests, that tool or means is also confiscated.

If the tools or means used in the commission of a crime, which should not be returned to its legal owner, is destroyed, rendered useless, alienated, and cannot be confiscated for other reasons, that property or other property belonging to the convict in the amount of its value must not be confiscated (Article 99-2 of the Criminal Code Article). If the tools or means used in the commission of a crime are objects whose civil circulation is prohibited, those objects shall be confiscated in all cases, and in the case of objects whose civil circulation is restricted, they are confiscated in cases where those objects are used without special permission. In cases where items belonging to other legal entities or individuals are used as tools or means of crime based on a special permit, those items are not confiscated because they must be returned to the legal owner.

2) money or other property obtained by a person through crime, as well as income obtained using such money or other property (with the exception of money or other property that must be returned to the legal owner and the income obtained from it);

3) conclusion of civil-legal contracts of criminally obtained funds or other property, other property or its corresponding part, which is completely or partially converted by other methods;

4) property intended or used for the financing of terrorism, illegal armed bands or groups, organized gangs or criminal unions (criminal organizations).

Literature:

1. Commentary on the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Baku, Publisher Huquq, 2018, 704 p.

2. Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan "On the compatibility of Article 32 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan with Part IV of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan" / <https://constcourt.gov.az/az/decision/15>
3. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan / <https://www.e-qanun.az/framework/46947>
4. The deepening of reforms in the judicial system of our republic as one of the main guarantees of our democratic, legal state. Information of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan. Baki, 2019. P. 97-104.
5. Borchenko D.U. Confiscation of property as a measure of a criminal law nature: concept, nature, social purpose and application procedure. Abstract of the dissertation for the degree of candidate of law sciences. Kazan, 2007, 24 p.

Кедик Вероніка Петрівна,
Національний університет «Одеська юридична академія»

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Універсальна юрисдикція є одним із принципів дії кримінального закону в просторі, а саме повноваження держави переслідувати в кримінальному порядку фізичних осіб, підозрюваних у скоєнні деяких категорій кримінальних правопорушень, без будь-якої ув'язки з місцем, де ці кримінальні правопорушення були вчинені.

Донедавна питання застосування універсального принципу розглядалися у вітчизняній літературі виключно в теоретичному плані, тоді як сам цей принцип не знаходив практичного застосування. Хоча у чинному Кримінальному кодексі України міститься цілий розділ про міжнародні злочини та є спеціальна норма Загальної частини, яка дозволяє здійснювати кримінальне переслідування за їх скоєння у порядку універсальної юрисдикції, цей правовий арсенал раніше не доводилося використовувати.

Інститут універсальної юрисдикції не має сьогодні скільки-небудь чіткого міжнародно-правового регулювання і складається з розрізнених договірних і звичайно-правових норм, міжнародних та національних судових прецедентів, рекомендацій міжнародних організацій, а також скупих (як правило) формулювань законодавця. Між державами існує безліч точок зору, щодо розуміння меж та умов застосування універсальної юрисдикції, які потребують уніфікації.

Незважаючи на те, що принцип універсальної юрисдикції асоціюється зазвичай із сучасним кримінальним правом, він зародився багато століть тому, хоч і мав спочатку дуже обмежене застосування. Ідею універсальної дії кримінальних законів одним із перших висловив голландський юрист XVII ст. Гуго Гроцій (1583-1645), який ще в 1624 р. висунув принцип «aut dedere aut judicare» (або видай, або суди).

Проте останнім часом вченими дедалі активніше робляться спроби осмислити цей інститут та знайти спільні підходи. Наприкінці XX ст. проблеми універсальної юрисдикції опрацьовувалися в Комісії міжнародного права, що діє в рамках ООН, при розробці Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства і в ході роботи над темою про зобов'язання видавати або здійснювати судове переслідування (aut dedere aut judicare). Надалі це питання докладно розглядалося Асоціацією міжнародного права (Лондон, 2000 р.), Інститутом міжнародного права (Краків, 2005 р.) та Міжнародною асоціацією кримінального права (вісімнадцятий конгрес, що відбувся у Стамбулі 2009 р.).

Тим не менше, незважаючи на всі відмінності в підходах і значні труднощі в його застосуванні, універсальний принцип в даний час все частіше починає використовуватися на практиці у зарубіжних країнах (зокрема, в Австрії, Бельгії, Данії, Німеччині, Іспанії, Канаді, Нідерландах, Фінляндії, Франції та Швейцарії).

Конвенційного визначення універсальної юрисдикції немає. У правовій доктрині під нею розуміється принцип, згідно з яким держава в деяких випадках може здійснювати кримінальне переслідування за діяння, які не підсудні йому на підставі всіх інших принципів дії кримінального закону в просторі (територіального, персонального, реального). Передбачається, що відповідно до універсальної юрисдикції держава діє в інтересах всього людства, міжнародного

правопорядку в цілому або в інтересах іншої держави, караючи за діяння, які з цією країною не мають прямого правового зв'язку.

Пропоновані різними вченими доктринальні визначення універсальної юрисдикції не мають принципових відмінностей, хоча деякі з них виходять з розуміння інституту, що розглядається, у вузькому сенсі, без урахування випадків так званої субсидіарної юрисдикції, про яку буде сказано нижче.

У зв'язку з цим корисно розглянути міжнародний та зарубіжний досвід правового регулювання, а також практичне застосування інституту універсальної юрисдикції з метою вдосконалення українського законодавства та використання правоохоронних органів.

Так, у п. 1 Резолюції Інституту міжнародного права (ІМП), універсальна юрисдикція визначається таким чином: «Універсальна юрисдикція у кримінальних справах як додаткова підстава юрисдикції означає компетенцію держави переслідувати передбачуваних правопорушників і карати їх при засудженні незалежно від місця вчинення або зв'язки за допомогою персонального принципу чи принципу громадянства жертви чи інших підстав юрисдикції, визнаних у міжнародне право».

Згідно з проектом Прінстонського університету про принципи універсальної юрисдикції «універсальна юрисдикція – це кримінальна юрисдикція, заснована виключно на характері кримінальних правопорушень, незалежно від місця скоєння, цивільної приналежності передбачуваного або засудженого виконавця, цивільної приналежності потерпілого або будь-якої іншої зв'язки з державою» [1].

Універсальну юрисдикцію слід відрізнити від міжнародної юрисдикції, тобто. юрисдикції міжнародних кримінальних судів та трибуналів. Водночас міжнародна та універсальна юрисдикції мають, безсумнівно, щось спільне. По суті, вони мають ті самі завдання (охорона міжнародного правопорядку та недопущення безкарності), які вирішуються на різному рівні.

Література:

1. The Princeton principles on universal jurisdiction (2001) // Program in Law and Public Affairs and Woodrow Wilson School of Public and International Affairs. Princeton,

2001. URL: https://lapa.princeton.edu/hosteddocs/unive_jur.pdf (дата звернення: 28.11.2022).

*Мусієнко Анатолій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та кримінального права,
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ.*

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ

Хоча світовий обсяг сучасної трансплантологічної допомоги становить понад сотню тисяч пересадок на рік, однією з основних проблем залишається дефіцит донорських органів [1].

Серед основних причин дефіциту донорських анатомічних матеріалів у світовому вимірі, і зокрема в Україні, часто називають юридичну модель отримання згоди на експлантацію.

У світовій практиці успішно застосовуються дві основні юридичні моделі отримання згоди на вилучення анатомічного матеріалу у померлої особи, – «презумпція згоди» і «презумпція незгоди».

Резолюція щодо приведення у відповідність законодавств держав-учасниць з питань вилучення, пересадки та трансплантації матеріалів організму людини N (78)29 Комітет міністрів, Ради Європи у зв'язку з помітним зростанням останніми роками лікування пацієнтів шляхом трансплантації чи пересадки вилучених людських органів, тканин чи інших матеріалів, все держави-учасниці відчують необхідність нового і більше специфічного законодавства. Враховуючи, що приведення у відповідність до законодавства держав-учасниць з питань вилучення, пересадки та трансплантації матеріалів організму людини, що забезпечує захист донорів, майбутніх донорів та реципієнтів [2].

Очевидно, саме з метою приведення у відповідність законодавства пов'язаного з трансплантацією, в тому числі отримання згоди на вилучення анатомічного матеріалу у померлої особи, 17.05.2018 року Верховна Рада України прийняла Закон України

«Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [3, ст. 16].

З позиції права людини на життя, сенс «презумпції незгоди» на вилучення донорських органів, полягає в гарантуванні особі її виняткового права вирішувати долю свого фізичного тіла, натомість «презумпція згоди» ефективніша за кількістю вилучених трансплантатів. Дискусія про переваги тієї чи іншої моделі отримання згоди на вилучення донорських органів триває давно. Різні країни обрали для себе різні моделі, що залежить від багатьох факторів. Показовим цьому плані є високорозвинені. Серед європейських лідерів по органному донорстві звертають на себе увагу країни із схожим законодавством у цій сфері: Іспанія, Фінляндія.

Так, у Фінляндії діє так звана презумпована згода. Відповідно до закону, органи і тканини людини, яка померла, можуть бути використані на користь іншої людини, якщо пацієнт за життя не заперечував проти донорства органів. Необхідно з'ясувати думку покійного. Якщо потенційний донор не має картки донора органів, необхідно запитати у родичів інформацію про думку потенційного донора з цього приводу. Родич не може заборонити донорство органів на власних підставах [4].

Картка донорства органів залишається найкращим способом гарантувати виконання особистих бажань. Це чітко вказує на волю людини також щодо сім'ї та близьких. Картку донорства органів можна замовити безкоштовно поштою. Картку донорства органів можна заповнити та зберегти на своєму смартфоні, завантаживши безкоштовний мобільний додаток для донорства органів. З його допомогою можна легко надсилати рідним і близьким інформацію про власні бажання. Додаток також може ділитися даними в соціальних мережах і заохочувати друзів сказати ТАК донорству органів.

У Фінляндії проводять трансплантацію нирок, печінки, серця, легень, серця/легень, підшлункової залози та тонкої кишки. Хірургія трансплантації централізована на національному рівні в лікарні Гельсінського університету в Гельсінкі. Нирки пересаджують у Фінляндії з 1964 року, печінку з 1982 року, серце з 1985 року, легені з 1990 року та серце/легені з 1988 року. Перша трансплантація кишечника була виконана в 2009 році, а перша комбінована трансплантація підшлункової залози/нирки в 2010 році.

У 2015 році у Фінляндії було проведено рекордну кількість трансплантацій – 391.

Попередній рекорд у 355 трансплантацій був у 2014 році. Загалом у Фінляндії було виконано майже 9000 трансплантацій органів. Найбільше трансплантацій нирок було здійснено у 2015 році – 245. З них 15 трансплантацій – від живих донорів. Виконано 77 операцій з пересадки печінки. Здійснено 25 трансплантацій серця, 24 трансплантації легень, 17 трансплантацій підшлункової залози та 17 трансплантацій тонкої кишки. Дітям проведено 21 трансплантацію органів.

Організації, які беруть участь у комунікаційних заходах, спрямованих на підвищення обізнаності про донорство органів, включають Фінську асоціацію нирок і печінки, Організацію респіраторного здоров'я Фінляндії, Фінську федерацію людей із вадами зору, Фінську діабетичну асоціацію, Фінську асоціацію серця та Фінську асоціацію. Асоціація трансплантологів серця та легенів - SYKE ry. Служба крові Червоного Хреста Фінляндії та Центр клітин і тканин Regea, а також лікарі з трансплантації органів також беруть участь у цих комунікаційних заходах. Фінська асоціація нирок і печінки відповідає за комунікаційну діяльність. Заходи фінансуються RAY (Асоціація гральних автоматів Фінляндії).

Мета полягає в тому, щоб збільшити донорство органів, трансплантацію та донорство тканин у Фінляндії. Комунікаційні заходи сприяють розширенню обізнаності про картки донорства органів, обміну фактичною інформацією про донорство органів і трансплантацію та донорство тканин та їх значення, активізацію громадянського діалогу щодо бажання донорства органів та прагнення вплинути на покращення доступності органів для трансплантації [5].

Приклад Фінляндії в законодавчому рекомендації трансплантації органів переконливо свідчить про перевагу демократичної країни з високотехнологічної медициною для розвитку подібних медичних технологій та нормативно-правових моделей їх реалізації підтримки регулювання. На думку авторів, подібні моделі розвитку таких медичних технологій як трансплантологія та відповідних юридичних моделей їх регулювання можуть запроваджувати лише демократичні країни з високим рівнем соціального розвитку. Більш того, зміна юридичної моделі отримання згоди на вилучення донорських органів це серйозний крок який можливий тільки в високорозвинених країнах.

Шляхом зміни юридичної моделі пішла Швейцарія, коли 15 травня 2022 року

громадяни Швейцарії більшістю в 60,2% схвалили реформу законодавства в галузі трансплантації органів. Відповідно до нової моделі донором може за умовчанням вважатися будь-яка людина, яка за життя явно не висловила своєї незгоди з такою своєю роллю після смерті. Метою є усунути критичну нестачу донорських органів.

Перехід до нової системи відбудеться не відразу і навіть післязавтра. На це потрібно ще кілька років, особливо складною є проблема створення національного онлайн-реєстру донорських органів. У народі також потрібно буде провести кілька всеосяжних інформаційних кампаній. Федеральне Відомство охорони здоров'я (BAG, підрозділ MBS) зазначає, що нове законодавство набуде чинності не раніше 2024 року.

Створення національного онлайн-реєстру буде можливим лише якщо будуть належним чином вирішені питання доступності, безпеки та захисту даних. Адже зареєструватися в такому реєстрі та вказати там свою відмову чи згоду на донорство органів доведеться всім жителям Швейцарії старше 16 років. Цей реєстр повинен бути доступний чотирма національними мовами та мовами найбільш поширених у країні спільнот мігрантів [6].

Проте, на думку автора, дефіцит донорського матеріалу не слід сприймати виключно або головним чином, як наслідок невідповідності юридичної моделі. А якщо так, то зміна юридичної моделі може й не дати очікуваного результату, якщо будуть проігноровані важливі суспільні передумови для таких змін.

Найбільш ефективним способом подолання дефіциту органів в даний час є формування позитивної громадської думки щодо трансплантацій шляхом проведення інформаційних кампаній, широкого обговорення в суспільстві етичних, юридичних і психосоціальних аспектів трансплантології, навчання фахівців і поліпшення організації донорського процесу.

На думку автора, Швейцарія змінивши юридичну модель через референдум продемонструвала наявність необхідних суспільних передумов, разом з тим перехід передбачає тривалий процес національного онлайн-реєстру донорських органів, проведення декількох всеосяжних інформаційних кампаній [6].

Отже, причиною дефіциту донорського анатомічного матеріалу є не тільки юридична модель отримання згоди на вилучення, а й непрозора та неефективна державна політика в галузі трансплантології. Відсутність інформаційних кампаній для

популяризації та розвитку трансплантології стало однією з причин недовіри населення.

Ефективність механізмів вилучення анатомічних матеріалів великою мірою залежить і від соціально-економічного розвитку суспільства в цілому, гуманітарного та інформаційного впливу. Тому, заходи впливу по своїй суті мають носити комплексний характер, містити правові, психологічні, соціальні, економічні [7] та навіть релігійні аспекти.

Проведене дослідження дозволило дійти наступних висновків:

- дефіцит донорських органів є актуальною проблемою національної та світової трансплантології;
- основною причиною дефіциту донорського матеріалу є непрозорість та низька ефективність державної політики в галузі трансплантології;
- держава повинна дбати про зростання соціального капіталу;
- одним з пріоритетних напрямів державної політики у сфері застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині має бути активна інформаційна складова, спрямована на підвищення довіри населення;
- виходячи з незаперечності пріоритету прав людини, держава повинна забезпечити дієвий механізм ефективного контролю отримання і фіксації згоди потенційного донора.

Література:

1. The global database on donation and transplantation. URL: <https://cutt.ly/jNLvRoN>
2. Резолюція щодо приведення у відповідність законодавств держав-учасниць з питань вилучення, персадки та трансплантації матеріалів організму людини N (78)29. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_071#Text
3. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19>
4. Act on the Medical Use of Human Organs, Tissues and Cells. URL: <https://cutt.ly/tNJM8YW>
5. YES to organ donation. URL: <https://cutt.ly/VNJB3xL>
6. New law on presumed organ donation could take years to implement. URL: <https://cutt.ly/xNJDK8W>
7. Goldfarb-Rumyantzev AS, Koford JK, Baird BC, Chelamcharla M, Habib AN, Wang BJ, Lin SJ, Shihab F, Isaacs RB: Role of socioeconomic status in kidney transplant outcome. Clin J A

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

*Ковальчук Алла Юріївна д.ю.н., професор
Начальник відділу дослідження проблем
протидії кіберзлочинності та загрозам
інформаційній безпеці Міжвідомчого науково-
дослідного центру з проблем боротьби з
організованою злочинністю при РНБО
України, м. Київ, Україна*

*Cherniavska Bogdana Vadymivna, PhD
Guest researcher of the Faculty of Law of The
Vrije Universiteit Amsterdam*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗКОНФЛІКТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Одним із найважливіших складників життя людини є комунікація. Саме вона є частиною нашого життя у соціумі. Дитячий садок, школа, робота, дозвілля – в кожній сфері люди взаємодіють один з одним, й відповідно кожна людина прагне убезпечити себе у такому процесі від різних маніпуляцій, мовної агресії тощо. Багато сучасних наукових робіт присвячено пошуку механізмів «екологічного спілкування», міжкультурній комунікації, але ми все й надалі спостерігаємо ігнорування принципу толерантності у міжкультурному спілкуванні.

Глобалізаційні зміни, поширенням міжнародних контактів, інтернаціоналізація суспільства загалом вносить нові вимоги до спілкування. Налагодження ділових і дружніх контактів із представниками інших держав передбачає не лише володіння іноземними мовами, а й знання їхніх етнічних і культурних особливостей. Нажаль, подекуди цей процес виглядає як нав'язуванням країнам і народам інших цінностей та підривом їх власних традиційних. Культурні моделі поведінки людині прищеплюються штучно, у процесі виховання в певному соціальному середовищі. Кожна доросла людина оцінює дійсність по-своєму, але загалом у межах «записаної» в підсвідомості культурної програми, яка об'єднує спільноту. І ігнорувати записану раніше програми небажано. Комунікація є найважливішою частиною такої програми, яка настільки глибоко проникає у

повсякденне життя, що людина не помічає, як сама дотримується «запрограмованих» норм і правил спілкування, поведінки. Однак їх порушення призводить до непорозуміння, подиву, культурного шоку, а подекуди агресію у вигляді цькування, боулінгу, мобінгу й несприйняття взагалі іншої думки. Часто це явище має організований характер, спрямований на цькування людей, які мають інакші від більшості поведінкові особливості, що сформувалися під час життєдіяльності людини.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій з одного боку сприяє розширенню комунікації, з іншої створює нові загрози для безпеки як окремої людини, так і для середовища спілкування. Особливо хотілось би звернути увагу на загрози безпеці, що супроводжують будь який процес глобалізації й розширення кола комунікації. Проникнення соціальних мереж у приватне і суспільне життя поставило питання, наскільки сформована й забезпечена міжкультурна комунікація. Відсутність унормованості відносин, певної обмеженості поглядів більшості стає причиною самогубств, депресивних станів, психологічних травм окремих людей, що висловлюють інші від більшості погляди. Якщо країни ЄС вже давно розробили програми адаптації осіб, що мають іншу культуру, у етнічне суспільство, в Україні вони лише розпочинають діяти, хоча подекуди не сприймаються етнічним населенням.

На перший погляд усі загальні тенденції розвитку інформаційно-комунікативних технологій вказують про об'єднання людей, по суті це лише ілюзія, глобалізація створює дистанцію між окремими людьми. Додатки в соціальних мережах відстежують, що подобається і в що вірять люди; наші смартфони відстежують, куди ми ходимо і з ким ми проводимо час; наші соціальні мережі відстежують, з ким ми спілкуємось і кого ми виключаємо зі спілкування. Пошукові і комерційні платформи використовують ці дані стеження задля перетворення уподобань і переконань на дії, – пропонуючи стимули, які заохочують купувати речі, які інакше можливо би і ніхто й не купував. Соціальні мережі презентують думки, з якими ми щиро погоджуємось. Друзі в нашому колі соціальної мережі також поділяють ці думки, тому що тих, хто не поділяє, потихеньку вивели зі статусу друзів або залишили самих по собі. Отже, ми дедалі

частіше опиняємось у комфортних бульбашках де неприємні або такі, що турбують, новини, думки, пропозиції і особи швидко зникають – якщо вони взагалі з'являються. Новинні подачі і пошукові системи, які подають результати, що відповідають нашим вподобанням, посилюють упередженість щодо підтвердження, коли ми тлумачимо нову інформацію на підтвердження нашої попередньо сформованої думки. Застосунки з соціальними меседжами швидко навантажують користувачів новою інформацією, провокуючи упередженість щодо свіжості новин, коли ми вважаємо більш важливими нещодавні події порівняно з минулими. Сайти соціальних мереж навіюють соціальну доведеність, коли ми імітуємо і підтверджуємо дії та думки інших для того, щоб відповідати нашим соціальним групам, що стають маленькими замкненими світами конформізму і стадного мислення. Швидкі темпи посилення меседжів і поширення новин, і думка про те, що на них необхідно швидко реагувати, заохочує до «мислення швидко» (рефлекторно і емоційно) на противагу «мисленню повільно» (раціонально і розсудливо). небезпека полягає в тому, що суспільство загалом може роздібитись на численні такі бульбашки, щасливо відокремлені одна від одної. І по мірі того, як вони розходяться в різні боки, кожна з них значно вірогідніше буде занепокоєна або шокована щоразу, коли відбудеться зіткнення думок, поглядів й переконань. Для маніпуляцій свідомістю навіть нетреба агресивних висловів, достатньо людині представити іншу думку, іншу форму життя і агресія народиться у її душі самотійно.

Системи соціального меседжингу оптимізовані для розповсюдження коротких фрагментів (сніпетів), в яких часто недостає важливого контексту і нюансів. Це може сприяти поширенню, як умисному, так і ненавмисному, хибно витлумаченої інформації або хибних наративів. Стислість постів у соціальних мережах у поєднанні з вражаючими візуальними образами може перешкодити читачеві зрозуміти мотиви і цінності інших. Усе вищезазначене поступова перетворюється в агресивне ставлення до оточуючих з іншою точкою зору. В науці існує такий загальновживаний та визнаний на міжнародному рівні термін, що називається «піраміда ненависті». Дана піраміда зображує, як з'являється ненависть та з чого вона бере свій початок. Особливо це стосується психологічної

сфери. Вона значно відрізняється від матеріальної сфери, але наслідки її деструкції відобразяться на усіх сферах держави. На перший погляд, певний вислів, текст або позиція особи здається дуже невинними жартами, можна навіть сказати: «ми такі, що поробиш, не треба змінюватися». Але, це лише на перший погляд. Саме такі дрібниці лягають в основу «піраміди ненависті». Піраміда ненависті діє за аналогічним принципом: кожен попередній рівень уможливорює наступний. Тобто, така система створює психологічне підґрунтя зростання рівня агресії, ненависті у суспільстві, державі. Суспільна агресія неминуче породжує зростання злочинності, об'єднує людей навколо ідеї силових, насильницьких дій.

Висновки. Отже, попри постійні зміни в суспільстві та природі, незмінною залишається сутність людського спілкування: це обмін думками, інформацією і досягненнями взаємного порозуміння, гармонії стосунків в усіх сферах і на всіх рівнях буття людини. Однак форми, засоби і методи людської комунікації постійно змінюються, відповідно й державна політика й нормативно-правове забезпечення комунікації теж повинно відповідати сучасним тенденціям. Толерантність, як вихідна точка ефективної міжкультурної комунікації, є нормою сучасного цивілізованого світу. Як така вона прокламована Декларацією принципів толерантності, затвердженою Резолюцією Генеральної Конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року. Основна теза цієї Декларації – мир має ґрунтуватися на інтелектуальній та моральній солідарності людства. Такий принцип толерантності – як поваги до особливостей іншого способу життя, тощо теж слід закріпити на рівні Конституції України [1]. Внесення уточнення до Конституції України, а саме у статтю 15 слід викласти у такій редакції: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності й толерантності – тобто ліберального сприйняття інших способів буття людини й громадянина»[2, с.86]. Такий вихідний принцип безумовно стане правовою платформою у побудові цивілізованих взаємовідносинах як в самій державі, так і за її межами.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Ковальчук А. Ю. Забезпечення фінансово-економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2017. 400 с.
3. Ковальчук А. Ю. Конституційно-правові засади забезпечення духовної безпеки України // Українська держава і церква: філософські, теологічні та практичні аспекти співпраці в інтересах людини: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 19 травня 2016 року). Київ, 2016. С. 158–160.

***Корунчак Лариса Анатоліївна,**
Кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних наук Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ДО ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ НЕПРОЦЕДУРНИХ РІШЕНЬ РАДОЮ БЕЗПЕКИ ООН

Організація Об'єднаних Націй (ООН) - глобальна міжнародна організація, заснована 24 жовтня 1945 на конференції в Сан-Франциско на підставі Хартії Об'єднаних Націй. Відповідно до статті 1 Статуту ООН однією із цілей організації є підтримування міжнародного миру та безпеки. З цією метою організація має вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру та придушення актів агресії чи інших порушень миру та проводити мирними засобами, у згоді з принципами справедливості та міжнародного права, залагодження чи вирішення міжнародних спорів чи ситуацій, які можуть призвести до порушення миру[1].

Статтею 2 зазначеного документа також передбачено, що всі Члени Організації Об'єднаних Націй вирішують свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не наражати на небезпеку міжнародний мир і безпеку і справедливість; усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються у їхніх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави, так

і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй.

Головну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки члени ООН покладають на Раду Безпеки (стаття 24). До складу Ради Безпеки входять п'ятнадцять членів організації. Китайська Республіка, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік (на теперішній момент це місце займає Росія), Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії та Сполучені Штати Америки є постійними членами Ради Безпеки. Інших десять непостійних членів Ради Безпеки обирає Генеральна Асамблея строком на два роки (стаття 23 Статуту ООН). Відповідно до відомостей, що містяться на офіційному сайті організації, зміни щодо внесення Росії до переліку постійних членів Ради Безпеки ООН замість СРСР до Статуту організації не внесені, однак, держава-терорист на теперішній час до складу Ради Безпеки в якості постійного члена входить.

Згідно зі статтею 27 Статуту рішення Ради Безпеки з усіх питань, що не є процедурними, вважаються прийнятими, коли за них подано голоси дев'яти членів Ради, включаючи відповідні голоси всіх постійних членів Ради, причому сторона, яка бере участь у суперечці, повинна утриматися від голосування при ухваленні рішення на підставі Глави VI та на підставі пункту 3 Статті 52. Як бачимо, зазначені норми на теперішній час також не застосовуються. Майже всі питання, які стосувалися ведення Росією війни в Україні, в Раді Безпеки блокувалися самою Росією. Наразі виникла проблема щодо розробки більш ефективного механізму дії норм міжнародного права щодо порушників міжнародного миру та безпеки, у тому числі і прийняття рішень Радою Безпеки ООН, коли один із її постійних членів визнається державою-терористом.

Звісно, норми міжнародного права і їх безпосереднє використання мають свою специфіку, в першу чергу пов'язану із специфікою самих суб'єктів цього права. Враховуючи, що основними суб'єктами цього права виступають держави, то одразу заходить мова про державний суверенітет, тобто незалежність будь-якої держави у міжнародних відносинах. Однак, оскільки постало питання щодо збереження взагалі людської цивілізації, то механізм впливу міжнародної спільноти на держави, які є ініціаторами загрози для всього людства, має бути суттєво змінений, заради життя майбутніх поколінь.

Література:

1. Статут ООН: Статут. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 19.11.2022).

СЕКЦІЯ 6. ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ НАУКИ

*Бурдоносова Марина Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Принцип рівності є універсальною категорією і виключає дискримінацію за будь-якою ознакою. Важливою складовою загального принципу рівності – є гендерна рівність як основа демократичного устрою держави та суспільства. Рівність за ознакою статі відображає лише один, але дуже вагомий елемент у структурі загального принципу рівності [1].

Гендер не слід ототожнювати зі статтю. Стать – це системна сукупність анатомо-фізіологічних властивостей людини, які відрізняють чоловіка від жінки і є природною характеристикою від народження. Гендер – це соціальна стать, соціально визначені ролі, сфери діяльності жінок і чоловіків, які визначаються не біологічними статевими відмінностями, а соціальною організацією суспільства. Гендер формується під впливом соціокультурних чинників і залежить від домінуючих у суспільстві традиційних поглядів на те, якою повинна бути жінка та яким має бути чоловік [2]. Слід наголосити, що навіть “стереотипні” ролі чоловіка і жінки в різних суспільствах світу відрізняються.

Оніщенко Н.М. зазначає, що гендерний вимір правової площини характеризується передусім рівністю жіночої та чоловічої соціальних статей. Встановлення такої рівності на практиці вимагає подолання патріархальних стереотипів, статевої ієрархічності соціальних зв’язків, у яких чоловіки заздалегідь сприймаються як вищі за розумовими та фізичними здібностями істоти, їхня діяльність сприймається більш значущою та пріоритетною порівняно з діяльністю жінок [1].

Термін «гендер» виник у суспільних науках для позначання нових стратегій регулювання соціостатевих стосунків. Із часом гендерні підходи розвинулись

майже в усіх гуманітарних і соціальних галузях вітчизняних наук: від соціології, психології, педагогіки, історії, філософії, релігієзнавства, літературознавства й мистецтвознавства до політичних наук, права, наук про державне управління, економіки та статистики [4, с.7].

Неможливо нівелювати відмінності жінки та чоловіка, визнати їх біологічну ідентичність, таке регулювання матиме дискримінаційний характер щодо тієї чи іншої статі. Необхідно забезпечити рівноправний розподіл соціальних, політичних, економічних можливостей та ресурсів. Провідна роль у цьому відводиться праву як передумові та наслідку суспільних відносин і їх змін [3, с.120]. А також державі, оскільки гендерна рівність є основою демократичного розвитку, то саме від держави залежить впровадження продуманої гендерно-збалансованої політики.

З 2005 року в Україні діє Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (№2866-IV від 08.09.2005) в редакції 2018 року. В законі визначається поняття “гендерна рівність”, як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Крім цього, чітко розмежовується поняття рівних прав та різних можливостей: “рівні права жінок і чоловіків - відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі; рівні можливості жінок і чоловіків - рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків”.

У ст. 3 перелічені основні напрями державної гендерної політики - тобто політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Державна політика спрямована на: - утвердження гендерної рівності; - недопущення дискримінації за ознакою статі;- застосування позитивних дій; - запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; - забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; - забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; - підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; - виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької

діяльності у цій сфері; - захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Важливим етапом впровадження принципів гендерної політики на міжнародному рівні стало проведення Міжнародною організацією праці (МОП) у 2001-2002 рр. гендерного аудиту, який став першим подібним аудитом в системі ООН. Його головним завданням стало сприяння ефективному впровадженню комплексного гендерного підходу в політику, структуру та програму діяльності МОП.

В Україні організація та порядок проведення гендерного аудиту були визначені лише через 20 років з затвердженням Міністерством Соціальної політики України Методичних рекомендацій щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями (Наказ №448 від 09.08.2021 р.).

Важливим етапом розвитку гендерної політики в Україні стала ратифікація у 2022 році так званої “Стамбульської конвенції”. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами набирає для України чинності як міжнародний договір 01.11.2022. В ст. 3 для цілей Конвенції визначено “гендер” - як соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків [5]. Дана трактовка у повній мірі відповідає загальноприйнятому розумінню гендеру, яке підтримують більшість дослідників і яке ми наводили на початку.

В Конвенції формулюються цілі політики, яка враховує гендерні аспекти. Зазначається, що держава зобов'язується:

- утримуватись від вчинення будь-яких актів насильства стосовно жінок і забезпечувати, щоб державні органи, посадові особи, представники, установи та інші учасники, які діють від імені держави, діяли відповідно до цього зобов'язання;
- вживати необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства, які підпадають під сферу застосування Конвенції та які вчинені недержавними учасниками;

- включати гендерну перспективу у виконання положень Конвенції та оцінку їхнього впливу, а також заохочувати й ефективно здійснювати політику рівності між жінками та чоловіками й надання жінкам самостійності.

Література:

1. Оніщенко Н.М., Матвієнко О.В., Береза С.В., Томашевська М.О. Європейський правовий вимір гендерно чутливої політики. Київ : Юридична думка, 2005. 144 с.
2. Оніщенко Н.М., Львова О.Л. Гендерна рівність: крок до розвитку чи моральна криза сучасного суспільства? // *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 3-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2013_62_3 (Дата звернення: 22.09.2022).
3. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
4. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/method_recomendations_gender_integration.pdf (Дата звернення: 22.09.2022).
5. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Конвенція Ради Європи // *Офіційний вісник України*. Офіційне видання від 05.07.2022 - 2022 р., № 52, стор. 12, стаття 2942, код акта 112127/2022

*Іванов В'ячеслав Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного
та адміністративного права
Державного університету
інфраструктури та технологій*

КОНФЛІКТНИЙ МЕДІАТОРИНГ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Євроінтеграційний вибір України, який супроводжується значним розширенням “поля правового розвитку”, потребує не лише гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством країн ЄС, а будучи по суті, рухом до європейського праворозуміння, ставить нові виклики перед юридичною наукою і освітою. Вітчизняна система юридичної освіти, як і правозастосувальна й правоохоронна практика, орієнтуючи юриста на знання норм права та вміння їх застосовувати, поки що недооцінює конфліктологічну складову в професійній підготовці правників. Конфліктний медіаторинг почав розвиватися у другий половині ХХ ст. в Європі, США, Австралії, Новій Зеландії та інших країнах при вирішенні широкого спектра конфліктів, починаючи з вирішення спорів у сфері сімейних відносин і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами у комерційній сфері. Медіація (mediation) в її сучасному розумінні знайшла відображення у директиві Європейського парламенту та Ради ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» (2008 р.) [4], а також Європейському Кодексі поведінки медіаторів (2004 р.) [5]. Важливим орієнтиром для розвитку інституту медіаторингу в Україні стало прийняття 16 листопада 2021 р. Закону «Про медіацію» [3], який визначив правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору).

Дія Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою

примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). На відміну від судового вирішення спорів, де основним завданням для сторін є отримання рішення на свою користь, а для суддів - винесення такого рішення, у процесі медіації перед сторонами стоїть завдання пошуку взаємоприйняттого (компромісного) рішення спору на основі принципів добровільності участі та рівності сторін, а роль медіатора - компетентно і професійно допомогти сторонам у пошуку такого рішення. Таким чином, медіація - це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. При цьому медіатор не має права бути представником будь-якої сторони, надавати будь-якій стороні юридичну, консультаційну чи іншу допомогу, здійснювати свою діяльність, якщо при проведенні процедури медіації він особисто зацікавлений в її результаті, а також робити без згоди сторін публічні заяви по суті спору.

Сторони самі контролюють процес медіації та його результати, а медіатор не виносить обов'язкового для сторін рішення. У разі успіху медіації сторони підписують спільну угоду і добровільно виконують її, в іншому випадку - можуть звертатися до суду. Серед безперечних переваг медіації слід зазначити її конфіденційність. Будь-яка інформація, записи, звіти або інші документи, надані медіатору під час підготовки до медіації або вироблені в процесі медіації, є конфіденційними. У порівнянні з процедурою судового розгляду (в умовах, коли суди перенавантажені і розгляд справ тягнеться місяцями а то й роками) процес медіації не є тривалим, і потребує значно менших матеріальних витрат. Ризик медіації є мінімальним, оскільки кожна сторона у будь-який час може відмовитися від продовження процесу. Медіація особливо ефективна тоді, коли потрібно відновити стосунки між людьми, для яких добрі взаємини в майбутньому є життєво важливими (опіка над дітьми при розлученні, об'єднання компаній, стосунки замовника та підрядника тощо). Адже після тривалих судових "битв" сторонам не завжди вдається встановити необхідні чи бажані стосунки [1, 116].

Концентуальним підґрунтям, основою методології конфліктного

медіаторингу є визнання необхідності консесусу. Європейські стандарти правової регуляції та справедливого судочинства не тільки передбачають альтернативні способи позасудового врегулювання юридичних спорів, передусім медіації, а й установлюють певні зобов'язання для держав-членів щодо їхнього запровадження у своїх правових системах. Тому посилення уваги до конфліктологічної проблематики в сучасній юридичній науці та освіті є цілком закономірним[2, 65-66].

Висновки. В контексті європейської інтеграції вміння вітчизняних правників спрямовувати вирішення конфліктів у площину права, застосовувати не лише юридичні, а й квазіюридичні засоби та процедури — важлива умова незворотності процесу демократизації державного і суспільного життя. Запровадження в юридичну освіту здобутків вітчизняної юридичної конфліктології та європейських стандартів конфліктного менеджменту сприятиме формуванню у студентів-правників знань, навичок та вмінь альтернативного позасудового врегулювання юридичних спорів, передусім медіації.

Література:

1. Іванов В.М. Конфліктологічний вимір права. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності. Київ, 2012. С.107-123.
2. Ivanov V., Ivanova E. Contents of conflict preperation of low students. Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. 2014. №3. P. 64-66.
3. Про медіацію : Закон України від 16. 11. 2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 03.11.2022).)
4. ДИРЕКТИВА № 2008/52/ЕС Европейского парламента и Совета о некоторых аспектах посредничества (медиации) в гражданских и коммерческих делах Страсбург, 21 мая 2008 года. URL:https://zakononline.com.ua/documents/show/288211___288276 (дата звернення: 03.11.2022).

5. European Code of Conduct for Mediators. URL: <https://www.kearns.co.uk/wp-content/uploads/2017/06/European-code-of-conduct-for-mediators.pdf>. (дата звернення: 03.11.2022).

*Олександр Котюк,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного процесу
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

СУЧАСНЕ СУДОЧИНСТВО ПОТРЕБУЄ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО МЕТОДОЛОГІЧНОГО ТА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розвиток та демократизація суспільних відносин зумовила істотне їх ускладнення, що, в свою чергу, актуалізувало необхідність вдосконалення методологічних засад та науково-методичного забезпечення судочинства.

Так, широке використання наукових досягнень у всіх сферах суспільного життя зумовило й істотні зміни і в пізнавальних процесах у судочинстві. Такими змінами, зокрема, є: розширення не тільки використання досягнень науки і техніки, спеціальних знань, а й результатів взаємодії різних наук при розв'язанні завдань, що виникають у цій сфері; поява якісно нових об'єктів правовідносин, які часто стають й об'єктами судових досліджень; використання все складніших інструментальних засобів пізнання; організований характер отримання доказів та розчленування пізнавальних дій на окремі види завдань, які є професійною сферою діяльності спеціалістів у різних галузях знань; поглиблення диференціації і професіоналізації пізнавальних дій всередині самих таких завдань; ускладнення судової оцінки результатів пізнавальних дій, виконаних з використанням складних науково-технічних засобів тощо.

Всі ці питання неможливо розв'язувати на інтуїтивному рівні, на основі досвіду та особистої переконаності, оскільки вони вимагають серйозного наукового обґрунтування, що зумовлює необхідність пошуку гносеологічних аргументів для виявлення логічного зв'язку різних рівнів знань, обґрунтування отриманих з їх допомогою даних на предмет їх істинності та відповідності засаді верховенства

права. А розв'язання цих завдань неможливе без звернення до методології пізнавальної діяльності, що зумовило появу наукових робіт, які присвячені цим проблемам. Однак, незважаючи на це, створення чіткої методологічної системи настанов, які б були орієнтиром у науковому пізнанні у цій сфері, залишається актуальним, що в свою чергу вимагає поглибленої соціально-історичної, гносеологічної і процесуальної характеристики не тільки загальної сутності цього виду пізнання, а й сутності кожного його структурного елемента та механізму його здійснення, що є неодмінною умовою успішного розв'язання його завдань.

Зокрема, соціально-історичний підхід до розуміння цього пізнання орієнтує на обов'язкове врахування загальних соціально-політичних умов, у яких здійснюється судочинство. Адже є очевидним, що в сучасних умовах формування його органів часто відбувається не за діловими якостями, а за партійною приналежністю, що зумовлює відверте політичне лобіювання результатів розслідування та судових рішень, ігнорування вимог, які б забезпечували їхню правомірність. А тому сфера судочинства висуває підвищені вимоги як до професійної кваліфікації, так і до світоглядної підготовки осіб, які її здійснюють, оскільки їхні ділові якості повинні поєднуватися з громадянською мужністю, непідкупністю, справедливістю та відданістю засаді верховенства права.

Актуальним вбачається дослідження й організаційного аспекту розв'язання зазначених проблем, який насамперед стосується питань вдосконалення підготовки юридичних кадрів, глибшого засвоєння ними досягнень природничих і технічних наук, які використовуються у практиці судочинства, більш рання спеціалізація та практична підготовка студентів, з метою формування у них надійніших практичних навичок використання цих досягнень. Все це вимагає й вдосконалення навчально-методичного забезпечення як студентів, так і викладачів, що особливо стало очевидним в умовах дистанційного навчання, зумовленого соціально-політичними проблемами. А в зв'язку з цим використання при цьому переважно комп'ютерних технологій загострило й проблему, з одного боку, забезпечення навчального процесу відповідними методичними матеріалами, а з іншого — механізмами гарантування авторського права.

Важливою у даному контексті стала поява конституційних норм, згідно з якими

судочинство здійснюється виключно судами, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що свідчить про зростання значення суду, як органу судочинства в усіх правовідносинах. Прогресивною є й конституційна засада єдності органів судової влади, згідно з якою “суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів”. Водночас, ключовою навіть серед найактуальніших проблем судової влади є відсутність організаційної та процесуальної єдності її органів, оскільки на сьогодні тут фактично створено кілька автономних судових систем, які мають власне кадрове, фінансове, матеріально-технічне забезпечення, свої органи суддівського самоврядування, ради суддів, кваліфікаційні комісії тощо. Більше того, кожна з цих систем має й власне процесуальне забезпечення, у кожній з них навіть “своє” розуміння й основних категорій доказового права.

Водночас, якщо системність правовідносин зумовлює й засаду єдності судової влади та необхідність уніфікації її органів на основі створення єдиного і рівного для всіх суб’єктів правовідносин публічного суду з покладанням на нього здійснення функцій судочинства у справах, які виникають з будь-яких правовідносин у визначеному законом єдиному процесуальному порядку, то з огляду на це стає очевидною й об’єктивна необхідність уніфікації законодавства, що регламентує його порядок та створення єдиного кодексу судочинства, або, принаймні, кодексів публічного та приватного судочинства.

А якщо взяти до уваги, що будь-який вид судочинства насамперед являє собою пізнавально-практичну діяльність, спрямовану на ухвалення обґрунтованого процесуального рішення по суті суперечностей, що виникають з конкретних правовідносин, то стає очевидним, що ця діяльність має бути забезпечена й відповідним методологічним та науково-методичним інструментарієм, який за винятком кримінального судочинства, у якому проблеми наукового забезпечення доказування були актуальними завжди, свідченням чого й стала поява криміналістики та теорії доказів, зміст яких відображений у відповідних науково-методичних працях, в інших його видах фактично відсутній. Саме тому змістом гносеологічного аспекту вивчення пізнання у сфері судочинства є встановлення його структури і механізму здійснення, визначення системи методологічних принципів, які детермінують характер і специфіку кожної пізнавальної дії, і, таким

чином, забезпечують методологічну дисципліну думки, яка виконує й евристичну функцію. А обґрунтування такої вихідної системи настанов сприятиме не тільки уникненню “методу спроб і помилок”, а й переходу до свідомого врахування специфіки підпорядкованих їй підсистем, аналіз яких давав би можливість уявити, яким чином необхідно мислити і практично діяти з метою отримання запланованих результатів в конкретних умовах, що забезпечувало б правомірність кінцевих процесуальних рішень.

Саме складність формування доказів і їхніх процесуальних джерел та оперування ними в ході доказування, свідчить про необхідність втілення в життя ідеї щодо створення якісно нової системи знань – теорії судового пізнання, яка б виконувала функцію методологічного та науково-методичного забезпечення пізнавальних процесів у цій сфері.

Зміст зазначеної системи знань дає підстави для її визначення як науки про закономірності виникнення, зміни і припинення юридичних фактів, а також засоби їх процесуального виявлення, фіксації, дослідження і використання в ході судочинства. Її предметом є особливості пізнання та процесуального доказування у сфері судочинства, а методами – система світоглядних принципів та система загальнонаукових, окремонаукових та спеціальних методів.

Її завданнями є: 1) розробка і вдосконалення наявних методів практичної діяльності, спрямованої на виявлення і дослідження юридичних фактів та обставин їх виникнення, зміни і припинення; 2) дослідження закономірностей виникнення, виявлення, процесуальної фіксації та використання в ході судового доказування фактичних даних щодо юридичних фактів, які стали предметом судового розгляду; 3) формування та вдосконалення науково-понятійного апарату, що функціонує в процесуальному доказуванні; 4) розробка нових і вдосконалення наявних засобів пізнання та процесуального доказування, що використовуються у цій сфері та методик їх застосування; 5) розробка рекомендацій, спрямованих на запобігання правопорушенням тощо.

*Озель Віталіна Іванівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного і адміністративного права,
юридичного факультету Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій*

ПРАВА ЛЮДИНИ І ВОЄННИЙ СТАН: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Права людини є найвищою ціннісною характеристикою демократичного суспільства. Основний Закон закріплюючи такі основоположні засади конституційного ладу України як демократична, соціальна, правова держава (ст. 1 Конституції України), одночасно у статті 3 проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Конституція України встановлює двосторонній зв'язок держави та людини. Найбільш вагомим обов'язком України перед людиною є забезпечення її прав і свобод. Зі змісту ч.2 ст.3 Конституції України також випливає, що Україна гарантує права і свободи всіх осіб, які перебувають на її території, незалежно від громадянства та інших ознак. Тобто «утвердження й забезпечення прав і свобод людини» має абсолютний характер, що базується на принципі рівності, закріпленому статтями 21, 24 Конституції України.

Такий абсолютний стан верховенства прав людини може бути реалізований виключно у мирний час, час стабільного функціонування та позитивного розвитку усіх державно-правових інституцій та вільного задоволення своїх потреб громадянським суспільством. Введення будь-якої форми спеціального правового стану (надзвичайного або воєнного стану) пов'язане з появою у органів державної влади можливості застосування заходів щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Збройна агресія з боку російської федерації спричинила необхідність введення воєнного стану на своїй території України. Указом № 64/2022 від 24.02.2022 р. Президент України ввів в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, що було затверджено Верховною Радою України у той самий день (Законом України № 2102-IX 24 лютого 2022 року). Рішення щодо пролонгації воєнного стану на території України приймалося уже неодноразово. Востаннє дія воєнного стану була продовжена з 05 години 30 хвилин 23 серпня 2022 року

строком на 90 діб згідно з Указом Президента України від 12.08.2022 № 573/2022 (затверджено Законом № 2500-IX від 15.08.2022).

За таких обставин держава постає перед складною задачею – виявити той необхідний рівень обмежень прав людини, який би задовольняв усі необхідні потреби збройних сил та інших інституцій державного механізму щодо виконання покладених на них функцій і завдань із захисту держави та населення. Основний Закон України (у статті 64) передбачає можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного і надзвичайного стану. Також ця стаття містить перелік абсолютних невід’ємних прав людини, які не підлягають обмеженню ні за яких обставин. Це права і свободи людини, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України. Таким чином, не підлягають обмеженню гарантії рівності; свобода вибору громадянства; право на життя та право кожного на повагу до його гідності; право кожної людини на свободу та особисту недоторканість; право на звернення; право на житло; право на шлюб; гарантії судового захисту прав і свобод, право на звернення за захистом своїх прав і свобод та право на професійну правничу допомогу, гарантії справедливого судочинства та презумпція невинуватості; право знати свої права та обов’язки та гарантії законності.

Статтею 3 Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. визначено, що у зв’язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Також передбачена можливість застосовувати тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII.

Треба наголосити на тому, що уповноважені органи державної влади отримали можливість застосувати певні обмеження, що мають чіткий перелік. У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення таких заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування та

військові адміністрації. Уповноважені органи держави набули можливості за необхідності застосовувати заходи щодо обмеження або введення особливого режиму правового регулювання наступних прав людини: недоторканості житла; таємниці листування, свободи збирання та поширення інформації; свободи пересування; свободи думки і слова; право на вибори та референдум, збори, мітинги, походи і демонстрації; право власності; трудові права та право на підприємницьку діяльність; право на освіту.

Необхідно зауважити, що можливість відступу від звичайного порядку забезпечення прав і свобод людини і громадянина зовсім не означає право доступу до інформації про особу та її особисте життя. Крім того Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює заборону застосування тортур, жорстокого поводження чи покарання під час введення воєнного стану (ч. 1 ст. 22), що є додатковою гарантією забезпечення неухильного дотримання основоположних прав людини.

З цього вище викладеного доречним буде навести цитату з окремої (збіжної) думки судді Конституційного Суду України В.В. Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 4 ст. 16-3 Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). Суддя наголосив на тому, що «Конституція України і під час війни залишається вищим наказом і для нації, що воює, і для кожного громадянина», водночас «ніщо в принципах і нормах Конституції України не може бути прочитане і витлумачене як таке, що становить перешкоди для ведення державою і народом оборонної війни, більш того - для ведення успішної війни проти ворога».

Таким чином, під час дії воєнного стану держава зобов'язана одночасно реалізувати три задачі: по-перше, реалізовувати усі необхідні заходи щодо оборони територіальної цілісності, незалежності та суверенітету держави, реалізуючи приписи статті 17 Конституції України; по-друге, захищати конституційний порядок, здійснювати свою діяльність на основі принципів демократії та

верховенства права; по-третє, повною мірою забезпечити гарантування та реалізацію прав і свобод людини і громадянина, застосовуючи мінімальний необхідний обсяг обмежень та заборон.

***Регеда Владислав Євгенович,**
Студент Дніпропетровській державний
університет внутрішніх справ.
юридичний факультет
Здобувач вищої освіти, I курс*

***Петрушевська Валентина
Костянтинівна,**
викладач кафедри
загальноправових дисциплін,
Дніпропетровській державний
університет внутрішніх справ*

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ЛОГІКА ДЛЯ ЮРИСТІВ

Формування в Україні правової держави та громадянського суспільства, яке за своєю сутністю мають правовий характер, засновуються на праві, зумовило як підвищення ролі та значення права в соціальних перетвореннях, так і юристів – особливого професійного прошарку в суспільстві, виявили їх недостатню чисельність, недоліки у професійній підготовці.

Розширення самостійності суб'єктів підприємницької та інших видів діяльності, поява недержавних нотаріальних та правоохоронних об'єднань, здійснення правової взаємодії громадян за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом», зростання злочинності та інші фактори зумовили зміни суспільних потреб у юристах, причому це стосується як державних, і недержавних організацій.

Особливість юридичної деонтології у тому, що вона характеризує юриспруденцію крізь призму юридичної професії та діяльності юриста як особистості. Під час здійснення професійних повноважень юрист постійно стикається з необхідністю вирішувати (а часом за лічені хвилини) складні

проблеми, за якими стоїть життя та честь людей. Прийняття юридичних рішень вимагає від професіонала – юриста великої напруги моральних сил, мобілізація досвіду та знань, глибокого розуміння ступеня відповідальності перед клієнтом, колективом, у якому він працює перед суспільством. Юрист не може обмежуватись у своїй діяльності лише приписами закону, оскільки в законі неможливо передбачити всі без винятку ситуації, до яких може потрапити юрист. Тому поряд із законом діяльність та поведінка всіх представників юридичної професії регулюється деонтологічними (у тому числі етичними) нормами.

Юрист зобов'язаний оволодіти необхідною мірою системою дозвільних, які зобов'язують, забороняють і рекомендаційних норм психології, політики, етики та інших. Це сума культурних цінностей, яка, разом із правовою культурою, має забезпечити ефективність і надійність виконання професійного завдання.

Предмет юридичної деонтології - оптимальний звід правил - норм - рекомендацій і норм - вимог, норм - заборон у сукупності визначальних соціально - правовий режим професійного спілкування юриста з колегами та клієнтами, його професійна поведінка у процесі практичної юридичної діяльності. Правовий режим професійного спілкування юриста - це атмосфера взаємовідносин по лінії «юрист - громадянин», що розкривається в особливих психологічних, моральних зв'язках.

Юридична деонтологія є узагальненням деонтологічних стандартів поведінки та основних принципів професійної діяльності юриста, які ґрунтуються на Конституції, поточному законодавстві України, конкретизуються кодексами етики, правилами поведінки та дисциплінарними статутами, іншими службовими документами окремих професійних груп юристів та морально зобов'язуються професійної діяльності.

Юридична деонтологія покликана допомогти студенту навчитися спілкуватися з клієнтами та колегами, керувати людьми, виважено аналізувати складні ділові ситуації, самостійно приймати рішення, отримувати з негативного досвіду позитивні висновки, вдаватися до постійного самоаналізу та об'єктивної оцінки як своїх дій, так і дій оточуючих людей.

Виходячи з наведеного вище, робимо висновок, що юридична деонтологія виникла не на порожньому місці і розвивається цілком природно і закономірно.

Сьогодні розвиток юридичної деонтології дозрів того рівня, за якого і для неї виявляється характерним процесом, властивим розвитку юриспруденції в цілому.

Література:

1. Алексєєв С.С. Введення в юридичну спеціальність. - М.. Юрид. літ., 1976.
2. Бризголов І.В. Юридична деонтологія. - К., 1998.
3. Бюлетень НКЮ УРСР, 1923 №6. - С. 328-329
4. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. - К. ВИРА-Р, 1999.
5. Горшенєв В.М., Бенедік І.В. Юридична деонтологія. Навч. Пособ.К., 1988.
- С. 17
6. Жалінський А.Є. Професійна діяльність юриста. - М.. БЕК,1997.

***Регеда Владислав Євгенович,**
Студент Дніпропетровській державний
університет внутрішніх справ.
юридичний факультет
Здобувач вищої освіти, I курс*

***Петрушевська Валентина
Костянтинівна,**
викладач кафедри
загальноправових дисциплін,
Дніпропетровській державний
університет внутрішніх справ*

СУЧАСНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В УСТАНОВАХ

Основною формою подачі інформації в будь-якому сучасному бізнесі є документ. Незаперечна важливість безпеки та грамотного управління інформаційними ресурсами компанії для технічної, комерційної та фінансової діяльності, успішної діяльності. Уміння приймати правильні рішення та реагувати на ситуацію, гнучко реагуючи на будь-які зміни ринку, не залежить виключно від таланту та досвіду менеджерів. Ефективне корпоративне управління також

залежить від того, як воно раціоналізує документообіг. Дійсно, неправильне ведення підсумків, втрата яких може призвести до збитків для всієї компанії. Адже неотримання інформації чи документа вчасно – це насамперед втрата грошей, часу та можливостей [2].

Отже, рано чи пізно в будь-якій компанії, яка інтенсивно працює з кількома документами, виникає проблема планування, обробки та безпечного зберігання конфіденційної інформації. Сучасна система електронного документообігу [2] відіграє важливу роль в оптимізації діяльності компанії будь-якого розміру та профілю діяльності.

В даний час на більшості підприємств, в більшості організацій, установ різних форм власності корпоративна інформація (договори, прайс-листи, накази, ділове листування, фінансове документация та ін.) зберігається як у паперовому, так і в електронному вигляді (часто невпорядковано на файл-сервері). При цьому практично неминуче виникає дублювання інформації. Крім того, не забезпечується підтримка різних версій документів та безпека їх зберігання. Тобто і при переважанні електронної форми зберігання документів, вони не завжди використовуються ефективно. Потреба ефективного керування електронними документами, що призвела до створення систем електронного документообігу.

Сучасна інтегрована система керування електронними документами має підтримувати механізми автоматизації комплексу таких завдань [5]: аналіз організації бізнес-процесів та супутнього документообігу; збирання, зберігання, пошук та перегляд документів; маршрутизація та обробка документів, управління бізнес-процесами та правилами проходження документів. Складовими частинами системи, що працюють із документами, є: система керування документами; система автоматизації діловодства; архіви документів; системи створення документів та системи опрацювання документів; системи управління вартістю зберігання документів; системи маршрутизації документів; системи комплексної автоматизації та виробничих процесів; системи підтримки прийняття рішень [4].

Практично всі організації, навіть великі прихильники паперового документообігу в офісі, що переходять на новий рівень розвитку комп'ютерних технологій, стали використовувати електронний документообіг. З кожним роком

він набуває все більшого розмаху, але, незважаючи на це, все ж таки ще активно використовується паперове діловодство [1].

Впровадження систем електронного документообігу дозволяє знизити витрати на роботу з документами; підвищити якість результату. Співробітники витрачають багато робочого часу на виконання рутинних операцій з паперові документи. Скорочення витрат сприяють зниження витрат на роботу з паперовою документацією, прискорення інформаційних потоків та зменшення витрат робочого часу працівників, зміна корпоративної культури. Завдяки впровадженню системи електронного документообігу зникає потреба у змісті численних бюрократичних службовців. Прискорені інформаційні потоки сприяють скорочення часу, що витрачається на виробництво, погодження чи надсилання документів [3].

Використання системи електронного документообігу підвищить якість та оперативність роботи з документами, а також дозволить знизити операційні витрати, пов'язані з організацією комунікацій між співробітниками.

Література:

1. Бабич Н. Д. Культура фахового мовлення: навчальний посібник/ за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 496 с.
2. Барко В. І. Професійний вибір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): [монографія] / Барко В. І. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
3. Білоножко А. В. Соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / Білоножко А. В. – К., 2008. – 25 с.
4. Взаємодія міліції та громадськості в Україні : навчальний посібник [за заг. ред. А. Дж. Бека, О. Н. Ярмиша]. – Х.: Вид-во Нац. у-ту внутр. справ, 2001. – 200 с.
5. Волкотруб Г. Й. Стилїстика ділової мови: навч. посібник / Г. Й. Волкотруб. – К.: МАУП, 2002. – 208 с.

*Заяць Наталія Володимирівна,
доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Державного університету інфраструктури та технологій*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АКТУАЛЬНОСТІ ПИТАННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Історично сексуальне та гендерно-зумовлене насильство вважалися неминучим побічним продуктом війни, а не злочином, який потрібно переслідувати. Необхідність заборони сексуального насильства під час збройних конфліктів та покарання за нього обговорювалась ще з XIV століття, а починаючи з XIX століття у військових кодексах і міжнародних договорах закріплюється відповідальність за злочин зґвалтування. Однак лише наприкінці XX століття акти сексуального насильства почали визнавати воєнними злочинами та злочинами проти людяності, а не випадковими актами насильства, що здійснюються окремими особами. Проблема актуалізувалась після того, як світ був масово підданий звірствам, вчиненим під час геноциду в Руанді (див., наприклад, Human Rights Watch. World Report, 1996), і розпаду Югославії — зокрема, війни в Боснії і Герцеговині (див., наприклад, R. Charli Carpenter Recognizing Gender-based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situation, 2006). Згодом у 1990-х роках відбулося розширення кількості міжнародних гуманітарних нормативних актів, спрямованих на захист від сексуального та гендерно-зумовленого насильства населення, що постраждало від конфлікту, включаючи резолюції Ради Безпеки ООН, які визнавали не тільки гендерний досвід війни, але й важливість протидії сексуальному насильству під час збройних конфліктів (див., наприклад, Резолюції Ради Безпеки ООН , 1820 (2008), 1888 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2467 (2019)).

За останнє десятиліття тісний взаємозв'язок між гендерно зумовленим насильством, зокрема сексуальним, та збройними конфліктами привертає до себе все більше уваги міжнародної спільноти. Попри зусилля, спрямовані на вирішення проблем гендерно зумовленого насильства у конфліктних і постконфліктних районах та підвищення обізнаності щодо цих проблем, це явище все ще залишається серйозною проблемою.

Обережність в міжнародних дискурсах про сексуальне насильство під час

збройних конфліктів свідчить про співучасть наукової спільноти у відтворенні систем гендерної нерівності, які дозволяють здійснювати сексуальне насильство і залишатися без уваги, відмовляючись трансформувати політичне середовище, яке в кінцевому підсумку перешкоджає ефективним гуманітарним діям, адже деполітизований гендерний дискурс навряд чи дає надію на трансформацію та розширення прав і можливостей жінок. Теоретичні дискурси про сексуальне насильство під час збройних конфліктів систематично спрощують сексуальне насильство та позбавляють його притаманних йому складнощів, закладених у соціально-культурних, економічних та політичних реаліях, які інформують про нерівність, що лежить в основі сексуального насильства. На практиці це значить, що дослідники повинні бути готові до сприйняття феміністичного мислення і повернення терміну «гендер» його політичного та практичного потенціалу, що надасть змогу переосмислити різноманітні виміри сексуального насильства в збройних конфліктах.

Стереотипне замовчування та неприйняття сексуального насильства міжнародну гуманітарну спільноту не тільки стигматизує жертв/постраждалих, але й звільняє винних від пильної уваги та відповідальності шляхом широкої деполітизації сексуального насильства та замовчування зв'язку між гендерною нерівністю та насильством, іншими словами, приховані інтереси забезпечують збереження статус-кво. Результатом впливу та наслідків насильства щодо жінок стали чисельні спроби розв'язати питання відповідальності та безкарності злочинців, в першу чергу, за допомогою забезпечення доступу до механізмів правосуддя та їх ефективності. «Amnesty International» у своєму звіті щодо ситуації в Україні зазначає, що гендерно зумовлене насильство під час конфлікту більш поширене і більше замовчується через низку факторів, зокрема: присутність військового контингенту, низький рівень безпеки, поширена фактична чи очікувана безкарність винних у насильстві, руйнування родинних структур і послаблення громад, вразливість внаслідок вимушених переміщень, психологічний тиск, економічна криза, повна чи значна відсутність верховенства права [1].

Низка дослідників вказують на розчарування у спробах міжнародних організацій запобігати та реагувати на сексуальне насильство під час збройних

конфліктів, оскільки жодна організація, починаючи з Організації Об'єднаних Націй та інших, не демонструє чіткого лідерства у боротьбі з сексуальним насильством (див., наприклад, M.Marsh Sexual violence against woman and girls in war and its aftermath: realities responses and required resources, 2006). Сама невідповідність між обіцянками щодо справедливості та реальною практикою для населення, яке постраждало від конфлікту (включаючи жертв/постраждалих від сексуального насильства), частково пов'язана із неправильним розумінням природи термінів «сексуальне насильство пов'язане із збройним конфліктом» та «жертва/ті, хто вижив». Правильне розуміння формує практику втручання зацікавлених суб'єктів для запобігання або підтримки жертв, питання поведінки та взаємодії, що за певних обставин може бути проблематичним.

Часто міжнародна спільнота позиціонує себе як «білий, західний, героїчний захисник вразливих жінок і дівчат» (а не чоловіків і хлопців) — наратив, який не тільки посилює розбіжності у владі, але й відтворює підпорядкування жінок. Так, "... цивільні особи становлять переважну більшість тих, хто зазнає негативного впливу внаслідок збройного конфлікту; ... жінки та дівчата є особливою мішенню шляхом застосування сексуального насильства, у тому числі як тактика війни, щоб принизити, домінувати, прищепити страх, ...а сексуальне насильство, вчинене в цьому випадку може в деяких випадках може зберігатися навіть після припинення військових дій" (див. Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008)). [2, с.10]

Незважаючи на поширеність сексуального насильства, воно не є неминучим наслідком війни та конфліктних ситуацій. Як і будь-якому іншому правопорушенню, йому можна запобігти. Необхідною умовою для цього є наявність міцної правової бази та ефективних інститутів для забезпечення дотримання заборони сексуального насильства, пов'язаного із конфліктом. Міжнародний трибунал з військових злочинів у колишній Югославії (ICTY) і Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді (ICTR) зазвичай розглядаються як події, що ставлять сексуальне насильство в конфлікт на міжнародний порядок денний (M.Marsh Sexual violence against woman and girls in war and its aftermath: realities responses and required resources, 2006). Зокрема, справа Жана Поля Акайесу 1998 року часто розглядалася як історичне досягнення, оскільки вона успішно

переслідувала згвалтування як геноцид [3], незважаючи на початкову відсутність готовності до цього. Цей та інші знакові випадки, тим не менш, допомогли перетворити сексуальне насильство під час конфлікту з «нешчасного, але неминучого побічного продукту війни» на серйозне порушення прав людини та частину військових злочинів і злочинів проти людяності, тортур і геноциду [4, с.122]. Ця концептуалізація сексуального насильства як «зброї війни» стала поширеною в більшості розповідей ЗМІ та наукових роботах про конфлікти, використовуючи такі описи, як «тактика терору», «навмисна військова стратегія» і навіть як «біополітична стратегія війни», за допомогою якої озброєні комбатанти символічно перетинають ворожі лінії. Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008) прямо стверджує, що сексуальне насильство є «тактикою війни», в якій цивільне населення навмисно стає об'єктом нападу як «частина широкомасштабного або систематичного нападу».

Попри те, що на міжнародному рівні питанню визнання **сексуального насильства інструментом конфліктом** приділяється велика увага, це майже не змінило життя жінок, які стають потерпілими від нього. Проблеми дотримання міжнародних стандартів та попередження вчинення актів насильства залишаються невирішеними, а постійна безкарність злочинців та відсутність належних механізмів для боротьби із цим видом злочинів вимагають активних дій з боку як національних урядів, так і міжнародних органів.

Література:

1. «Amnesty International» у своєму звіті
2. Посібник із реалізації загальної рекомендації №30 та Резолюцій Ради Безпеки ООН «Жінки, Мир, Безпека» ООН Жінки в Україні, 27 с.
<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/430/4/pdf&ved=2ahUKE>
3. Руанда: Перший вирок за геноцид. Енциклопедія Холокосту
<http://encyclopedia.ushmm.org/content/ru/article/rwanda-the-first-conviction-for-genocide&ved=2ahUKE>
4. Pamela Scully. Vulnerable Women a Critical Reflection on Human Rights Discourse and Sexual Violence, 2009, P. 113-123.
<http://www.academia.edu>

*Козинець Олена Гаврилівна,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та
загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

*Присяжний Вадим Валерійович,
студент III курсу, групи ЦГЮ-201
юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

ПРИНЦИПИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ДОСВІД ЄВРОПИ

Інститут місцевого самоврядування становить важливу частину конституційного права. Забезпечення прав та свобод людини та громадянина потребує співпраці державної та місцевої влади. Своєю чергою це дозволяє ефективно виконувати функції держави та органів місцевого самоврядування (далі – ОМС). Останніх називають муніципалітетами, однак сутнісної різниці в цьому не існує.

Діяльність держави та територіальних общин має ґрунтуватися на певних принципах та стандартах для досягнення зазначеної мети. Формальне закріплення європейських стандартів місцевого самоврядування в міжнародних актах, які можна класифікувати на такі види: хартії Ради Європи, Конгресу місцевих і регіональних влад Європи; резолюції Конгресу місцевих і регіональних влад Європи; рекомендації Конгресу місцевих і регіональних влад Європи, Комітету міністрів Ради Європи, тощо [1, с. 86-87].

Дослідженням змісту та значення європейських стандартів місцевого самоврядування займалися О. І. Стемковська, Т. Ф. Куценко, Ю. Ключковський та інші вчені. Європейська хартія місцевого самоврядування та Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами – це нормативно правові акти, що містять основні принципи організації та взаємодії органів місцевого самоврядування.

Згідно закону України «Про стандартизацію» стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або

характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Також в цьому нормативно-правовому акті зазначається, що європейські стандарти є регіональними прийнятими відповідними органами [2].

Ч. 1 ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування (далі – ЄХСМ) розглядає під поняттям «місцеве самоврядування» право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [3].

Визначення поняття стандартів саме місцевого самоврядування залишається дискусійним. Т. Ф. Куценко зазначає, що під цим терміном необхідно розуміти «систему принципів, норм формування і реалізації політики, вимог до муніципального управління, які в поєднанні створюють основу для їх добровільного подальшого застосування на практиці з метою наближення до еталону створення і реалізації публічної влади на місцях, яка, передусім орієнтована саме на людину» [4, с. 124].

З цією думкою можна погодитись, оскільки вона відображає характерні властивості стандартів з їх добровільністю застосування та орієнтованістю на людину. В той же час деякі стандарти можуть набувати обов'язковості, якщо вони закріплені в законодавстві певної держави. Що стосується стандартів місцевого самоврядування, то зазначається про відсутність єдиних вимог та правил щодо організації місцевої влади та формування лише загальних принципів управління місцевими справами.

Звернемося до ЄХСМ як основного міжнародного акту, який містить загальні вимоги та принципи організації місцевої влади та її взаємодії з іншими суб'єктами права. Ю. Ключковський зазначає про те, що ця хартія «закріплює у якості міжнародних стандартів місцевого самоврядування принцип адміністративної автономії, принцип законності (в рамках принципу верховенства права), принцип субсидіарності, принцип територіальності, принцип пропорційності (стосовно адміністративного нагляду), а також класичні принципи виборчого права» [5, с. 41].

Необхідно детально розкрити кожен з вищезазначених принципів. Принцип

адміністративної автономності включає в себе автономії щодо кадрових, фінансових та компетенційних питань. Згідно ч. 4 ст. 4 ЄХСМ повноваження, якими наділяються органи місцевого самоврядування, як правило, мають бути повними і виключними. Вони не можуть скасовуватися чи обмежуватися іншим центральним або регіональним органом, якщо це не передбачене законом. Необхідно враховувати думку ОМС при вирішенні місцевих справ центральним органом тощо. Згідно ч. 1 ст. 6 ЄХСМ ОМС повинні мати можливість визначати власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління в рамках передбачених законодавством держави. Також ОМС мають право в рамках національної економічної політики на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень (ч. 1 ст. 9 ЄХСМ) [3].

Також ст. 3 ЄХМС передбачає функціонування місцевого самоврядування «в межах закону», що означає застосовність до місцевого самоврядування загального для адміністративної сфери принципу законності. При цьому ОМС мають право захищати свої права в суді, а також вимагати відповідного ставлення в рамках закону. Тобто в цьому випадку реалізується принцип верховенства закону [5, с. 40].

Ч. 3 ст. 4 ЄХМС встановлює принцип субсидіарності який передбачає, що виконання державних обов'язків повинно бути децентралізованим. Якщо розмір або характер завдання такий, що він вимагає розгляду в рамках більш великої територіальної одиниці, або відхиляється від міркувань ефективності чи економіки, як правило, це завдання повинно бути покладено на місцевий рівень влади. При цьому ці функції встановлюються відповідно до характеру та розміру ОМС [6, с. 46].

В ст. 5 ЄХМС закріплюється територіальний принцип здійснення місцевого самоврядування. При цьому зміни кордонів ОМС не можуть здійснюватися без попереднього з'ясування думки відповідних місцевих громад, можливо шляхом проведення референдуму, якщо це дозволяється законом. Зазначимо що саме місцеві громади (тобто місцеве населення) можуть висловлювати свої думку щодо зміни меж території відповідної адміністративно-територіальної одиниці тощо [3].

Положення ст. 8 ЄХМС виходять з принципу «пропорційності», згідно з яким

контролюючий орган при здійсненні своїх прерогатив, зобов'язаний використовувати метод, який найменше впливає на місцеву автономію і в той же час дозволяє досягти бажаного результату. При цьому за ОМС буде здійснюватися нагляд центральних органів відповідно до конституції та законів держави [6, с. 51].

Принципи виборчого права про які зазначається у ст. 3 ЄХМС мають місце у виборах ОМС відповідно до національного законодавства. Передбачається наявність прямого, рівного, загального виборчого права з таємним голосуванням на вільних виборах. Зрозуміло, що ці принципи не відносяться лише до місцевого самоврядування, однак вони становлять гарантію забезпечення автономності ОМС. Це є важливим чинником децентралізації управління в державі.

Отже, європейські стандарти місцевого самоврядування – це сукупність встановлених європейськими міжнародними актами вимог, принципів та правил щодо організації місцевого самоврядування, її співпраці з центральними органами тощо. Їх суть полягає в децентралізації управління територіальними одиницями (суб'єктами) та гарантія прав та свобод кожного громадянина.

Література:

1. Стемковська О. І. Особливості імплементації європейської імплементації європейських стандартів у діяльності органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації: дис. ... на здобуття кан. політ. наук: 23.00.02 / Львівський нац. ун-т. ім. Лесі Українки. Луцьк, 2021. 235 с.
2. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014. № 1315-VII. Дата оновлення: 09.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення 26.10.22).
3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_036 (дата звернення 26.10.22).
4. Куценко Т. Ф. Європейські стандарти муніципального управління в контексті реформи децентралізації. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 122-127.
5. Ключковський Ю. Б. Європейські правові стандарти місцевого самоврядування: зміст і правова природа. *Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні*: Матеріали Всеукраїнської

науково-практичної конференції за міжнародною участю (20 грудня 2019 року, м. Львів). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 37-42.

6. Європейська хартія місцевого самоврядування: Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. Рада Європи, 2017. 62 с.

*Петков Сергій Валерійович,
доктор юридичних наук, професор
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, заступник
директора Науково-дослідного центру правового забезпечення державотворення
та безпеки*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАЗВ ЗВАНЬ ТА ПОСАД В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В РОЗБУДОВІ ДЕРЖАВНОСТІ

Козацькі традиції – основа формування української державності і українського війська. Військові традиції це те, що робить українське військо непереможним. Нині в Збройних Силах України поступово запроваджуються стандарти НАТО. Але ми повинні пам'ятати і про своє коріння. Як казав Тарас Шевченко «*І чужому навчайтесь і свого не цурайтесь*». Рухаючись вперед слід відмовлятися від негативу, який роками накопичувався в радянській армії і перейшов до української: дідівщина, нецензурна лайка, пияцтво, кумівство, корупція, тощо.

В українській армії вже запроваджена посада **стрілець**, назва якої відповідає історичній традиції. Однак запропоновані у 2015 році звання **капрал** – молодший сержант і **хорунжий** – молодший лейтенант залишились на рівні пропозицій, ідей та публікацій у засобах масової інформації. Хоча в арміях світу поруч з загальноприйнятими званнями і посадами існують суто національні: ротмістр в Норвегії, федфебель в Швейцарії, капрал в США, єфрейтор в Німеччині, енсин – Аргентина, поручник – Словаччина, констебль у Великій Британії, констебль у Данії.

Зазначимо що первиною посадою на яку слід зараховувати бажаючих проходити військову службу має бути **рекрут**. І лишень рекрути, які

відповідатимуть визначеному рівню фізичної, психологічної і моральної підготовки та пройдуть відповідний вишкіл мають отримувати первинне військове звання – стрілець. Водночас згадаємо, що загальною назвою для українських військових був термін **козак** або **пластун**. А військові об'єднання іменувались січами. Відомі **Поліська січ**, **Галицька січ**, **Карпатська січ** за аналогією з історичною військовою республікою **Запорозька січ**. І тут слід пригадати те, що в **Галицькій армії** виділялись такі рядовики, як стрілець і старший стрілець, а за ними слідували підстаршини: вістун, десятник, старший десятник, булавний десятник. До полкової старшини входили отаман, підполковник, полковник. А до генеральної старшини генерал-чотар, генерал-поручник, генерал-сотник. В інших військових підрозділах використовувались назви посад: бунчужний, хорунжий, осавул, підосаул.

У давнину в Україні говорили: *«Де байрак, там козак, а де лісок – цілий полк»*. Кожен полк, кожна козацька сотня мали свої особливості, свої традиції. В такому контексті слід придивитись до відповідників військових звань в Українській народній республіці під час Директорії, Гетьманату а також в підрозділах Української повстанської армії та інших збройних формуваннях ХХ століття і більш ранніх періодів. Найменшою групою вояків була ланка – п'ять козаків і командир відділення (10-15 козаків) завжди міг покластись на досвідчених **ланкових** (старших солдатів), які забезпечували виконання поставлених завдань. Відповідником відділення є **рій**, взводу (30-50 козаків) – **чота**, роти (100-150 козаків) – **сотня**, батальйону (300-500 козаків) – **паланка** (хоча більшою мірою цей термін стосувався територіального устрою), бригади (3000-5000 козаків) – **курінь** (на Запорозькій січі існували курені, що комплектувались козаками за територіальною ознакою). Війська, що розташовані в межах адміністративно-територіальної частини держави іменувались **кіш**.

Відповідно **ройовий** – командир рою (відділення) капрал (молодший сержант), сержант, старший сержант, майстер сержант – залежно від вислуги років та функціональних обов'язків, з базовою середньою спеціальною військовою освітою. Навіть звучання найменшого підрозділу – рій співпадає з терміном стрій в який шикуються стрільці. Перед отриманням кожного нового звання військовий

має пройти відповідну підготовку у вигляді курсу, семінару, зборів – тощо. **Чотовий** – командир чоти (взводу) молодший лейтенант, лейтенант, старший лейтенант залежно від вислуги років та функціональних обов’язків підкреслимо, що такі посади мають займати для зайняття посади потрібна вища військова освіта. **Сотник** – командир сотні (роти) капітан. **Паланковий** – командир паланки (батальону) – майор, підполковник вже має отримати для зайняття посади освіту рівня магістр.

Наступні отаманські посади мають обіймати офіцери, які пройшли спеціальну військову підготовку в Академії Збройних Сил України. **Курінний** – командир куріня (бригади) – полковник, бригадний генерал. Звання очільника кошу (військового угруповання області) – **генерал-осавул**. На чолі роду військ – **генерал-хорунжий**, приміром генерал від інфантерії (очільник піхоти), генерал від артилерії – **генеральний пушкар** (очільник артилерійських пірозділів), генерал-квартирмейстер – **генеральний обозний** (очільник тилових підрозділів), генерал-аншеф генеральний писар (заступник начальника штабу), контр-адмірал (очільник флоту). Начальник штабу Збройних Сил України – **генерал бунчужний**. Головнокомандувач Збройних Сил України – **наказний гетьман**.

Відповідно до ст. 119 Конституції України Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, він призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань, а також здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави. Верховний Головнокомандувачем Збройних Сил України відповідно до української традиції – **гетьман**.

Отже звання, назви посад, однострої... української армії – важливий чинник відродження військових традицій. Запровадження традиційних назви звань та посад в Збройних Силах України засвідчує що український політикум і генералітет поступово ментально відходить від радянських засад в організації військової діяльності і рухається у бік сучасних стандартів НАТО. Але головне навіть не назви військових звань, кольори одностроїв і форми прапорів, а те, що нині високопосадовці і пересічні громадяни вже усвідомили, що українське суспільство спроможне розвиватись лише осмисливши свою духовну належність до минулих

поколінь та керуючись високими ідеалами, які відстоювали ціною власного життя провідні діячі нашої держави. Сучасні демократичні принципи, поєднані з моральними заповідями наших предків, – ось та животворна криниця, що дає силу українському народу у ці скрутні часи. *«Козацькому роду нема переводу».*

Катаргіна Тетяна Іванівна,
*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
с.н.с. відділу історії України другої половини ХХ ст.,
Інституту історії України НАН України, Київ*

ЯК УКРАЇНА СТАЛА ОДНІЄЮ З КРАЇН-ЗАСНОВНИЦЬ ООН ТА СУБ'ЄКТОМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1945 року Президія Верховної ради Української РСР ратифікувала Статут Організації Об'єднаних Націй і УРСР стала однією з 51 країн-засновниць ООН. Статут ООН набув чинності 24 жовтня 1945 року після його ратифікації п'ятьма постійними членами Ради Безпеки і більшістю інших держав-засновниць, а перше засідання Генеральної Асамблеї ООН почалось у Лондоні 10 січня 1946 року. Наступного року делегація Української РСР взяла участь у підписанні мирних договорів з Італією, Румунією, Болгарією, Угорщиною і Фінляндією, на яких було підтверджено входження західних українських земель до складу УРСР та її повоєнні кордони [1].

Україна після розпаду СРСР, ставши незалежною державою, в Законі «Про правонаступництво» визнала себе продовжувачем УРСР, а відтак посіла місце останньої в ООН [3]. Отже, 1991 року після проголошення незалежності України участь у діяльності Організації Об'єднаних Націй було визначено одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики держави. У 1997-1998 рр. Міністра закордонних справ України Г.Й. Удовенка було обрано на посаду Голови 52-ї сесії Генасамблеї ООН. У червні 2018 року Генеральна Асамблея ООН включила Україну до складу Економічної і Соціальної Ради ООН (ЕКОСОР) на період 2019–2021 років.

Першопочатково, концепція створення глобальної організації держав, задля

збереженням міжнародного миру за допомогою колективної безпеки, з'явилась ще під час Першої світової війни і втілилась у створенні Ліги Націй у 1919 р. Однак остання виявилась неспроможною зарадити Другій світовій війні. Тому виникла нагальна необхідність створення нової організації для підтримання міжнародного миру і безпеки, з урахуванням недоліків її попередниці (Ліги Націй). Основні держави-союзники – Радянський Союз, США, Велика Британія та Китай – підтвердили свою прихильність до створення міжнародної організації та подальшого розроблення її структури в Московській декларації від 30 жовтня 1943 р. Саме з цього року керівництво Радянського Союзу почало готуватися до підсилення представництва СРСР в майбутній організації і здійснювати активні кроки для визнання можливості членства в ній радянських республік. Питання повноправного членства союзних республік СРСР в ООН виносилося на обговорення радянською делегацією в процесі конференції в Думбартон-Оксі та в Криму (Ялтинська конференція).

У вітчизняній історіографії вступ України в ООН розцінювався як визнання внеску республіки в перемогу над фашизмом, як найбільш постраждалої разом з Білоруською РСР, під час Другої світової війни, зазнавши великої кількості втрат мирного населення під час окупації та значних руйнувань цивільної інфраструктури. Інакше оцінювали конституційні поправки 1944 р., зокрема утворення наркоматів закордонних справ, – пише В. А. Гриневич, – в західній історіографії». І зазначає: «Раптове виникнення республіканських наркомзаксправ пов'язувалося зарубіжними дослідниками передусім з намаганням сталінського керівництва ввести радянські республіки до Організації Об'єднаних Націй з тим, щоб посилити свої позиції у ній». Однак, як зазначає автор, «вдосконалення радянської федерації» у 1944 р. було спрямоване на вирішення низки питань як внутрішньої, так і зовнішньої політики, причому Україні в цьому відводилася особлива роль з огляду на такі моменти: 1) «її ключову роль у розв'язанні проблем, пов'язаних з майбутніми кордонами СРСР, її близьке сусідство до країн, які сталінське керівництво готувало до «радянзації»; 2) «піднесення у ній в роки війни національно-визвольного руху».

6 травня 1945 р. урядові делегації УРСР і БРСР прибули до Сан-Франциско і

активно включилися в роботу Конференції. Представники УРСР під час розробки Статуту ООН домагалися закріплення в ньому принципів про забезпечення міжнародного миру і безпеки, поваги до суверенності держав; ініціювали внесення до Статуту положення про сприяння міжнародному співробітництву в розв'язанні економічних і соціальних проблем, про загальну повагу до основних прав і свобод людини без жодної різниці.

Однак, незалежно від зазначених мотивів, факт визнання УРСР членом ООН став ключовим для утвердження її статусу як суб'єкта міжнародного права. Це пов'язано підходом колективного визнання, розробленого Г. Лаутерпахтом, який пропонував створити в рамках ООН загальний спеціальний постійний орган, що розглядав би питання визнання і рішення якого були б обов'язковими для всіх членів Організації. Але найважливішим в цьому аспекті є те, що практика ООН свідчить: з одного боку – держави-члени мають право не визнавати інших держав-членів, однак, разом з тим – членство в ООН, *prima facie*, є доказом державності. Тобто, з моменту підписання та ратифікації Статуту ООН факт членства УРСР у цій організації був тотожним її визнанню всіма членами-засновниками, відповідаючи загальному правилу визнання всіх членів ООН, бо членство в ній визначається *de jure* обопільно. Як член ООН, УРСР була повноправним суб'єктом міжнародно-правових відносин та учасником універсальних міжнародних договорів - починаючи зі Статуту ООН до угод, ухвалених у рамках діяльності спеціальних установ ООН. Крім того, не залежно від *de facto* підвищення чи пониження правового статусу УРСР протягом різних етапів її державності, вона заявила про себе як про повноправного суб'єкта міжнародно-правових відносин, починаючи від заснування ООН в 1945 р. до відновлення повноцінної української державності шляхом здобуття державного суверенітету у 1991 р.

У ст.ст. 6-7 Закону України «Про правонаступництво України» зазначено, що Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України. Є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки.

За останні 5 років Україна входила/обрана до складу наступних органів

ООН, що свідчить її високий авторитет та активність: Економічна і Соціальна Рада (2019-2021 рр.), Рада з прав людини (2018-2020 рр. переобрано на період 2021-2023), Комісія з соціального розвитку (2020-2023 рр.), Комісія з народонаселення та розвитку (2021-2024 рр.), Консультативний комітет з адміністративних та бюджетних питань (2016-2021 рр.), Комітет конференцій (2019-2021 рр.), Бюро Комітету інформації (2019-2021 рр.), Комісія з наркотичних засобів (2020-2023 рр.), Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ, 2019-2025 рр.), Виконавча рада ПРООН/ЮНФПА/ЮНОПС (2019-2021 рр.), а також до Виконавчої ради Організації із заборони хімічної зброї (2019-2020 рр.) та представництво в Міжнародному трибуналі з морського права (2011-2020 рр.) [5].

Література:

1. 75 років від дня вступу України в ООН. Матеріали е-Бібліотеки "Україніка". URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4238> (дата звернення 07.11.2022).
2. Задорожній О.В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України : монографія. Київ : К.І.С., 2014. 688 с.
3. Про правонаступництво України: Закон України від 05.10.91 № 1543-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text> (дата звернення 06.11.2022).
4. Спільний шлях Української РСР і Білоруської РСР до складу держав–засновниць ООН. Зовнішні справи. URL: <https://uaforeignaffairs.com/uk/category/istorichne-minule/spilny-shlyakh-ukrayinskoyi-rsr-i-bilorskoyi-rsr-do-skladu-derzhav-zasnovnits-oon> (дата звернення 11.11.2022).
5. Україна в ООН. Діяльність в рамках ООН. URL: <https://ukraineun.org/ukraine-and-un/activities-in-un/> (дата звернення 07.11.2022).

*Константий Олександр Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного
та адміністративного права
Національного транспортного університету,
м. Київ, Україна*

ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Україна є демократичною, правовою державою, в якій найвищою соціальною цінністю є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Представницькі інститути влади в Україні формуються шляхом прямих, відкритих та конкурентних виборів, а виконання прийнятих народними представниками рішень (законів, рішень місцевих рад), практичне вирішення суспільно та індивідуально значимих питань (публічне управління) провадиться органами виконавчої влади та виконавчими комітетами сільських, селищних і міських рад, які узагальнено називають «публічною адміністрацією» [1, с.67].

Основні призначені реалізовувати публічну владу в державі суб'єкти визначені у Конституції України. Так, відповідно до приписів розділу VI виконавчу владу в Україні здійснюють Кабінет Міністрів (вищий орган у системі цієї влади), міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а на рівні областей і районів, міст Києва та Севастополя – місцеві державні адміністрації. Місцеве самоврядування згідно зі статтею 140 Основного Закону України, крім як безпосередньо територіальною громадою в порядку, встановленому законом, здійснюється сільськими, селищними, міськими радами *та їх виконавчими органами* (частина третя); для забезпечення представництва спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ та міст, утворюються і діють районні та обласні ради (частина четверта).

У нормах Конституції визначаються також основи здійснення оборони, забезпечення надання відсічі зазіханням на суверенітет і територіальну цілісність держави. А саме, засадою конституційного ладу в Основному Законі встановлено, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і

недоторканності покладається на Збройні Сили України (частина друга статті 17); прийняття рішень про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності віднесено до повноважень Президента України (пункт 20 статті 106); указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях підлягає затвердженню протягом двох днів з моменту відповідного звернення Верховною Радою України (пункт 31 статті 85); виключно законами України визначається правовий режим воєнного і надзвичайного стану (пункт 19 частини першої статті 92). Водночас, приписи частини другої статті 64 Основного Закону України в умовах воєнного або надзвичайного стану допускають можливість запровадження окремих обмежень прав і свобод людини та громадянина, за винятком прав і свобод, передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції.

Конституція України прямо не визначає те, які суб'єкти мають забезпечувати виконання законів, дотримання та реалізацію основних прав і свобод людини під час дії правового режиму воєнного стану. Виходячи із змісту положень пункту 19 частини першої статті 92 Конституції України це питання має бути вирішено законодавцем у відповідному законі України.

Зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах такого стану врегульовані у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами) (далі – Закон) [2].

У частині першій статті 4 Закону для забезпечення дії Конституції та законів України, реалізації разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян на територіях, на яких введено воєнний стан визначено можливість утворення *тимчасових державних органів* –

військових адміністрацій. Рішення про утворення таких адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування (частина друга статті 4 Закону).

За критерієм меж території здійснення військовими адміністраціями повноважень ці тимчасові суб'єкти публічного управління *можуть бути трьох видів: обласні, районні та населених пунктів.*

Зокрема, *районні і обласні військові адміністрації* утворюються Президентом України шляхом надання такого статусу відповідним районним та обласним державним адміністраціям. Посади державних службовців у таких адміністраціях можуть замінюватися військовослужбовцями військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу (абзац другий частини п'ятої статті 4 Закону). У разі прийняття рішення про утворення районних, обласних військових адміністрацій голови відповідних районних, обласних державних адміністрацій набувають статусу начальників цих військових адміністрацій (частини друга, четверта статті 4 Закону).

У разі утворення обласної та/або районної військової адміністрації на період дії воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення чи скасування, у разі тимчасової окупації або оточення адміністративного центру області або у разі прийняття Верховною Радою України за поданням Президента України відповідного рішення: 1) *обласні та районні військові адміністрації здійснюють повноваження відповідної обласної та/або районної ради;* 2) *начальнику відповідної військової адміністрації підпорядковується виконавчий апарат районної та обласної ради;* 3) *відповідні районні та обласні ради не здійснюють свої повноваження;* 4) *комунальні підприємства, установи та організації, засновані на базі майна спільної власності територіальних громад району або області, підпорядковуються відповідній військовій адміністрації;* 5) *управління об'єктами*

спільної власності територіальних громад таких району та/або області здійснюється начальником відповідної районної та/або обласної військової адміністрації; 6) призначення осіб на посади та звільнення з посад, які здійснюються начальником районної військової адміністрації, погоджуються з начальником відповідної обласної військової адміністрації і т.д. (частина третя статті 10 Закону).

Військові адміністрації населених пунктів утворюються, як встановлено в абзаці першому частини третьої статті 4 Закону, у межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених Законом.

Військову адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації. Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений також відповідний сільський, селищний, міський голова (абзаци другий і третій частини третьої статті 4 Закону).

Військові адміністрації населених пунктів формуються з військовослужбовців військових формувань, утворених відповідно до законів України, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу, а також працівників, які уклали трудовий договір з обласними військовими адміністраціями (у разі їх утворення) або з Генеральним штабом Збройних Сил України (якщо у відповідній області не утворено обласну військову адміністрацію) (абзац перший частини п'ятої статті 4 Закону).

Через військову агресію Російської Федерації проти України та введення воєнного стану 24 лютого 2022 року Президент України видав Указ № 68/2022, яким для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку було утворено: 24 обласні та Київську міську військові адміністрації (у зв'язку з цим відповідно обласні, Київська міська державні адміністрації та голови цих адміністрацій набули статусу відповідних військових адміністрацій та начальників цих військових адміністрацій) (пункт 1); районні військові адміністрації на базі існуючих районних державних адміністрацій (у зв'язку з цим відповідні районні державні адміністрації та голови таких адміністрацій набули статусу відповідних районних військових адміністрацій та начальників таких військових адміністрацій) (пункт 2) [3].

Ураховуючи триваючі процеси деокупації від загарбників захоплених територій України Президентом також утворено цілий ряд військових адміністрацій населених пунктів. Зокрема, у Херсонській області Указом від 9 листопада 2022 року № 760/2022 утворено Долматівську сільську та Голопристанську міські військові адміністрації Скадовського району, Хрестівську сільську та Каховську міську військові адміністрації Каховського району [4]. Указом Президента України від 27 жовтня 2022 року № 737/2022 у Харківській області утворено Вовчанську міську, Печенізьку селищну, Чкаловську селищну військові адміністрації Чугуївського району; Куп'янську міську, Дворічанську селищну, Петропавлівську сільську, Кіндрашівську сільську військові адміністрації Куп'янського району Харківської області; Куньєвську сільську військову адміністрацію Ізюмського району [5] тощо.

Разом з тим, утворення військових адміністрацій не завжди означає припинення діяльності визначених Конституцією та законами України органів місцевого самоврядування. Так, згідно з частиною п'ятою статті 9 Закону у період дії воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та *не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту* (населених пунктів), виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення щодо: 1) передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних

Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану; 2) створення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення на посади і звільнення з посад керівників таких установ, залучення фізичних чи юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги; 3) боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями; 4) поводження з небезпечними відходами тощо.

До запровадження 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану на окремих територіях Донецької та Луганської областей відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» діяли військово-цивільні адміністрації цих областей, районів та населених пунктів. Разом з тим, у частині дев'ятій статті 4 Закону встановлено, що у зв'язку з утворенням військових адміністрацій населених пунктів повноваження військово-цивільних адміністрацій відповідних населених пунктів припиняються з дня початку здійснення відповідною військовою адміністрацією своїх повноважень, а у разі утворення районних, обласних військових адміністрацій повноваження відповідних районних, обласних військово-цивільних адміністрацій припиняються у день набрання чинності актом Президента України про їх утворення. Отже, діяльність військово-цивільних адміністрацій в Україні наразі фактично припинена.

Військові адміністрації є тимчасовими державними органами. Вони утворюються для здійснення своїх повноважень на період дії воєнного стану та 30 днів після його припинення чи скасування (частина восьма статті 4 Закону). Ураховуючи наведене, після припинення чи скасування воєнного стану нагальною стане проблема відновлення діяльності у відповідних областях, районах, населених пунктах органів місцевого самоврядування, повноваження яких є наразі призупиненими. Це у чималій кількості територіальних громад потребуватиме проведення нових місцевих виборів, з урахуванням можливого вибуття із складу відповідних рад депутатів, засуджених за колабораціонізм, обраних за списками заборонених судами проросійських політичних партій чи тих, що померли або загинули внаслідок бойових дій, якщо це зробить неповноважними відповідні ради тощо.

Особливістю військових адміністрацій як тимчасових суб'єктів публічного

управління є те, що вони є *органами із подвійним підпорядкуванням*. А саме, спрямування, координацію і контроль за діяльністю обласних та районних військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, здійснення заходів правового режиму воєнного стану здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України (щодо районних також відповідні обласні військові адміністрації), а з інших питань - Кабінет Міністрів України (обласні військові адміністрації щодо районних) у межах своїх повноважень. Загальне керівництво діяльністю військових адміністрацій населених пунктів здійснюють керівники відповідних районних державних адміністрацій або начальники районних військових адміністрацій (у разі їх утворення) (частина шоста статті 4 Закону).

Крім того, є також два види джерел фінансування діяльності військових адміністрацій. Так, при виконанні повноважень органів місцевого самоврядування їхня діяльність фінансується за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів, а здійсненні інших функцій – коштів Державного бюджету України (частина шоста статті 4 Закону).

Таким чином, введення правового режиму воєнного стану змінює цілий ряд усталених для мирного часу відносин, які стосуються порядку, цілей і режиму функціонування апарату публічної влади, суб'єктів забезпечення оборони, громадської безпеки, цивільного захисту і захисту критичної інфраструктури, а також гарантування прав і свобод громадян. Зокрема, за умов воєнного стану указом Президента України утворюються та функціонують прямо не передбачені Конституцією України тимчасові суб'єкти публічного управління – військові адміністрації областей, районів, населених пунктів. Ці адміністрації являють собою комплексні (збірні) публічно-владні інституції, які забезпечують реалізацію функцій виконавчих органів як держави (організаційних, публічно-сервісних, правоохоронних тощо), так і місцевого самоврядування. У зв'язку з цим у науці дискутується питання необхідності закріплення утворення і функціонування під час воєнного стану таких органів безпосередньо у нормах Конституції України.

Література:

1. Пайда Ю. Публічна адміністрація як об'єкт адміністративно-правового регулювання. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 3. С. 67.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24 лютого 2022 року № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.
4. Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій населених пунктів у Херсонській області» від 9 листопада 2022 року № 760/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/760/2022#Text>.
5. Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій населених пунктів у Харківській області» від 27 жовтня 2022 року № 737/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/737/2022#Text>.

*Регеда Владислав Євгенович,
Студент Дніпропетровській державний
університет внутрішніх справ.
юридичний факультет
Здобувач вищої освіти, I курс*

*Ченік-Трегубенко
Ольга Сергіївна,
викладач кафедри
соціально-гуманітарних
дисциплін
Дніпропетровській державний
університет внутрішніх справ*

ЗМІСТ ПРАВА. ОБ'ЄКТИВНЕ ТА СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО

Н. Г. Александров змістом права вважав відбивається ним зміст суспільних відносин і вольовий момент, що полягає в ньому [2]. Тобто зміст права тут пов'язували з його сутністю. С. Н. Братусь намагався теж дати свою характеристику змісту права, але пов'язав його лише з економічними потребами суспільства та волею панівного класу[3]. Д. А. Керімов пропонує вважати змістом права перетворену у свідомості законодавця сукупність факторів об'єктивної реальності, що викликала необхідність ухвалення правової норми. Він також вважає фактичним змістом права класово-вольовий, державно-вольовий зміст, відображений у правовій системі.

Свої погляду зміст права висловили О. З. Иоффе, Л. З. Явич, А. І. Денисов, У. З. Нерсисянц, М. М. Марченко, Т. М. Радько та інші автори.

Проаналізувавши погляду зазначених та інших авторів можна дійти такого висновку. Розглядаючи проблему змісту права, слід враховувати те, що воно, зрештою, визначається глибинними процесами соціально-економічного та суспільного розвитку – типом виробничих відносин, розстановкою соціальних сил, протиріччями різних верств, груп людей, соціальним компромісом, які отримують відображення у праві, норм у вигляді різноманітних правових установлень.

Якщо під сутністю права розуміються найважливіші його ознаки, якості, що його природу; то під змістом розуміється конкретне вираження сутності предмета,

що проявляється у всіх його структурах, елементах, що взаємодіють один з одним, а також з навколишнім середовищем (суспільними умовами, в яких діє право).

До змісту права входить також передбачене його нормами можливе і належне поведінка людей. Як висновок з цього, слід визнати, що у зміст права входить сто регулятивна функція – регулювання суспільних відносин, яке здійснюється шляхом на поведінку людей. Однак при цьому зміст права не слід включати абсолютно всі матеріальні і нематеріальні відносини, що визначають виникнення і розвиток права і взаємодіють з ним.

У той самий час, не можна говорити, що зміст права – щось одне, а сутність права – щось зовсім інше. Ні. З іншого боку, це зовсім не означає, що вони ідентичні: та сама сутність права узагальнює, як зазначалося, основні, найважливіші його властивості; у змісті ж права знаходить вираження продовження та розкриття його сутності. Тому ототожнення сутності та змісту не припустимо, бо сутність – глибше, загальне поняття, ніж зміст. Якщо сутність – основа, суть процесу, то зміст – вираз сутності в численних і різноманітних проявах. Сутність – фундамент, зміст – "надбудова" над сутністю у вигляді різних модифікацій. Якщо сутність розкриває глибинну природу права, зміст конкретно виявляється у правових нормах, інститутах, галузях, в заборонах чи дозволах цієї сутності, зафіксованих у правових розпорядженнях.

Державно-вольовий зміст права тут є. Тобто юридичний зміст спочатку – соціальний, але який пройшов через державно-вольові процедури і закріплений у тому чи іншому нормативному правовому акті. Це економічні, політичні інтереси, трансформовані правотворчими органами держави як загальнообов'язкові для всього суспільства. Із зазначеного випливає, що змістом права можуть виступати також "колишні" соціальні інтереси, які згодом отримали юридичне оформлення у вигляді законів та інших актів. Соціальний зміст характеризує у разі сам процес наповнення їм права, державно-вольовий зміст – це перетворення соціального змісту через державну волю.

Власне юридичний зміст права – це, передусім, юридично значимі інтереси, дії, вчинки суб'єктів права, які здійснюються у межах норм права як загальних, і конкретних правовідносин. Власне юридичний зміст – це здійснюване у вигляді

права соціальний зміст, тобто. економічні, політичні та інші інтереси, реалізовані суб'єктами права як правові, юридично значущі[6].

Суб'єктивне право безпосередньо з правом громадянина, іноземця, особи без громадянства. Це вид і міра можливої поведінки, дії, претензії особи, що ґрунтуються на нормах права. Це особисте, індивідуальне право людини, яким може користуватися, тобто. реалізувати його у своїх інтересах чи відмовитися від його реалізації. Суб'єктивне право – це правомочність, що належить конкретній особі, що базується на об'єктивному праві (на нормах). У цьому сенсі воно не самовільне самопроголошене, а право, гарантоване державою, усією системою встановлених нею законів та інших актів.

Розмежування права на об'єктивне та суб'єктивне зводиться до того що, що об'єктивне право у житті реалізується через суб'єктивне право, тобто. об'єктивне та суб'єктивне право перебувають у нерозривній єдності та взаємодії, міцно та назавжди.

Роблячи висновок вищесказаного, можна сказати, що удосконалення правових норм відповідно до об'єктивно виникаючих потребами, появою нових суспільних відносин, які законодавець не міг передбачити, становить одну з найважливіших закономірностей поступального розвитку вітчизняних галузей права. Прогалини можуть бути викликані об'єктивними причинами, насамперед появою нових суспільних відносин в умовах трансформації політичної, економічної та соціального життя країни поява нових сфер суспільного життя, не охоплених правовим регулюванням.

Література:

- [1] Курс громадянського права. Вступ. Т. 1. Вип. 1. - Казань, 1901. - С. 4.
- [2] Александров, Н. Г. Сутність права / Н. Г. Александров. - М., 1950. - С. 11.
- [3] Братусь, С. Н. Юридичні особи в радянському цивільному праві / С. Н. Братусь. - М., 1947. - С. 14, 15.
- [4] Керімов, Д. Л. Законодавча діяльність Радянської держави / Д. А. Керімов. - М., 1955. - С. 87. Керімов, Д. А. Філософські проблеми права / Д. А. Керімов. - М., 1972. - С. 210.

- [5] Керімов, Д. А. Методологія права. Предмет, функції, проблеми філософії права/Д. А. Керімов. - М., 2003. - С. 167, 168.
- [6] Радько, Т. Н. Теорія держави та права / Т. Н. Радько. - М.: Юніті-Дана: Закон і право, 2004. - С. 186-189.
- [7] Морозова, Л. А. Теорія держави та права / Л. А. Морозова. - М.: Ексмо, 2005 - С. 196, 197.

*Білецька Людмила Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
докторант МАУП*

УМОВИ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ

Під судовим прецедентом розуміють акт правотворчості у вигляді закріпленого у судовому звіті рішення (вироку) одного з вищих судів по конкретній справі, правовий принцип вирішення (*ratio decidendi*) якої являє собою норму права. Вирізняються також поняття «прецедентна норма права» і «прецедентне право». Прецедентна норма права – це загальнообов’язкове правило поведінки, що створюється суддею при формулюванні основного принципу обґрунтування прийнятого ним рішення (вироку) по конкретній справі і поширюється на судовий розгляд схожих справ. Під терміном “прецедентне право” мають на увазі комплексне явище, яке включає: 1) сукупність юридичних норм, що містяться у судових прецедентах; 2) правові ідеї та принципи, якими керуються судді при створенні нових норм; 3) правила застосування прецедентів (доктрина прецеденту); 4) особливий стиль юридичного мислення[1].

Прецедентне право ідентифікується з англо-саксонською правовою системою, а класичним зразком функціонування судового прецеденту вважається правова система Англії [2].

В Україні практично вже не ведуться спори, чи потрібно нам прецедентне право, але, водночас і не запроваджено політику щодо обов’язковості його застосування у судовій практиці.

Через недостатнє опрацювання цього надважливого інституту на сьогодні у

процесуальному праві існує суперечлива ситуація, коли, з одного боку, правові висновки Верховного Суду проголошені як обов'язкові для застосування, а з іншого боку, їх незастосування не є безумовною підставою для скасування судового рішення, що свідчить про непослідовність і декларативність такої обов'язковості. Тим більше викладене стосується судового прецеденту, згадка про нього взагалі відсутня у процесуальних кодексах. Аргументи про наявність судового прецеденту не введені як обов'язковий елемент підстави позовних вимог, предмета доказування, внаслідок чого судові прецеденти належним чином не досліджуються, системний тематичний перелік судових прецедентів не ведеться, що утруднює суду їх застосування. Між тим, саме за допомогою прецедентного права, обов'язковості використання, при прийнятті судових рішень, судового прецеденту, забезпечується реалізація принципу прогнозованості судових рішень, їх справедливості, а отже і висока якість.

Звідси і випливають наші пропозиції щодо повної легітимізації судового прецеденту. По перше, слід виокремити відповідний правовий інститут в теорії права, теорії кожного галузевого процесуального права, по друге - ввести відповідні розділи у процесуальні кодекси України. У цих розділах слід закріпити аргументи про наявність судового прецеденту; сформулювати, як обов'язковий елемент, підстави позовних вимог, предмета доказування і як підставу для безумовної відміни судового рішення, якщо воно буде протирічити судовому прецеденту. По третє, слід закріпити обов'язковість дослідження судових прецедентів належним чином. По четверте, слід запровадити і вести у відповідній базі, системний тематичний перелік судових прецедентів. І, по п'яте. Це підготовка юристів певної якості, слід формувати відповідний стиль юридичного мислення. А це пов'язано з корегуванням юридичних освітніх стандартів, підготовкою професорсько-викладацького складу.

Література.

1. Малишев Б. В. Методологічні аспекти дослідження прецедентної форми права (на прикладі Англії) // Держава і право. – 2001. – Вип. № 14.
2. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект): Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2002.

Мельник Ярослав Ярославович,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, адвокат

«УЗГОДЖЕННІСТЬ» ТА «ВЗАЄМОУЗГОДЖЕНІСТЬ» СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА ІЗ ІНШИМИ ГАЛУЗЬЯМИ ПРАВА: ДЕЯКІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ

Постановка питання про «узгодженність» та «взаємоузгодженість» соціального права із іншими галуззями права в контексті охорони і захисту соціальних прав надає можливість відстежити проблеми на системному рівні, зокрема, системи права. Адже проблеми правового регулювання правовідносин з охорони і захисту соціальних прав конструюються завдяки приналежності правових норм, правових принципів до тієї чи іншої галузі права, а правосвідомість та законодавство ускладнюють кон'юнктуру праворегулятивних механізмів.

На сьогодні, в енциклопедії із права соціального забезпечення міститься чи не єдине поняття «соціального права». Очевидно, що аналіз поданого матеріалу, надасть нам можливість більш детально виокремити основні зв'язки, характеристику та призначення цієї галузі права, як і з'ясувати її особливості на довідковому рівні. Зокрема, зазначається, що «соціальне право» – це насамперед самостійне структурне утворення, нарівні з такими правовими структурами як приватне і публічне право [1, 707]. Також вважається, що соціальне право формується під впливом соціальних, економічних та інших чинників об'єктивного порядку, що пов'язані із ринковими та перехідними процесами у сфері публічних та приватно-правових інститутів системи права [1, 707]. Тобто, на перший погляд питання узгодженості та взаємоузгодженої ніби є природньою, самоплинною. Це може пояснюватись загальним та конкретним. А, якщо точніше – соціальне право формується як загальне, широке уявлення про соціальні права та обов'язки, про соціальні нормативи та стандарти, про соціально-правову поведінку, про соціально-правові норми, принципи тощо.

В енциклопедичній довідці зазначається, що соціальне право призначене для реалізації і захисту не тільки індивідуальних прав громадян, а також їх сукупної

охорони. До переліку галузей права, які становлять соціальне право, пропонують відносити: *право соціального забезпечення, трудове право, екологічне право, земельне право, медичне право, освітянське право, житлове право* (курсив власний – Я.М.) [1, 707]. Зрештою, не було б зайвим вказати на те, що у правничій науці існує дві усталені позиції щодо соціального права та його місця в системі права. Перша позиція, полягає у трактуванні соціального права як інтегрованої правової структури (спільності), що об'єднує декілька галузей права за спеціальними юридичними ознаками. Ця позиція видається більш аргументованою і такою, що об'єктивно відображає сутність системи права та характер врегульованих нею суспільних відносин. Друга позиція, виходить з того, що соціальне право – це всього лише самостійна галузь права у класичному розумінні, що має свій предмет та метод правового регулювання. Зазвичай тут соціальне право ототожнюється з правом соціального забезпечення (захисту). Вона, як видається, є хибною [1, 707].

Деякі дослідники ведуть мову про соціальний зміст права, але в контексті до прикладу «права соціального забезпечення» (тут як приклад будь який підручник із цієї галузі, чи то дослідження), включаючи у нього елементи соціального права. Такі елементи можемо зустріти і в інших галузях матеріального та процесуального права – в цивільному праві, в сімейному праві, в житловому праві, екологічному праві, цивільному процесуальному праві тощо. Адже у всіх таких ці елементи проявляються на рівні безпосередньої можливості реалізації суб'єктивних соціальних прав.

Уявляється, що методологічно, це призводить до проблем з аксологічною цінністю, місцем соціальних прав в тій чи іншій галузевій системі права, впливу на праворегулятивний процес що завжди окреслюється певною метою галузевих методів впливу, та, очевидно і існуючих юридичних конструкцій та юридичної спроможності тої чи іншої процесуальної (процедурної) галузевою форми.

І це фундаментальна проблема, як думається, яка буде впливати на охорону та захист соціальних прав. Адже «чужородний» метод (наприклад заснований суто на приватно-правовому підході; чи суто публічно-правовому підході), постійно відстежує мету правового регулювання, програмуючи на «інший» галузевий функціонал. Звісно, соціальна права в кращому випадку залишають незрозумілими,

неврегульованими, невизначеними, як і в цілому не охоплювані захистом та охороною. Як приклад, за аналогією, ми можемо вказати на те, чи будуть в сімейному праві ставитись в пріоритет права та обов'язки батька по вихованню дитини, чи, по навчанню дитини? Або ж, в цивільному праві, права дитини на індивідуалізацію, безпеку, чи право на навчання індивідуальне? Прикладів можна ставити безліч. Але факт залишається одним – неспроможність та й не потрібність регулювання функції охорони соціальних прав галуззю права, предмет якої не охоплює повністю або охоплює дисонуючи («стискаючи») питання охорони соціальних прав.

До речі, про соціальні права та їх особливості слід вказати окремо.

Так, *«соціальні права»*, це насамперед права людини, які необхідні для *(а)повноцінної участі в житті її суспільства*. В юридичній енциклопедії зазначається й те, що соціальні права стосуються того, *(б)як люди спільно живуть і працюють*, а також *(в)їх основних життєвих потреб*. Адже ці права засновані на ідеях рівності й гарантованого доступу до основних соціальних та економічних благ, володінні, користуванні ними та їхньому захисті [1, 783].

Отож як бачимо, важливими передмовами характеристик соціальних прав, а, по суті, їх функціональної спроможності та затребуваності, власне як і аксіологічної та онтологічної цінності є те, що вони закріплюють:

(а)повноцінну участь їх носіїв у житті суспільства. Це означає, що встановлюють унікальні взаємозв'язки («спайки») соціальної культури, соціального діалогу, соціального стимулу, соціальних можливостей, соціального простору, між людьми, соціальними групами, соціальними осередками, соціальними спільнотами, громадянським суспільством, державою, – всіх їх між собою. Що як наслідок, утворю відповідний соціально-правовий рельєф та клімат в суспільстві. Відсутність соціальних прав, цілком логічно призводитиме до неучасті суспільства в житті держави, соціальних спільнот, соціальних груп тощо. По суті, це характеризуватиме стирання соціальних граней держави як соціально-організованої спільноти. Це призводитиме до її регресу. Ось в чому функціональна потреба в охороні соціальних прав;

(б)питання про те, «як люди спільно живуть і працюють», означає що якість

комунікації, якістю життя, соціальну ефективність реалізації себе завдяки праці (приносити користь і суспільству та собі, роботодавцю). Також, питання «як?», очевидно є методологічно-зорієнтованим. Це означає, що методи співжиття, реалізації фундаментального права на життя, права на дозвілля, права на навчання, права на здоров'я, права на безпеку, права на працю, охоплюється культурою та ідеологією що заснована на соціальних факторах. Факторах, які є важливими для рівня як колективного так і індивідуального;

зрештою –

(в)стосовно *«їх основних життєвих потреб»*, звісно окреслюється питаннями споживацтва, питаннями забезпечення права на соціальний добробут та соціальне існування та питаннями навіть дещо альтруїстичними (як послуга – *потреба утримання, потреба догляду, потреба допомоги; як допомога іншому; як реалізація навчання, права на медичну допомогу тощо*).

Очевидно, що за такого розуміння концепції соціальних права відстежується їх функціональна спроможність забезпечувати та демонструвати взаємодію держави та суспільства, держави та людини, тощо. Очевидно і те, що уся така сутність соціальних прав є природною та одночасно продукує охорону не людини, а саму суть держави як соціального утворення, як і самого права, як соціального регулятора суспільних відносин. Отже, цінність соціальних прав, їх юридично-закріпленого життя (регламентованого) є ідейними підходами до правової охорони. Роль соціального права у цьому ключі розкривається саме у здатності його привносити у право людину та суспільство як соціальну цінність, на якій вибудовуються пласти правової охорони.

Тут же, в підтвердження таких ідей, не було б зайвим додати що соціальні права виникають в *результаті якраз взаємодії* людини і держави, їх спільної взаємодії з метою досягнення певних соціальних стандартів. Тому соціальні права передбачають не стільки обов'язок держави утримуватись від тих чи інших дій, а навпаки – її обов'язок створювати належні умови для соціального розвитку людини, її соціального захисту і соціальної безпеки, у зв'язку з чим, для їх реалізації необхідна наявність комплексного і розгалуженого законодавства, яке б чітко регламентувало всі процедури, які пов'язані із наданням соціальної допомоги,

здійсненню соціального захисту і соціального забезпечення. Соціальні права людини та рівень їх забезпечення тісно пов'язані з рівнем економічного розвитку держави, а також з її об'єктивною спроможністю здійснювати соціальну допомогу людині у всіх випадках, коли вона цього потребує (курсив власний – Я.М.) [1, 783].

З огляду на це, очевидно, що результат взаємодії він заснований на людському потенціалі, відповідно, результат охорони та захисту також повинен заснований на об'єктивних та суб'єктивних факторах організації суспільства, соціальних систем, спроможність яких визначає право. Думається, що у цьому ключі роль суб'єктивного права в соціальному напрямку є пріоритетною.

Так, на думку О.М. Ярошенка, який досліджував, до прикладу, правовий статус сторін трудових правовідносин, «суб'єктивне право», визначається як передбачена для уповноваженого суб'єкта права, з метою задоволення його інтересів, міра можливої поведінки, забезпечена юридичними обов'язками інших суб'єктів права. Також, вчений додає, що суб'єктивне право – це насамперед складне явище, яке включає в себе ряд повноважень: (а)право на власні дії, направлені на використання корисних властивостей об'єкта права; (б)право на юридичні дії, на прийняття юридично значущих рішень; (в)право вимагати від іншої сторони виконання обов'язку, тобто право на чужі дії [2, 9].

Очевидно, що генетично (в юридичному та правовому сенсі), соціальне право також характеризується певними правомочностями. Саме ці правомочності закладають фундамент охорону та захист того чи іншого соціального права. По суті, в юридичній природі передумови до так би мовити соціально-правової охорони зріються, відстежуються, дублюються.

Також, не було б методологічною помилкою вважати, що такі правомочності (стосовно контексту змісту соціальних прав) можуть характеризуватись і, як правило, характеризуються, певними особливостями в силу приналежності до тієї чи іншої галузі права – сімейного, житлового, трудового, права соціального забезпечення, екологічного тощо. Тобто, вони будуть мати свої особливості, з огляду на зміст конкретного соціального блага та прив'язки його до галузі. Наприклад, право на навчання в сім'ї буде корегуватись *основними життєвими потребами членів сім'ї*. Тут ми бачим автономію кожної сім'ї визначати

правомочності до прикладу стосовно обсягу права вимагати від іншої сторони виконання певного обов'язку. Такий обов'язок може бути соціальним, як і сімейним. В житловому праві, правомочність «право вимагати від іншої сторони виконання обов'язку», буде мати інший сенс, але при цьому, як одне так і інше, залишаючись соціальним з огляду на *«основні життєві потреби»*.

Певно, слід звернути увагу й на аспект обов'язку, його зміст та сенс, елементи.

Так, стосовно «юридичного обов'язку» О.М. Ярошенко то під таким пропонує розуміти предписану зобов'язаному суб'єкту права та забезпечена можливістю державного примусу міра необхідної поведінки, якій він повинен слідувати в інтересах уповноваженого суб'єкта права [2, 9]. До того ж, на думку дослідника, *юридичний обов'язок* має три основні *форми*: (1)утримання від заборонених дій (пасивна поведінка); (2)здійснення конкретних дій (активна поведінка); (3)азнання обмежень у правах особистого, майнового чи організаційного характеру (мір юридичної відповідальності) [2, 9].

Натомість, автором у дослідженні цивільних процесуальних обов'язків вкладалося таке поняття та його особливості. Зокрема, поняття цивільного процесуального обов'язку варто визначити через хронологічну послідовність притаманних його побудові структурних елементів та ознак, які закріплюють ключові імперативні вимоги для категорії обов'язку і, відповідно, його характеризують. У зв'язку з цим створюється можливість розкрити зміст необхідної до виконання поведінки обов'язку для учасників цивільного процесу, а відтак, визначити обсяг та дефініцію обов'язку як правову категорію. А наявність релевантної поведінки є їх властивістю, оскільки обумовлюється процесуально-правовою реальністю, яка зумовлена конкретною процесуально-правовою та значимою у певний момент для виконання обов'язку ситуацією. Це має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки ті обов'язки, яким притаманна релевантна поведінка, як їх властивість, характеризуються дією диспозитивного методу цивільного судочинства для учасників цивільного процесу, що надає таким учасникам можливість вчинити дію або утриматися від такої задля оптимізації часу у виконанні обов'язку і в межах дії цивільної процесуальної норми. В той же час,

релевантна властивість деяких видів обов'язків не є характерною для учасників цивільного процесу зі службовим статусом у тих випадках, де цивільний процесуальний обов'язок переплітається (підкріплюється) службовими повноваження і є для таких учасників процесу імперативним у цивільному судочинстві [3, 295]. А виконання обов'язків слід визначати як результат, зумовлений реалізацією обов'язку, яким закріплюється факт виконаного обов'язку. А реалізацію слід розглядати як комплекс послідовних дій, які мають значення для виконання конкретного обов'язку учасником цивільного процесу та характеризуються стадійністю [3, 296].

В зв'язку із таким підходом, ми можемо виокремити питання релевантності, що притаманна диспозитивним началам, а також елемент перетерпіння та «хронологічну послідовність притаманних його побудові структурних елементів та ознак». Для соціального права, зокрема для суб'єктивного соціального обов'язку ці питання також мають предметне значення, зокрема і під час захисту чи задля захисту та охорони соціальних прав. Зрештою, постановка питання про потребу охорони чи захисту соціального права, зводить до певної необхідності, власне потреб у вчиненні певних дій. Очевидно, що для соціального права та розуміння у ньому концепції охорони соціальних суб'єктивних прав, ці питання мають фундаментальне значення. Оскільки, постають наступні питання: (а)хто може і коли може ініціювати охорону чи захист соціальних прав при різній галузевій приналежності?; (б)коли з'являється обов'язок до захисту в уповноважених суб'єктів чи то в носія суб'єктивного соціального права?; і, якщо так, то (в)яка правосуб'єктність в таких осіб по захисту саме соціальних прав та їх охорони і в якій галузі?; (г)яка форма реалізації/виконання та як їх стадії соціальних обов'язків?, тощо.

Висновки. Отже, ці та інші питання мають ключове значення для розгляду концепції охорони та захисту соціальних прав, як і стосовно питання «взаємоузгодженості» та «узгодженості» із іншими галузями права. Наразі, «взаємоужгодженість» та «узгодженість» є радше природніми процесами, чим, суб'єктивними. При утворенні нової галузі права вони стають можливими в силу застосування антропологічних методів та підходів у розумінні права. Адже завдяки

таким відстежується суспільно-правові трансформації «локалізації», «глокалізації» та «глобалізації» галузей права на міждисциплінарному рівні. Одночасно, можливо вказати й на те, що антропологічні зсуви дають можливість нам пізнати занепад певної галузевої частини системи права в одній галузі (втрати нею нормативності, валідності), та появи її в іншій, можливо, із певними змінами. Як наслідок, така трансформація вказує на зміну цінностей для конкретної галузі права, зміну конфігурації площин/ майданчиків вирішення конфліктів та кооперацій тощо.

Література:

1. Енциклопедія права соціального забезпечення. Київ: «Вадавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/ редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Ч.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020. 912с.
2. Ярошенко О.М. Правовий статус сторін трудових правовідносин: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / О.М. Ярошенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 1999. 18с.
3. Особливості дії цивільних процесуальних обов'язків в Цивільному процесуальному праві України: Монографія: / М.Б. Мельник, Я.Я. Мельник, М. М. Ясинок / [за загальною редакцією д.ю.н., професора М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. 336с.

*Кобилянський Олег Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент, доктор філософії,
професор кафедри цивільного та кримінального права
Державного університету інфраструктури та
технологій*

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

На сучасному етапі розвитку науки і техніки комп'ютеризація діяльності правоохоронних органів та судів набуває винятково важливого значення. Це об'єктивний процес, оскільки зі зростанням рівня технічної оснащеності злочинців розширюється асортимент техніко-криміналістичних засобів.

Аналіз юридичної літератури, матеріалів слідчої та судової практики свідчить про те, що цифрові сліди – електронні носії і криміналістично значуща комп'ютерна інформація, що міститься в їх пам'яті, – стали все частіше використовуватися як докази в кримінальному, адміністративному, цивільному та арбітражному судочинстві.

Розвиток сучасної криміналістики як науки у ХХІ ст. в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки неможливо без широкого використання інноваційних теоретико-прикладних знань у галузі цифрової криміналістики – нової окремої криміналістичної теорії, що динамічно розвивається.

Актуальність цієї проблеми, з одного боку, визначається пріоритетом реалізації державної політики щодо вдосконалення науки та технологій, як стратегічного завдання розвитку нашої країни. З іншого боку, за оцінками вітчизняних і зарубіжних учених, доводиться спостерігати збільшення випадків використання цих технологій у кримінальному середовищі.

При цьому злочинці нерідко застосовують інформаційні технології зі злочинною метою, вчиняють злочини віддаленим доступом. У подібних ситуаціях значно скорочується кількість традиційних трасологічних слідів, але водночас виникає велика кількість цифрових слідів злочину. Таким чином, суспільство та держава вживати заходи, спрямовані на припинення, розкриття та розслідування інформаційних злочинів з урахуванням нової технологічної бази. У суспільстві неминуче виникає потреба в організації та розвитку такої правоохоронної діяльності, яка б протистояла сучасним викликам, які пов'язані зі зловживанням

комп'ютерними технологіями. Злочинність у комп'ютерній сфері змусила комп'ютерні та правоохоронні професії вдосконалювати нові методи та можливості збирання та аналізу доказів. Разом з цим, навчальні матеріали криміналістики та кримінального процесу не відповідають потребам сьогодення, у них не відображаються необхідні та назрілі зміни у своєму змісті. Як центральна ланка у такій протидії має стати комп'ютерна криміналістика як галузь знань, умінь та навичок, набір компетенцій, які забезпечать діяльність із виявлення інформаційних злочинів, криміналістичного дослідження електронної доказової інформації. Динаміка технологій проявляється так швидко, що потреба комп'ютерної криміналістики підвищується з виникненням кожної нової інформаційно-телекомунікаційної технології, вчиненням нового інформаційного злочину, появою високотехнологічного обладнання з метою дослідження комп'ютерних пристроїв та мобільних засобів зв'язку.

Злочини, що вчиняються із застосуванням інформаційних технологій, не обмежуються територіями держав і вчиненням лише комп'ютерних злочинів, а самі технології використовуються представниками кримінальних структур усього світу як засіб при незаконній банківській діяльності, легалізації злочинних доходів, вчиненні шахрайства, незаконного обігу наркотичних засобів та інших злочинів.

До комп'ютерної криміналістики входять виявлення, відновлення даних, збирання електронних доказів, криміналістичний аналіз комп'ютерних засобів та даних, спрямованих на розкриття та розслідування злочинів. Іншими словами, комп'ютерна криміналістика є збиранням, збереженням, аналізом і поданням даних, пов'язаних з будь-якими комп'ютерними засобами, мобільними стільниковими телефонами, будь-якими пристроями, які фіксують інформацію в цифровій формі. Причому цифрові докази можуть бути корисними не тільки у кримінальних провадженнях, а й у цивільних і трудових спорах. При цьому комп'ютер і телефон можуть бути предметом злочину, знаряддям і засобом вчинення злочину або можуть бути предметом, в якому зберігаються цінні відомості про злочин.

Розвиток сучасної криміналістики як науки у XXI ст. в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки неможливо без широкого використання

інноваційних теоретико-прикладних знань у галузі цифрової криміналістики – нової окремої криміналістичної теорії, що динамічно розвивається.

Викладене у своїй сукупності якнайкраще відображає глибинні фактори появи цифрової криміналістики як нової криміналістичної теорії дослідження комп'ютерної інформації та засобів її обробки.

***Кравченко Олена Геннадіївна,**
студентка III курсу, групи ЦГЮ-201
юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

***Козинець Олена Гаврилівна,**
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та
загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

ЕВТАНАЗІЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ

Досить актуальним є дослідження поняття евтаназії та її правового регулювання в зарубіжних країнах. Насамперед, це ґрунтується на тому, що існують суперечності щодо трактування характеру та цілей даного поняття. З одного боку, деякі країни визнають евтаназію як цілком законне явище, з іншого – воно має вкрай суперечливий характер.

Евтаназія в перекладі з грецької означає «добра, легка смерть». Це навмисні дії чи бездіяльність медичного персоналу (або інших осіб), здійснені ними за письмовим запитом пацієнта або за «заявою на випадок смерті» чи усним запитом, якщо фізичний стан унеможлиблює письмову форму такого запиту, не дозволяє пацієнту бути в змозі зрозуміти наслідки своїх дій та мати можливість керувати ними, з дотриманням законодавчо встановлених умов, з метою припинення його фізичних, психологічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть [1, с. 122].

Словник Оксфордського університету трактує даний термін в трьох значеннях: 1) спокійна, легка смерть; 2) засіб, необхідний для її досягнення; 3) дії

(бездіяльність), необхідні для здійснення такої смерті [2, с. 38].

Застосування еутаназії вчені прослідковують з давніх – давен. Так, наприклад, у Спарті були задокументовані акти вбивства новонароджених хворих і немічних немовлят шляхом скидання немовляти зі скали або залишення їх в віддалених місцях від міста для поживи хижим звірям, а також схиляння до самогубства людей старше 60 років [2, с. 38]. Даний термін не є новим, але до сьогодення залишається актуальним та потребує досліджень.

Мислителі епохи Просвітництва, такі як: Шарль Луї Монтеск'є, Жан-Жак Руссо допускали самогубство і еутаназію як завершальний етап над стражданнями. Прихильником еутаназії був Фрідріх Ніцше, який притримувався думки, що в певному віці жити далі є непристойним, якщо ти залежиш від медичних апаратів і є тягарем для своїх близьких, та прибічником теорії, якщо вже ж помирати, то тільки гордо.

Варто зауважити, що залежно від характеру дії розрізняють активну та пасивну форми еутаназії, які ще називають «методами наповненого і відкладеного шприца». Активна еутаназія передбачає виконання дій, які безпосередньо прискорюють смерть пацієнта (наприклад, певні медикаменти, призначені лікарем, які необхідні для настання смерті). Пасивна еутаназія здійснюється шляхом відмови від виконання дій, які спрямовані на підтримку життя пацієнта (наприклад, незастосування будь-яких лікарських засобів, окрім тих, що зменшують біль) [3, с. 199]. Саме активна еутаназія стала основним предметом дискусій.

В Україні будь-яка форма вчинення еутаназії є незаконною. Підтвердження зазначеного можна прослідкувати у ч. 4 ст. 281 ЦК України: забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [4]. Статтею 52 Основ Закону про охорону здоров'я України визначено, що медичний працівник зобов'язаний надавати всебічну допомогу важкохворим. Пункт 2 ст. 52 забороняє пасивну еутаназію, а п. 3 ст. 52 забороняє й активну еутаназію, де зазначається, що медичним працівникам забороняється здійснення еутаназії [5]. Зовсім інша ситуація відбувається в сучасних країнах світу, де дане явище є цілком нормальним та законним.

Насамперед, до країн в яких дозволена активна еутаназія варто віднести

Нідерланди. Так, у 2002 році в Нідерландах прийнято «Закон про припинення життя за бажанням чи допомогу в самогубстві». Відповідно до цього закону самостійно розпоряджатися завершенням свого життя мають право особи, які досягли 16 років. Для фізичних осіб віком від 12 до 16 років для здійснення цього акту необхідною є згода батьків чи інших законних представників.

Нідерланди стали першою країною, що легалізувала евтаназію дітей шляхом встановлення мінімального віку з 12 років; другою країною стала Бельгія. У законодавстві Бельгії порядок здійснення евтаназії є аналогічним до законодавства Нідерландів, але збільшений віковий бар'єр до 18 років [3, с. 199].

Не можна не згадати Швейцарію, де евтаназія офіційно заборонена, але при цьому є її фактичний дозвіл. У Кримінальному кодексі Швейцарії передбачено допомогу в самогубстві за умови, що воно не переслідує особистих корисних цілей. Тому для проведення евтаназії особа, яка з медичної точки зору вважається невиліковною від захворювання і спричинить її смерть, повинна звернутися до професійної установи, яка допоможе їй вчинити самогубство.

У листопаді 2004 року закон про евтаназію був схвалений Сенатом Франції. Закон був розроблений Французькою медичною асоціацією. У законі зазначено, що «лікування може бути скорочено або припинено», якщо воно «марне, непропорційне або іншим чином не ефективне, крім штучного продовження життя». Тому була легалізована пасивна евтаназія.

Французький закон, прийнятий у 2005 році (закон «Про права хворих» від 22 квітня 2005 року), дозволяє вводити вмираючих людей у стан медикаментозної коми, щоб полегшити їхні страждання. При цьому лікарям забороняється вчиняти будь-які дії, які можуть прискорити смерть хворого [6, с. 92].

Процедура евтаназії є законною у згаданих вище державах, але, незважаючи на це, у більшості держав вона заборонена. Так, кримінальні кодекси Італії, Грузії, Узбекистану, Норвегії та Угорщини передбачають кримінальну відповідальність за реалізацію евтаназії.

Сьогодні кількість противників евтаназії значно більша, ніж прихильників. Одним із аргументів прихильників «прискореної смерті» пацієнтів є те, що людина має право на життя, а значить, їй належить і право розпоряджатися ним. Неможливо

уявити, що людина має право на життя, але не має права на смерть, вона має правові підстави вільно розпоряджатися своєю власністю, але не своїм життям. Противники евтаназії зазначають, що життя прекрасне, навіть якщо це переважно постійні страждання.

Варто згадати Декларацію про евтаназію, прийняту 39-ою Всесвітньою медичною асамблеєю в Мадриді у жовтні 1987 року, положення якої наголошують: «Евтаназія як акт навмисного позбавлення життя пацієнта на його прохання або на прохання його близьких є неприпустимою, у тому числі й у формі пасивної евтаназії. Лікар зобов'язаний полегшити страждання вмираючому всіма доступними та легальними методами».

Хоч і існує значна кількість країн, де активна евтаназія є правомірною або ж застосовується пасивна евтаназія, дане явище суперечить багатьом етичним, релігійним, правовим та іншим позиціям. Так, на думку академіка В. Філатова, легалізація евтаназії може стати справжньою зброєю в руках впливових осіб. Вчений наголошував, що люди «не заслужили такого права. Люди за своєю природою злі, і їм не можна надавати можливість приймати такі рішення: сьогодні вони це зроблять із необхідності, а завтра – тому, що не захочуть допомагати або не зможуть як потрібно лікувати» [7, с. 67].

Якщо говорити про можливість легалізації евтаназії в Україні, виходячи з існуючої правової ситуації в країні, то це схвалення призведе до багатьох негативних наслідків. В Україні закріплення цього явища може перетворитись на простий спосіб убивства самотніх людей похилого віку, дітей-інвалідів, людей зі смертельними захворюваннями, людей без належного соціального захисту та належних засобів для підтримки життя [1, с. 124].

Таким чином, евтаназія – це дія чи бездіяльність лікаря, метою та наслідком якого є спричинити безболісну смерть невиліковно хворого пацієнта, якщо сама особа або її родичі свідомо того бажають. Легалізація евтаназії є одним із найбільш суперечливих питань як з моральної, так і з юридичної точки зору. На мою думку, заборона евтаназії є цілком правильним та логічним, оскільки кожен має право на життя і навіть в тяжких ситуаціях, не варто його закінчувати такими методами. Задля допомоги людям, які самі відважуються на евтаназію, мотивуючи тим, що

мають нестерпний біль, варто шукати інші методи, щоб допомогти їм полегшити життя та повернути віру в нього.

Література:

1. М'яловицька Н.А., Голопапа Д.І. Евтаназія – право на життя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. Серія Право. № 23. С. 122-124.
2. Громовчук М.В. Право людини на життя: Теоретичні та практичні засади. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 2. С. 37-41.
3. Ворона В.А. Право на евтаназію як складова права людини на життя. Право України. 2010. № 5. С. 199–205.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV, редакція від 10.10.2022, підстава - 2518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1538> (дата звернення: 05.11.2022).
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII, редакція від 27.10.2022, підстава - 2438-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 05.11.2022).
6. Прокопенко К.В. Правова регламентація евтаназії в Європейських країнах. Сумський державний університет. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 2017. С. 90-93.
7. Нікітенко Л.О., Бабик М.К. Право на евтаназію у контексті реалізації права на життя. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Право. № 65. С. 65-68.

*Рожкова Світлана Олександрівна,
студентка III курсу, групи ЦГЮ-201
юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

*Козинець Олена Гаврилівна,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та
загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

ВИЩІ ОРГАНИ ВЛАДИ БРАЗИЛІЇ

Бразилія – найбільша країна Південної Америки, суверенна президентська демократична республіка з федеративним устроєм.

Бразилія стоїть на 42 місці у світі за індексом демократії за інформацією від Economist Intelligence Unit, режим має 7.38 з 10 балів [1, с. 3], його визначено як «Flawed democracy», тобто «перехідна (або відносна) демократія». Так, високий індекс демократії забезпечує Бразилії набуття реальних повноважень, прописаних у законі, всіма органами влади, на відміну від авторитарних режимів з узурпацією владних повноважень однією особою чи групою осіб, тобто владні інституції Бразилії повинні працювати коректно.

Важливим моментом є також доволі тісна співпраця Бразилії та США, що забезпечує перейняття досвіду, а також можливість певної схожості у частині повноважень окремих органів – можна прослідкувати явні паралелі, наприклад, між двома наділеними вищою виконавчою владою президентами, схожими за суттю парламентами.

Основи державного ладу складаються наступним чином:

Федеральна виконавча влада здійснюється перш за все президентом республіки, її віце-президентом, главою державної канцелярії та кабінетом міністрів. Федеральна законодавча влада представлена двопалатним Національним Конгресом (порт. Congresso Nacional), який складається з Федерального Сенату (Senado Federal) і Палати Депутатів (Câmara dos Deputados).

Федеральний Верховний Суд (Supremo Tribunal Federal) – суд вищої

інстанції Бразилії. Він складається з 11 членів, висунутих президентом та схвалених Федеральним Сенатом. Суд розглядає випадки, що стосуються президента, Конгресу, судової влади, урядових міністрів, дипломатичні і політичні питання та питання адміністративного поділу країни.

Вищий Суд Правосуддя (Superior Tribunal de Justiça) складається з 33 суддів, також призначених президентом та схвалених Сенатом. Він розглядає випадки, що стосуються губернаторів штатів і Федерального округу, членів судової влади, і державних міністрів [2].

Кожен із органів влади, а також загальні аспекти життєдіяльності Бразилії як держави та економічної системи описано більш детально, а також названо його членів та осіб, що їх призначають, у Книзі фактів ЦРУ США [3].

Президент у Бразилії володіє вищою виконавчою владою і обирається всенародним голосуванням, як і у більшості країн, він є обраним лідером країни та головою уряду. Обирається одночасно з віце-президентом одним голосуванням, єдиним бюлетенем терміном на 4 роки.

Глава державної канцелярії є другою за владними повноваженнями людиною країни – його функція полягає у спостереженні за виконанням наказів Президента всіма органами влади, фактично він є центральною фігурою після нього. Призначається безпосередньо самим Президентом.

Законодавча влада представлена двопалатним Національним Конгресом у складі Федерального Сенату і Палати депутатів, що дозволяє провести паралелі з американською чи британською парламентськими системами. Депутати Верхньої палати, тобто Національного Конгресу, обираються на восьмирічний термін, а Нижньої – Палати депутатів – на чотирирічний.

Національний Конгрес має 81 місце, у ньому представлені 15 партій, що борються за більшість. Палата депутатів складається із представників штатів, місця надаються пропорційно до їх населення – всього 513 місць.

Таким чином, забезпечується дуалістичний симбіоз федерального та локального закону штатів, подібно до прикладу США – Нацконгрес приймає більш глобальні рішення на загальнодержавному та міжнародному рівні, а палата депутатів – менш масштабні, але необхідні для коректного

функціонування країни як цілісної системи, у тому числі у господарському, логістичному та інших аспектах, ставлячи як один із пріоритетів також вигоду для свого конкретного штату.

Партійна система відрізняється різноманітністю – у ній представлені як демократичні, робочі та соціалістичні партії лівого крила, так і праві – наприклад, християнські і республіканські, а також центристські. Авторитарні та анархічні, радикальні сили не представлені або представлені у незначній кількості та не мають великого впливу.

Бразильська Конституція регулює організацію і компетенцію судів більш детально, ніж будь-яка інша конституція в світі. Судова влада є незалежною гілкою влади і діє на засадах адміністративної та фінансової автономії. Суди фінансуються за особливою статтею бюджету, кошти в межах цієї статті розподіляють самі судові органи [4, с. 79].

Вища судова влада складається з Федерального Верховного Суду, що є судом останньої інстанції країни, та Вищого Суду Правосуддя, який розглядає справи спеціальної підвідомчості – щодо губернаторів штатів, міністрів і членів судової влади. Представники вищої судової влади висуваються як кандидати Президентом та схвалюються Сенатом, призначаються пожиттєво. Структура судової системи та процедура призначення її представників ще раз підтверджує виключні повноваження президента.

Судова і виправна система Бразилії часто критикуються: перша – за корумпованість, друга – за жорстокість та невідповідні умови. Регулярно робляться спроби привести їх до прийняттого стану за допомогою реформ, проте особливого успіху вони не досягають.

Країна поділена на 26 штатів та Федеральний округ зі столицею – містом Бразиліа. Федеральний округ розміщує вищі органи влади, а 26 штатів мають відносну автономію та управляються губернаторами з широкими повноваженнями, особливо у виконавчій та фінансовій сферах. Штати поділені на муніципалітети, яких налічується 5560 і які теж мають певну автономію, утворюючи таким чином трієсту структуру державної ієрархії – федерація, штати, муніципалітети. Так як кожен із суб'єктів є відносно автономним,

контролююча функція влади потребує особливого забезпечення, а її представники – широких повноважень та одночасно посиленого контролю над ними з боку федерального рівня.

Бразилія має зростаючу економіку та потребує сильної регуляції у господарській та промисловій сферах, при цьому не знаходиться у стані війни та розміщена у відносно стабільному регіоні. Таким чином, одна із основних задач Президента і уряду полягає у забезпеченні подальшого зростання благополуччя країни, особливо аграрної та промислової сфери, що визначають місце Бразилії на економічній карті світу. Тим не менш, відносно високий рівень злочинності іноді потребує жорсткої реакції від влади на її прояви, особливо організованих підвидів. Саме для ефективного протистояння злочинності та направлення країни на шлях розвитку Президент був наділений виключними повноваженнями у сфері виконавчої влади та навіть поза нею. Армія Бразилії управляється Президентом та федеральною владою, вона є найбільшою військовою силою в Латинській Америці – близько 317.000 солдат та офіцерів у всіх родах військ у сумі, та, як наслідок, однією із помітних фігур на геополітичній арені. Незважаючи на відносно невисокий рівень фінансування, така сила повністю забезпечує суверенітет країни та ключову роль у латиноамериканському регіоні. Таким чином, до широких громадянських повноважень лідера держави додається також значна військова сила під його командуванням [5].

Підсумовуючи, можна зазначити, що Бразилія як найбільша країна Латинської Америки відрізняється вищим за середній рівнем демократії, а також незвичайним поєднанням широкої автономії суб'єктів та сильної центральної влади з широкими повноваженнями, що пояснюється необхідністю підтримання балансу між федеральним та місцевим рівнем, а також необхідністю ефективного управління складною економічною моделлю країни на всіх рівнях та ефективної боротьби зі злочинністю. Дані завдання потребують одночасної наявності гнучкості та автономії місцевого рівня та сильних реакційних повноважень федерального рівня, тому вони стали причиною формування державного ладу і зокрема вищих органів влади Бразилії у нинішньому вигляді. Таким чином, оптимальний шлях розвитку цієї країни визначається ефективністю Президента

та вищих органів влади, а також балансом між центральною владою та місцевими відносними автономіями.

Література:

1. The Economist Intelligence Unit's index of democracy. Wayback Machine.URL: https://web.archive.org/web/20190907193456/http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf (дата звернення: 06.11.2022).
- 2.Державний лад Бразилії. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Державний_лад_Бразилії (дата звернення: 06.11.2022).
- 3.CIA - The World Factbook - Brazil. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20070509150910/https://www.cia.gov/cia//publications/factbook/geos/b.html> (дата звернення: 06.11.2022).
4. Попович Н. Політична система Бразилії. Збірник тез доповідей студентів історичного факультету, студентського самоврядування МДУ / За заг. ред. д.політ.н., проф. К.В. Балабанова, д.е.н., проф. О.В. Булатової. Маріуполь, 2016. 144 с.
- 5.Державний лад Бразилії. URL: https://www.wiki.uk-ua.nina.az/Політичний_устрій_Бразилії.html (дата звернення: 06.11.2022).

Федоренко Дарья Віталіївна,
студентка III курсу, групи КЮ-202
юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Козинець Олена Гаврилівна,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та
загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЖІНОК В ІРАНІ

Одним із критеріїв суспільного розвитку є соціальна справедливість, яка передбачає дотримання прав людини та подолання всіх видів дискримінації, у тому числі гендерної, яка пригнічує права людини за ознакою гендерної ідентичності. Сьогодні в Ірані відбуваються надзвичайно складні процеси суттєвого обмеження прав не тільки жінок, але й людини в цілому. Навіть сьогодні є ідеї стратити 14 тисяч людей, які приймали участь в осінніх протестах. Відтак, у рамках цієї проблеми варто констатувати той факт, що реалізація прав жінок в сучасних умовах сьогодення є вкрай важливим аспектом політики всіх цивілізованих держав світу. Проте, вкрай гострим та актуальним дане питання постало в Ірані.

Варто зауважити про те, що безпосередньо рівність є основою демократичного суспільства будь-якої цивілізованої держави, котра прагне до соціальної справедливості та поваги до прав людини в цілому, незалежно від статі.

Слід також зазначити, що незважаючи на те, що дискримінація за ознакою гендерної ідентичності або «гендерна» дискримінація передбачає нерівне ставлення до осіб будь-якої гендерної ідентичності. Традиційно проблема дискримінації розглядається насамперед як порушення прав жінок як соціально вразливої групи, чиї можливості завжди були обмежені стереотипними гендерними установками та традиційними моделями соціальних відносин [3, с.57]. Але, на жаль, доводиться визнати те, що з тих чи інших причин жінки зазнають дискримінації майже у всіх сферах життя в таких країнах як Іран.

При цьому, гендерна рівність є однією з умов забезпечення суспільного розвитку. Водночас юридична спільнота відіграє важливу роль у вирішенні

конкретних несправедливостей, які можуть бути спричинені соціально-економічними, політичними, культурними чи іншими факторами. Саме вона може забезпечити компроміс у забезпеченні реалізації відповідних соціальних змін [2, с.88].

Іранські жінки зустрічаються з дискримінацією в багатьох сферах, включаючи, наприклад:

- питання особистого статусу;
- шлюбу;
- розлучення;
- успадкування;
- опіки над дитиною;
- у професійній сфері (право на працю) [4].

Варто також зазначити про те, що жінки в Ірані потребують схвалення опікуна, щоб одружитися незалежно від віку, вони не можуть передавати своє громадянство іноземного походження своїм дітям.

Крім того, потрібно також згадати про те, що іранські жінки не можуть отримати паспорт або виїхати за межі країни без письмового дозволу «чоловіка-опікуна».

Найгострішим моментом проблеми реалізації прав жінок в Ірані стали події в цьому році. Відтак, 13 вересня 2022 року іранською поліцією моралі було затримано 22-річну дівчину в місті Тегеран, котра на їхню думку порушила закон, котрий зобов'язує кожну іранську жінку повністю покривати своє волосся хіджабом.

Управління ООН з прав людини процитувавши слова очевидців зазначило про те, що представники поліції Ірану жорстоко били дівчину палицями та головою об автомобіль. За кілька годин дівчину госпіталізували у стані коми, а через три дні оголосили про її смерть [1].

Цей жахливий випадок став приводом для масових протестів у багатьох містах Ірану. Тисячі громадян Ірану вийшли на вулиці, щоб протестувати проти насильства іранської поліції та жорстокої і кривавої боротьби іранської влади з інакомисленням та самореалізацією іранських жінок, котрим набридло терпіти

постійну дискримінацію з боку своєї ж держави та влади.

При цьому жінки зривали хіджаби, таким чином висловлюючи своє обурення та незгоду з такими протиправними діями іранської поліції, та публічно спалювали їх прямо на місці протестів.

Під час деяких демонстрацій співробітники поліції Ірану застосовували проти протестувальників сльозогінний газ, охорона – палиці, вогнепальну зброю. Протестувальники підпалили шини та кидали каміння в поліцейських, що, втім, є звичайною ситуацією для акцій непокорі діючому режиму в Ірані.

Отож, підсумовуючи викладене, варто наголосити на тому, що жінки у сучасній цивілізованій державі являються самостійною у своєму розвитку соціально-демографічною категорією та складовою соціальної структури суспільства, що вирізняються особливим становищем, специфічним статусом і низкою фізіологічних особливостей. Проте, зазначений портрет сучасної жінки аж ніяк не співвідноситься із становищем жінок в Ірані. Нажаль, проблема реалізації прав жінок в такій країні як Іран має довголітню історію, котра на сьогоднішній день набула особливої гостроти. Жінки в Ірані потерпають від дискримінації майже у всіх сферах суспільного буття цієї держави, починаючи від сімейних відносин і закінчуючи правом на працю.

Література:

1. Хіджаб-революція жінок в Ірані. BBC NEWS. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63257974> (дата звернення 09.11.2022)
2. Уварова О.О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник / О. О. Уварова. Київ, 2018. 204 с.
3. Саєнко О.С. Гендерна дискримінація жінок: доктринальні та конституційно-правові аспекти. Правова держава. №37. 2020. С. 57-64.
4. Жінки Ірану дискримінуються на професійному рівні. 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28508147.html> (дата звернення 09.11.2022)

*Шевченко Валентина Сергіївна,
студентка III курсу, групи ЦГЮ-201
юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

*Козинець Олена Гаврилівна,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та
загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ США

США – це федеративна президентська республіка. Як і в кожній республіці державна влада в США розділена на три гілки: законодавча, виконавча та судова. В Конституції США 1787 року (далі – Конституція США) зазначається, що судова влада надається Верховному суду та іншим нижчестоящим судам [1].

Статус цього органу в системі державної влади США є дуже високим, тому його досліджують багато вчених конституційного права, зокрема З. А. Добощ, О. Саломатін, О. Стеценко та ін..

Досвід побудови судової влади в США є необхідним для побудови незалежного та справедливого суду. При дослідженні Верховного суду США необхідно розкрити правовий статус його суддів. Згідно розділу 1 ст. 3 Конституції США судді як Верховного суду, так і нижчих судів займають свої посади поки поведуться бездоганно, і у встановлені терміни отримують винагороду, яка не може зменшуватися під час перебування на посаді. Згідно розділу 2 ст. 2 тієї ж Конституції саме Президент за порадою та згодою Сенату може призначати суддів Верховного суду та нижчих судів. Конгрес може законом надати право на власний розсуд Президентові, судам і головним департаментам призначати низових посадових осіб [1]. Такий порядок призначення забезпечує незалежність, а також участь законодавчої та виконавчої влади у формуванні складу суддів Верховного суду.

Необхідно також зазначити, що Верховний суд США є судом першої інстанції (амер. аналог - «початкової юрисдикції») лише за двома видами справ: за позовами одного штату до іншого (як правило, з питань кордонів) та у справах, що

стосуються іноземних дипломатів. За іншими видами справ Верховний суд є установою касаційної інстанції (амер. - «апеляційної юрисдикції»), що охоплює федеральну систему розподілу підсудностей і обмежується характером сторін (федеральна міжштатна юрисдикція поширюється на справи, учасниками яких є резиденти різних штатів) може виникати з Конституції, федерального закону, угоди тощо) [2].

Конституцією США не визначається кількість суддів. При цьому Судовий акт 1789 р. встановлював склад суду з 6 суддів: Головний суддя США та шість асоційованих суддів. У XIX ст. їх кількість збільшили до 9 суддів. Верховний суд проводить дві сесії кожен рік, одна з яких починається першого понеділка лютого, а інша – першого понеділка серпня.

Ст. 25 Судового акту 1789 р. передбачала, що Верховний Суд США мав право визнання недійсним певного нормативного акту органу виконавчої чи законодавчої влади (федеральної чи штату), якщо доводив невідповідність його положень Конституції [3]. Він здійснював конституційний судовий контроль – нагляд та перегляд за нормативно-правовими актами інших гілок влади та порядком їх прийняття. Однак не визначалося в який спосіб здійснювати такий судовий контроль.

Судовий прецедент є важливим джерелом права у правовій системі США. Тому необхідно розглянути вплив рішень Верховного суду на тлумачення Конституції США. Наприклад У висновку засідателя Верховного суду Джона Маршала у справі «Марбері проти Медісона» було висунуто три принципи, які лягли в основу американського конституційного права. По-перше, сама Конституція стоїть вище за звичайні закони, у тому числі прийняті Конгресом і підписані президентом. По-друге, Верховний суд має тлумачити Конституцію та визначати, «що говорить закон». І, по-третє, Суд скасовує закони, які на його думку суперечать Конституції [4, с. 7].

У 1936 р. суддя Верховного Суду США Л. Д. Брендіс (1916–1939 рр.) систематизував принципи, якими повинні керуватися суди, розглядаючи питання конституційного значення: 1) суди повинні розглянути питання лише після з'ясування «ступеня» такої необхідності; 2) суди мають тлумачити конституційну

норму тільки в тому обсязі, якого потребують обставини справи; 3) судам необхідно відмовитися розглядати питання, якщо сторони погоджуються вирішити спір позасудовим шляхом; 4) якщо виникає питання про чинність федерального закону, суди повинні спочатку здійснити тлумачення його положень, щоб уникнути визначення його конституційності [5, с. 80]. Можна розглядати таку діяльність як правотворчість, оскільки прецедентне право США дуже розвинуте та гнучке, а також воно базується на тлумаченні Конституції від якої інші закони є похідними.

Тому можна погодитись з думкою З. А. Добош, яка стверджує, що судова правотворчість Верховного Суду США поділяється на два види: 1) правотворчість щодо тлумачення конституційних норм і заповнення прогалин у правовому регулюванні; та 2) правотворчість, пов'язана зі створенням окремих нормативних актів – регламентів його діяльності, спеціальних меморандумів для службовців [6, с. 39].

Отже, Верховний суд є найвищим органом судової влади США. Його судді призначаються Президентом за погодженням Сенату. При цьому вони здійснюють правосуддя неупереджено та справедливо, що забезпечується стабільністю винагородження та безстроковість перебування на посаді, окрім певних випадків. Верховний суд є касаційною інстанцією майже в усіх видах справ. Водночас він є судом першої інстанції у спрах між штатами та у справах іноземних дипломатів. Також Верховний суд США відповідно до своїх повноважень може тлумачити положення та встановлювати відповідність Конституції нормативно-правових актів інших органів державної влади та місцевого самоврядування.

Література:

1. Конституция Соединённых Штатов Америки. URL: https://www.constitutionfacts.com/content/constitution/files/USConstitution_Russian.pdf (дата звернення: 10.11.2022).
2. Стеценко О. «Верховные» дела суда. *Юридична практика*. 2007. № 6 (476). URL: <https://pravo.ua/articles/verhovnye-dela-suda/> (дата звернення: 10.11.2022).
3. The Judiciary Act; September 24, 1789. URL: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/judiciary_act.asp (дата звернення: 10.11.2022).

10.11.2022).

4. Верховный суд США: Равное правосудие по закону / за ред. Н. Намба, М. Чунко і др. URL: https://static.america.gov/uploads/sites/8/2016/04/1303_US_Supreme_Court_Russian-LO.pdf (дата звернення: 10.11.2022).

5. Добош З. А. Конституційний контроль Верховного суду США: види правотворчості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. № 22. С. 34-40.

6. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: 40 навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., перер. і доп. К.: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.

Медвідь Федір Михайлович,
*доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук,
проф. МКА, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності*

Мудрій Андрій Володимирович,
здобувач,

Шаповалова Олена Валентинівна,
*студентка
Міжрегіональна академія управління персоналом*

КОНСОЛІДАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

З метою посилення консолідації українського суспільства, зміцнення його стійкості в умовах зростання гібридних загроз, інформаційно-пропагандистського, морально-психологічного тиску на суспільну свідомість Указом Президента України від 14 лютого 2022 року оголошено 16 лютого 2022 року Днем єднання[57]. Термін державність розкриває взаємодію органів державної влади і суспільства, яка спрямована на забезпечення існування та функціонування самої держави, окреслює її риси та особливості на конкретному історичному етапі розвитку[2, с. 205;58; 51; 55;56;59]. Консолідація (від лат. consolidatio – об'єднання, спільність, зміцнення) – процес об'єднання, зміцнення єдності і згуртованості

соціальних і політичних сил (людей, соціальних груп, політичних партій та організацій тощо) з метою посилення боротьби за вирішення загальних завдань. Консолідація суспільства належить до категорії стратегічних пріоритетів державної політики. Вона виступає різновидом об'єднавчих процесів у суспільстві. Під консолідацією, на думку В. Крисаченка, вартує розуміти, насамперед, високий рівень розвитку суспільства, який характеризується розгалуженою системою зворотних зв'язків між усіма групами, верствами, спільнотами, інституціями й індивідами, які складають дане суспільство. Це дозволяє швидко реагувати на виклики часу, мобілізувати внутрішні ресурси, досягти консенсусу у проблемних ситуаціях і координувати зусилля для здійснення ухвалених рішень. Базовими умовами консолідації є збереження культурного і етнічного багатоманіття, етика солідарності, пошук спільних цінностей в режимі постійного діалогу[13, с.60]. Основними видами суспільної консолідації, за аналізом Ю Поліщука, є: політична, національна, демократична, соціальна, етнічна, територіальна, суспільна, політичного режиму, ціннісна, влади, еліти, громадська, ситуативна. Юристи розглядають консолідацію як один із важливих засобів систематизації законодавства, який є самостійним логіко-гносеологічним та ієрархічним видом опрацювання нормативно-правових актів, що можуть об'єднуватися за інституціональною та галузевою ознакою[38, с.5]. Разом з тим, усі ці різновиди суспільної консолідації виступають як взаємопов'язані процеси, які об'єднані в певну систему[45, с.168].

Особливу роль українські вчені етнологи приділили вивченню проблем національної консолідації, зокрема, Антонюк О.В.[1], Дашкевич Я.Р.[5], Варзар І.М.[3], Євтух В.Б.[8], Горбатенко В.П.[29], Римаренко Ю.І.[50], Курас І.Ф.[15], Кресіна І.О.[16], Крисаченко В.С.[14], Колодій А.Ф.[17], Картунов О.В.[18], Касьянов Г.В.[19], Климончук В.Й.[20], Круглашов А.М.[22], Котигоренко В.О.[23], Луцишин Г.І.[24], Магда Є.Б.[26], Майброда О.М.[27], Макаrchук С.А.[28], Нагорна Л.П.[43], Обушний М.І.[44], Поліщук Ю.І.[45], Рудакевич О.М.[48], Рафальський О.О.[49], Степико М.Т.[53; 54], Фартушний А.А.[60], Федуняк С.Г.[61], Чупрій Л.В.[63] та ін.

Проблеми етнічної консолідації як важливого елемента збереження етнічної

ідентичності[34, с. 44-48] та консолідації української нації як важливого елемента національної безпеки України піднімалися автором [30, с.84 -95; 31, с.15-19; 32, с. 95-99; 33, с. 126-136].

Серед основних видів суспільної консолідації в сьгоднішніх наших умовах боротьби військової і інформаційної з рашизмом заслуговує на першочергову увагу ціннісна консолідація суспільства. Можна погодитися з М. Степикою, що для України як суспільства перехідного типу відбувається зіткнення принаймі тьох систем цінностей: 1) нової системи, що «імпортується» з країн західної цивілізації разом з ринковими моделями економічної трансформації і розширенням торговельних та інвестиційних з'язків між Сходом і Заходом; 2) старої «радянської» системи цінностей, настанов та поведінкових стереотипів, які і далі впливають на суспільну свідомість; 3) цінностей традиційної національної культури, що швидко відроджуються[53, с.16]. Крім цього, для України проблема консолідації суспільства має особливе значення ще й з огляду на її геополітичне розташування як території[5, с. 102-103], яка перебуває на розломі й у точках дотику кількох цивілізацій, і великих, і локальних[54, с.100-101].

В умовах зовнішньої агресії, російської культурної експансії та реалізації українським народом свого права на європейський вибір забезпечення гуманітарної безпеки є стратегічним пріоритетом національної державної політики консолідації суспільства. Саме гуманітарні чинники – освіта, наука, культура, релігія, мова - мають непересічне значення для формування ціннісних засад суспільного розвитку, консолідації української політичної нації, утвердження національної ідентичності. Система національних цінностей утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування Української держави, адже їх втрата може привести до зникнення нації як носія суверенітету. Сучасні ціннісні тренди відслідковуються з 1981 р. в рамках проєктів Європейське дослідження цінностей та Всесвітнє дослідження цінностей. Поняття «цінностей» вперше з'явилося у філософії І. Канта, який протиставив сферу моральності (волі) сфері природи (необхідності)[6, с.74 – 130; 21, с.129-132]. Цінності самі по собі не мають буття, у них є тільки значущість; вони суть вимоги, звернення до волі, мети, поставленої перед нею. Можна виділити інтегруючі та консолідуючі функції національних цінностей,

спрямовані на забезпечення єдності, цілісності та впорядкованості певної спільноти. Національні цінності виступають як визначальні норми, принципи, стереотипи, що сформувалися протягом історичного розвитку українського народу і складають ядро української національної культури, забезпечуючи її стабільність та стійкість, здатність протидіяти несприятливим зовнішнім та внутрішнім впливам[62, с.707-708]. Для українців базовими національними цінностями є: соборність, соціальна справедливість, патріотизм, терпимість, духовність, гостинність, повага до родини, синівський обов'язок, «кордоцентризм» та ряд інших, що складають основу української ментальності[39, с. 369 - 370; 52, с.115-117].

В умовах деокупації, яка виступає як процес в царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності[7, с.1-224] консолідація правової системи України, де під правовою системою розуміють, як правило, сукупність взаємопов'язаних між собою систем права та засобів її реалізації [40].

Правова система надає динамізму як системі законодавства, так і системі права, забезпечує фактичну реалізацію правових норм[47, с.488-489]. Він розмежовує правову систему і систему права, бо правова (юридична) система виступає як система всіх юридичних явищ, які існують у певній державі або у групі однотипних держав, до складу якої входять: різноманітні правові акти і діяльність відповідних суб'єктів по створенню таких актів; різноманітні види і прояви правосвідомості; стан законності та його деформації.

Правову систему визначають як сукупність внутрішньо узгоджених, взаємопов'язаних, соціально однорідних юридичних засобів, за допомогою яких держава здійснює необхідний нормативно-організуючий вплив на суспільні відносини (закріплення, регулювання, охорона, захист)[25, с. 26]. До основних елементів правової системи, на думку академіка Ю. Шемшученка, відносять: систему права і систему законодавства; правові відносини; юридичну практику, тобто діяльність правотворчих, правозастосовчих і правоохоронних органів;

правову політику та ідеологію; правосвідомість і правову культуру; юридичну науку й освіту[64, с.39]. Сучасні дослідники, зокрема, В. Бабкін, О. Зайчук, О. Копиленко, М. Мірошніченко, Н. Оніщенко виділяють такі елементи правової системи: право як сукупність створених і охоронюваних державою норм; законодавство як форму виразу цих норм (нормативні акти); правові установи які здійснюють правову політику держави; судову та іншу юридичну практику; механізм правового регулювання; правореалізаційний процес (включаючи акти застосування і тлумачення); права, свободи і обов'язки громадян (право в суб'єктивному значенні); систему утворених та функціонуючих у суспільстві правовідносин; законність і правопорядок; правову ідеологію (теорії, правосвідомість, юридичні доктрини, правову культуру тощо); суб'єктів права (індивідуальних і колективних); системні зв'язки, які забезпечують єдність цілісність та стабільність системи; інші правові явища (юридичну відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, законні інтереси тощо), які утворюють нечебто «інфраструктуру правової системи»[46, с.551]. Отже, широкий підхід найбільш повно окреслює обсяг поняття і характеризує правову систему, як складне, цілісне структурне утворення в єдності його складових частин. Системний підхід дозволяє виділити п'ять рівнів правової системи: суб'єктивно-сутнісний; інтелектуально-психологічний; нормативно-регулятивний; організаційно-діяльнісний; соціально-результативний [12, с. 556].

Провідним елементом правової системи виступає сутність і зміст права, розгляд його як історичного явища, як вияву його загальних видових і родових рис[10, с. 37-40]. Історія українського права належить до фундаментальних дисциплін в системі юридичних наук, тому заслуговує на увагу звернення до актуальних питань розвитку сучасного права, його генези, періодизації та сучасних підходів до інтерпретації вузлових категорій. Вартує також звернути увагу на множинність визначень права, які існують у юридичній літературі, залежать від множинності поглядів на походження права, на джерела права, на бачення його зв'язків з державою, а також від того, які сутнісні ознаки, особливості, риси права лягають в основу того чи іншого визначення, який бік його як суспільного феномена досліджується. Вагома причина розбіжностей у визначенні права обумовлена тим,

яка правова доктрина кладеться в основу такого визначення: природно-правова, нормативіська чи соціологічна [46, с.570; 11, с. 11-20].

Сутність права сучасності розкривається через два найголовніших, на наш погляд, визначення. З пізнавально-раціоналістичної точки зору право – це свобода, обумовлена рівністю, рівне мірило свободи (правомірний порядок) [36, с. 350-355; 9, с.126-128]. Однак це визначення доповнюється регулятивним визначенням права, як легітимних у суспільстві норм, детермінованих досягнутим суспільством рівнем моралі і етики, які спираються на владні засоби охорони [35, с. 20-24; 41, с. 44- 53; 37, с. 309-314]. Отже, право визначається як система норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визначених державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами легального державного впливу аж до примусу.

Правова система виступає найважливішим елементом культури, вагомим показником рівня цивілізації. Вже понад два з половиною століття у світових і вітчизняних наукових колах точаться суперечки щодо витоків і характеру становлення держави і права Київської Русі, вийшли десятки монографічних праць і сотні статей на цю тему, у зазначеній проблемі все ще лишається чимало "білих плям". Ситуація ускладнюється ще й тим, що протягом майже шести десятиліть у межах колишнього СРСР насаджувався стереотип, згідно з яким категорія "українське право" оголошувалася вимислом західних фальсифікаторів і націоналістів. Разом з тим духовна традиція українського права випрацювана українськими мислителями Г. Сковородою, діячами «Руської Трійці», Т. Шевченком, вченими-правниками Наукового товариства ім. Т. Шевченка, І. Франком, Лесею Українкою. Вагомий внесок у наукове бачення ідеї українського права був зроблений творчим доробком П. Чубинського, Ф. Леонтовича, П. Куліша, М. Василенка, М. Владимирського-Буданова, О. Кониського, Р. Лашенка, А. Яковліва, О. Малиновського, П. Єфименка, О. Кістяківського, М. Костомарова, М. Ковалевського, Г. Шершеневича, Б. Кістяківського, Л. Петражицького, В. Липинського, С. Томашівського, В. Кучабського, М. Міхновського, Д. Донцова, М.

Сціборського, С. Дністрянського, В. Старосольського, О. Бочковського, М. Туган-Барановського, М. Грушевського, В. Винниченка, А. Шептицького, Й. Сліпого, Н. Полонської-Василенко, П. Юркевича, Д. Чижевського, Ю. Липи, А. Кристера, В. Сергеевича, М. Іванішева, О. Доброва, І. Черкаського, М. Ясинського, Б. Путілова, А. Пономарьова, А. Ткача, О. Шевченка, В. Кульчицького, зокрема, сучасними дослідниками українського права: Гончаренком В., Бойком І., Бойком О., Копиленком О., Музиченком П., МIRONЕНКОМ О., НАСТЮКОМ М., ЗАХАРЧЕНКОМ П., Мірошніченко М., Смолієм В., Тацієм В., Тишиком Б., Терлюком І., Усенком І., Ярмишем О., Івановим В., Чайковським А., Шемчушенком Ю. та ін.

Заслуговує на увагу проблема обґрунтованої періодизації як всесвітньої історії, так і історії українського права. Можна погодитися з М. Мірошніченко, що «періодизацію історії українського права доцільно здійснювати в контексті періодизації як світової історії, так і історії України» [42, с. 13]. Викладені вище підходи до розуміння правової системи вартувало би застосовувати до різних етапів розвитку українського права, зокрема часів і джерел права Київської Русі.

В умовах адаптації правової системи України до права Європейського Союзу історія та теорія українського права, його історіографія, зокрема, осмислення консолідації елементів правової системи України вимагають особливої уваги та розуміння процесу природно-історичного вдосконалення правових форм переважно на національному ґрунті.

Література:

1. Антонюк О.В. Основи етнополітики: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2005. – 432 с.
2. Бойко О. Державність // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю.Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст.голови) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2011. - с.205.
3. Варзар І.М. Політична етнологія: пропедевт. Курс: авт. підруч./ І.М. Варзар. 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. – 354 с.
4. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Держава і цивілізація в історії України. Київ : Еко-Продакшн, 2009. 879 с.
5. Дашкевич Я.Р. Лабіринти історії України // Україна. Наука і культура: Щорічник. – Вип.31. 2002. - С. 102 – 120.

6. Денисенко В.М., Климончук В.Й. Аксіологія динаміки політичних процесів. – Львів: Простір-М, 2005. 245 с.
7. Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання]: матеріали Міжнародного Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) /Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. – Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. – 224 с.
8. Євтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Центр етноглобалістики. – К.: Фенікс, 2012. – 396 с.
9. Zarosylo V.O., Kozachenko O.I., Medvid F.M., Nikonov M.M., Zfrosylo V.V. Philosophical problems of human being in the legal environment in Ukraine // ASTRA Salvensis, Supplement. № 1, 2020. С.123-130.
10. Зайчук О. Середовище права та формування правових систем сучасності / О. Зайчук, Н. Оніщенко // Право України. – 2003. - № 12. – С.37 -40.
11. Історія українського права: Навч. поібник /За ред. проф. О.О. Шевченка. – К.: Олан, 2001.
12. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права: Підручник. – Львів: «Новий Світ-2000», 2003. – 584 с.
13. Крисаченко В.С., Дякова О.В. Українська етнополітика: Кн.2. Прикладні виміри. – К.: МП «Леся», 2015. – 614 с.
14. Крисаченко В.С., Степико М.Т., Власюк О.С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2004. – 648 с.
15. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
16. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітологічний аналіз. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.
17. Колодій А.Ф. Національний вимір національного буття / А. Колодій . – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.
18. Картунов О.В. Нова чи оновлена концепція прав етнонаціональних меншин? // Політичний менеджмент. – 2004. - №2. – С.78-90.
19. Касьянов Г.В. Теорії нації і націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
20. Климончук В.Й. Політичні свободи в українському націогенезі: Монографія / В.Й. Климончук. – Львів: ПАІС, 2011. – 480 с.
21. Климончук В.Й. Цінності як проблема політики: стан наукового дослідження // УП

Методологічні читання – Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті Валерія Миколайовича Денисенка): Матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 11 грудня 2020 р.). За наук. ред. д. політ.н., Г.В. Шипунова; відп. за вип. А.М. Сабара, Г. В. Іленьків. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. – С.129 – 132.

22. Круглашов А.М. Буковинська етнополітична мозаїка. Історична спадщина та сучасні тенденції / А. Круглашов // Політичний менеджмент. - 2004.- № 2. - С. 47-67.

-23.18. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.

24. Луцишин Г.І. Національна консолідація як основа формування та розвитку української політичної нації // Українська політична нація: проблеми становлення: зб.наук.ст./ за ред. М.М. Розумного (заг.ред.), М.Т. Степика, В.М. Яблонського. – К.: НІСД, 2012. - С.150-156.

25. Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н.И. Матузов.-Саратов, 1987.

26. Магда Є.В. Сучасні загрози консолідації українського суспільства // Історико-політологічні студії. – 2013. - № 1. – С.107 – 113.

27. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі / О.М. Майборода. Вид. 2-е, випр. І допов. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. – 448 с.

28. Макарчук С.А. Етнічна історія України: Навч. пос. – К.: Знання, 2008. – 471 с.

-29.23. Мироненко М.О., Горбатенко В.П. Історія вчень про державу і право: навч.пос. / О.М. Мироненко, В.П. Горбатенко. – К. : ВЦ «Академія», 2010. -456 с.

30. Медвідь Ф.М. Консолідація української нації та проблеми національної безпеки // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - Вип. 1 . - Львів: ІН НАН України, ДУЛП, 1999.- С.84-95.

31. Медвідь Ф.М. Консолідація сучасної української нації: проблеми національної безпеки // Універсум. -Львів: Універсум, 1999. - № 9-10.-С.15-19.

32. Медвідь Ф.М. Проблемы кансалідації сучаснай українскай нації // Культура беларускага погранича. Тематични збірник наукових прац. - Книга – С.95 -99.

33. Медвідь Ф.М. Консолідація української модерної нації як важливий елемент національної безпеки // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. -Львів: ЛІВС, 1999. - № 1(8).- С.126-136.

34. Медвідь Ф.М. Консолідація української модерної нації: проблеми збереження етнічної ідентичності // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. - Секція 1 . Теоретичні

проблем етнології. - К.: Вид. центр Київського університету, 1999.- С.44-48.

35. Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Ціннісні основи права: сучасні підходи // International Scientific Conference «Innovative research of legal regulation of public administration»: Conference Proceedings, June 16-17, 2017. – Lublin, Republic of Poland, 2017.- С.20-24.

36.Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Соціальна цінність права: філософсько-правовий аналіз // Діалектичні та практичні питання перспектив розвитку правової науки в сучасних умовах: Матеріали IX Міжнародної наукової конференції. – К.: ДУІТ, 2019. – С.350-355.

37.Медвідь Ф.М., Чорна М. Ф., Твердохліб А. І., Урбанський М.В. Українське право: питання історії, теорії та історіографії // Шляхи розвитку правової науки в умовах сьогодення: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. К.: ДУІТ, 2021.- С.309 -314.

38.Меленко С.Г. Консолідація як вид систематизації нормативно-правових актів: автореф.дис. ...канд.юрид.наук: 12.00.01. Київ, 2002. 19 с.

39. Ментальність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. - С.369-370.

40. Мірошніченко М.І. Генезис правової системи України: теоретико-методологічний аспект. Дис. доктора юрид. наук. - Київ, 2012. – 431 с.

41. Мірошніченко М.І. Об'єкт і предмет історії українського права у контексті антропологізації історико-правового знання (до питання назви наукової і навчальної дисципліни) / М.І. Мірошніченко // Методологія в праві: монографія. /[І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра, та ін.]: за заг.ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2017. - 658 с.- (Серія «Про українське право». – С.44-53.

42. Мірошніченко М.І. Місце історії українського права в системі юридичних наук в умовах глобалізації // Концепція та методологія історії українського права: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу, присвяченого пам'яті професора Олександра Шевченка, м. Київ, 28 квітня 2017 року / ред. кол.: І.С. Гриценко, М.І. Мірошніченко, П.П. Захарченко, І.А. Мацелюх, А.В. Крижевський. – К.: «ДС День Печати», 2017. - С.9 - 16.

43. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні.- К.:ІПіЕНД, 2002.- 272 с.

-44.31. Обушний М.І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування української нації: авт дис. ...док.політ.наук. – К., 1999. – 35 с.

45. Поліщук Ю.І. Поняття «суспільна консолідація» у вітчизняному політичному дискурсі // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.- Випуск 5-6 (91-92). – 2017. – С.158 – 171.
46. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т.1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України /за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – 728 с.
47. Рабинович П.М. Система права // Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: „Укр..енцикл.”, 2003. – Т.5. – С.488-489.
48. Рудакевич О.М. Національний принцип: етнополітична концепція нації: Монографія. – Тернопіль: Вид.-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 292 с.
49. Рафальський О.О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. – 400 с. .
50. Римаренко Ю.І., Курас І.Ф., Шемшученко Ю.С., Картунов О.В., Шкляр Л.Є., Римаренко С.Ю. Національно-державне будівництво. Концептуальні підходи, сучасна наукова література / За ред. Ю.І. Римаренка. – К.: «Довіра», 1999. – 559 с.
51. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ століття). Київ : Парапан, 2002. 396 с.
52. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник.- К.: НАДУ, 2012.- 544 с.
53. Степико М.Т. Консолідація української нації: проблеми та перспективи \ М. Степико // Вісник НАН України. – 1999.- № 6. – С.16 -26.
54. Степико М.Т. Українська національна ідентичність: феномен і засади формування. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
55. Терлюк І. «Держава» і «державність»: до проблеми теоретико-правового та історико-правового змісту понять в контексті українського (національного) державотворення // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 8. № 1. С. 17–28.
56. Терлюк І.Я. Українська національна державно-правова традиція (друга половина XVI – початок ХХ ст.) [монографія]. Львів : ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 392 с.
57. Указ Президента України від 14 лютого № 53/2022. Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства.
58. Указ Президента України №423 від 24 серпня 2021 року. Про День Української

Державності.

59. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз. Київ : Політична думка, 1996. 448 с.
60. Фартушний А. А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2000. – 308 с.
61. Федуняк С. Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав. – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.
62. Цінність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. - С.707-708.
63. Чупрій Л.В. Політика національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері: Монографія. /Л.В. Чупрій. - К. : ФОП Кожуховський І.І., 2015. – 508 с.
64. Шемшученко Ю.С. Правова система // Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: „Укр..енцикл.”, 2003. – Т.5. – С. 39.

*Россіхіна Галина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
академік Міжнародної академії природничих наук,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету імні В.Н. Каразіна*

*Гусейнов Ільгар Вугар огли,
доктор філософії в галузі права,
старший науковий співробітник НДІ публічного права*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО- ПРАВОВИЙ ВИМІР

В контексті сучасних уявлень про структуру фінансової системи, беззаперечним у науковому середовищі постає той факт, що основною ланкою фінансової системи будь-якої держави є фінанси підприємств, проте так було далеко не завжди. У першій половині XIX століття підприємства можна було перерахувати по сотням, тим більше, законодавство в галузі юридичних осіб

розвивалося неспішно. Під час обговорення законопроекту в Державній раді у травні 1836 року присвяченого правовим аспектам розвитку та становлення підприємництва і юридичних осіб, вказувалося, що компанії на акціях допускаються урядом з двоякою метою: для приведення в дію будь-якого загальнокорисного підприємства і для підвищення приватних капіталів. Законопроект розроблявся в умовах підвищеного інтересу до акціонерних компаній з боку суспільства і сприятливого положення ринку капіталів – в умовах скоріше виняткових, ніж звичних для досліджуваного періоду. Боротьба з біржовим ажіотажем ось друга мета, яка переслідувалася законодавцем, але і боротьба проти спекуляцій з акціями мала в основі прагнення зберегти і зміцнити інститут акціонерних компаній.

Компанії розглядалися не тільки як найбільш зручна форма для продуктивного приміщення вільних приватних капіталів, а й така форма, яка повинна забезпечити можливість цих вкладень для всіх бажаючих, в тому числі, а може і, перш за все, для поміщиків і бюрократії. В умовах посилення розпаду феодального ладу остання обставина мала найважливіше значення. При цьому, на відміну від сільського господарства, промисловість особливо у важкому стані застою не перебувала.

Влада досить прискіпливо та з недовірою ставилась до перспектив «штучного збудження промисловості» і залишалася противником державного субсидування фабрик і заводів, вважаючи, що основна вигода буде у іноземців, які стануть інвестувати будь-яку галузь. Як ми бачим, фінанси підприємств не сприймалися як основа фінансової системи, і такі доводи є досить дивними, але наявність факту нерозуміння ролі фінансів підприємств не викликає сумнівів [1, с. 51]. Можливо, наука про фінанси в даній сфері була розвинена недостатньо, але з іншого боку, можна було врахувати досвід іноземних держав, адже незважаючи на політику уряду, воно не могло вирішити головної проблеми – відставання промислового розвитку від західноєвропейських держав.

У першій половині XIX століття відбулися й деякі зміни в кредитно-фінансовій системі Російської імперії, адже фінансово-економічний стан без перебільшення можна назвати катастрофічним. Грошовий обіг країни був розформований, а курс асигнацій безперервно падав. Більше половини витрат

скарбниці фінансувалося за рахунок запозичень, а частка надходжень від прямого оподаткування в доходах скарбниці впала з 33-35% до 18%. Для покриття державних витрат були використані запозичення у казенних банків, а також випуск квитків Державного казначейства, які виконували не тільки роль цінних паперів – боргових зобов'язань, а й функції платіжних засобів [2, с. 75]. Лише за кілька років скарбницею було запозичено надзвичайно-велику кількість грошових коштів, частина яких формувалася за рахунок збільшення і припливу приватних вкладів у державні кредитні установи, які залишалися при загальній нестабільності торгівлі і кредиту єдиними установами, що гарантували повернення вкладених коштів [3, с. 33].

Одним із заходів, спрямованих на розвиток практики державного регулювання фінансової діяльності, стабілізації бюджету і кредитування промисловості і торгівлі, стало утворення Державного комерційного банку, який замінив облікові контори. Банк мав право приймати вклади, видавати позики під товари і враховувати векселі як російських, так і іноземних громадян і юридичних осіб; виконувати кредитні та обмінні операції, забезпечувати трансферт грошових коштів, окрім того, важливим напрямком в діяльності банку була робота з Державним казначейством за операціями з його тимчасово-вільними коштами. Законодавець не установлював чітких правил і процедур проведення вищевказаних операцій, оскільки Кредитний статут ще не був розроблений, і кредитні правовідносини регулювалися розрізненими нормами маніфестів і узаконень. У зв'язку з цим Державний банк вдавався до простих за процедурою, але прибуткових операцій: позики та кредити [4, с. 42]. В той же час окрім Державного комерційного банку до найбільших кредиторів можна віднести й Державний позиковий банк, а також збережені (позикові) скарбниці при виховних будинках в Петербурзі і в Москві, накази громадського піклування (що входили до Міністерства внутрішніх справ), які займалися в основному видачою позик поміщикам і кредитуванням їх господарської діяльності під заставу їх маєтку, іншої нерухомості тощо.

Стабілізація грошової системи зміцнила довіру населення до системи казенних кредитних установ [5, р. 1445]. До того ж в умовах державної монополізації банківської справи ці встановлення були єдиним фінансовим

інститутом, що притягували грошові накопичення населення. Ще на початку XIX століття відсоток по вкладним операціям був зменшений до 4%, що не позначилося на кількості вкладників і на приплив засобів населення в казенні банки. В даному випадку держава скористалася вигодами державної монополізації банківської справи [6, с. 59].

Цілісне публічно-правове забезпечення позикових зобов'язань держави проявляється в законодавстві XIX століття і знаходить відображення в окремих положеннях Кредитного статуту. Умовно норми, що регулюють правильність і своєчасність операцій по державним борговим обов'язкам, деякі автори пропонують групувати наступним чином: організаційно-інституційні заходи (до таких заходів можна віднести створення спеціальних органів, таких як: Комітет фінансів, який є вищим дорадчим органом у справах державного кредиту і фінансової політики; Державної комісії погашення боргів, покликаній безпосередньо виплачувати державний борг і відсотки по ньому; Особливу канцелярію по кредитній політиці тощо); гарантії по випуску державних запозичень (для здійснення випуску державної позики встановлювався дозвільний порядок, аналогічний порядку, встановленому для затвердження державного розпису доходів і витрат); гарантії погашення державної позики тощо.

Література:

1. Колекція особових справ співробітників фінансових відділів при виконавчих комітетах Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Київської губернії. *ДАКО* (Державний архів Київської області). Ф. 1751. Оп. 13. Спр. 1.
2. Вирст Ф. Х. Об учреждении ассигнационного и заёмного банка для споспешествовали народному богатству: С присовокуплением статутів французского банка, и ответа на критику Рассуждений о некоторых предметах законодательства и управления по части финансов и торговли. Российской империи. / Издано статским советником и редактором по коммерции в Комиссии составления законов, Ф. Г. Вирстом. В Санкт-Петербурге : При Императорской Академии наук, 1808. 77 с.

3. Буланже М. Применение начал мудрых и благотельных. *Налоговый Вестник*. № 11. 1997. С. 31-35.
4. Викулин А. Ю., Крохина Ю. А. Бюджетная политика в системе категорий финансового права. *Государство и право*. 2004. №2. С. 41-48.
5. Rossikhin V., Rossikhina H., Kaganovska T., Holovko O., Navrotskyi O., Musiienko O. The court fees as variety of the state duty. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 2020. 17(3). P. 1443-1450.
6. Коломиец А. Г. Канкрин и стабилизация финансовой системы. *Финансы*. 2000. №7. С. 58-62.

Россіхін Василь Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України
Харківський національний університет радіоелектроніки

Надобко Сергій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
Харківська державна академія дизайну і мистецтв

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТИПУ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ФІНАНСОВО- ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ХVІІІ-ХХ СТОЛІТТЯ).

Загальновідомо, що будь-які державно-політичні та соціально-економічні перетворення та реформи стають наслідком реформування відповідної сфери законодавчих норм з метою їх оптимізації у відповідності до суспільно-державного життя. Відповідно, податкове законодавство в залежності від історико-правових хронологічних рамок також піддавалось зміні та реформуванню, особливо в частині системи оподаткування та податковій відповідальності. Наприклад, початок ХХ століття ознаменувався новим етапом становлення системи права в умовах зміни розвитку держави, її соціально-економічного курсу та проголошення диктатури пролетаріату. Започаткування нових податків у відповідності до нової економічної політики сприяло диференціації економічних злочинів та широкому

застосуванню заходів адміністративного примусу і не лише внаслідок державної політики, але й через важке матеріальне та соціальне становище переважної частини населення. На думку В. М. Кудрявцева характеризуючи державну політику даного періоду не слід забувати, що для режиму було характерним формальне проголошення вільної торгівлі, можливість існування приватних підприємств, але держава надзвичайно жорстко контролювала дотримання законодавчих рамок широко застосовуючи норми кримінального та адміністративного права [1, с. 45-46].

Жорсткий характер відповідальності за порушення в сфері оподаткування не залежно від хронологічних рамок пов'язано, в першу чергу, із постійним дефіцитом бюджетних коштів та повним ігноруванням будь-яких буржуазних принципів на зразок презумпції невинуватості, виходячи навіть не з їх правової природи, а через походження із буржуазних держав. Фактично, влада ніколи не обмежувала себе відносно заходів юридичної відповідальності, а наявність тих чи інших нормативно-правових актів чи законодавчих норм, які б встановлювали міру відповідальності, її підстави – вважалися факультативними обставини у порівнянні із сталою практикою притягнення осіб до відповідальності.

Відсутність централізованого та універсального інституту податкового контролю на загальнодержавному рівні, на думку влади, повинно було компенсуватися за рахунок жорстких заходів відповідальності. Наприклад, в роки нової економічної політики влада навмисно застосовувала переважно непряме оподаткування, адже задля встановлення прямого оподаткування вкрай необхідним є наявність ефективного податкового контролю, який був відсутнім. Необхідність збільшення надходжень грошових коштів від оподаткування стало наслідком суттєвого збільшення податкових ставок прямих податків та введення додаткових акцизів, що беззаперечно стало наслідком приховування платниками податків власного фінансового стану та намагання уникнути надзвичайно величезні податкові зобов'язання [2, с. 69]. Досить яскраво дані обставини представлені І. І. Кучеровим, який зазначав, що приховування доходів населенням, нестабільність норм податкового права та фактична відсутність інституту податкового обліку та контролю стали важливими причинами зростання правопорушень та злочинів у

сфері оподаткування, які лише на початку ХХ століття складали близько 12-15% [3, с. 12-14].

Широка реалізація заходів відповідальності у сукупності із важким політичним та економічним становищем призвело до загострення відносин між державою та платником податків й широким поширенням правового нігілізму [4, с. 23]. В жорстких умовах державної політики влада застосовувала якісно-нові форми впливу актуалізуючи кримінальні репресії та податковий терор, що особливо гостро проявлялось на селі. На думку окремих дослідників, саме дані обставини стали причинами скорочення посівних площ, призупинення, а іноді й ліквідація окремих галузей економіки та появи соціальної напруженості між селом та містом [5, с. 292]. В кінцевому результаті, відсутність належного та структурованого законодавства, піднесення соціальної напруженості серед населення, стало наслідком того, що досить тривалий час панувала революційна правосвідомість, яка була уособленням головного джерела права, а все, що не було врегульованого за допомогою правових норм, визначалося за допомогою ідеології [6, с. 100].

Доктринальний аналіз досліджуваної проблематики свідчить про те, що певні елементи інституту податкової відповідальності на законодавчому рівні встановлювались окремими декретами початку ХХ століття, наприклад у відповідності до Декрету «Про справляння прямих податків» від 16 грудня 1917 року закріплювалося, що особи, які не внесли державний прибутковий податок за окладами та одноразовий податок встановлений постановою тимчасового уряду, підлягали, крім заходам встановленим дореволюційним законом, грошовим стягненням, конфіскації всього майна, а особи, які навмисно затримують сплату податків – позбавленню волі строком до п'яти років [7, с. 84].

Першочергово, інститут податкової відповідальності характеризувався необмеженим кримінально-репресивним характером, навіть в окремих законодавчих актах вказувалося, що без особливих процедур чи правил пролетаріат застосовує ті чи інші заходи впливу та насилля, але саме такий досвід й породжує певні правила [8, с. 376]. Таким чином, формування інституту відповідальності, в тому числі й податкової, здійснювалося у чіткій послідовності згідно існуючої

ідеології. Найбільш довільно обов'язки платників податків та їх правовий статус трактувались в період «воєнного комунізму», коли фактично були відсутні будь-які розмежування між податками та примусовою конфіскацією майна у вигляді контрибуції чи конфіскації, а податкові санкції носили відверто класовий характер і нівелювали будь-якими правами та гарантіями людини і громадянина, що підтверджується численними архівними матеріалами та хроніками. Не дивлячись на відносну невизначеність інституту податкової відповідальності на законодавчому рівні, влада застосовувала досить широкий спектр заходів впливу, серед яких на думку К. В. Харченка найбільш поширеними можна визначити конфіскацію та позбавлення волі [9, с. 160].

В той же час, у циркулярній телеграмі зазначалося, що на підставі законів до неплатників податків чи то державних, чи то місцевих, може бути застосовано продаж усього майна такої особи в рахунок податкових боргів, але арештовувати підстав не має. Натомість, в окремих архівних матеріалах містяться згадки про те, що за рішеннями окремих рад особи, які мали заборгованість зі сплати податків і арештовувались, і навіть позбавлялись волі, що свідчить про формальність нормативних засад існування інституту податкової відповідальності взагалі. Відносно застосування такого заходу впливу як конфіскація, варто зазначити, що вона накладалася на осіб за результатами винесення постанови контрольно-податкової комісії у кількісному складу не менше трьох осіб, яка мала розглядати справи публічно та відкрито. Досить поширеним видом відповідальності можна вважати і штраф, але його застосування не відіграло особливого значення через те, що ототожнювалось із самим поняттям податок. Цікаво, що власне податок також досить часто уособлювався як міра відповідальності, наприклад у випадку коли сільська община не повідомить про осіб, які ухиляються від виконання своїх обов'язків, то вся земля буде оподатковуватись у подвійному розмірі.

У сільській місцевості основним документом, який регулював питання визначення міри відповідальності та особливості її застосування був декрет від 11 січня 1919 року «Про розкладку між губерніями зернових хлібів і фуражу, що підлягають відчуженню в розпорядження держави», яким було визначено й податкову відповідальність. Наприклад, сільські власники, які не здали у

встановлені строки хлібофураж підлягали відповідальності у вигляді конфіскації всіх знайдених у них запасів, а до тих осіб, які таким заходам проявляли злісну непокору застосувались ще жорсткіші заходи у вигляді конфіскації всього належного їм майна та позбавлення волі за рішенням народного суду. Таким чином, даний нормативний акт також не розмежовує заходи адміністративної та кримінальної відповідальності, об'єднуючи їх у податкову відповідальність.

Інститут адміністративної відповідальності за порушення у сфері оподаткування протягом тривалого період був відсутнім, що було пов'язано переважанням розвитку кримінального законодавства та його досить детальною регламентацією, але податкові злочини не виділись ані на законодавчому, ані на науковому рівні. Науковий інтерес до проблематики пов'язаної із вчиненням злочинів у сфері оподаткування з'явився лише наприкінці XX століття внаслідок відродження податкових правовідносин після довготривалого соціалістичного застою.

Відносно політико-правової сутності інституту юридичної відповідальності у першій половині XX століття, то такого терміну на законодавчому рівні не існувало, а застосовувались такі категорії як «правові репресії», «покарання», «стягнення», зміст яких повністю заперечував такі принципи як невинуватості особи чи, взагалі, законності, вважаючи їх суто буржуазними ідеями. Основним завданням відповідальності був захист революційного правопорядку від буржуазного впливу, а тому основоположними принципами юридичної відповідальності проголошувались такі ідеї як революційна законність, класовість, а принцип винної відповідальності визначав порушників як «чужі елементи». Зазначені обставини свідчать про надзвичайну політизованість інституту податкової відповідальності, як наслідок за один і той самий проступок людина в залежності від свого соціального, майнового та іншого становища несла різну відповідальність, наприклад у 1919-1923 роках за правопорушення пов'язані із порушенням порядку справляння та сплати промислового податку серед усіх підприємств притягнених до відповідальності державні становили 3%, кооперативні 6%, решта – 91 % приватні підприємства [10].

Окрім відповідальності самих платників податків та осіб, які ухилялись від

виконання податкових зобов'язань існували й суміжні види податкової відповідальності, зокрема відповідальність посадових осіб податкових органів. Водночас, законодавство першої половини ХХ століття не передбачало жодних норм присвячених будь-якій відповідальності державних органів чи їх посадових осіб за зловживання по відношенню до платників податків аби не дискредитувати державну владу в цілому, оскільки вважалося, що влада не може помилятися чи здійснювати незаконні дії. Дані обставини сприяли тому, що процедура притягнення платників податків до відповідальності залежала не від законодавчих норм, а від правосвідомості осіб, які вирішували питання про застосування заходів впливу чи притягнення їх до відповідальності.

Аналіз архівних матеріалів свідчить, що досить активно владою притягалися до кримінальної відповідальності особи за самовільне встановлення податків та зборів, які не були передбачені діючим законодавством, а в окремих директивах фінансовим органам повідомлялося про обов'язкове інформування губернатора чи прокурора в разі виявлення таких порушень. Рішення про скасування неіснуючих податків та зборів супроводжувалось поданням про накладення дисциплінарних стягнень по відношенню до винних осіб, а інколи й про притягнення до кримінальної відповідальності. У відповідності до окремого циркуляру такі справи, що торкались найважливіші державні інтереси рекомендовано здійснювати надзвичайно оперативно із гарантією застосування заходів кримінальних репресій.

При проведенні масових податкових перевірок досить часто видавались інструктивні директиви відносно того, яким чином потрібно порушувати провадження по кримінальним справам та який алгоритм дій має бути вжито при виявленні інших порушень. Найбільш яскраво зазначені обставини простежуються у нормах декрету «Про затвердження інструкції про порядок притягнення до відповідальності за порушення Декрету про єдиний сільськогосподарський податок», який закріплював окремі склади злочинів та відповідальність за їх вчинення. Наприклад, нормами декрету передбачалися такі склади злочинів як: несвоєчасне складання списку поселень; внесення завідомо неправдивих даних, не вірних розмірів урожаю, а також надання завідомо неправдивого висновку за результатами розгляду скарг платників податків; несвоєчасне повідомлення

платникам податків податкових ставок та вручення окладних листів, термінів їх виконання і порядок надання звітності; невжиття заходів у відповідності до доручень чи приписів вищестоящих органів чи посадових осіб тощо.

В подальшому на рубежі XX століття здійснюється трансформація податкової відповідальності шляхом її поділу на кримінальну та адміністративну, яка повинна була сприяти реалізації державних перетворень в політичному та ідеологічному контексті. Але, відсутність бажаних результатів та недостатність арсеналу правових норм перетворили інститут відповідальності в руках радянської системи у засіб партійної політики. Виходячи з того, що органи та їх посадові і службові особи не несли жодної відповідальності перед своїми громадянами, то їм надавалося право вчиняти будь-які дії направлені на укріплення радянської влади та системи, а населення сприймало такі дії як такі, що є повністю легітимними у відповідності до діючих правових норм. Платник податків вважався повністю буржуазним елементом та піддавався особливому контролю та переслідуванню. Відсутність протягом тривалого періоду адміністративного законодавства було пов'язано низьким рівнем юридичної техніки, систематизації правових норм та універсальністю норм кримінального законодавства, які підлягали довільному тлумаченню. Аналіз архівних даних свідчить, що величезну роль у процесі встановлення інституту дисциплінарної відповідальності по відношенню до службових та посадових осіб за порушення в сфері реалізації державної податкової політики, відіграли саме численні скарги платників податків на їх бездіяльність, беззаконня та безкінечні зловживання, хоча на законодавчому рівні такий вид відповідальності і був відсутнім.

Література:

1. Кудрявцев В. Н., Яковлев А. М. Основание уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. Москва : Наука, 1982. 304 с.
2. Кузнецов А. П. Политика государства в налоговой сфере: уголовно-правовые средства и организационно-тактические методы. Н. Новгород., 1995. 189 с.
3. Кучеров И. И. Налоги и криминал: историко-правовой анализ. Москва, 2000. 351 с.
4. Герцензон А. А. Борьба с преступностью в РСФСР. По материалам обследования НК РКИ СССР. Москва : Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1928. 163 с.

5. Rossikhina, H., Svitlychna, Y., & Brusakova, O. (2018). Local taxes and charges in local budgets' income generation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 291-294.
6. Rossikhin V., Burdin M., Musiienko O. Taxpayer in the Legal Mechanism of Tax as a Leader and Engine of Economic Transformation //6th International Conference on Social, economic, and academic leadership (ICSEAL-6-2019). Atlantis Press, 2020. С. 100-104.
7. Ярмиш Н. О. Судові органи Царської Росії в період імперіалізму (1900-1917 рр.). Київ, 1991. 87 с.
8. Надобко С. В. Адміністративна відповідальність юридичних осіб у сфері інтелектуальної власності: теоретико-прикладні аспекти. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 375-377. URL: http://www.pap.in.ua/1_2020/95.pdf.
9. Харченко К. В. Власть, имущество, человек: передел собственности в большевистской России. Москва : Русский двор, 2000. 264 с.
10. Податковий інспектор Переяславського повіту Полтавської губернії, м. Переяслав Переяславського повіту Полтавської губернії. ДАКО (Державний архів Київської області). Ф. 904. Оп. 2. Спр. 8.

Барабаш О. О. ,
*Доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В ІНТЕРНЕТІ ЩОДО ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

*«Mankind owes to the Child the best that it has to give»
«Людство має дати дитині найкраще, що в нього є»
(з преамбули Женевської декларації прав дитини 1924 р.)*

Дані Ради Європи свідчать, що в Україні кожна друга дитина стає жертвою психологічного насильства, кожна третя – фізичного, а кожна четверта – стикається із жорстокими переслідуваннями, цькуваннями, агресією в школі та майже половина із них нічого нікому не розповідають, залишаючись один на один із своїми проблемами. Статистика свідчить, що минулоріч близько 5 тис. українських дітей стали жертвами злочинів, 40% із них зазнали домашнього насильства.

Інтенсивний розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, поряд з позитивними змінами у житті суспільства, на жаль, створює нові виклики та містить у собі ризики деструктивного впливу на дітей та молодь. За офіційними даними ООН, більше мільйона дітей та підлітків у світі щорічно піддаються різним формам протиправних посягань, у тому числі здійснюваних з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій.

В умовах пандемічної, постпандемічної та воєнної реальності соціальні мережі та нові мас-медіа набувають особливої значущості для всіх верств населення як основні джерела життєво важливої інформації. При цьому рівень довіри до цих джерел у дітей та молоді максимальний. Про загрозу радикалізації дітей та молоді через інформаційно-телекомунікаційну мережу Інтернет (далі – Інтернет) заявив Генеральний секретар ООН А. Гутерріш, який 27 квітня 2020 р. зазначив, що в умовах пандемії ситуація значно погіршилася: понад 1,5 млрд дітей у світі через поширення нового коронавірусу не ходять до школи і багато часу проводять в Інтернеті, що збільшує ризик їх радикалізації та вербування екстремістськими угрупованнями. «Ми вже бачимо, що екстремістські групи користуються карантинними заходами та активізують зусилля щодо пропаганди через соціальні мережі та залучають на свій бік молодих людей, які все більше часу проводять вдома та сидять в Інтернеті» [1], – наголосив Генеральний секретар ООН. Саме тому «інформаційна війна» набуває нових, більш витончених форм.

Інформаційні канали в Інтернеті завдяки своїм технічним можливостям нарощують швидкість подачі та обсяги інформації. Як наслідок – у споживачів цієї інформації знижується можливість сформувати свою версію подій, що відбуваються: людина починає жити в «нав'язаних» їй межах. Відтак, деструктивний інформаційний вплив на інтернет-аудиторію виявляється через поширення «токсичного» контенту на дітей та молодь. Під «токсичним» контентом ми розуміємо різні види негативної інформації, що справляє деструктивний психологічний вплив на особистість, соціальні групи та суспільство в цілому.

В аспекті правового регулювання негативний контент у законодавстві більшості західних країн (наприклад, США, держав – членів ЄС) поділяється на дві категорії: незаконний та шкідливий. Під незаконним контентом (*illegal content*)

розуміється законодавчо заборонена інформація, поширення якої є злочином або адміністративним правопорушенням. Такого підходу, зокрема, дотримується Міжнародна асоціація гарячих інтернет-ліній INHOPE (<http://www.inhope.org>). Іноді до незаконного відносять і контент, який регулюється нормами цивільного законодавства.

Під шкідливим контентом (*harmful content*) розуміється інша суспільно небезпечна інформація, яка не заборонена кримінальним або адміністративним законодавством, але для якої встановлено певні обмеження щодо її поширення. В обох випадках критерії шкоди інформації залишаються різними для окремих країн – кожна держава сама вирішує, що вважати законним або незаконним на підставі різних культурних, моральних, релігійних та історичних ознак та конституційних цінностей. Даний методологічний підхід використовується й у вітчизняній законотворчій практиці.

Підкреслимо, що у цей процес переважно залучені діти та молодь, оскільки вони, як правило, відчуваються в інтернет-середовищі більш комфортно. Розвиток інформаційних технологій значно розширив комунікаційні, просторові і часові межі для навчання, спілкування, відпочинку, праці та самостійного розвитку особистості як дорослої людини, так і дітей. Діти в Інтернеті шукають та/або завантажують інформацію для занять і розваг, спілкуються за допомогою різних месенджерів (Skype, через web-камеру тощо). Цифрові технології стали складовою життя дітей і підлітків, а оскільки вони виявляють зацікавленість до усього нового, то вірогідніше можуть потрапити під небезпечний зовнішній вплив. Найжахливіше те, що цей вплив частіше має віддалений і анонімний характер. Така форма насильства не обов'язково відбувається віч-на-віч та не вимагає фізичного контакту [2, с. 263]. Насильство щодо дітей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій може відбуватися через різні форми: кібербулінг, грумінг, сексуальне насильство (секстинг) тощо [3].

Одним із видів насильства щодо дітей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій є кібербулінг. Він виникає, коли людина або група людей в онлайн просторі поширює негативний, неправдивий та/або шкідливий контент про іншу особу чи групу осіб, використовуючи особисту чи приватну

інформацію, яка викликає приниження та/або страждання інших [4]. Кібербулінг відбувається через будь-який пристрій, який може підключитися до інтернету (персональний комп'ютер, ноутбук, мобільний телефон/смартфон, планшет тощо) [5].

Згідно з результатами соціологічного опитування «Насильство щодо дітей в Україні», абсолютна більшість випадків сексуального насильства над дітьми (14%) була пов'язана з тим, що чужі люди робили їм непристойні пропозиції в Інтернеті (на форумах, в чатах, соціальних мережах, електронною поштою тощо). Крім того, тривожним є розповсюдженість такої онлайн-небезпеки, як економічне насильство (кібершахрайство) [6, с. 77].

Фахівцями неодноразово наголошувалося, що Інтернет виступає відповідним середовищем для формування різних груп девіантної спрямованості. Відтак, низка міжнародних соціальних організацій займається сьогодні цілеспрямованим формуванням «культури насильства» у підлітковому середовищі. Зокрема, «культура насильства» характеризується такими ознаками: насильство розглядається як заохочуваний вид діяльності; культ сили, лідерства (вождизму), авторитарного характеру; культ групи, згуртованості, єдності; будь-які прояви незгоди, слабкості сприймаються як причина застосування насильства тощо [7, с. 128].

Наразі склалися такі обставини, коли запобігти поширенню в Інтернеті ідей насильства практично неможливо. Проблеми боротьби з існуванням ресурсів такого змісту обумовлені і тим, що законодавство, що дозволяє розглядати пропаганду насильства як злочин, є лише в Австрії, Бельгії, Німеччині, Франції та Швейцарії.

Світовий досвід протидії токсичному контенту в Інтернеті показує, що воно включає низку напрямків: моніторинг інтернет-простору з метою виявлення токсичного контенту; кримінальне чи адміністративне переслідування або притягнення до цивільної відповідальності осіб та організацій, які створюють та поширюють негативних контент; видалення чи обмеження доступу до токсичного контенту в Інтернеті; інформаційно-просвітницьку та пропагандистську роботу.

Вирішення зазначених проблем зумовлює необхідність комплексного

підходу, що включає як використання адекватних інноваційних технічних засобів виявлення, моніторингу і припинення асоціального контенту, так і широкого впровадження в онлайн-середовище спеціально підготовлених сил реагування (кіберполіцейських) [8, с. 116]. З урахуванням того, що в даний час кіберзлочинність стає ядром сучасної злочинності, необхідним є екстенсивне нарощування поліцейської присутності в інтернет- та онлайн-середовищі з одночасною інтенсифікацією антиекстремістської діяльності при підтримці (соціальний онлайн-моніторинг) дітей та молоді, схильних до радикальних проявів.

Як висновок можна зауважити, що у світі потреба у розвитку нормативно-правової бази в галузі прав дитини залишається доволі гострою через зростання викликів, пов'язаних із світовою фінансово-економічною кризою. Криза посилює ситуацію в багатьох країнах і серйозно впливає на вразливі соціальні групи, до яких можна віднести і дітей, які страждають від збройних конфліктів та війн, що залишаються без піклування та даху над головою, які отримують психологічні травми на все життя.

Ефективно протидіяти негативному контенту, що сприяє залученню дітей та молоді в деструктивну діяльність за допомогою мас-медіа та мережі Інтернет, необхідно комплексно, насамперед за допомогою організаційно-правових, інформаційних та оперативно-розшукових заходів. При цьому посилена увага має приділятися пропагандистській роботі, спрямованій на нейтралізацію екстремістської та іншої деструктивної діяльності. Окрім того, має бути запроваджена дієва система державних заходів охорони та захисту дітей від негативної інформаційної продукції, що завдає великої шкоди їхньому здоров'ю та розвитку.

Література:

1. Гутерріш заявив про загрозу радикалізації через Інтернет понад 1,5 млрд дітей. ТАСС. 27 квітня 2020 р. URL : <https://tass.ru/obschestvo/8347533>
2. Тілікіна Н.В. Види насильства щодо дітей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Молодий вчений. 2020. № 10 (86). С. 260-267.

3. Секстинг, грумінг, мобінг: від чого страждають діти в Інтернеті. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/kids/seksting_gruming_mobing_vid_chogo_strazhdayut_diti_v_interneti/
4. What is Cyberbullying. stopbullying.gov. US Department of Health and Human Services. URL: <https://www.stopbullying.gov/cyberbullying/what-is-it>
5. Rafferty R. S. Motivations behind Cyber Bullying and Online Aggression: Cyber Sanctions, Dominance, and Trolling Online, Master's Thesis. JOUR. Ohio University. 2011. 60 p. URL: http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=ohiou1306953934
6. Насильство щодо дітей в Україні. Всеукраїнське опитування громадської думки / за ред. С. Павлиш, Т. Журавель. Київ : вид-во ФОП Клименко, 2015. 146 с.
7. Schetinina, E. V. Problems of violence culture development in the Internet. Innovative development of vocational education. 2018. № 2 (18). P. 127–130.
8. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. 2-ге вид., змінене. Харків : Право, 2019. 392

*Стрельцов Євген Львович,
Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса*

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ НАПРЯМКИ

Складні періоди, пов'язані з наявністю надзвичайних ситуацій у світі, конкретному регіоні, окремій країні, потребують постійної уваги до визначення, розробки та реалізації правової політики в цілому та окремих її напрямків. Проте, незважаючи на об'єктивну необхідність, проблеми, які пов'язанні з багатьма положеннями такої політики, продовжують залишатися предметом дискусії. В зв'язку з цим висловимо свої короткі міркування з цього приводу.

Правову політику в цілому можливо визначити як концептуально обґрунтовану системну діяльність, у першу чергу, державних структур та

громадських організацій для вибудовування в суспільстві ефективного механізму правового регулювання (охорони) з використанням правових засобів у забезпеченні реалізації прав і свобод людини, розвитку суспільства, функціонуванню держави. Концептуальна забезпеченість потрібна для того, щоб визначення правової політики, її методів, заходів та напрямків реалізації були заздалегідь, хоча б в загальному розумінні, продумані та публічно проголошені задля зрозумілого характеру на загально-суспільному та індивідуально-особистому рівні.

Така політика повинна завжди існувати на будь-якому етапі розвитку міжнародного співробітництва та конкретної державності, але це особливо необхідно, як вище вказувалось, в умовах надзвичайних ситуацій. Тим більше, що сьогодні такі ситуації не тільки реально мають місце, вони на багатьох рівнях державного розвитку мають пряме перетинання. У нашій державі це - офіційно встановлене воєнне становище, це - перманентні процеси загострення пандемії KOVID-19, це - значні екологічні складнощі, це - нові суттєві проблеми, пов'язані з наявністю переселенців та біженців. Причому, все це потрібно аналізувати з урахуванням тих об'єктивних складнощів, які ці проблеми сумісно та «поодиночі» породжують у нашому соціально-економічному розвитку. Наприклад, загальнооб'єктивні реалії, пов'язані з нашим пострадянським періодом розвитку [1], додають складнощів у спробах їх вирішення.

Саме тому сучасна правова політика повинна передбачати необхідність постійної розробки та удосконалення нормативно-правових положень, які регулюють такі складні процеси, цілеспрямовано уточнювати (змінювати) її напрямки, виділяючи найбільш пріоритетні саме для даного конкретного періоду соціального розвитку [2]. Але, нажаль, правова політика як соціальний феномен достатньо часто має формальний характер, поза врахування її змістовних ознак.

Потрібно відзначити, що в суспільній практиці сучасної України були спроби визначити таку чи навіть більш загальну політику, яка б все це враховувала.

Можливо, як приклад, навести «Концепцію (основ державної політики) національної безпеки України», яка була схвалена Постановою Верховної Ради України 16 січня 1997 року № 3/97-ВР., яка на сьогодні втратила чинність. Але у

ній вказувалось: «Існування, самозабезпечення і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Концепція національної безпеки України має забезпечити: єдність принципів формування і проведення політики національної безпеки; *поєднання підходів до формування відповідної законодавчої бази* (виділено нами – Є.С.) підготовки доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах національної безпеки». Тому, на нашу думку, необхідність формування сучасної правової політики, можливо, достатньо оперативної, розрахованої на певний, достатньо короткий період часу, виглядає нагальною. Це потрібно для того, щоб, наприклад, усвідомлювати: одним із важливих засобів реалізації правової політики є якісне за змістом, внутрішньо й зовнішньо узгоджене, стабільне законодавство України. З врахуванням цього доцільно запропонувати такий наступний розвиток правової політики: розроблення загальнонаціональної Концепції правової політики України, а на її основі – вже спеціальних цільових програм, головним завданням яких має бути реалізація загальнонаціональних інтересів у кожному напрямку правової політики. Їх реалізація буде сприяти політичній, економічній та соціальній стабільності в Україні, що є важливою умовою її перетворення на рівноправного партнера європейських держав і, врешті, реалізації ст. 1 Конституції, якою проголошується, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [3]

Потрібно відмітити, що така політика, як відомо, може мати загальну змістовність та певну «відокремленість» у змістовному вираженні, предметі регулювання та охорони, напрямках реалізації тощо. Наприклад, 7 грудня 2016 року Кабінет Міністрів України прийняв рішення «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року», де одним з основних пунктів передбачається необхідність подальшого розвитку та удосконалення законодавства у цій сфері [4].

На окремий аналіз заслуговують ті програми, напрямки, перелік заходів, які спрямовані на протидію сукупності кримінально-протиправних посягань, які

вчиняються на території України. Це необхідно за низкою вагомих обставин. Наприклад, їх наявність на загальному чи видовому рівнях достатньо суттєво впливає на політичний та соціально-економічний розвиток, на авторитет держави, яка «не може» або «не бажає» здійснювати реальні заходи щодо протидії таким діям. Причому, оцінка такого рівня авторитету держави відбувається і на міжнародному, і на внутрішньому рівнях. Тому, і це ще одна важлива обставина, після визнання України у червні 2022 року кандидатом у члени Європейського Союзу, їй, серед інших умов реалізації, були висунути 7 глобальних вимог, які потрібно обов'язково виконати для вступу у цю міжнародну спільноту повноправним членом. Тут є і нові вимоги, і ті вимоги, які можливо визнати «старими», але які Україна не виконала. В усякому разі, у переліку цих вимог такі, які прямо передбачають посилення протидії певним видам кримінальних правопорушень, надання таким заходам необхідної реальності [5]. На необхідність здійснення таких заходів звертають увагу і фахівці [6].

Все це свідчить, що проблема кримінальної політики, яка повинна акумулювати найбільш значні програми протидії кримінальним правопорушенням, також повинна знаходити свою реалізацію сьогодні у державних рішеннях, проектах громадських організацій, наукових розробках [7].

Загалом проблема правової політики в цілому та її напрямків є, на нашу думку, однією з основних у сучасному соціальному розвитку і потребує постійної уваги з боку політиків, державних управлінців, громадських діячів, вчених.

Література:

1. Кравчук М., Матола В. Правова політика в сучасній Україні: сутність, особливості формування та реалізації. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 1 (13). 2018. С. 29-35.
2. Крижановський А. Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2009.
3. Гусаров С. Конституція і проблеми правової політики. Вече. Листопад 2011 року. № 21. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2794/>

4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 року, № 932-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249573705>
5. Катриченко Т. 7 умов від ЄС. Що отримає Україна та які нові завдання вже вигадали в Європейському Союзі. Фокус, 23 червня 2022 року. URL: <https://focus.ua/uk/politics/519932-hto-poluchit-ukraina-i-kakie-novye-zadania-uzhe-pridumali-v-europeyskom-soyuze>
4. Шемшученко Ю. Державний суверенітет і правова держава. Віче. 2010. № 16. С. 2–3.
5. Стрельцов Є., Кузьмін Е. Завдання кримінального законодавства: українські реалії та зарубіжний досвід. Юридичний вісник України/ 2019/3. С. 12-17.

***Медвідь Федір Михайлович,**
доктор наук в галузі політології, канд.філос.наук,
професор кафедри теорії держави і права та конституційного права
Мудрій Аандрій Володимирович,
здобувач,
Шановалова Олена Валентинівна ,
студентка
Міжрегіональна академія управління персоналом*

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

З метою утвердження спадкоємності понад тисячолітньої історії українського державотворення, спираючись на історію української державності, яка сягає своїм корінням часів заснування міста Києва та розквіту держави за часів князя Київського Володимира Великого -державотворця, який прийняттям у 988 році Християнства засвідчив цивілізаційний вибір Київської Русі, спадкоємцями якої є, зокрема, Галицько-Волинське князівство, Українська козацька держава, Українська Народна Республіка, Західноукраїнська Народна Республіка, Українська Держава, Карпатська Україна та сучасна Україна, вшановуючи пам'ять та засвідчуючи повагу до діяльності Тараса Шевченка, Миколи Костомарова,

Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського, інших видатних представників національної еліти, а також борців за державність та незалежність України, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, дбаючи про благо Вітчизни та боронячи суверенітет, територіальну цілісність і незалежність України, а також зважаючи на необхідність утвердження історичної справедливості, Указом Президента України №423 від 24 серпня 2021 року постановлено відзначати День Української Державності щорічно 28 липня - у День Хрещення Київської Руси-України, коли вшановується пам'ять про видатного державотворця, святого рівноапостольного князя Київського Володимира Великого[43].

Вартує зауважити, що категорії «українська державність» в теоретичному плані не так повезло, як категорії «держава», хоча державність виступає якісною характеристикою суспільства, властивістю його державно політичної організації.

Сам термін державність розкриває взаємодію, на думку дослідників, органів державної влади і суспільства, яка спрямована на забезпечення існування та функціонування самої держави, окреслює її риси та особливості на конкретному історичному етапі розвитку. Державність виникає у відповідь на потребу збереження цілісності /єдності відповідної етнічної спільноти, а також протистояння зовнішнім загрозам, тому упродовж віків державність часто стверджувалася у ході соціальної та національної боротьби. Звідси основною метою створення держави є використання політичної влади та її засобів і ресурсів для задоволення соціально- етнічних потреб суспільства: збереження самобутності; національної консолідації; захисту власних інтересів та цінностей; розвитку національної культури. В інституційному плані державність охоплює органи суверенної публічної влади та управління (структури державної влади, місцевого самоврядування тощо) окремі елементи суспільства (громадські організації та рухи, політичні партії тощо), які беруть участь у здійсненні державної влади; форми їхньої взаємодії[2, с.205; 4;36;40; 41;44].

З метою посилення консолідації українського суспільства, зміцнення його стійкості в умовах зростання гібридних загроз, інформаційно-пропагандистського,

морально-психологічного тиску на суспільну свідомість Указом Президента України від 14 лютого 2022 року оголошено 16 лютого 2022 року Днем єднання[42]. Консолідація (від лат. consolidatio – об'єднання, спільність, зміцнення) – процес об'єднання, зміцнення єдності і згуртованості соціальних і політичних сил (людей, соціальних груп, політичних партій та організацій тощо) з метою посилення боротьби за вирішення загальних завдань. Консолідація суспільства належить до категорії стратегічних пріоритетів державної політики. Вона виступає різновидом об'єднавчих процесів у суспільстві. Під консолідацією, на думку В. Крисаченка, вартує розуміти, насамперед, високий рівень розвитку суспільства, який характеризується розгалуженою системою зворотних зв'язків між усіма групами, верствами, спільнотами, інституціями й індивідами, які складають дане суспільство. Це дозволяє швидко реагувати на виклики часу, мобілізувати внутрішні ресурси, досягти консенсусу у проблемних ситуаціях і координувати зусилля для здійснення ухвалених рішень. Базовими умовами консолідації є збереження культурного і етнічного багатоманіття, етика солідарності, пошук спільних цінностей в режимі постійного діалогу[8, с.60]. Основними видами суспільної консолідації, за аналізом Ю Поліщука, є: політична, національна, демократична, соціальна, етнічна, територіальна, суспільна, політичного режиму, ціннісна, влади, еліти, громадська, ситуативна. Разом з тим, усі ці різновиди суспільної консолідації виступають як взаємопов'язані процеси, які об'єднані в певну систему[32, с.168].

Особливу роль українські вчені етнологи приділили вивченню проблем національної консолідації, зокрема, Антонюк О.В.[1], Дашкевич Я.Р.[5], Варзар І.М.[3], Євтух В.Б.[7], Горбатенко В.П.[23], Римаренко Ю.І.[35], Курас І.Ф.[10], Кресіна І.О.[11], Крисаченко В.С.[9], Колодій А.Ф.[12], Картунов О.В.[13], Касьянов Г.В.[14], Климончук В.Й.[15], Круглашов А.М.[17], Котигоренко В.О.[18], Луцишин Г.І.[19], Магда Є.Б.[20], Майброда О.М.[21], Макаrchук С.А.[22], Нагорна Л.П.[30], Обушний М.І.[31], Поліщук Ю.І.[32], Рудакевич О.М.[33], Рафальський О.О.[34], Степико М.Т.[38; 39], Фартушний А.А.[45], Федуняк С.Г.[46], Чупрій Л.В.[48] та ін.

Проблеми етнічної консолідації як важливого елемента збереження етнічної

ідентичності[28, с. 44-48] та консолідації української нації як важливого елемента національної безпеки України піднімалися автором [24, с.84 -95; 25, с.15-19; 26, с. 95-99; 27, с. 126-136].

Серед основних видів суспільної консолідації в сьгоднішніх наших умовах боротьби військової і інформаційної з рашизмом заслуговує на першочергову увагу ціннісна консолідація суспільства. Можна погодитися з М. Степикою, що для України як суспільства перехідного типу відбувається зіткнення принаймі тьох систем цінностей: 1) нової системи, що «імпортується» з країн західної цивілізації разом з ринковими моделями економічної трансформації і розширенням торговельних та інвестиційних з'язків між Сходом і Заходом; 2) старої «радянської» системи цінностей, настанов та поведінкових стереотипів, які і далі впливають на суспільну свідомість; 3) цінностей традиційної національної культури, що швидко відроджуються[38, с.16]. Крім цього, для України проблема консолідації суспільства має особливе значення ще й з огляду на її геополітичне розташування як території[5, с. 102-103], яка перебуває на розломі й у точках дотику кількох цивілізацій, і великих, і локальних[39, с.100-101].

В умовах зовнішньої агресії, російської культурної експансії та реалізації українським народом свого права на європейський вибір забезпечення гуманітарної безпеки є стратегічним пріоритетом національної державної політики консолідації суспільства. Саме гуманітарні чинники – освіта, наука, культура, релігія, мова - мають непересічне значення для формування ціннісних засад суспільного розвитку, консолідації української політичної нації, утвердження національної ідентичності. Система національних цінностей утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування Української держави, адже їх втрата може привести до зникнення нації як носія суверенітету. Сучасні ціннісні тренди відслідковуються з 1981 р. в рамках проєктів Європейське дослідження цінностей та Всесвітнє дослідження цінностей. Поняття «цінностей» вперше з'явилося у філософії І. Канта, який протиставив сферу моральності (волі) сфері природи (необхідності)[6, с.74 – 130; 16, с.129-132]. Цінності самі по собі не мають буття, у них є тільки значущість; вони суть вимоги, звернення до волі, мети, поставленої перед нею. Можна виділити інтегруючі та консолідуючі функції національних цінностей,

спрямовані на забезпечення єдності, цілісності та впорядкованості певної спільноти. Національні цінності виступають як визначальні норми, принципи, стереотипи, що сформувалися протягом історичного розвитку українського народу і складають ядро української національної культури, забезпечуючи її стабільність та стійкість, здатність протидіяти несприятливим зовнішнім та внутрішнім впливам[47, с.707-708]. Для українців базовими національними цінностями є: соборність, соціальна справедливість, патріотизм, терпимість, духовність, гостинність, повага до родини, синівський обов'язок, «кордоцентризм» та ряд інших, що складають основу української ментальності[29, с. 369 - 370; 37, с.115-117].

Отже, проблема української державності в контексті консолідації українського суспільства заслуговує на увагу і подальше розпрацювання.

Література:

1. Антонюк О.В. Основи етнополітики: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2005. – 432 с.
2. Бойко О. Державність // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю.Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст.голови) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2011. - С.205.
3. Варзар І.М. Політична етнологія: пропедевт. Курс: авт. підруч./ І.М. Варзар. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. – 354 с.
4. Горєлов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Держава і цивілізація в історії України. Київ : Еко-Продакшн, 2009. 879 с.
5. Дашкевич Я.Р. Лабіринти історії України // Україна. Наука і культура: Щорічник. – Вип.31. 2002. - С. 102 – 120.
6. Денисенко В.М., Климончук В.Й. Аксиологія динаміки політичних процесів. – Львів: Простір-М, 2005. 245 с.
7. Свтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Центр етноглобалістики. – К.: Фенікс, 2012. – 396 с.
8. Крисаченко В.С., Дякова О.В. Українська етнополітика: Кн.2. Прикладні виміри. – К.: МП «Леся», 2015. – 614 с.
9. Крисаченко В.С., Степико М.Т., Власюк О.С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2004. – 648 с.
10. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
11. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси

(етнополітологічний аналіз. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.

12. Колодій А.Ф. Національний вимір національного буття / А. Колодій . – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.

13. Картунов О.В. Нова чи оновлена концепція прав етнонаціональних меншин? // Політичний менеджмент. – 2004. - №2. – С.78-90.

14. Касьянов Г.В. Теорії нації і націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.

15. Климончук В.Й. Політичні свободи в українському націогенезі: Монографія / В.Й. Климончук. – Львів: ПАІС, 2011. – 480 с.

16. Климончук В.Й. Цінності як проблема політики: стан наукового дослідження // УП Методологічні читання – Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті Валерія Миколайовича Денисенка): Матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 11 грудня 2020 р.). За наук. ред. д. політ.н., Г.В. Шипунова; відп. за вип. А.М. Сабара, Г. В. Іленьків. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. – С.129 – 132.

17. Круглашов А.М. Буковинська етнополітична мозаїка. Історична спадщина та сучасні тенденції / А. Круглашов // Політичний менеджмент. - 2004.- № 2. - С. 47-67.

18. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.

19. Луцишин Г.І. Національна консолідація як основа формування та розвитку української політичної нації // Українська політична нація: проблеми становлення: зб.наук.ст./ за ред. М.М. Розумного (заг.ред.), М.Т. Степика, В.М. Яблонського. – К.: НІСД, 2012. - С.150-156.

20. Магда Є.В. Сучасні загрози консолідації українського суспільства // Історико-політологічні студії. – 2013. - № 1. – С.107 – 113.

21. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі / О.М. Майборода. Вид. 2-е, випр. і допов. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. – 448 с.

22. Макаручук С.А. Етнічна історія України: Навч. пос. – К.: Знання, 2008. – 471 с.

23. Мироненко М.О., Горбатенко В.П. Історія вчень про державу і право: навч.пос. / О.М. Мироненко, В.П. Горбатенко. – К. : ВЦ «Академія», 2010. -456 с.

24. Медвідь Ф.М. Консолідація української нації та проблеми національної безпеки // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - Вип. 1 . - Львів: ІН НАН України, ДУЛП, 1999.- С.84-95.

25. Медвідь Ф.М. Консолідація сучасної української нації: проблеми національної безпеки //

- Універсум. -Львів: Універсум, 1999. - № 9-10.-С.15-19.
26. Медвідь Ф.М. Проблемы кансалідаціі сучаснай украінскай націі // Культура беларускага погранича. Тематични зборнік навукових прац. - Книга – С.95 -99.
27. Медвідь Ф.М. Консолідація україньської модерної нації як важливий елемент національної безпеки // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. -Львів: ЛІВС, 1999. - № 1(8).- С.126-136.
28. Медвідь Ф.М. Консолідація україньської модерної нації: проблеми збереження етнічної ідентичності // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. - Секція 1 . Теоретичні проблем етнології. - К.: Вид. центр Київського університету, 1999.- С.44-48.
29. Ментальність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. - С.369-370.
30. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні.- К.:ІПіЕНД, 2002.- 272 с.
31. Обушний М.І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування україньської нації: авт дис. ...док.політ.наук. – К., 1999. – 35 с.
32. Поліщук Ю.І. Поняття «суспільна консолідація» у вітчизняному політичному дискурсі // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.- Випуск 5-6 (91-92). – 2017. – С.158 – 171.
33. Рудакевич О.М. Національний принцип: етнополітична концепція нації: Монографія. – Тернопіль: Вид.-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 292 с.
34. Рафальський О.О. Консолідація україньського суспільства: етнополітичний вимір. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. – 400 с. .
35. Римаренко Ю.І., Курас І.Ф., Шемшученко Ю.С., Картунов О.В., Шкляр Л.Є., Римаренко С.Ю. Національно-державне будівництво. Концептуальні підходи, сучасна наукова література / За ред. Ю.І. Римаренка. – К.: «Довіра», 1999. – 559 с.
- 36.Салтовський О. І. Концепції україньської державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ століття). Київ : Парапан, 2002. 396 с.
37. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник.- К.: НАДУ, 2012.- 544 с.
38. Степико М.Т. Консолідація україньської нації: проблеми та перспективи \ М. Степико // Вісник НАН України. – 1999.- № 6. – С.16 -26.
39. Степико М.Т. Україньська національна ідентичність: феномен і засади формування. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
- 40.Терлюк І. «Держава» і «державність»: до проблеми теоретико-правового та історико-

правового змісту понять в контексті українського (національного) державотворення // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 8. № 1. С. 17–28.

41. Терлюк І.Я. Українська національна державно-правова традиція (друга половина XVI – початок XX ст.) [монографія]. Львів : ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 392 с.

42. Указ Президента України від 14 лютого № 53/2022. Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства.

43. Указ Президента України №423 від 24 серпня 2021 року. Про День Української Державності.

44. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз. Київ : Політична думка, 1996. 448 с.

45. Фартушний А. А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2000. – 308 с.

46. Федуняк С. Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав. – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.

47. Цінність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. - С.707-708.

48. Чупрій Л.В. Політика національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері: Монографія. /Л.В. Чупрій. - К. : ФОП Кожуховський І.І., 2015. – 508 с.

СЕКЦІЯ 7. ДІАЛЕКТИЧНИЙ ПІДХІД У ПИТАННЯХ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Окопник Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

Прохоренко Анастасія Володимирівна,
студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Міжнародне право є складним комплексом засобів та механізмів, що мають принципову своєрідність у порівнянні з національними правовими системами, тому воно і викликає підвищений інтерес з боку науковців.

Як стверджують вчені та практики, за останні десятиліття міжнародне право зазнало багато змін, у тому числі і негативних, і тому потребує глобального реформування. Змінилися його предметне охоплення, зміст, вплив на національне право, коло тих, на кого воно впливає, процедури, з яких створюються нові міжнародні норми, і, навіть, ціннісні установки, на яких базується міжнародне публічне право [8, с. 10]. Враховуючи процеси, що відбувалися, виникли нові проблеми сучасного міжнародного права, які мають вагомe значення для розвитку світового співтовариства. Тому дослідження даної теми сьогодні є не лише актуальним, а й таким, що створює підґрунтя до вирішення проблем у міжнародному середовищі.

Всім відомим є той факт, що сучасне міжнародне право сповнене багатьма проблемними питаннями, складними нюансами та протиріччями. Сьогодні ціна міжнародних постулатів стала відносною, а не абсолютною, норми міжнародного права порушуються, а домовленості не виконуються. І хоча всі сторони визнали пріоритет міжнародних норм у різних галузях права, міжнародні норми не

однакові. Це багатопланова система, в якій теж є свого роду ієрархічність. Природа сучасного міжнародного права докорінно відрізняється від традиційного внутрішнього права, адже в ній немає єдиного джерела влади, яке б мало імперативні функції щодо видання загальнообов'язкових норм та мало б можливість здійснювати контроль за їх виконанням [1, с. 390]. Тому на даному етапі виникає така прогалина як проблема правомірності.

Для багатьох юристів і фахівців у галузі міжнародних відносин, які працювали в епоху «холодної війни», коли головними критеріями був реалізм і раціоналізм, проблема правомірності не мала особливого значення, інтереси зовнішньої політики держав були вищими за подібні ідеї [5, с. 367 – 379; 7]. Після закінчення «холодної війни» значення поняття «правомірність» у міжнародних справах неухильно зростало. Проблема правомірності перебувала у центрі уваги як при обговоренні питань, пов'язаних з проведенням військових операцій за кордоном, так і при обговоренні інституціональної легітимності організацій глобального управління, які мають повноваження здійснювати функції правління у світовому масштабі.

Більше того, сьогодні міжнародна спільнота ставить на порядок денний такі питання. Чи володіє в цілому міжнародне право достатньою правомірністю? Чи не виникла в нинішніх умовах необхідність влаштувати міжнародному праву перевірку щодо з'ясування рівня його правомірності відповідно до демократичних принципів? На жаль, відповіді на дані питання залишаються відкритими.

Далі хотілося б перейти до проблеми ефективності норм міжнародного права, оскільки дана проблема є похідною від відкритих і досі питань правомірності.

Даючи загальну характеристику стану дослідження ефективності міжнародного права, слід зазначити, що у роботах зарубіжних авторів отримали розробку окремі приватні аспекти цієї проблеми, загальна ж теорія ефективності ними ще не розроблена. Є певний прогрес у розробці ними таких істотних елементів проблеми ефективності, як поняття та критерії оцінки ефективності міжнародного права, якість (досконалість) норм міжнародного права та їх співвідношення з національними інтересами, роль примусу, санкцій у механізмі реалізації міжнародних зобов'язань. Значна увага у роботах зарубіжних авторів

приділяється дослідженню факторів, що визначають ефективність міжнародного права, його окремих інститутів та норм. Досить цікавими є і дослідження окремих науковців. Приміром, на думку Х. Булла, для визначення ефективності норми міжнародного права слід встановити, чи є відповідність між дією держави і нормою права, що приписується, їх поведінкою. Причому окремі випадки невиконання норм права, на думку автора, не свідчать про неефективність міжнародного права в цілому [4, с. 137].

Американський автор, В. Фрідман, пише: «Часто увагу концентрують на фактах порушення міжнародного права, ніж на його дотриманні ... Оцінювати дійсність і реальність міжнародного права необхідно з урахуванням того, якою мірою держави дотримуються міжнародного права за необхідністю, ніж за вільним вибором». Автор перераховує найважливіші недоліки міжнародного права, що роблять його малоефективним. До них він відносить пробільність у регламентації міжнародних відносин; супрематію суверенних держав у міжнародних відносинах, що відповідає слабкості міжнародного права; відсутність ефективних механізмів, які забезпечують прогресивну зміну міжнародного права за розвитком міжнародних відносин. Реальність нині така: у разі виникнення протиріч між політикою та міжнародним правом останнє не користується жодною підтримкою держав. Говорячи про пробільність, В. Фрідман зазначає, що міжнародне право перестає бути єдиною системою права і лише деякі міждержавні відносини піддані регулюванню. Реакція міжнародного права на нові світові проблеми є незадовільною, потреби в їхньому правовому регулюванні залишаються незабезпеченими [6, с. 48, 56].

Також важливою проблемою, яка стоїть на заваді прогресивному розвитку міжнародного права, є проблема реалізації проголошених ним принципів і норм. Достатньо переглянути зведення останніх подій у світі, насамперед в Україні, яка бореться за свою незалежність та цілісність. Але при цьому міжнародне право, по суті, є особливим регулятором суспільних відносин, що в чомусь домінує над іншими регуляторами. Також варто звернути увагу на питання щодо смертної кари, оскільки міжнародне право повинно захищати право людини на життя. Такий захист має виключати можливість застосування смертної кари як виду покарання.

Проте ще у багатьох країнах смертна кара закріплена на законодавчому рівні. Цей приклад доводить, що міжнародне право ще досить безсиле у реалізації проголошених норм. Необхідна уніфікація у регулюванні даного питання [1, с. 390].

Розглянемо ще одну досить актуальну проблему сучасного міжнародного права – проблему пошуків загальноприйнятого визначення терористичного акту, оскільки він є явним порушенням основних постулатів міжнародного права і його ескалація в сучасному світі свідчить про недостатню ефективність чинних міжнародно-правових механізмів та необхідність їх удосконалення або створення нових [2, с. 138]. Генеральна Асамблея ООН прийняла на сьогодні понад десяток антитерористичних конвенцій, у яких беруть участь практично всі держави. Здавалося б, що заважає вийти на аналогічний рівень визначення, наприклад, резолюції щодо визначення агресії, яку Асамблея прийняла у 1974 р.? На жаль, питання залишається відкритим. Незважаючи на те, що Рада Безпеки ООН розглядає акти міжнародного тероризму як загрозу міжнародному миру і безпеці, ці акти, як вказує І. М. Громівчук, як правило, не підпадають під категорію міжнародних злочинів таких як геноцид, військові злочини, злочини проти людяності. Тому, як зазначає І. М. Громівчук, злочин тероризму не відноситься до юрисдикції жодного постійно діючого міжнародного суду чи трибуналу [3, с. 108]. На нашу думку, для вирішення даного питання потрібно спочатку провести певне розмежування між поняттями «тероризм» та «терористичний акт», адже вони супроводжуються різною метою, мають своє коло відносин та свій наслідок. Головне потрібно усвідомлювати, що те і інше є явним і грубим порушенням Статуту ООН.

Отже, найсерйозніший базис під назвою «погодження політичних воль» і досі не реалізований у повному обсязі. І сьогодні ми змушені говорити про необхідність вжиття заходів, щоб хоча б зберегти накопичений капітал. Коли ми говоримо про проблеми сучасного міжнародного права, то тут йдеться про певні досягнення у розвитку людства. В даному випадку важливо зауважити, що цивілізованість є певною домінантою, аксіологічним підходом, тобто тими самими речами, без яких міжнародне співтовариство важко уявити. Загальновідомо, що існують такі права,

як право людини на свободу та особисту недоторканність, право людини на життя, право людини на отримання культурних досягнень та ін. Але в той же час є і обов'язки як по відношенню до держави, так і по відношенню до суспільства.

Література:

1. Блощаневич А. В. Проблеми та перспективи розвитку міжнародного права у XXI ст. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 390
2. Важна К. А. Проблеми визначення поняття та сутності тероризму у міжнародному праві. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. Вип. 8. 2021. С. 138
3. Громівчук І. М. Міжнародно-правове регулювання визначення тероризму як основа для ефективної боротьби із ним. Науковий вісник. Інститут міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. Т. 2. 2011. № 4. С. 108
4. Bail H. The Anarchical Society; A Study of Order in the World Politics. N. Y., 1977. P. 137
5. Cloude L. Collective legitimation as a political function of the United Nations. International Organization. 1966. № 203. P. 367 – 379
6. Friedmann W. De l'Efficacit6 des Institutions Internationales. P.,1970. P. 26. MM. P. 48, 56
7. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. 4th ed. N.Y., 1967
8. Tomuschat C. International Law: Ensuring the Survival of Mankind on the Eve of a New Century, General Course in Public International Law. Recueil des Cours. 1999. № 281. P. 10

*Геєць Ірина Віталіївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри політології, права та філософії
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Права людини генетично пов'язані з міжнародним правом. Точка зору, що права людини чужі міжнародному праву, по суті, не має жодної сильної аргументації. Права людини як результат тривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки закріплюють міжнародно-правові договори. Ці стандарти поступово стали нормою функціонування демократичного суспільства. Проблема прав людини носить не тільки суто правовий, але й політичний характер. Права людини, будучи особливою частиною міжнародного права, докорінно відмінні від решти міжнародного права і насамперед у тому, що визначають індивіда як природного власника прав, підриваючи, по суті, саме міжнародне право, яке протягом тривалого часу визнавало учасниками міжнародно-правового процесу здебільшого лише держави. Сучасний погляд на міжнародне право у сфері прав людини дедалі частіше визнає за індивідами право безпосереднього доступу до міжнародно-правових механізмів щодо забезпечення гарантій своїх прав із боку держав.

Міжнародне право прав людини зароджувалося двояко. З одного боку, ідеї прав людини проникали зі сфери внутрішньодержавного права, з іншого – були продуктом безпосередніх взаємин між державами. Нині міжнародне право прав людини існує як розділ міжнародного права та як його своєрідний критерій формування.

Уперше дослідження взаємовідносин індивіда та влади, ідеї демократії, прав людини та принципу громадянства розпочинається у V–VI століттях до н.е. у стародавніх грецьких полісах. Філософи того часу (Платон, Сократ, Аристотель, Перикл) відстоювали взаємодію прав людини та панування закону у суспільстві та окреслили напрямки і форми розвитку державності на шляху до свободи та гуманізму.

Відтоді науковці розрізняють різноманітні концепції прав людини: природно-

правова, позитивістська, соціалістична, теологічна та інші. Найчастіше права людини розглядаються як права, які притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною [1, с. 11].

Отже, суть концепції прав людини полягає в тому, що права людини встановлюють той необхідний мінімум, який потрібен, щоб забезпечити кожному «людське» існування.

Поняття природного права вперше з'явилося в стоїцизмі – філософському напрямі з III ст. до н.е. Філософи-стоїки стверджували, що існують загальні для всього людства моральні і правові норми, які не залежать від часу, місця і місцевих звичаїв. Вони вважали, що ідеальні, природні закони стоять вище людських законів, що писані для керування суспільством. Ці універсальні закони є природним правом/

Принципи, на яких заснована дана концепція прав людини, мають не правове, а релігійне походження. Це відображають вчення практично всіх філософських шкіл. Наприклад, одним із принципів індуїзму (приблизно 4500 років тому) є принцип, згідно з яким людське життя священне, тому до нього необхідно ставитися з повагою і любов'ю. Основний постулат індуїзму – неспричинення шкоди іншій особі. Буддизм (близько 2500 років тому) також заснований на загальновизнаних законах людських взаємин – належній повазі всіх людей і терпимість до інших [1, с. 12].

Важливим нормативно-правовим документом щодо захисту прав людини з 1215 р. стала Велика хартія вольностей в Англії. Окремі її положення відображені у Конвенціях міжнародного права. За вищевказаним документом документом особу визнають винною лише за вироком суду та за законом країни, право особи вільно залишати межі Королівства і пересуватися в її межах [1, с. 13].

Прогрес у розумінні прав людини відбувся в епоху Просвітництва – від права як обов'язку до сприймання його як суб'єктивного права. У праці «Два трактати про правління» (1689 р.) Дж. Локк підкреслює, що людина має певні невід'ємні права. Народ формує уряд для того, щоб забезпечити і захистити природні права людини – життя, свободу і власність. Мислитель Ж.-Ж. Руссо наголошував, що людина народжена вільною. Інші філософи (Ш. Монтеск'є, Вольтер)

дотримувалися думки, що необхідно використовувати людські знання і розум, щоб звільнити людей від панування церкви і абсолютної влади. І. Кант розробив правову основу моральності: до інших людей потрібно ставитися «як до мети, але не як до засобу» [1, с. 13].

Історичне становлення цих ідей-принципів проголошували у ході політичної боротьби (під час Французької буржуазної революції і Американської громадянської війни). Звертаємо увагу, що Декларація незалежності США (1776 р.) починається з висловлення Дж. Локка: «Усі люди створені рівними і наділені їх Творцем певними невідчужуваними правами, до числа яких відносяться життя, свобода і прагнення до щастя» [1, с. 13].

Нині функціонуюча система міжнародного визнання та захисту прав і основних свобод людини склалася після Другої світової війни і в межах ООН. До основних прав людини відносять права, що початково закріплені у Загальній декларації прав людини (1948 р.).

У Преамбулі Маастрихтського договору про Європейський Союз (1991 р.) зазначається, що держави-члени підтверджують свою «відданість принципам свободи, демократії та поваги прав людини та її основних свобод, а також принципу верховенства права». Суд ЄС проголосив, що «повага до фундаментальних прав є складовою частиною загальних принципів права, дотримання яких гарантує Суд Європи». До цих же принципів вдаються судові органи на місцях. Подібно до Верховного суду Сполучених Штатів суди великої кількості країн, таких, як Німеччина, Італія, Бельгія та ін. визнали важливість загальних принципів [2, с. 5]. На сьогодні Суд не тільки визнає Конвенцію 1950 р. основним джерелом прав людини, які захищені правом, а й вказує: «союз не може приймати норми, які є несумісними з дотриманням загальновизнаних і гарантованих прав людини» [2, с. 6].

Отже, система міжнародного захисту прав людини склалася історично та вже існувала до створення ООН, а потім була удосконалена у XX столітті.

Міжнародне право прав людини стало однією з галузей міжнародного права за короткий період часу. Більшість нормативних документів і міжнародних установ захисту з'явилися наприкінці 1940-х років. Визначені стандарти прав людини

зумовили появу універсальних та регіональних договорів, що їх гарантують і передбачають відповідні зобов'язання держав у цій сфері, а у деяких випадках - обов'язки недержавних суб'єктів.

Як окрема галузь міжнародного права прав людини розглядається гуманітарне право. У певних ситуаціях вплив їхніх норм перетинається. Зокрема, спробою кодифікації норм про права людини науковці І. Майоров [3], С. Шевчук [4], І. Шуміло [1] називають джерела міжнародного гуманітарного права. У цьому контексті важливими є Гаазькі конвенції 1899 р. і 1907 р., як спроби упорядкування законів і звичаїв війни. Після Другої світової війни їх зміст доповнили чотирма Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. і Додатковими протоколами 1977 р. [1, с. 6].

Держави, що ратифікували ці Конвенції, взяли на себе зобов'язання вжити усіх заходів для дотримання ними усіх положень цих угод та забезпечити їх дотримання кожною особою на своїй території у випадку виникнення збройного конфлікту та в мирний час [3, с. 31].

Україна, ратифікувавши у 1954 р. Женевські конвенції та у 1990 р. Додаткові протоколи до них, як держава-учасниця взяла на себе такі ж зобов'язання. Це дістало своє підтвердження у Воєнній доктрині України: «Україна та її Збройні Сили в разі виникнення війни суворо дотримуватимуться своїх зобов'язань, передбачених міжнародними угодами щодо захисту жертв збройних конфліктів» [3, с. 31].

Отже, глобалізація прав людини призвела до створення міжнародних інститутів захисту прав людини на універсальному та регіональних рівнях. Найважливішу роль на універсальному рівні відіграє Організація Об'єднаних Націй, причому її вплив на розвиток міжнародного права прав людини, підвищення його ефективності постійно зростає.

Під егідою ООН функціонує розгалужена система органів, що займаються розробкою міжнародних стандартів та здійсненням міжнародного контролю за дотриманням уже схвалених документів. Основною формою контролю з боку міжнародних структур стала процедура подання доповідей, встановлення фактів та розгляд спорів.

У той же час створеній системі не завжди вдається реалізувати потенціал, закладений в ній. Основна причина – концепція державного суверенітету. На нашу думку, якщо більшістю держав буде визнано міжнародно-правову правосуб'єктність індивіда та створено ефективніші механізми імплементації міжнародного права, пріоритет його норм над нормами національних систем, то це буде мати наслідком покращення структури та організації міжнародних інститутів у галузі прав людини.

Література:

1. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 168 с.
2. Корчевна Л. Доктрина як джерело права. *Юридична Україна*. 2004. № 11. С. 4-7.
3. Майоров І. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права в кримінальне законодавство України. *Право України*. 1998. № 9. С. 31-33.
4. Юридичний захист прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights>

*Грініна Діана Євгенівна,
здобувач вищої освіти 1 курсу
спеціальність 081 «Право»
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

*Леонова Наталія Віталіївна,
Кандидат філологічних наук кафедри
міжнародних відносин та соціально-гуманітарних
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

МЕДІАОСВІТА ТА МЕДІОВПЛИВИ НА АУДИТОРІЮ

Світ змінюється, а разом з ним змінюється й інформація та засоби її подачі.

На сьогодні медіаосвіта має велике значення для освітнього процесу, яка спрямовує формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, включаючи традиційні та новітні медіа з урахуванням розвитку інформаційних технологій. Технології постійно створюють дедалі досконаліші інструменти впливу на людину. Сьогодні вони безпрецедентно ефективні, і ставатимуть ще потужнішими. Технології завжди крутяться довкола ключового способу управління – комунікації.

Кілька груп з різними цілями намагалися оцінити ефекти медіа, такі як типи та методи впливу медіа на аудиторію. У зв'язку з цим з чотирьох моделей медіа та медіавпливу було встановлено, що особистість аудиторії має значний вплив на медійні ефекти. Таким чином, розуміючи аудиторію на основі її типів особистості за допомогою індикатора типу Майєрса-Бріггса, можна відповідно надавати медіавплив. Тема представлення медіавпливу на основі різних особистостей має велику цінність. Цей документ має на меті представити модель, яка відображає роль ЗМІ у формуванні громадської думки та впливу ЗМІ на аудиторію з урахуванням їх особистості.

Метою статті є розгляд проблематики та виклад інформації про розвиток медіаосвіти та медіавпливу на аудиторію.

У сучасному світі вплив соціальних медіа є беззаперечним та складнішим, ніж вважається. Для того щоб його розуміти потрібно аналізувати стан

використання медіа. Це нам дає змогу отримати детальнішу характеристику аудиторії за деякими показниками. Важко встановити активність користувачів, адже пасивні чи активні користувачі по різному сприймають інформацію.

Медіаосвіта впливає на сьогоdnішню поведінку багатьох людей. Інформація може поширюватись за кілька натискань кнопки, чи то правда, чи неправда, припущення чи плітки. Медіа інформації можуть маніпулювати суспільством, впливати на нього, переконувати та чинити тиск, а іноді навіть контролювати світ як позитивно, так і негативно; психічно, фізично та емоційно.

До основних завдань медіаосвіти можна віднести: 1) сприйняття інформації; 2) взаємодія із сучасною мас-медіа; 3) формування аналізу, спілкування, комунікативних здібностей, критичного мислення. А отже, медіаосвіта (англ. media education) – не тільки спосіб до ефективності діяльності людини в різних системах відносин, але спосіб до самовираження і людяності, цілісності.

Медійні ефекти включають теорії, які пояснюють, як засоби масової інформації впливають на ставлення та сприйняття аудиторії. По-перше, цей запис стосується історії медіаефектів. По-друге, він дає огляд основних теорій у цій сфері. Використовуючи найновіші теорії в межах медіаефектів, а саме-ефекти фреймування, встановлення порядку денного та праймінг, у статті пояснюється теорія медіаефектів та психологічні механізми, які беруть участь у цих трьох теоріях.

Теорія аналізу культивування стверджує, що інтенсивний вплив засобів масової інформації змушує людей розвивати ілюзорне сприйняття реальності на основі найбільш повторюваних і послідовних повідомлень конкретного носія. Ця теорія найчастіше застосовується до аналізу телебачення через унікальну поширеність цього повторюваного характеру. Згідно з цією теорією, той, хто дивиться багато телебачення, може сформувати картину реальності, яка не відповідає дійсному життю.

Можна розглянути форми медіаосвіти:

- медіаосвіта засобами медіа (неформальна медіаосвіта) – форма медіаосвіти для осіб, яка, за може набувати ознак цілеспрямованості та конструктивності.

- медіаосвіта шкільна форма медіаосвіти для розвитку критичного мислення, комунікаційної медіакомпетентності. Характерну роль відіграють сучасні комп'ютизовані центри, де концентрується інформаційно пошукова діяльність учнів.
- медіаосвіта позашкільна має супроводжувати шкільну медіаосвіту, спрямовуватись на самовираженні та пов'язана з сімейною медіа-освітою і може використовуватися в межах психо-терапевтичної психолого-консультаційної допомоги, що забезпечує ефективність медіаосвіти сім'ї як провідного чинника і соціального середовища ранньої соціалізації дитини.

Медіаосвіта спрямована на розширення знань та розуміння шляхів, за допомогою яких цифрові технології можуть покращити освіту, шляхом публікації високоякісних досліджень, які розширюють теорію та практику. Редакція вітає науково -дослідницькі роботи, присвячені педагогічному використанню цифрових технологій, де фокус досить широкий, щоб бути цікавим для більш широкої освітньої спільноти. Він відкритий для встановлених та нових стипендій, фахівців у сфері медіа, вчителів та освітян. Журнал запроваджує подвійний сліпий процес рецензування, щоб сприяти міждисциплінарній та інтелектуально суворій дискусії як щодо теорії, так і практики інтерактивних медіа в освіті. Медіаосвіта стала сферою інтересів багатьох фахівців та науковців у різних галузях науки, зокрема: психологію, соціологію та педагогіку. Все більший інтерес до цієї форми навчання спостерігається серед вчителів, які працюють з учнями та студентами. Медіаосвіта має відбуватися, особливо там, де ми найчастіше використовуємо засоби масової інформації, тобто вдома та в родині.

Якщо людина активна у соціальних мережах, вона має схильність змінювати свою точку зору. Чим більше часу людина проводить у соціальних мережах, тим більше різноманітних думок вона сприймає і тим більш нестійкою є її точка зору.

Література

1. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна

2. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська
3. Медіапрактики у соціальній роботі: підручник / І. К. Покулита, М. О. Колотило. – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020.
4. Інтернет-портал Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Медіаосвіта>
5. Портал «Медіаосвіта і медіаграмотність» від Академії української преси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medialiteracy.org.ua/> . – Назва з екрана. – Мова укр

*Коваль Дар'я Дмитрівна,
здобувач вищої освіти І курсу
спеціальність 081 «Право»
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

*Леонова Наталія Віталіївна,
Кандидат філологічних наук кафедри
міжнародних відносин та соціально-гуманітарних
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

МОВНІ ПРОЦЕСИ В СУСПІЛЬСТВІ

Мова і суспільство, одна з центральних проблем сучасного мовознавства, пов'язана з дослідженням суспільного характеру виникнення, розвитку та функціонування мови, природи її зв'язків із суспільством, його соціальної диференціації відповідно до поділу суспільства на соціальні верстви та групи, соціальних відмінностей у використанні мови, функціонального різноманіття мови у зв'язку з різноманітними сферами його застосування, взаємовідносини мов у дво- та багатомовних суспільствах, умов набуття однією з мов функцій засобу міжнаціонального спілкування, форми свідомого впливу суспільства на мову тощо. зв'язок між виникненням мови із виникненням людського суспільства.[1]

У поліетнічному соціумі одним із головних завдань виступає побудова справедливої мовної політики. Особливістю сучасної мовної політики є прагнення, з одного боку, зберегти етнічну мову та культуру, з іншого – необхідність освоєння світу для адаптації до нових реалій сучасного суспільства

Йдеться необхідність подальшого вдосконалення мовної освіти підростаючого покоління країни з урахуванням інтеграційних процесів, які в Україні та світі.[2] За загальноприйнятим визначенням навчання рідною мовою переслідує створення умов для оволодіння дитиною першою (рідною) мовою, яка згодом виступає домінуючим засобом спілкування.

При цьому вирішальне значення має юридичний, соціально-економічний та культурний статус рідної мови. Коли рідна мова збігається з національною мовою держави, тобто виконує всі соціальні функції (використовується в адміністративній сфері, ЗМІ, освіті та культурі), тоді виникають усі умови для навчання рідною мовою. У умовах культурні і комунікативні мотивації сім'ї дитини збігаються з мотиваціями національної спільноти.[3] Коли мовна ситуація складається інакше і рідна мова дитини має лише статус локального чи регіонального поширення, то взаємини рідної та національної мови можуть бути проблематичними. Мова автономного етносу викладається як рідний і займає домінуюче становище в освіті, в той час як національний мова займає у навчальних програмах місце другої мови.

Засоби масової інформації – друк, радіомовлення та телебачення, що функціонують українською мовою грають чималу роль у мовному житті України. З 1991 р. на 50% збільшився загальний обсяг радіомовлення національними мовами. Скорочення державної підтримки, погіршення матеріального добробуту населення та інші причини вкрай негативно вплинули на випуск періодичних видань. Число газет і журналів залишалося стабільним, але тиражі їх неухильно знижуються.[4]

Оптимальний розвиток української двомовності вимагав усунення акценту на національну мову. За короткий період часу було вжито значних заходів щодо відновлення статусу рідної мови титульних народів.

Мови у багатонаціональній країні створюють ієрархічну систему, яку називають мовною ситуацією. У полікультурному соціумі як одне з головних

завдань виступає побудова справедливої мовної політики. Мовна ситуація в європейських країнах ускладнюється з допомогою мовного розмаїття. В епоху глобалізації важливим фактором, що впливає на вибір мови, є юридичний статус цієї мови у країні. Міжнародна мовна політика має захищати права всіх мов, незалежно від чисельності тих, хто говорить на них і оцінювати їх як частина культурної спадщини.[5]

На закінчення необхідно зазначити, що мовна ситуація зазвичай формується століттями, тому змінювати її дуже складно, оскільки потрібні великі фінансові можливості та велике бажання носіїв етнічних мов освоїти, зберегти свою мову та поступово долучати до неї інші мовні спільноти, що мешкають поряд, в одній країні. . Процеси переорієнтації суспільства на інші, нетрадиційні для мовних спільностей мови зазвичай протікають протягом тривалого, оскільки необхідно навчити населення нової державної мови та створити умови для його застосування в різних сферах спілкування. Таким чином, можна відзначити, що мовна ситуація в науці є широким основним терміном, що застосовується до різних типів облаштування мовного життя, а насправді дуже складним і не піддається швидкої динаміці феноменом.

Література:

1. Балтаджи П. М. Мова правових актів: реалії та перспективи // Віче. – 2007. – №18. – С.39-40.
2. Баранник Д.Х. Мова нормативно-правових актів і система функціональних стилів літературної мови // Право і лінгвістика: Матеріали конференції. – Сімферополь, 2003. – Ч.2. – С.110-113.
3. Глущик С. В. Сучасні ділові папери: навч. посібник для вищ. та серед. спец. навч. закладів/ Глущик С. В., О. В. Дияк, С. В. Шевчук. – 3-є вид., переробл. і допов. – К.: А. С. К., 2002. – 400 с.
4. Дутка Г.І. Вдосконалення мови закону – шлях до підвищення його якості // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Вип. 36. – С.67-70.
5. Забужко О. Мова і право // Урок української, 2003, №2. – С.11-13.

Філіппов Артем Валерійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та транспортного права
Державного університету інфраструктури та технологій, м. Київ

АГРЕСІЯ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК КРИЗА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Очевидно, що сучасне міжнародне право та міжнародний правопорядок наразі знаходяться у глибокій кризі. Військова агресія РФ проти України 2014 року, що починалась у 2014 р. як «гібридна війна», а в 2022 переросла у повномасштабну й найбільшу війну в Європі після Другої світової, черговий раз виявила «вузькі місця» цього правопорядку, які існували і раніше. На нашу думку, сучасна глибока криза є черговим загостренням перманентної – обумовленої, в першу чергу, внутрішніми чинниками, серед яких не тільки юридичні (недосконалість міжнародного права як системи норм, що регулюють міжнародні відносини), а й політичні, ідеологічні, економічні та інші чинники. Але, оскільки наша доповідь присвячена саме проблемам міжнародного права, аналіз усіх, а не лише правових чинників, виходив би далеко за межі предмету нашого дослідження. Тому тут ми зосередимось на недоліках міжнародно-правового регулювання, що роблять недостатньо ефективним механізм правового регулювання міжнародних правовідносин. Ці проблеми теж мають системний характер, тому й вирішувати їх можна тільки на основі системного підходу. Формат доповіді не дозволить розглянути всі ці проблеми достатньо детально, тому ми зосередимось на тих, що є, на наш погляд, найбільш критичними для системи міжнародного права.

У Статуті ООН, зокрема Преамбулі та ст. 1 визначено її цілі: підтримувати міжнародний мир і безпеку, з цією метою вживати ефективних колективних заходів для усунення загрози миру, придушення актів агресії або інших порушень миру, проводити мирними засобами згідно з принципами

справедливості й міжнародного права розв'язання міжнародних спорів або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру; розвивати дружні відносини між націями на основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру.

Ще в Ціцерона знаходимо висловлювання про те, що "існують два способи розв'язання спорів: один — шляхом переговорів, другий — шляхом застосування сили; оскільки перший спосіб властивий людям, а другий — тваринам, то слід вдаватися до другого лише в тому разі, коли не можна скористатися першим". [1, 257]. Але, нажаль, незважаючи на усі зусилля обмежити чи зовсім припинити війни, «збройні конфлікти», як їх тепер прийнято називати, нікуди не зникли: статистика Міжнародного комітету Червоного Хреста свідчить, що протягом останніх 5000 років відбулося близько 14000 війн, у яких загинуло приблизно 5 млрд, людей, за останні 3400 років на Землі було лише 250 років загального миру [1, 397]. Сам термін «збройні конфлікти» є свого роду евфемізмом, покликаним витіснити з масової свідомості страшне, але добре усім знайоме та зрозуміле поняття «війна».

У ході Нюрнберзького процесу, суддя від Великобританії Норман Біркетт, влучно зауважив, що воєнна агресія — це не просто міжнародний злочин, це вищий міжнародний злочин, що відрізняється від інших військових злочинів тим, що являє собою концентроване зло [2]. Якщо перекласти цей поетичний вислів сухою юридичною прозою, то агресія — це дійсно комплексний злочин, оскільки, як правило, супроводжується вчиненням військових злочинів та таких злочинів проти людяності як геноцид. Очевидно, що агресія РФ проти України порушила абсолютно усі основоположні імперативні принципи ст. 1 та 2 Статуту ООН, а також Гельсинського акту 1975 р. — тобто принципи ООН та ОБСЄ. В першу чергу на думку спадають принципи незастосування сили у міжнародних відносинах, мирного вирішення міжнародних спорів, поваги територіальної цілісності та непорушності кордонів в Європі. Але один фундаментальний принцип сучасного міжнародного права РФ не просто порушила, а довела до абсурду й, зрештою, частково дискредитувала. Мова про принцип рівноправності і самовизначення

народів, який РФ, як до неї СРСР, завжди використовує як *casus belli*.

Крім порушення імперативних принципів, РФ, на наше переконання, зловживала визнаним ст. 51 Статуту ООН правом на індивідуальну або колективну самооборону, яким вона виправдовувала свій напад на Україну 24 лютого 2022 р. Це ще одне «вузьке місце» Статуту ООН, яке стало таким саме завдяки так званому «праву вето». Адже ст. 51 Статуту ООН передбачає, що Рада безпеки далі буде вживати заходів щодо підтримання миру та безпеки. Але тут і захована проблема: адже один з п'яти постійних членів Радбезу має можливість повністю заблокувати прийняття рішення щодо таких заходів на невизначений час. Тільки ледачий не критикував так зване «право вето» постійних членів в Раді безпеки ООН як єдиному органі ООН, що ухвалює загальнообов'язкові рішення. Питання реформування Ради безпеки давно піднімається різними членами ООН, оскільки очевидно, що передбачений П. 3 ст. 27 Статуту ООН порядок ухвалення обов'язкових рішень з найважливіших статутних цілей ООН, що стосуються підтримання міжнародного миру та безпеки – порушує основоположні та імперативні принципи міжнародного права, закріплені в Статуті ООН: принципи суверенної рівності держав (п. 1 ст. 2) та рівноправності народів (п. 2 ст. 1). Сама наявність 5 постійних членів в Радбезі та наділення їх «правом вето» в контексті принципів суверенної рівності держав навіює алогії на відомий афоризм з антиутопії Дж. Орвелла «Колгосп тварин»: «Усі тварини рівні, але деякі тварини рівніші за інших». Втім, треба відмітити, що п. 3 ст. 27 Статуту ООН не дає підстав вважати це «право вето» безумовним, адже містить зобов'язуючу норму, за якою сторона, що бере участь у спорі, повинна утриматись від голосування при прийнятті рішення. Уся проблема в тому, що з 2014 року РФ взагалі заперечувала, що вона є стороною конфлікту, а інші члени Радбезу ООН на цьому факті не наполягли. А з 24 лютого 2022 р. РФ просто ігнорує свій обов'язок утримуватись від голосування в Радбезі ООН щодо питань, пов'язаних з війною проти України.

РФ своїми діями та, навіть, офіційними заявами давно відкидає норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 р. Про захист цивільного населення під час війни, Про поводження з військовополоненими тощо. Про це свідчать численні факти невибіркових

обстрілів та бомбардувань цивільних об'єктів, військових злочинів щодо осіб, які не беруть активної участі в бойових діях (військовополонених та цивільного населення): насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури, захоплення заручників, пограбування, зґвалтування, наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження тощо. На нашу думку, масштаби російських військових атак проти цивільного українського населення та цивільних об'єктів, умисне створення умов життя, розрахованих на доведення населення до повного або часткового фізичного знищення, вбивства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу, дії РФ на окупованих територіях, в тому числі, викрадення дітей та примусове переселення населення на територію РФ дають достатньо підстав кваліфікувати ці дії як злочин геноциду, керуючись визначенням ст. 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. та ст. 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. А ст. 5 останнього передбачає юрисдикцію цього органу щодо усіх вищеперерахованих міжнародних злочинів.

Логічним кроком для України заради притягнення посадових осіб РФ до кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів в Україні виглядає ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Тим більше, що таке зобов'язання Україна взяла на себе, ратифікувавши Угоду про асоціацію з ЄС 2014 р. Але тут Україна балансує між двома своїми головними міжнародними партнерами: ЄС та США – адже США відомі своїм різко негативним ставленням до юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо громадян США [3]. США зокрема попередили, що застосують санкції до держав, які допомагатимуть Міжнародному кримінальному суду притягти до відповідальності громадян США [4]. Зрозуміло, що за цих обставин Україна всіляко намагається уникнути міжнародних зобов'язань за Римським статутом 1998 р.

Але усе перелічені міжнародно-правові проблеми – це «симптоми хвороби» наслідки глибокої кризи сучасного міжнародного правопорядку. Причини цієї кризи, на нашу думку обумовлені іманентними сучасному міжнародному праву особливостями, в тому числі спеціальними принципами міжнародного права, що роблять його особливою правовою системою. За влучним висловом Конфуція,

правильно назвати – означає правильно зрозуміти. Ця сентенція якнайкраще ілюструє основну, на наш погляд, проблему «міжнародного права». Адже у цьому словосполученні з двох слів обидва, м'яко кажучи, не зовсім точно відображають реальне становище, яке наразі існує. Почнемо з першого слова: чи є це «право» справді міжнародним? Загальновідомо, що в якості *основних* суб'єктів сучасного міжнародного права на практиці та в доктрині переважно розглядають держави, а не народи. Окремі наукові концепції, що віддають перевагу народам (націям) не впливають на фактичний стан речей. Парадоксально, але кращий приклад такого підходу у міжнародних правовідносинах дає сама Організація об'єднаних *націй* – її повноправними членами є зовсім не «нації», а саме держави. Цей підхід склався ще у класичному міжнародному праві (де держава взагалі була єдиним суб'єктом міжнародних відносин – монарх її лише представляв) та фактично домінує сьогодні. Назви «Ліга *націй*», «Організація об'єднаних *націй*» є скоріше даниною більш ранній правовій традиції, що через Ренесанс сягає античної політико-правової думки (де народи держав-полісів дійсно володіли реальною міжнародною правосуб'єктністю, а сам факт існування інституту держав у його сучасному розумінні не завжди був очевидним), ніж відображенням реального картини світового порядку. Тому більш правильною та точною назвою була б назва «Організація об'єднаних *держав*».

Але друга проблема набагато складніша: чи є міжнародне право дійсно правом у його сучасному розумінні, заснованому на принципі верховенства права? Адже сучасне уявлення про право виходить з ряду іманентних ознак, що, окрім принципу верховенства права, передбачають: загальнообов'язковість норм, виконання яких забезпечене силою примусу, а за порушення невідворотно настає юридична відповідальність. Навіть сучасне міжнародне право ХХІ ст. не відповідає повною мірою цим критеріям: переважна більшість його норм є диспозитивними, не носять загальнообов'язкового характеру (навпаки, міжнародні договори обов'язкові лише для своїх сторін після надання державами згоди на їх обов'язковість), а значна кількість його норм по суті є декларативними, не забезпеченими заходами міжнародно-правового примусу. Ці особливості міжнародного права зумовлюють його слабкі місця.

Плекаємо надію, що міжнародне право зрештою стане справжнім фундаментом нового світового правопорядку, утвердивши принцип верховенства права у міжнародних відносинах – так само, як у правових державах цей принцип колись став наріжним каменем правопорядку національного. Наразі міжнародне право використовують як один з інструментів міжнародної політики, причому не завжди добросовісно. Відсутність дійсно ефективного міжнародно-правового механізму контролю за добросовісним дотриманням хоча б імперативних норм міжнародного права, складність застосування міжнародного примусу (зокрема, невідвортної міжнародної відповідальності за їх порушення) частково перетворює міжнародне право на декларацію, виконання якої залишається на розсуд впливових держав.

На нашу думку, сьогоdnішній стан міжнародного правопорядку не відповідає сучасним загальним принципам права, визнаних цивілізованими націями, про які згадує пп. с) п. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН (зокрема, принципу верховенства права) – і які повинні бути фундаментом сучасної цивілізованої правової системи. На нашу думку, ця невідповідність сучасного міжнародного права фундаментальному принципу верховенства права є однією з причин нинішньої глибокої системної кризи міжнародного правопорядку. Нажаль, принцип верховенства права у міжнародному праві так і не набув того значення, якого йому надають у правових державах. А без цього міжнародне право не може стати єдиним і надійним фундаментом міжнародних відносин, а, по суті, залишається, як і в минулі століття, формалізацією міжнародної політики. Натомість у сучасних міжнародних правовідносинах (на відміну від доктрини) досі беззастережно панує концепція узгодження позицій держав, яка розглядає міжнародне право виключно як результат волевиявлення первинних суб'єктів міжнародного права, продукт їх нормотворчості. А держави у міжнародних правовідносинах віддають перевагу не принципу верховенства права, а принципу суверенної рівності держав – саме останній і закріплений у п. 1 ст. 2 Статуту ООН. З цього принципу випливає, як відомо, і концепція абсолютного імунітету держави, яка робить малоефективним міжнародно-правовий примус, зокрема, такий його різновид як міжнародно-правову відповідальність. Імперативні норми

міжнародного права (*ius cogens*) втрачають всякий сенс без дієвого механізму забезпечення їх дії, до якого належить міжнародно-правовий примус.

Судячи з позицій, продемонстрованих членами ООН на Генеральній Асамблеї останнім часом, у багатьох країн поступово формується розуміння, що війна Росії проти України не є локальним конфліктом, а є викликом усьому міжнародному правопорядку. Плекаємо надію, що таке розуміння з часом переросте в чітку позицію більшості держав світу щодо цієї війни. Якщо проводити грубу аналогію права, те, що сталося з міжнародним правопорядком нагадує загальну аварію у міжнародному морському праві. І наслідки цієї загальної аварії, на наш погляд, треба долати виходячи з тих же принципів, що застосовуються до розподілу ризиків та відшкодування збитків при загальній аварії – тобто пропорційну участь усієї світової спільноти – з наступним стягненням цих збитків як репарацій у порядку регресу з РФ як країни-агресора. Але необхідне також створення такого правового механізму, що дозволив би подолати наслідки кризи міжнародного правопорядку, реформувати міжнародне право (як це вже колись відбувалось за наслідками великих війн минулого, але без повторення помилок) – це має бути на порядку денному сучасної міжнародно-правової доктрини. В своїй доповіді автор міг лише окреслити деякі критичні проблеми сучасного міжнародного права – їх ґрунтовне дослідження є справою майбутнього. Наразі ми констатуємо гостру кризу міжнародного правопорядку, а, як відомо, криза є найкращим стимулом для розвитку – ніяка криза не може тривати вічно. Тому, на наше переконання, або міжнародний правопорядок буде реформований, або йому на зміну прийде новий. Чи буде він більш справедливим, залежить від кожного – в тому числі від кожного науковця – адже саме ідеї вказують шлях розвитку людства.

Література:

1. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. Стер. вид. / Д53 Відп. редактори Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. К.: Юрінком Інтер, 2001. 640 с.
2. The International Military Tribunal for Germany (1946-09-30), Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals: The Nazi

Regime in Germany, The Avalon Project, Yale University. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/judnazi.asp#common>

3. US Department of State, 30 July 2003. "Frequently Asked Questions About the U.S. Government's Policy Regarding the International Criminal Court (ICC)". Retrieved 1 January 2007.. Retrieved 31 December 2006. URL: <https://2001-2009.state.gov/t/pm/rls/fs/23428.htm>

4. McKelvey, Tara (10 September 2018). "International Criminal Court: US threatens sanctions". Bbc.co.uk. BBC. Archived from the original on 10 September 2018. Retrieved 10 September 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-45474864>

МАТЕРІАЛИ
ХІІ Міжнародної науково-практичної конференції
«КОНСОЛІДАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ, ЯК ШЛЯХ ДО
ЗМІЦНЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ»
24 листопада 2022 р.

КИЇВ

АДРЕСА:
Україна, 04071, м. Київ, проспект Героїв
Сталінграда, 2
тел.: +38(097)299-42-13
www. www.jurist.net.ua; www.duit.org.ua
e-mail: duit_pravo@i.ua

Формат 60х 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 70/м². Друк цифровий.
Умов.-друк. арк. 22,2
Тираж 100 примірників

Товариство з обмеженою відповідальністю «ГАЛЛАПРІНТ», 2018..
Поштова адреса редакції: 02160, м.Київ, пр-т Соборності, 7-А, оф. 727
Тел. +38(044) 229 35 27